

ოსეთი ქართული წიგნებით

გადმოხატულია 1741 წ. სვეტიცხოვლიდამ.

ტფილისი, სტამბა „სორაჰანი“ 1915 წ.

ოსეთი ქართული

წიგნებით

სეპირის ამბებით, სასალსო გარდმოცემებით და ძველბურის დარჩენილის ცნობებით აკინძული და გამოცემული

ზ. ჭიჭინაძისაგან.

9632

ოსეთის ისტორიული სურათები განახლებულნი და 1740 წ. სხვა და სხვა ძველის საყდრებიდამ და წიგნებიდამ გადმოღებულნი იმავ დროის ცნობილის მხატვრობის მცოდნის იოსტას ბერისაგან. ამის ნახატიდამ გადმოღებულნი მხატვარის გიგო ზაზიაშვილისაგან, მხატვრობის მცოდნე თავ. იასონ დავითის ძე ციციშვილისა და სხვათაგან ძველადვე. აწ ახლად განახლებულნი ძველის სურათებიდამ.

თ ბ ი ლ ი ს ი

მლექტრონით-მბეჭდავი სტამბა პრ. ქერესელიძისა, გაბაშვილის ქუჩა. № 1.

1915

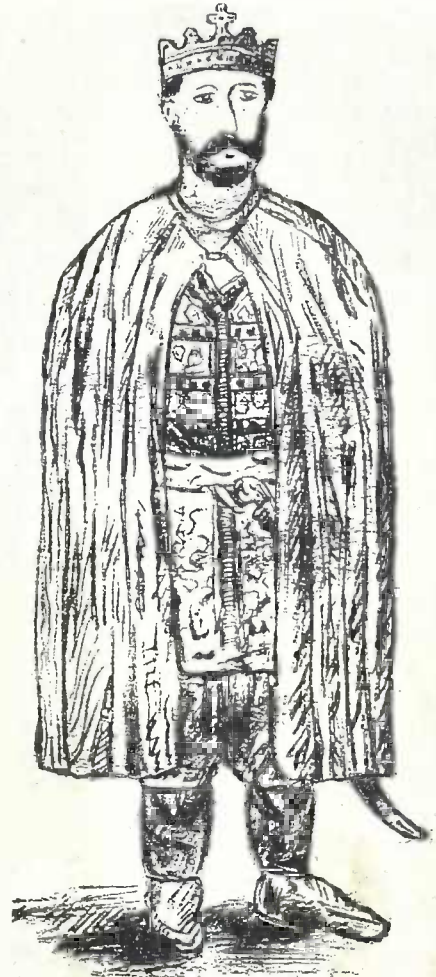
წმიდა ნინო.

წმ. ნინო, რომელი ქალი, ცხეთაში ცხოვრების დროს, ამან გაიცილა ოსეთიც, მერე გადავიდა თუმ-ფშავ ხევსურეთს, აქედან ოსეთში და ოსთა შორის იქადაგა მცნება ქრისტესი. წმ. ნინოზედ წინედ ოსეთში. ანდრია მოციქულიც განლდათ და მატათა მოციქულიც ხომ ოსეთში მიიცივალა. ამიტომ ოსეთის ეკლესია არის სამოციქულო ეკლესია.

ოსთა მეფე ფეროშა,

თანამედროვე პირი წმ. ნინოსი ფეროშა მირიან მეფეს ბიზანტიის შიკ გაჰყუდა კონსტანტინე იმპერატორის წინაშე. ოსეთი კონსტანტინეს ფეროშა მეფემ გააცნო, მერე ესევე ოსთა მეფე ფეროშა დაესიძავე მირიან მეფეს და წმ. ნინოსაგან ქრისტეც იწამა.

კავცია.

ოსთა მთავარი კავცია, თანამედროვე იყო ოსთა მეფისა ფეროშა და მირიან მეფისა, ამან იწამა წმ. ნინოსაგან მცნება ქრისტესი და ოსებშიაც ხელი შეუწყო ამ სწავლის გავრცელებას. ასე მოწმობს XVIII საუკ. ხელთნაწერად.

ოსთა მეფე ბაზუკა.

სცხოვრობდა მეხუთე საუკუნეში, იყო სახელგანთქმული გოლიათი, ამან და მისმა ძმამ აბაზუკამ სასტიკად დაამარცხეს სომეხთა მეფე სუმბათ ბიერტიანი. ამათ ორი იცოდნენ ფალავნური, მეფენი ერთმანეთს ებრძოდნენ და ვინც იმძლავრებდა, მაშინ ის იყო გამარჯვებული. ასე რომ მათ დროს ომში სისხლი არ იღვრებოდა. კარგად სჩანს, რომ ოსთა მეფეს და მთავრებს კარგად სცოდნიათ ფასი კაცის სისხლისა. ამ გარემოებას ასაბუთებს შემდეგი სიტყვები, რაც ბაზუკა მეფეს უთქვამს სუმბათის დამარცხების დროს:— „და სთქვა:— „ესე სომეხთა დედათ და მამათ, ყმათა ჩვილთათვის, რომელნი თქვენ ასწვიტენით“.

ოს ბაყათარი.

სცხოვრებდა ქრისტეს შემდეგ 440 — 500 წლებში. იყო სახელ გან-
თქმული მეომარი ოსეთისა და ნათესავი მათ მეფეთა, მებრძოლი ვახტანგ
გორგასლანისა. ბაყათარი ოსურად გმირს ეწოდება. ამ სახელის გმირი
ბაყათრები ოსეთში შემდეგ საუკუნეებში სხვა გმირებიც იყვნენ.

ვახტანგ გორგასლანი.

პირისპირ მეგრძოლი ოს ბაყათარისა, ვახტანგმა დაიპყრა ოსეთი და ქრისტეს სჯულიდან სპარსთა სჯულზედ გადასულნი ისევე ქრისტიანობაზე მოიყვანა და ოსეთის ეპისკოპოზიც დაუნიშნა. ვახტანგი ოს ბაყათართან ბრძოლის დროის საგმირო ტანთსაცმელით ძველად დახატული იყო ცხეთაში. იგი გათხუპნეს 1837 წ. მით მოისპო იშვიათი სურათი. ეს სურათი იერუსალიმის ჯვარის მონასტერიდამ არის გადმოხატული.

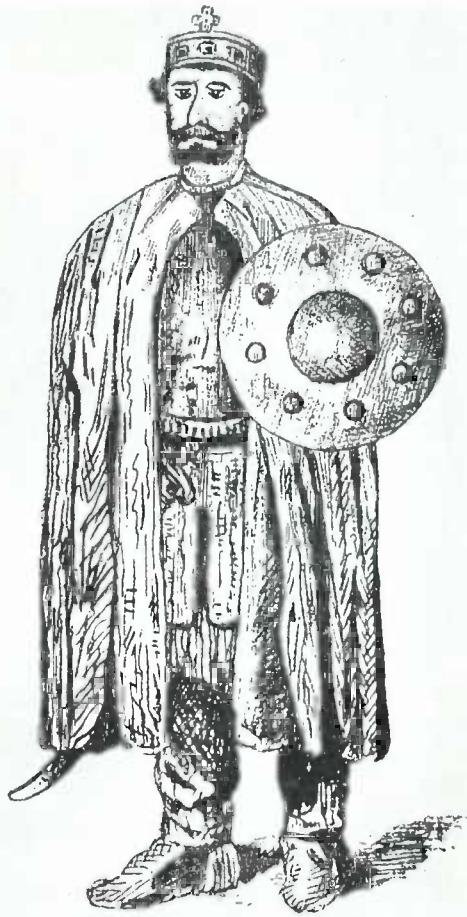
ურდურე მეფე ოსთა.

სცხოვრებდა მეათე და მეთერთმეტე საუკუნეებში 980 — 1020 წლებს. იყო სახელოვანი მეფე, მშვიდი და წყნარი, დიდი კავშირი ჰქონდა ბაგრატ მეოთხესთან; ამათი კავშირი ისეთი მტკიცე იყო, რომ მერე ბაგრატ მეოთხე ამ ურდურეს დაესიძა.

ბორენა დედოფალი.

ასული ურდურე მეფისა, მეუღლე ბაგრატ მეოთხესი. ცნობილი მანდილოსანი საქართველოს ისტორიაში. ბაგრატმა პირველი ცოლის, ბიზანტიის იმპერატორის ლევანის დის, ელენას სიკვდილის შემდეგ ეს ბორენა შეირთო. ამ ქალს ბაგრატისაგან მიეცა ორი შვილი. ბაგრატის გარდაცვალების შემდეგ ეს ქვრივი ქალი ოსეთში გადასახლდა თავის ძმასთან დასახლდა, ოსთა ბაგრატიონები ამის ძის დემეტრეს შთამომავალი გახლავან. ბორენა შავით მოსილია ნახატში.

ოსთა მეფე დულულე.

ძე ურდურე ოსთა მეფისა, სცხოვრებდა XI საუკუნეში, იყო სახელოვანი მეფე და დიდი მეგობარი თავის სიძის ბაგრატ მეოთხის. ბაგრატს ამან დიდი დახმარება მისცა ოსის ჯარით ფადლონზედ გამარჯვების დროს. მერე ნიშნად ამ გამარჯვებისა იგი თავის სიძე ბაგრატს ქუთაისში ეწვია სადარბაზოდ ოსთა თავად-აზნაურებით, სადაც თავის დაა ბორენასთან დაჰყო თორმეტი დღე.

გიორგი ჭყონდიდელი.

მოძღვართ მოძღვარი დავით აღმაშენებლისა. ოსეთში იცხოვრა 12 წელიწადს. ამან ოსეთში დახსნა სასულიერო და სამონასტრო სკოლები, ოსთაგან ამზადებდა სამღვთო პირებს და სწვრთნიდა მათ სამღვთო წერილით. ქართული წერა-კითხვა ამან გაავრცელა ოსთა შორის, ოსეთში გარდაიცვალა, ქართლში მოასვენეს და ახალ მონასტერში დაასაფლავეს. დავით აღმაშენებელმა დიდათ იგლოვებდა, თვით მეფემ შავები ჩაიკვა.

სულანი ოსთა მეფე.

სახელოვანი, ბრძენი კაცი ოსთა, იყო დაახლოვებული მეგობარი დიმიტრი მეფის და ამის ძე გიორგი კურატპალატის, მერე გიორგი მეფემ სულანის ასული ბურდუხანი მეუღლედ შეირთა. ამით ქართველთა და ოსთა შორის დიდი, მტკიცე კავშირი განმტკიცდა.

ბურღუხან დედოფალი.

მეუღლე გიორგი მეფისა, ასული ხუდან ოსთა მეფისა, დედა თამარ მეფისა, ცნობილი მანდილოსანი ქართლის ცხოვრებაში.

თამარ მეფე.

მეუღლე დავით სოსლანისა, ერთ დროს ოსეთის მეფეც, ცნობილი მანდილოსანი საქართველოს ისტორიაში.

დავით სოსლანი ოსთა მეფე.

გვარად ბაგრატიონი შთამომავალი ბაგრატ მეფის და ბორენა დედოფლის ძის დემეტრე მეფის. ცნობილი პირი საქართველოს ისტორიაში. ამაზედ ნახეთ 1871 წ. ჟურნალი „მნათობი“.

აღღუზი ოსბათარ გმირი ოსთა.

სცხოვრებდა XIII საუკუნეში. ეს აღღუზი ოს მონგოლებსაც მოესწრა, ბათარ იყო სახელ განთქმული გოლიათი. ამის სახელს იქმნება რამე კავშირი აქვს პოემა „აღღუზიანთან“. და გორში მცხოვრებ აღღუზიების გვართან. ამის ცნობებიც ნუხალის ეკლესიებში დაკარგულა, მოუპარაფთ.

თევდრე მეფე ოსთა.

მონგოლებისაგან ოსეთის განთავისუფლების შემდეგ, ეს თევდრე მთავარი არის მომდინარე იმ მეფეთა, რომელნიც მონგოლების შემდეგ ოსეთში გამოჩნდნენ და გამთავრდნენ. ეს თევდრე XVIII საუკუნის პირია.

ოსეთის დიდებულნი

ოსთა კეთილშობილთა მეომერებს ასე სცმევიათ ტანთ-საცმელი, იგინი თითქმის ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურულის ტანთსაცმელით არიან მოსილნი, სახეზედკი ეტყობათ ოსური ნიშნები. იგი დაცული არის ერთს ოჯახში, რაც მოპოვებულ იქმნა მიხეილ როსტომისძე ლომთაძესაგან ტფილისში, სადაც თქმულებაც ყოფილა. აგრედვე დაშთენილი რომ ესენი არიან ძველი დროის ოსთა კეთილშობილთა მეომარნიო.

სურათების სახელებს შეცდომა

არის აღლუზი, ოსბათარ გმირი ოსთა
უნდა იყოს

აღლუზი ოს ბაყთარ გმირი ოსთა

არის სუდანი ოსთა მეფე

უნდა იყოს ხუდანი, ოსთა მეფე.

ს ა ძ ი ე ზ ე ლ ი .

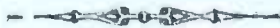
	გვერ.
ოსეთი	1
ხალხურს კადმორცემსი და ზეპირ ამბები.	33
ვახტანგ გარგასლანის კალამქრება ოსეთში	110
ბორენა დედოფლის გამა (XI საუკ.) შენიშვნ.	136
ოსების სწავლა-განათლების საქმე ძველადგან	182
ოსების სოფლები ქართლში	185
ოსეთი, მონკოლების შემდეგ.	186
ოსის ქალთა ცხოვრების ცნობები XII საუკ.	187
ოსური წიგნის გამა	188
ოსეთის თავდა-აზნაურაზნა	195
ოსების სამწიგნობრო საქმე	206
კათოლიკის სარწმუნოების ვრცელება ოსეთში* (აქ გრიგორია- ნობის ვრცელება გამოგონა).	210
ქურდობის საქმე ოსეთში	212
ოსეთი XIX საუკ. 1850 წლებში.	215
ოსური ანბანის ისტორია და ანტონ I კათალიკოსი	217
პირველი ოსური სტამბა.	220
ოსური ყურნალ-გაზეთობა	221
ოსური თეატრი	223
ოსური კონცერტი და ოსური ლექციები	224
ბატონ უმობა ოსეთში	225
ოსების განათლება	227
ოსების ქალების განათლება	230
ოსების სსსაფხო სკოლები	233
ამად მონწმუნეობა ოსეთში.	234
ხალხური ლეგენდები	289
ოსეთის ისტორიის შესახებ	293
ოსეთის „საქრისტიანო კომისია“	277
ოსეთის სამეფოს გვარის წევრნი.	282
ცნობები ოსეთის ისტორიის და სურათების შესახებ	286

მსეთის ისტორია

ქართულის ისტორიულის წყაროებით

ს უ რ ა თ ე ბ ი თ

აღწერილი და გამოცემული
ზ. ჭიჭინაძის

ტფილისი
ელექტრო-მბეჭდავი „სარაპანი“.
1913

ო ს ე თ ი.

ვახუშტის თქმით ოსეთის მიდამოთა მთიან ადგილებს სახელად კავკასი ეწოდა და ველსა „ოსი“-ო. იგივე მოგვითხრობს, რომ ხაზართა (7 საუკ. ქრ. წინედ) მეფემ კავკასის ქვეყანა მისცა თვის ძესა ურბანს, ამ მეფემ გააშენა კავკასიის მიდამოები, დაასახლა აქ ხალხი და მიტომ მის ადგილებს ეწოდა ოსეთი, ვითომც ეს წარმოსდგა ქართულის სიტყვა დაესხა თესვად, ამ აზრს მ. ჯანაშვილი არღვევს და ეს ამბობს, რომ ოსი, წარმომდგარი უნდა იყოს ოვსთა მეფე უობოსის სახელისაგანაო. ამ აზრს სხვებიც ეთანხმებიან. ვახუშტს ოსეთი რუსული „ОВ СЪТИ“ (СЪЯТИ) ჰგონიაო. ამათისავე გარდმოცემით ოსეთის მთელი სივრცე მაშინ დანაწილდა და ხეობათ და თემებათ დაიყო, ამის მეთაური იყო ხაზართ მეფის შთაშობივალი ძე ტინენისა ღურძუკთსი, ამიტომ ოსეთის ერის ნაწილს ღურძუკთსი ეწოდა და მეორე ნაწილს სადაც არაგვი სდის იმას ლომეკი ანუ ღვჯეთი. ეს სიტყვა ვახუშტს ხაზართული ჰგონია „ДВА ЛЪТЪ“, მაგრამ ეს არ არის სწორე ახსნა, ამას ეწინააღმდეგება საქართველოს ისტორია. *)

ვითომც ოსნი მეფე ურბანოს ხაზართა ორ წელს ერთხელ მისცემდენ ხარკს და მიტომ ეწოდა „ДВА ЛЪТА“-ო. ვითომც თვით ვახუშტის დროსაც, ოსებს ასეთი წესი აქვენდათ, რომ თვის უფროსებს ორ წელს ერთხელ მისცემდენ ხარკს, ანუ საჩუქარსო. ესეც სიცრუე უნდა იყოს, ხოლო ხარკის გადახდა კი შეიძლება იმ სახით გახლდათ. შემდეგ ძურძუკეთი, ანუ ოვსეთი გაყოფილა სხვა და სხვა სახელწოდების მექონ ხეობათ, მაგალითებრ ჭსრის ხევადა, ზრამაგად, ჟღეჯედ, ნარად, ზრგოდ და ზახად. ეს არის სახელები ერთის ნაწილის ოსეთისა, რომელიც სხვა მეფეთა, ანუ ხაზართა ფლობაშიც იყო ხოლმე. მეორე ნაწილი ოვსეთისა, რომ-

*) საქართველოს ისტორია მ. ჯანაშვილისა.

მელიც შემდეგ საუკუნოებშიაც ექვემდებარებოდა ოგსთა მეფეთ, ეს იყო ჩიმი, თაკაური, ვაღაგიჩი, ფაიქომი, დიგორი და ბასიანი*) ეს სახელნი ადგილებს ეწოდა ოსთა აქ დასახლების გამო, სადაც ესენი სცხოვრობდნენ თურმე.

დაბებს, სოფლებს და ქალაქებში, ოსთა გლეხთა შორის იყვნენ დიდი ღირსების მქონი, ანუ მფლობელნი მათა, ბარის, სოფლის და სხვანი. ესეთი გვარნი ვახუშტის თქმით იყვნენ ბადელიძე, სერქეხასძე, თაკაური, ქურთაყლი, სიღამონი, ჭახილიძე და სხვანი. სხვა და სხვა დროს ოსეთი მტერთაგან აოხრებას ეძლეოდაო, ამიტომ იგი დაიყო კვლევ რამდენსამე ნაწილად და იწოდა სერქეხსად და ეახარდ'დ. სხვა და სხვა დროს ოსეთი ხან სულ ირღვეოდა და იშლებოდა თვისის საზღვრებით და სხვა და სხვა ერთა ადგილმდებარეობათ ნაწილებში შედიოდა, როგორც ოგსეთის აქეთა მხრის, ანუ არაგვის გაღმა შეერთებულ იქმნა ქართლის სამეფოსთან და ამიტომ ოგსეთის ბევრი კუთხენი და მთა ადგილებიც ქართლის ხეობათ იქმნა წოდებული.

ქართულის ძველის ცნობებით: ოსეთი არის მაგარი, ყინვიანი ქვეყანა, მტერთაგან შეუვალი. ადგილმდებარეობა არის ხეობათაგან შემდგარი და მიტომ დიდი სივიწროვე არის ვაკე ადგილების.

წყალი ოგსეთში მრავლად არის წყარონი, ღელეები და დიდი მდინარენიც, მდინარეებში ძნელად ჩნდება რამე გამხრწნელი ნივთიერება, წყალი არის სუფთა, უწყინარი და ანკარა. ძნელად რომ აქ სადმე ურგები, მაწყინარი წყალნი, ან წყარონი იქმნეს. მეავე წყლებიც ბევრს ალაგას იპოვება.

თევსეულობა. ღელეებსა და მდინარეებში მრავლად იცის, ნამეტურ არაგვში, ქებულია ორაგული, რაც წარმოდგარია სიტყვა არაგულიდამ. სხვა თევზნიც იცის, კალმახი, ხრამული, ლოქო და სხვანა.

პური და ასეთნი, მაგალითებრ ქერი, სიმინდი, ფეტვი, ფშვრია და ასეთნიც მრავლად მოდის, ხორბალი არ იზრდე-

ბასიანი—მეორეც არის საქართველოში.

ბა სიცივე და ყინვების გამო, ამიტომ ოსებს უმეტესად ხორბალი და შავი ფქვილი ქართლის განაპირა ადგილებში დამ შეაქვს ოსეთში, ამიტომ ძველადგანვე ოვსნი ქართლის ადგილებში გადმოდიოდნენ და ხორბალს სთესდნენ თავიანთ საკვებად.

მცენარენი, არის მრავალნაირი და საუცხოვონი, მასში მოიპოვება ძალიან ბევრი ისეთნიც, რომელ მცენარენიც ბარს ადგილებში სულ არ იზრდება. ხილი მრავალნაირია. ბარსა და ტყეში იცის კოწახური, მერხენი, უელი და ასკილი, სხვაც ამგვარნი ტყისა მრავლად იცის, ალაგ-ალაგ ხილი და ვაშლიც კარგი, ნამეტურ ქართლის შეყოლება, აქედამ თბილისშიაც შემოაქვთ უხვად და ჰყიდიან გოდრებით.

საქონელი, ანუ ოთხფეხი მრავლად, ძროხა პატარა ტანის და კაი ჯიშის მექანი, ნოყიერი რძის მომცემი. ცხვარი, აგრეთვე ნაყოფიერი და რძის მომცემი, ასევე თხა, ეგრეთვე ნაყოფიერი რძით, მრავალია ცხენი, ჯორი, ვირი და სხვაც ამგვარნი გარეულნი თუ შინაურნი. ყოველივე ამათ კარგი მცენარეები მარგებლობით ანაოყივრებს.

ფრინველნი, იცის კაი ჯიშის, ქათამი, ბატი, იხვი, ინდოური, ასევე გარეულნი ფრინველნი, მარგებნი თუ არა ურგებნი მრავლად იცის, მასთან იგინი კარგათაც მჭაკლობენ, აქ იცის ნამეტურ ფრინველი შურთხი, კაკაბის მსგავსი, ორის ქათმის ტოლი, ზამთარში შურთხი იზრდება თავის კურკლით, ეს ცნება ძველ დროისას ეხება XVIII საუკ. დღეს ამათი სიმრავლის და არსებობის ჩვენ არა ვიცით რა.

ნადირა, არის მრავლად ირემი, მშველი, ფოცხვერი, მელია, მგელი, ტურა, მაჩვი, დათვი, კურდღელი, ჯიხვი თხის მსგავსი, ესენი ჯოგ-ჯოგად მრავლობენ. ესენი მრავლობენ მთაში ყველგან დიდის რქიანი და მასთან შეუპოვარნი მთის ქარიშხლისაგან.

ლითონი, არის ოსეთში ვერცხლის, ტითბრის, რკინის, გოგირდის, გვარჯილის და ბროლის ქვის, ხოლო ვახუშტის

თქმით ლითონთ ოსტატობა სულ არ იცინაო. შეიძლება ეს დღეს იქ ასე ძლარ არის და ოსებმაც ისწავლეს ბევრი რამ სახელოსნო საქმენი.

ჭაქრი, არის ალაგ-ალაგ კანონიერი, ბევრს ალაგას ცივი, ზოგან თბილი, უვნებელი და მასთან ხშირად ცივი და ხან მთისაგან ნოტიოც. ავთამყოფობა აქ ჰაერისაგან სულ არაფერი არსებობს, იშვიათად რომ აქ რამე სენი გაჩნდეს. ხურვება, ანუ ციავ-ცხელება აქეთ ხსენებათაც არ ყოფილა.

კაცნი და ქაღნი, ვახუშტით არიან მშვენიერნი, ჰაეროვანნი, შავ თვალ-წარბიანი, შავ-თმოსანი, თეთრ ყირმიზნი, ტანოვანი, წერწყტნი, ჰამა-სამაში ზომიერნი, სტუმრობის დროს გაუმაძღარნი, პირ დაპირ ვერ შემბედავნი, ლაშქარში ლამით შემპარაფნი და გამომსვლელნი და სხვაც ასეთნი. თვის ქვეყანაში ლაღნიო და სხვის ქვეყანაში მხდაღნიო, ეს ძველს დროს უნდა ეხებოდეს და ეხლა უეჭველია, განსხვავება იქნება ძველსა და ახალს შორის.

ესევე ცნობა ასახელებს მათ: გონიერად მოუბარნიო, მასთან ქურდებიო, მპარაფნი, მატყუარნი, ხარბნი, მომხვეჭნი, მესისხლენი, მემრუშენი, ტყვის მყიდველ—მტაცავნი და სხვანი. ქალები მათი ქალწულებას იცავენ სასტიკათ ვიდრე დაქორწინდებიან, შერთვის შემდეგ კი კუროების გაჩენა რამდენიც უნდათ იმდენს გაიჩენერო. ამას ჩვენ არ ვეთანხმებით, ეს ტყუილია, ეს რომ მაშინ ასე ყოფილიყო, მაშ დღეს მთელი ოსეთი საროსკიპოთ იქნებოდა გადაქცეული, ჩვენ კარგად ვიცით, რომ დღესაც ოხთა შორის. ვინმე ცუდი ყოფაქცევის გამო სისხლით ისჯება და აბა ეს როგორ შეიძლებოდა რომ მაშინ ყოფილიყო და ოსის ქალს არა რცხვენოდეს კუროების გაჩენის გამო. ეს ჭორი და ცილი არის. ჩვენ ეს ყოველივე ჭორად და ცილად მიგვაჩნია, უეჭველია ამას ვახუშტი სხვების პირით სწერს და არა თავის თვალთ ნახულს ცნობებს. ასე გასაკიცხნი ოსნი არას დროს არ ყოფილან.

ტანთ საცმელი ქალთა და კაცთა არის მთიური, შესაფე-

რი, ყინულის გამო ატარებენ თხილამურებსაც, ქუდები აქვს თნადირთ—საქონლის ბეწვისა, შალეულობა კარგი, ხმა-რობენ აგრეთვე დარაიას, დარი ბაზათს, ყუთნას, ლეინსა და სხვათაც ამ გვარებს, უმეტესად თვით ქსოვენ და აკეთებენ, საფეიქროვები თვით აქვთ, ძაფსა და ნემსებსაც თვით აკეთებენ თურმე. XVIII საუკ. ნახევარს, ვახუშტის სიტყვით ოსნი განიყოფებოდნენ ორის სჯულის ხალხად, ქრისტიანთებისკობოზი ნიქოზელი იყო და ამათ წერვა—კითხვაც იცოდნენ ქართული, ქრისტიანების გარდა ოსებში იყვნენ მუსულმანებიც, რომელიც გამაჰმადიანდნენ XVII საუკ. დამლევს, ძალით. ამათ ჰყავსთ ოსთაგან მოღლები და ხოჯები, იცოდნენ ორი ცოლის შერთვაც, ქრისტიან ოსებს ამიტომ სძულდათ მუსულმან რსები. მათში მტრობაც იყო დანერგილი. ქრისტიან თუ მუსულმან ოსთა იცოდნენ დიდი პატივის ცემა მოხუცებულ კაცთა და ქალთა, ყოველივე ამათი ბჭობით განირჩევა და მორიგდება სადავო, თუ გასაყრელი საქენი, ესენი არიან დამამშვიდებელნი ყოველიფერში. ვაჭრობა და აღებ-მიცემა ურთი ერთ შორის, უმეტესად ერთი მეორეს ნივთებს გაუცვლის და ვისაც რა უნდა იმას წაიღებს, ასე სცოდნიათ XVIII საუკ. ნარევრამდე, ფული მათში არ ყოფილა. მაშინ სავაჭრო ფართალი თურმე მათში კარგად იქსოვებოდა. კარგად სცოდნიათ თელვა, ქსოვა და სხვაც ასეთნი. სცოდნიათ მაშინ ხელოსნობა მკედლობა, ნალბანდობა, ზეინკლობა, ხეთა მუშაობა, დურგლობა, კალატოზობა, ხისა და თიხის ქურჭლის კეთება და სხვანიც მრავალნი ამ გვარნი. ოსეთში არ ყოფილა მარილი, სელი, კანაფი, აბრეშუმი, ბამბა და სხვანი, ამავებს იგინი ზიდავდნენ ქართლიდამ, რაჭილდამ და ჩერქეზილდამ. ქალებს სცოდნიათ კარგად კერვა, წმინდათ და ქსოვა ლამაზათ.

კაცთა და ქალთა სასმელათ აკეთებენ იყს, არაყს. მოზას, პური და ქერისაგან ლუდს და სმენ დღესასწაულებში, ქართილდამ ღვინოც გადააქვთ, იციან აგრეთვე კარგად ყვე-

ლი და ერბოს გაკეთება, ყველი ნაქებია მათი, ნამეტურ ხაჭაპური, ქაღები, ნაზუქები და სხვანი, სულ კეცში გამოცხობილი. წვეულებაში იციან კაი პურობა და უმეტესად ცდა ნადირის ხორცის მიერთების და ერბო ყველით გამომცხვარ პურების.

ოსეთში სხვა და სხვა ძველნი ნაშთებიც მრავლად არის ნაშენნი. უმეტესად ქართველ მეფეთაგან გაკეთებული კოშკნი, ეკლესია და მონასტრები, ბევრს ქართული ნაწერიც აქვს, ბევრი შემუსრვილი არის მტერთაგან. ასეთი ნაშთი ოსთა ქრისტიან მთავრებსაც უკეთებიათ, ამ გაკეთების ხანად უნდა ჩაითვალოს XI, XII და XIII საუკუნოები, მერე კი ოსებს ამის კეთების დრო არ ექნებოდათ, ცნობებიდამ სჩანს, რომ ძველად ოსთა შორის ეკლესიათა მაშენებელ ხელოსნებიც უნდა ყოფილიყვნენ, ამას ფიქრი არ უნდა, ვინაიდან მათ ქართლში ხშირი მისვლა-მოსვლა აქენდათ და მასთან კარგათ მზერდენ ქართველ ერის ხელოვნურად და მხატრულად ეკლესიების შენებას. ოსთა შორის ყოველივე ამის ოსტატობა დავარდა XIV საუკ. დამლევოდამ, რაც მონგოლების შემოსევის წყალობით მათი ცხოვრების მთის კარი დაიკეტა, იგინი მთაში დარჩნენ შეფხუწულნი და იქილამ იცავდნენ თავიანთ მთიურს თავისუფლებასა.

ოსეთს საზღვრავს გარემოდ ჩერქეზთ და ლღღვივთ გარდა თუშნი, ფშავნი, ხევსურნი, მთიელნი. მთიულნი, ქისტნი და სხვა ასეთ წვრილიან მთის ერნი. ოსებს ფშავ-ხევსურ თუშებთან ხშირად შეტაკებაც მოხდენიად ხოლმე, უფროკი ოსებში ისლამის დანერგვის შემდეგ. ვახუტში ოსებს ჰყოფს შემდეგ ადგილ მდებარე ნაწილებათ: ქუჩთაჟღი, რომლის მიდამოშიაც ხოხის მთილამ გამოსდის წყალი და მიდის სამხრეთილად ჩრდილოდ და გასჭრის ჩერქეზის მთას, ამავე მაღლობზე არის ციხე ქურთათა მაგარი, არის ქურთაულის წყალიც, წყლას გამომდინარე მთას ქართული სახელი ჰქვიან ხოხის მთა, ესე იგი ზედ ახოხვის გამო, ვინაიდან მაღალი არის და ახოხვით უნდა ავიდეს კაცი.

ქურთაულს შემდეგ სახელოვნებს ხეობა ალაგირისა, ქურთაულს დასავლით სძევს, ამავე ხეობის ზედ მისდევს ფიაქომის¹⁾ ხეობა, ამას მ. ჯანაშვილი ბაის ხეობას უწოდებს*) და ვალაკირს ანუ ყალლაგირს ზემო ოსეთათ. ამავე ადგილ მდებარეობას ზედ აკრავს კასრის ხეობა, რომელსაც საზღვრავს მყინვარი, კავკასი და ბრუტ საზღველი, მერე მოსდევს კასრის ხეობა, კასრა ალაგირის შორის მთა. კასრის ხეობას ზეიდ მოვროთვის ყდჯის ხეობა, სადაც წყალი მომდინარეობს კავკასის მთიდან, აქედამ გადადის გზა კუდაროს და რაქას. ქვემო ზარგუის ზეით ერთვის ნაწის ხეობას წყალივე მის ხეობისა, არის აგრეთვე აქეთ ზემო ზარგუის, მახლობლად ამავე მთათა და ხეობათა მოვროთვის ზახას ხეობა, რომელსაც მდინარე გამოსდის თუროს და ზახას მთიდან, ეს მდინარეც ბოლოს ერთვის ზარგუის წყალს. აქედამ გზა გადადის მალნარ დვალეთს, უბას და დიდ ლიახვზედ. ამავე ხეობას და მთებს აკრავს თრუსოს მთა. სამხრით კავკასი ზეკარისა, ჩრდილოთ. აქედამ გადადის გზა დიდს ლიახვზედ-ქართლს.

ზახის აღმოსავლით არის მთის იქით თრუსოს მთა და ხეობანი, ამას სამხრით კავკასი უძევს და მთიულეთსა და მალნარ დვალეთს შორის ჩრდილოდ მყინვარი და ხოხის კავკასანი, თრუსოს ნაწილი არის სამი ხეობა, ზოხის მთა, მალნარ დვალეთის და ხოხის, სამივესაგან წყლები გამოსდის, ამ ხეობის შემდეგ სახელოვნებს დაჯარის ხეობა. ეს ნაწილი გაიყოფა ორად, ორის ნაწილის მეთაურნი ჩერქეზისძე და ბადელიძენი არიან. ამ კუთხის მთათა საზღვარნი უერთება რიონის სათავის აღმოსავლეთის კუთხის კალთებს, ოსეთისავე საზღვრებთა ნაწილს შეადგენს ბასიანი, სადაც მდინარე მოუდის კავკასიის მთიდან და მადის სამხრით ჩრდილოდ, ოსეთისავე ნაწილს აკუთვნებენ ქისტეთს თვისის ხეობათა მიდამოებით და მდინარეებით, მასვე ქისტეთის ხეობსა და მთებს მისდევს ძუჩუკის ხეობა, სოფელ დაბებით ნაშენი, ძუჩუკ-

*) საქართველოს ისტორია მ. ჯანაშვილისა.

სვე აკრავს ღლღვის ხეობა და მთა მიდამონი, ოსეთსვე ერთვის პანკისის ხეობა და მრავალიც სხვა ასეთნი, რომელთაც ჩვენ აქ არ ვიხსენიებთ.

ყოველივე ხეობანი არის ღრმა ღელე ხეობით სავსენი, მთიანი, კლდიანი, წყლიანი, მაგარნი და შეუვალნი, სივიწროვის და კლდე მთა უადგილობისა გამო მოუსავლიანია ოსეთი. XVIII საუკ. ნახევარს ოსეთის ერთი ნაწილი ჩერქეზებს ექვემდებარებოდა და ხარკს მათ აძლევდენ, ერთი ნაწილი ქართველთ და ერთი ნაწილიც მაჰმადის სჯულის გამო დაღისტნას მოღებს და ხოჯებს მორჩილებდენ. ოსეთის ერთი ნაწილი, რომელიც რაჭის უახლოვს სძევს, ემორჩილებოდა რაჭის ერისთავს. ოსეთი ჩვენ აენუსხეთ ძველს ღროით და ძველისავე ქართულის წყაროებით, აწინდელი ოსეთის მიდამოები კავკასიის ქარტით ყველამ იცის და ამიტომ აწინდელის ჩვენ არაფერი ავსწერეთ.

ღღეს ოსები სცხოვრებენ მაზღაკს და მის მიდამოებს, გროზნის ოკრუგს, ინგუშეთს, ჩერქეზეთს, კავკასიის ნაწილში, საჩჩინოში, მთიულეთს, ფშავ-ხევსურეთ, თუშეთს, თიანეთს, ღუშეთის და გორის მაზრებს და სხვა ადგილებსაც თითო ოროლა სოფლებს. 1881 წ. ამ ხალხის რიცხვი ორივე სქესისაგან შესდგებოდა სულ 111,000 სული ყოფილა. 1906 წ. 150,000 სულზედ ასცდა, ესე იგი უმატნია. 1911 წ. უფრო მეტი იქნება და იქნება 200,000 ათასიც იყოს.

მსწავლულთა აზრით ოსები არიან ერთ უძველეს ტომთაგანნი. დოქ. პაფფის მოსაზრებით ოსნი ებრაელთა ნათესავადაც იქმნენ ცნობილნი, რადგანაც შუა გულს ოსეთში, ზოგი ერთ ადგილებს ისეთი სახელები ეწოდებათ, რომელნიც ებრაულია და ზოგი ამ სახელების „დაბადება“-შიაც მოიხსენებაო. ნათესავობა ოსების ებრაელებთან ისე განისაზღვრება, რომ ვითომც ოსნი ებრაელთა ზეგავლენის შემდეგ მოსულან ამ კუთხეში ირანიდამ და დასახლებულან. პაფფის მოსაზრება უკანასკნელ მიღებულ იქმნა მსწავლულთაგან

მხოლოდ ოსების ინდოევროპიელთ და ირანის ტომთა მონათესაეობის შესახებ.

შეგრენმა, რომელმაც შეისწავლა საფუძვლიანად ოსური ენა და მისი გრამატიკა, ეს პირი წინეთ ოსებს ირანთა მონათესაეთ სთვლიდა და მერე კი ექვი გამოთქვა არიელთ მოდგმის ირანელთ ტომის ოსთა მონათესაეობაზე. ამ პირის ჰაზრით ოსები გერმანელთა მოდგმას უნდა ეკუთვნოდესო, რადგანაც ოსურ ენაში ნემეცური სიტყვების ხმებიც მოისმისო. ეს არ იქმნა შეწყნარებული.

მსწავლულმა მილერმა 1881 წ. საჯაროდ სთქვა ოსების მონათესაეობა ირანის ტომთან. ეს მოსაზრება მან ლინგვისტიკურის მეცნიერებითაც დაასაბუთა და ოსური ენა აკუთვნა ირანის ტომის ნაწილს, რომელიც შემდეგ დროში მრავალ ნაირად შეცვლილა, გადასხვაფერებულა. ეს მომხდარა მაშინ როცა ოსები კასპის და შავი ზღვის შუამოსულან და კავკასიის მთების შეყოლება დასახლებულან. ოსებს ძველად სარამატნი და მასაგეტნიც რქმევიათ. ამ მსწავლულის შემდეგ დასაბუთდა ოსების ნათესაობა ირანის ტომის შტოსთან.

ირონის—ირანელ ნათესაეობის გამო, ოსნი ძველადგანვე წინააღმდეგნი იყვნენ, მათ სწყინდათ ეს და ამბობდნენ, რომ ჩვენ გვწყინს რომ თათრის ტომის ირანის მონათესაეთ გვაფლითო. ჩვენ თათრების კი არაფერი ვართ, არამედ ქართველების ნათესაეები ვართ და ჩვენი ირანი ქართულის სიტყვა უჩაღამ არის წარმოდგარიო. ამათის ფიქრით ეს ასე გახლავსთ, ჩვენ ამაზედ არას ვამბობთ, აქ მოგვყავს როგორც ცნობა, ეს სხვებმა გაარჩიონ.

ზოგიერთ მსწავლულთა თქმით, ოსებს ძველად მიცვალეულთ საფლავებს ისე სთხრიდენ და მკვდარსაც ისევე სუდრავედენ და ასაფლავებდენ როგორც ირანელნიო, ამიტომ ექვი აღარ უნდა. ამათ ნათესაეობასაო. ევროპის და ნამეტურ რუსის ოფიციალური მსწავლულნი ძალიან რევენ.

ოსების მოდგმის განსაზღვრის საქმეს. ოსები სცხოვრებდნენ კავკასიის მთებთა შეყოლებით. მთელი ევროპიის ხალხი აზიიდან სწორეთ ამ ოსეთის გზით მიემგზავრებოდა ხოლმე და აშიტომ მათ ოსთა მახლობლად დროებით დარჩენა უხდებოდათ, ხან ჩხუბიც პოლიტიკურს და ეკონომიურს მხარეებთა შესახებ, აშიტომაც ოსური ენა შერეულ იქმნა სხვა და სხვა ტომთა ენის სიტყვებთან.

სახელწოდება ოსი ბევრისთვის არის საკამათო საგანი, თუ ეს სიტყვა რას ნიშნავს და საიდან არის წამომდგარი. სწორედ იმ ალაგას სადაც დღეს ოსები სცხოვრებენ, მოიხსენებენ ბიზანტიის და რომაელთ მწერლებიც. გეროდოტე, რომელიც ქრისტეს წინეთ სცხოვრებდა 480—426 წ. ოსებს ისეღაჩად იხიენიებს, ისეღონთა საცხოვრეველ ადგილთ აღწერა უახლოვდება ოსეთის გეოგრაფიულს მდგომარეობას. ქრისტეს წინეთ V საუკ. ასევე მოიხსენებს ბიზანტიელი მწერალი პლინი, იგი ისეღაჩად ასახელებს, პოტოლომეც, რომელიც ქრისტეს წინეთ IV საუკ. სცხოვრებდა, მოიხსენებს ისეღაჩს, ეს სახელიც ოსებს ხატავს და მათ საბინადრო ადგილ მდებარეობასაო. ასე და ამ გვარად, გეროდოტეს მოხსენებას ისეღაჩებს შესახებ საკმარისად ასაბუთებენ და ამართლებენ პლინი და პოტოლომეც, უნდა ითქვას, რომ ოსთა სახელწოდება ერთობ ძველი უნდა იყოს, ოსი ამათ აქ მოსვლის და დასახლების შემდეგ უნდა დარქმეოდეთ სხვათაგან, თორემ თვითონ თავიანთ თავს ოსება ირონს უწოდებენ.

ბიზანტიის და რომაელთ ძველ მწერლებს ოსების შესახებ მრავალი ცნობები აქვსთ მოხსენებული თვის ნაწერებში, ხოლო ნაწერებში ოსთა მოხსენება სხვა და სხვანაირად არის გადასხვაფერებული. უამისობა მათგან არც შეიძლება, რადგანაც იგინი ოსებს კარგადაც ვერ იცნობდნენ, მათ ამ ხალხის გაცნობა და გაგება აფხაზეთის და სამეგრელოს მხრიდან უხდებოდათ, რადგანაც ბიზანტიელნი და რომა-

ელნი ხშირად იპყრობდნენ შავი ზღვის ნაპირებს და ნამეტურ აფხაზეთს და სამეგრელოს. ხოლო რსეთის შესახებ მათ კარგად გაცნობას ყოველთვის დაბრკოლებას მისცემდა იმ დროის რსეთის გზათა სიშორე, მთები და მიუაღობა. ასე და ამგვარად გეროდოტეს ისედაც, პლინის ისედაც და პოტლომეის ისედაც ჩვენებური, ანუ ქართული სიტყვაა. — და ამ არის გადაღებული. დოქ. პაფის სიტყვაა ის მიღებული აქვს მიდამ, რომ ვითომც ეს სახელი ერქვა ასეთ მამამთავარს და მიტომაც დაერქვა რსეთს. — რსიო.

პაფის ასეთი მოსაზრება უნდა იყოს მიბაძვა „ქართლის ცხოვრების“ სადაც ქართველის ერის მამამთავრად ქართლ-რსია, ჰაოსიანთა ჰაოსი, მეგრელთა ეგ-რსია, ლეკთა ლე-კრსია და სხვანი. ამ მოსაზრებას არა აქვს საფუძველი, რადგანაც რსი თანდებულია ქართულის სიტყვის, ანუ რთული სიტყვის ნაწილი, რომელიც თან სდევს ქართლ-რსი, ჰა-რსი, კახ-რსი, ბარდ-რსი, ლეკ-რსი და სხვანიც. ეს ჰაზრები მოგონებულ იქმნა X სიუკუნეში, სომეხთა მეთრონიე მხითარ ანელისაგან, რადგანაც ამას ამითი სურდა რომ აღგილობრივ მცხოვრებთ ტომთა შორის სიყვარული დაეთესა, ვინაიდან ქართველთ, ჰაოსიანთ და სხვათ შორის ქრისტიანობას მხრივ გვაროვნული მტრობაც იყო დაბადებული. ამ პირმა გააჩინა ეს გმირნი და უწოდა ყოველივეს თითო კუთხის და ერის სახელი, თორემ ამაზედ წინად, ძველ მეთრონიეტ ნაწერებში ქართლოს, ჰაოს და სხვათა ხსენებაც არ იყო.

რუსის მსწავლულნი ვინ იცის როგორ არ ხსნიან აწ სიტყვას, ამის მსგავს სიტყვებს ზოგი ჩინეთის ძველს მწერალთა ნაწერებში ეძებს, ზოგი ვინ იცის სადა და მით რევენ გეროდოტეს, პლინს და პოტლომეის სწორე ჩვენებას რსის შესახებ. ესენი ყველა ყალბის შეხედულებით სჩანან, იგინი რსთა მოსამზღვრედ და მონათესავედ ქართველებზედ კრინტსაც არ სძრავენ. გარდა ამის რსეთის ერის სულიერს მხარეებს და გმირებთა მიდრეკილებას და პირობებს უფრო

ბერძნების, სპარსების და სხვათა გმირებს და მღევებს უღარებენ. თუ ეს მათი მოსაზრება რავდენად მართალია, ამას აჩვენენ „ამირან-დარეჯანიანი“ მოსე ხონელისა, „დილარიანი“ სარგის თმოგველისა „აღლუზიანი“ და სხვანიც მრავალნი ასეთნი. ამ ცრუ მსწავლელებმა ძრიელ იმეცადინეს და ოსები ძველის ცხოვრებით და ნათესავობით ისე დააშორეს ერთმანეთს, ისე გადაასხვაფერეს, რომ ბოლოს ანბანიც კი შეუდგინეს და მით მორთეს ოსების დიდება და სახელი. ოსი ზოგის მოსაზრებით ცხენი გამოხატეს, ზოგის თქმით ქაჯი, ზოგის ვინ იცის რა და მით ოსები უფრო დენპერელ ვავლენის ქვეშ გამოაჩინეს ვიდრე საქართველოსი.

ხოლო ქართულს და ქართულ ისტორიის აზრებს ტყუილად არიდებენ პირს, უამისოდ ოსეთის შესახებ ვერას დასწერენ, სულ ძველის ძველ დროს რომ თავი დავანებოთ, ფარნავაზ მეფის შემდეგიდამ ხომ ვერსად წავლენ და ვერსად რას ჰპოებენ. ქართლის და ოსეთის სახელწოდებათა ახსნის ზანა, ისტორია, ცხოვრება და სხვა ამგვარნი იქამდის ძველია, იქამდის ერთმანერთზედ გადამბულნი, რომ ძნელად ვინმემ ოსეთის შესახებ რამე დასწეროს და იმან ქართული უნა კი ირ იცოდეს. მაინც ჩვენ ძველის დროის აღწერით თავს ზრავის შევაწყენთ, ის რაც ევროპიელთ მწავლულთაგან არის თქმული ოსთა მოღგმის მონათესავობის და კავკასიაში მოსვლის შესახებ, ჩვენც იმას ვაღიარებთ და ამიტომ მეტი ლაპარაკი არ არის საჭირო.

ყალბ მეისტორიეთ საგულისხმოდ ვიტყვით, რომ ქართული სიტყვები ხშირად მოისმის სომხურში, ისევე სომხური ქართულში, ასევე ძრიელ ხშირად სჩანს ოსური სიტყვები ქართულ ენაში, ასევე ქართული ოსურში, ყოველივე ესენი კარგად აჩვენენ, რომ ოსებს ძველთაგანვე თუ შემდეგ, ქრისტიანობის აყვავების და მის მერეც, ქართველებთან დაახლოვებული კავშირი და ნათესავობა ჰქონიათ, ენა-ენას ჰგავს და სიტყვები-სიტყვებს, ხოლო ყველა ამას დიდი და-

კვირვება უნდა, ღრმა ცოდნა, თორემ ბოლოს გამოვა, რომ ოსური, აფხაზური, მეგრული, სვანური, თუშურ და სხვანიც ასეთნი მთის პატარა ტომთა ენანი არის ქართული და ქართული ენის ძირი, განუყრელი ფესვი და ხმა ამ ენისა. ქართული სიტყვების ფესვი, მსგავსება და ნათესავობა ერთობ დიდია და საინტერესოც, მაგალითებრ ქართული სიტყვა ახოხილი—მაღალს ნიშნავს, ახოხვა მაღალზედ ასვლას და სხვანი. ოსურადაც აღათ ხოხ, სიჩეს ხოხ, ზიჯ და ხოხ, ტეხჯი ხოხ, ხოხ მთა მაღალი და სხვანი. ასევე დაშთენილია მდინარეთ სახელწოდებაში, მაგალითებრ ცუგაი დონ, სია დონ, ჯია დონ, ნაკ დონ, ზაკაი დონ და სხვანი. პირველი სიტყვა საკუთარი უნდა იყოს და მეორე კი ცხადი საქმეა დონს ქართულ მდინარესთან კავშირი უნდა აქენდეს. ასეთ სიტყვებს კი არა ჩვენ სხვა უფრო უკეთესები და თითქმის ორივეს ენაში ერთნაირად ხმარებულ სიტყვისას ათასობით მოვიყვანდით, მაგრამ ეს აქ საჭიროდ არ ენახეთ, ბოლოში კი ცოტა ოდენს მოვიყვანთ. ყალბ მსწავლულთკი დონს დნებერა შეუერთეს, ოსებიც მის კიდებზედ მცხოვრებთ ნაწილად და მოღვმად აღიარეს.

ცნობილი ისტორიკოსის დიმიტრი ბაქრაძის მარწმობათ: სიტყვა კავკასი შემოტანილია აზებისაგან, ანუ ასებისაგან (დღეს ოსები) ინდოეთიდან, ესეთი სიტყვა ოსთა წინაპართა შორის თვით ძველს საბინადრო ადგილებში მცხოვრებთ ოსებშიაც კი ყოფილა დაშთენილი. ამავე მენისტორიკოს აზრით: ოსური ენა შეადგენს მიდოევროპელ ენის შტოსო, მას აქვს ახლო ნათესავობა ქართველთან.

ცნობილი სენ მარტენი, მსწავლული ორიენტლისტი, ანბობს, რომ ოსეთის ნათესავობა მიდიელ ირანელ სპარსებთან ცხადიაო. მიდიელებს პლინიც მოიხსენებს და პოტლომეიც, პირველი ხსენებულს ადგიულებში მცხოვრები ოსილიანებსაც ასახელებს, რომელიც ოსები უნდა იყოსო, ასაბუთებენ, რომ ჩეჩენები, ჩერგეზები და ოსე-

ბიჯ ამათი ნათესავეები უნდა იყვნენ და ყველა ამათ მკიდრო-
კავშირი აქვს ქართველ ტომთან და მათ ენასთან.

მსწავლეულთა თქმით: თვით ამ ოსებისაგან უნდა იყოს წარ-
მომდგარი და წოდებული კავკასია, ანუ კავკასი, ეს სიტყვა
მილიიდან ან ინდოეთიდან უნდა იყოს შემოტანილი, სულ-
ძველის ძველად, კავკასიის თემზდე, ოსები მრავლად ყოფი-
ლან მოფენილნი, პირველ ხალხად მაშინ ესენი იყვნენ, სამ-
წუხაროდ ასეთ მძლავრს ერს ისტორიით მხოლოდ ქრისტეს
წინ VI საუკ. ვიცნობთ და არა უფროს ძველის დროიდან, მსწავ-
ლეულთა თქმით, კავკასიის ტომთა ენებთ შორის სულ შვიდი ენა
არის სახელოვანი და მათში პირველი ადგილი ოსურს უკავიაო,
დანარჩენ 39 მეტი წვრილი ენები უმნიშვნელონი არიანო.
საგულისხმოა ვიქონიოდ სახეში, რომ ამ ხალხთა საბინადრო
ადგილებს ისეთი მაღალი მთები ეკრა, რომელთაც პირველი
ადგილი უკავიათ გეოლოგიაში. მაგალითებრ ყაზი ბეგის მთა
16,546 ფ. სიმაღლით, ჟამურის მთა (ჯიმი) 15,673 ფ. სი-
რუხ ბეზონის 13,634 ფ. ტეპლი ხობ 14,510 ფ. ადაი ხობ
15,244 ფ. მერე სხვა მთები მოსდევს ზილ და ხობ, წო-
წოლა ბრუტ საბძელი და სხვანი 12—14 ფუტამდე. შეუ-
ძლებელია, რომ ასეთ უმაღლეს მთების მახლობლად ძველად
უმნიშვნელო და ველური ხალხი დასახლებულიყო, ეს შეუ-
ძლებელია. დღეინდელ ოსეთს კი სულ 100 ვერსამდე აქვს
მანძილი ჩრდილოეთ და სამხრით აღმოსავლეთ დასავლეთ-
თამდი კი 150 ვერსი, ესეც არა სწორე ადგილები. ოსები
თურმე კარგად იცნობენ ამ მთების მნიშვნელობას და მი-
ტომაც სახლდებოდნენ მის გარშემო. მთებს ოსები და ქარ-
თველები ღმერთივით აფასებდნენ და ყოველ გაჭირებაში
წვიმას, თუ ნიავს სულ მას შესთხოვდნენ, მიტომაც არის
დაშთენილი რომ ოსებს და ქართველებს თვისი სალოცავეები
უმეტესად სულ მაღალ მთებზედ უშენებიათ. ქრისტეს წინედ,
თუნდ ფარნავოზ მეფის დროს, ოსები მილიონობით იყო,
მაღალ მთებს გარეშოთა გარდა ბარშიაც მრავლად ესახლნენ.

ხოლო მუდმივ აღმოსავლეთის ერთა მგზავრობამ შეასუსტა მათი რიცხვი, ხელი შეუწყო მათ გაფანტვას და დაკარგვას. თორემ წინედ ესენი მძლავრნი ყოფილან და მრავლად მოფენილნი, ასევე მოიხსენებს მათ საქართველოს ძველი ისტორია.

ქართველ და უცხო მეისტორიეთა ცნობით და თქმით აღმოსავლეთის ქვეყნებში, ძველადგანვე გამრავლდნენ სკვითნი, ესენი იყვნენ ძლიერნი, ამათ შეაფიწროეს აღმოსავლეთს მრავალთ ტომნი და აქეთ იქით დაფანტეს, ამათვე დაურბევიათ ირანელნი და თურანელნი, ამათვე შემუსრეს კავკასიის ძველ მცხოვრებ კიმერიელნიო, რომელნიც გაფანტული ფოფილან მცირე აზიაში, ასევე დროს, ირანის ტომის ერთი ნაწილი მიდიიდამ გადმოუფანტავთ და დაუსახლებიათ რანდენსამე წყობად კავკასიის ჩრდილო მხარეს.

ამ გადმოსახლებულთ ისტორიკოსი მასე ჯანშავილი ოსებათ ასახელებს, დიახ ეს ასეც არის. ამავე გარდმოსახლებულთ ევროპის მსწავლულნი სარამატებად და აღანებადაც მოიხსენებენ, ოსების შთამომავლობა ეხლა მიდიელებთან დასაბუთებულია, იგინივე მოწმობენ, რომ ძველად დარიალი ოსებით იყო სავსეო. ამ დარიალის გზით განვლო მთელმა აღმოსავლეთის ერმა ევროპაში და ამ გარემოებამ ოსები დიდათ შეარყია სიმცირითაო. მათ დიდი გავლენა აქვდათ ყოველთვის ოსებზეო, თუმც ოსნი მათ არ ეთვისებოდნენ, მაგრამ მძლავრის მგზავრთა მეოხებით კი მათი ძალა ზვირდებოდაო. ამის საბუთია ისიც, რომ ოსურს ენაში ბევრი სხვა და სხვა ტომთა სიტყვებიც მოისმისო.

ამიტომ ნურავის ეუცხოვება ის გარემოება, რომ ძველად, ასე გამრავლებულთ ოსთა რიცხვმა ასე სიმცირით, ანუ შემცირებით მოაღწია ჩვენს დრომდის, ისტორიით ისიც ვიცით, თუ ძველის-ძველს დროის რამდენ ძლიერ და რიცხვით მრავალ სამეფონი დაეცნენ და მოიპნენ ისე, რომ

დღეს მათი ნასახი და ხსენებაც აღარ არის და თუ ოსებმა ამდენის ვაი-ვაგლახების შემდეგ თუნდ ასეთს სიმცირით დღემდეც მოაღწიეს, ესეც ერთი უტყუარა საბუთია და ნიშან-წყალი ამ ერის სიმძლავრის წარსულში. თუ არ ოსთა სიმძლავრე და რაინდობა, უამისოდ ისინიც ისევე გაქრებოდნ თავიანთ ქვეყნის ასპარესზედ, როგორც გაქრნენ მრავალთ ძველ სამეფოთ ხსენება გეოგრაფიის რუკათა ფურცლებზედ.

მოგვითხრობენ კიდევ ოსთა შესახებ ამასაც: VII საუკ. ქრისტეს წინედ, მდინარე ვოლგას და კასპის ზღვის ნაპირებზე გამოჩენილა ველური მეომარი ხალხი—ბაზარა, ანუ ყივჩახნი, ამათ ცარცვა გლეჯის გარეშე დაუმორჩილებიათ ლეკები, ამათვე დაურბევიათ სომხეთი და მიდია, ქართველცასც შეებნენ, სძლიეს, მათ დაიჭირეს საქართველო და ასევე დაიპყრეს დარღალანი და მახთან ოსეთიც, მერე ამ ქვეყნებს დაუწყეს აოხრებაო. ამ ველურ ხალხის ძლიერ მეფეს შვილი ყოზოხი ჰყავდა, რომელსაც მისცა ხსენებული დაპყრობილი ქვეყნები და ხალხიო. ამათგან წარმოსდგა ნათესავი ოსთა და ოსეთიო. თვით სიტყვა სსხაო ოსური სიტყვა არის და ნიშნავს ხაფხაფ, ოსებს წინეთ მასა გეტები ერქვათო, მასა გეთივ ოსურად კოშკოვანს ნიშნავსო. მერე ვითომ აღანი, ანუ ჰალანი დაერქვათო.

ისტორიის მკვლევარნი სწერენ, რომ ოსებს ასეთ სხვა და სხვა სახელებს სხვები უწოდებდენ, თორემ თვითონ თავიანთ თავს ირონს უწოდებდენ და დღესაც ასევე უწოდებენო, მერე ოსები დიდათ გამრავლებულ გაძლიერებულან, ამათ VI და V საუკ. ქრისტეს წინედ, დიდი გავლენა აქენდათ მთელს აღმოსავლეთის ხალხებზედ, ამით დაამარცხეს თურმე მაშინ ველური ხალხი ჰუნები, რომელნიც მათი მეზობელნი იყვნენ და მათ ქვეყნებსაც აოხრებდენ. ოსები თურმე საომარის ოსტატობით ისე დაწინაურდნენ, რომ იგინი V საუკ. შეებრძოლენ თვით ძლიერ ვახტანგ მეფესა-

ცო. მაინც ვახტანგ მეფემ დაამარცხა იგინი და ნიშნად ერთობის ნიქოზში ოსთა საეპისკოპოსო კათედრაც დაარსა და ეპისკოპოსიც დაუნიშნა, სადაც იღებდნენ ოსთა მღვდელნი ლოცვა კურთხევასაო. ოსების მეორე საეპისკოპოსო კათედრა დაარსებულ იქმნა XII საუკ. მეფის დავით აღმაშენებლისაგან ურბნის, ორივე ამ საეპისკოპოსოების სასულიერო სკოლებში ისდებოდნენ ოსთა სამღვდლო შვილები. ოსნი მძლავრნი ყოფილან როგორც რიცხვით, ისევე ქვეყნის სიმაგრით და სწავლის მიღებითაც, დავით აღმაშენებლისაგან ბიზანტიაში გაგზავნილ 40 მოსწავლე ქართველებში ოსებიც ერივნენ. XII საუკ. დამდეგ, ოსთა ნასწავლ კაცების საქართველოში მთელი გუნდი გახლდათ.

მეისტორიეთა მოწმობით უნდა მოვიხსენოთ ისიც, რომ ქართველთ და ოსთა სიყვარული კავკასიაში მათის გაჩენის პირველის დღიდგანვე სჩანს, მათ ყოველთვის ჰქონიათ სიყვარული. ვახტანგ გორგასლანის ომი ქართველებთან პირველი მაგალითთან ოსებს V საუკუნეში. აღნიშენენ იმასაც, რომ თვით ამ სამაგალითო ომის დროსაც ქართველთა და ოსთა შორის არ მოსპობილა ერთმანერთის სამეზობლო პატივისცემა და სიყვარული, ომის შემდეგ იგინი მალე შეეძინენ დიდ სინანულში და ეს სინანული მათ მეფემა და მთავართ ხალხში საერთოთაც განაცხადეს, რომ ჩვენ უბრალოდ ვღვარეთ სისხლიო, ქართველნი და ოსნი ძმანი ვართ, ამას გვასწავლის ჩვენი ქრისტიანობა და ამიტომ დღეის შემდეგ ჩვენთ შორის ნათესავობა ძველებურად განახლდებაო. ამიტომაც დასვა ვახტანგ გორგასლანმა ოსთათვის ნიქოზში—ნიქოზელი და XII საუკ. დავით აღმაშენებელმა ურბნის—ურბნელი.

კავკასიის თემზედ, ოსებიც ისეთივე ძველი ხალხია, როგორც სხვა მკვიდრნი ამ ქვეყნისა. ჩვენის ფიქრით და ზოგიერთ ისტორიელ ცნობათა დაკვირვებით და დასკვნით, ოსები ძველადგანვე ბევრად უფრო ძლიერნი და მძლავრნი

იყვნენ ვიდრე ქართლოსნი, ჰაოსიანნი და კავკასიის სხვა ასპარესზედ ინდოეთის მიდიდამ მოსულნი, ძირეულნი თუ მოსულნი. ასეთ ცნობათა მოსაზრებას „ქართლის ცხოვრების“ ისტორიული ცნობებიც გვაძლევს საბუთად, რომ ეს ასე უნდა ყოფილიყოს.

„ქართლის-ცხოვრების“ თქმით, ოსნი საქართველოში სჩნდებიან თითქმის იმ დროდამ, როცა კი კავკასიაში ქართველთ, ჰაოსთ, ოსთა და სხვათა მონათესავე ტომთა ისტორიული ხანა იწყება. გვაუწყებს იგივე მატიანე, რომ ქართველთა, ჰაოსიანთა, რანთა, მოვაკნელთა, ჰესელთა (კახეთი) მეგრელთა და კავკასიანთა (ოსები, ლეკები და სხვანი). იყო ერთი მამა თარგამოსიო. თარგამოსი ნოეს შთამომავალი იყოვო, ბაბილონის გოდოლის შენების დროს, რაკი ხალხი გაიყო და ენაც აირია მათიო, მაშინ თარგამოსის ნათესავნი კავკასიაში წამოვიდნენ და ორეთის მთის, ანუ არარატის მთის ახლოს დასახლდნენო. აქ გამრავლების შემდეგ ზოგნი აყრილან და წამოსულან დასავლით და დასახლებულან ჩრდილოდ, რომელ კუთხეს, ანუ ორეთის მთას სპარსნი იალბუზს უწოდებენო.

თარგამოსის შთამომავლთა პირველ საბინადრო ადგილი ეს ყოფილა, აქაც გამრავლებულან, სხვათა შორის, მათში ყოფილან რვა გმირნი: ქართლოსი, ჰაოსი, მესამე ბარდოსი, მოვაკან, ლეკოს, ჰრეოს, კავეას, (ოსთა მამათმთავარი) და ეგროს. მთელი აღმოსავლეთ კავკასია ჩრდილოდ და სამხრეთ, აღმოსავლით და დასავლით ამათ გაიყვეს და დასახლდნენ, აქ მის მერე თვითაც გამრავლდენ დი მათი ქვეშევრდომნიც. თვით „ქართლის-ცხოვრების“ ისტორიული, თუ ზღაპრული ცნობებიც კავკასიის ტომთა პირველ საბინადრო კუთხედ ორეთს ანუ ოსეთს ასახელებს, ხოლო რა გაყოფს რვა ძმათა ნაწილად კავკასიის ვრცელს კუთხეს, მერვე ძმის ეგროსის (მეგრული) საზღვრად ჩრდილოდ ასახელებს კავკასიის მთას, სადაც ამბობს:— „არცა იყო კაცი კავკასიათა ჩრდი-

ლოდ, და უმკვიდრთ იყო ქვეყანა იგი კავკასიათგან ვიდრე მდინარემდე დიდად, რომელი ზღვისა დარუბანდისასა. აწითვის მთიეყანეს მრავალთა გმირთაგან ორნი გმირნი ლეკან და კავკასი და მისცა ლეკონს ზღვითგან დარუბანდისათა, ვითრე მდინარემდე ლომეკისა. ჩრდილოდ, ვიდრე მდინარემდე დიდად ჩასაკეთისად. და მისცა კავკასიის ლომეკის მდინარედგან ვიდრე დასასრულამდე კავკასიისა დასავლით“

„ქართლის ცხოვრების“ ცნობებში საშინელ არეული არის. ჯერეთ აზობს, რომ არარატის შიის ძარიდამ მცხოვრებნი იალბუზის, ანუ კავკასიის მთის მახლობლივ დასახლდნენ და გამრავლდნო და მერე ესენი მოეფინენ შიელს კავკასიის თემთაო და იქვე, მალე, ანუ რვა გმირთა განყოფის შემდეგ კავკასიის მთის გარემო ადგილებს კაცთაგან ცარიელად ასახელეს. ვითომც მერე, რვა გმირთაგანნი ორნი ლეკან და კავკასიას დასახლეს ახლანდელის ოსეთის საზღვრებზედ და ვითომც ამათგან არიან ოსნი და ლეკნი მოშენებულ გამრავლებელნი. რვა გმირში პარველი ადგილი ჰაოს უკავია, სომეხთა მამათ მთავარს, ეს არის გამყოფი ყველა ძმების და ადგილების მიმზომველიც.

ასეთ მოსაზრებას ევროპის მსწავლულნი და თვით ჩვენი ძველი მატთანეც არღვეს. „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ცნობები მკაცრად ეწინააღმდეგება ქართველთა, ოვსთა და კავკასიის სხვა და სხვა თემზედ მცხოვრებთ ნათესაეობას. ერთია მხოლოდ ის მოსაწონი, რომ კავკასიის ყველა მონათესაეებს ერთ ძმებად და შთამომავლად აღიარებს. ეს კი ჩვენი დროის პუმანირისი სკოლის დევიზი გახლავსთ. „ქართლის ცხოვრების“ ცნობათა შესახებ ვიტყვით შემდეგს: X საუკუნემდის, კავკასიის ტომთა ისტორიულ გარდმოცემაში ასეთ ცნობათა ჰაზრიც კი არ არსებობდა, ხოლო ეს აზრი პირველად დასწერა სომეხთ მეისტორიე მხითარ ანელმა, მიზეზი ამისი ის იყო, რომ ქრისტიანობის მაღიარებელთ ერთი რამდენსამე ნაწილად დაიყვნენ, ქრისტეს სწავლა დაინაწი-

ლეს თავთავიანთებურად, ერთი მეორეზედ უკეთესობით იჩენდა თავს და ამიტომ ხშირად მათში სჯულის გამო ბრძოლა იწყობოდა, როგორც მაგალითებრ ქართველთ, ჰაოსიანთ და ოვსთა შორისაც ხდებოდა. მხითარ ანელმა მიტომ დასწერა ასე და ყველა ერთ მამის შვილებად და ძმებად მიტომ აღიარა, რომ ეგები ამათი მათში ძმური და ნათესავური სიყვარული ჩანერგილიყოს. ამას მით უფრო ითხოვდა დრო და გარემოება, რადგანაც ქრისტიანებს თავიანთ მტრობის გარდა მუსულმანთა ისლამის სჯულის მახვილიც ხშირად ევლინებოდა და ეს უფრო მუსრავდა და ანგრევ-აქცევდა ქრისტიანთა ყოველივეს. რაც შეეხება იმას, რომ რვა გმირთ შორის უპირატესობა ჰაოსს ეკუთვნის და ჰაიასტანს, ესეც მით აიხსნება, რომ მხითარ ანელი ჰაოსიანი იყო და მიტომ უპირატესობაც ჰაოსიანთ მიანიჭა ამ ისტორიულს გადმოცემის შეთხზვაში.

პირველ გამრავლების დროიდან, შეიღნივე ესე გმირნი თავიანთის ერთ ნებროთს ემორჩილებოდნენ, სპარსეთის მეფე ნებროთს. ჰაოსის წინამძღვრობით, რვავე ძმანი თავიანთის ერთ წინ აღუდგნენ ნებროთს და მონების უღელს აღება დაუწყეს. პირველი ბრძოლა ნებროთთან მასისის მთასთან მოუხდა რვავე გმირებს, ერთად ამათში ოსებრც იღებდნენ მონაწილეობას გმირის კავკასიის ხელმძღვანელობით. ბევრის ომების შემდეგ ნებროთი სძლიეს, მისი ჯარი განდევნეს და ომის შემდეგ გმირნი თავიანთ კუთხეში დაბრუნდნენ და იწყეს ცხოვრება, ყველამ გაიყო თვისი ქვეყანა და დაამკვიდრეს ძმურად თვის საგანგებო ადგილებთა სამზღვრები. ერთს მეორესთან ჩხუბი არ მოსლოდათ, რადგანაც მიწა ყველას ეყოფოდა.

პირველ დროებში, როგორც ოსებს ისევე სხვათაც, რვავე ძმის ხალხს სჯული აქვდათ ისეთი, რომ მათ ერთი ღმერთი სწამდათ. მის მეტი სხვა არაფერი. როგორც ოსები ისევე სხვათა ცოტა არ იყოს ნებროთის ერის შიში აქვდათ.

ვაი თუ ნებროთის მოკვლა ჩვენ მის ერმა არ შეგვარჩინოსო, მოვიდნენ და აგვიკლონო. ამიტომ ივინი დღე-ღამე მეცადინეობაში იყვნენ და ციხე-კოშკებს აშენებდენ და ამაგრებდენ. მცირე ხნის შემდეგ, ძმათა შორის შური დაიბადა, ივინი ერთმანეთზედ აიშალნენ და დაიწყეს შური, მტრობა და სისხლის ღვრაც კი, ამ დროს ოსთა მეთაურ მოწინავე გმირი იყო არა მეფე, არამედ მამასახლისი, უფროსი ისევე, როგორც სოფლის მამასახლისი „მაშინ ყველა რვა ძმათა ერის ქვეყნებს და ხალხს გამგებლად მამასახლისები ჰყვანდათ. მამასახლისი იყო ამორჩეული პირი, როგორც დღევანდელი რესპუბლიკის პრეზიდენტი. მამასახლისები საერთოდ ძმათა შორის დიდათ მეცადინეობდენ მორიგებაზედ, მაგრამ ვერას აწყობდენ, აირივნენ ყოველივენი და აირივნენ ოსები და ლეკებიც. როგორც სხვებმა ოსებმაც დაივიწყეს ერთი ღმერთი და მის მაგიერ იწყეს გაღმერთება მზისა, მთვარისა და ხუთის ვარსკვლავისა, ამა მნათობებს დაუწყეს დიდება და ზოგნი თავიანთ მამათ მთავართ საფლავებსაც ეთაყვანებოდნენ, მაგალითებრ ქართველნი ქართლოსის საფლავს და ოსები კავკასოს საფლავს.

ამ დროის, ოსთა ერს მრავალნაირი სახელი ეწოდებოდათ და ივინი თუმც ერთ ტომის იყვნენ, ხოლო რამდენსამე ნაწილად დაიყოფოდნენ. ოსეთს ამ დროს განაგებდა მამასახლისი დურძუკ, ძე ტირეთისა. ამ ჟამიდან მთელ თარგმოსიანთ ნათესავობას მტრად გამოუჩნდა ხაზართა მეფე და ხაზარნი. ხაზარებს რუსებათ სთვლიან, მაგრამ ეს არ არის სწორი, ხაზარნი არიან ოსთა ნათესავის ნაწილი. მათს ახლოსვე მყოფნი და მომრავლებულნი და მოსამზღვრეობის გამოვეუნდა იყვნენ ამტყდარნი მთელ თარგმოსიანთა გვარის წინააღმდეგ. ხაზართა წინააღმდეგ შეიკრიბენ თარგმოსიანთ ნათესავნი, შეუერთდენ ლეკებს და ოსებს, ამათის დახმარებით გარდავლეს მთანი კავკასიისა, შეებნენ ხაზარელებს, გა-

ნდევნეს იგინი და მერე ხაზარეთის საზღვრებით აღაშენეს ქალაქნი და დაბრუნდნენ შინ.

ამის შემდეგ, ხაზარელებს სამეფოდ კაცა უშოვნიად და მეფედ დაუსვამთ, მის მერე ეს მეფე თავის ერთ წამოსულა, გ მოუვლია დარუზანდი, მოსევია თარგმოსიანთა და ყოველივე აუოხრებია, დაუმორჩილებიად, ამილამ მათ უსწავლიად ორი მარჯვე გზა ქართლზედ შემოსევის, ერთი დარუზანდის წხრილამ და მეორე არაგვის მხრით, „რომელი არს დარიაჯა“. ხაზართა ისე დაიმორჩილეს თარგმოსიანთ ყოველივე, რომ მათ ყველა ესენი მოხარკეთ ჰყვეს. ქართლის დამუხლების შემდეგ, ხაზართა მეფე დარიალის გზით დაბრუნდა ხაზარეთს, გარდავლო მთა კავკასისა. იმ დროს ამ მეფეს ჰყვანდა შვილი, სახელად უობოს. ამას მისცა ტყვე პაოსიანი, ქართლი და კავკასიის ნაწილი, ე. ი. ოსეთი, „რომელის მდინარისა და დასაყდეთამდე მთისა, და დაეკენა: უობოს და მათნი ნათესაფნა არიან ოფსნი და იგი არის ოფსეთი, რომელი ნაწილი იყო კავკასიის და დურძუკი, რომელი უწარჩინესებული იყო შვილთა უობის კავკასიათა, მიყიდა და დაჯდა ნაზრადსა შანს მთისასა, უწოდეს სახელი თვისი დურძუკეთი და მისცემდა ხაკკის მეფესა ხაზართასა“

ამავე ხაზართა მეფეს თავის მამის ძმის წულისათვის მიუტია სამეფოდ ნაწილი ლეკანისა, აღმოსავლით ზღვით დარუზანდამდის და სხვაც მრავალნი ამ მეფის, ოუ მთავრის სახელი უნდა იყოს ხოზანის, „რომელიც უწარჩინებულესი იყო ნათესაფთა შორის ლეკანისათა“ ეს მისულა ერის კლდოვანს აღაგას, იქ დამკვიდრებულს, მალე ქალაქი გაუშენებია და სახელად უწოდებია თვისი სახელი ხოზანისეთი. ამის შემდეგ დაწყნარებულა ყოველივე ბრძოლა და მონანი მოხარკეთ ყოფილან ხაზარებისა. „ქართლის ცხოვრების“ ცნობებით ხაზარნი ოსებსა და ოსეთთან ისე ახლოს სცხოვრებენ, მის ადგილსა და ცხოვრებასთან ისე არიან დაკავშირებულნი, რომ

ძნელად კაცმა ესენი დააცალკევოს და ხაზარეთად ოსეთი კურა და არამედ რუსეთი იწაშოს.

ხაზართა ფლობა კავკასიაზედა მალე შეიტყეს ნებროთის მონათესავე სპარსთა, იგინი მალე დიდათ განძლიერდნენ, ამ ძლიერების დროს შათ გამოუჩნდათ ნებროთის ნათესავთაგან ერთი გმირი-აფრიდონი. აფრიდონმა დაიმორჩილა მრავალი ქვეყანანი, ამანვე წარმოგზავნა კავკასიაში თავის ერისთავი არდამ, შეილი ნებროთისა და დაავალა კავკასიის ტომთა დამორჩილება, არდამ ერისთავი შოვიდა, კავკასიაში, პირველად მოვიდა ქართლს, შერე ოსეთს, მოსპო ხაზართა ფლობა, დაამყარა თვისი წესრიგი და ხაზართა დასამცირებლად აღაშენა ქალაქი ზღვის ნაპირას, სახელად დარუბანდი, რაც სპარსულად თურმე „დახშა—კარს“ ნიშნავს.

„ქართლის ცხოვრების“ თქმით, სპარსთა მოსვლამდე ქართლსა და ოსეთში, ქართველთა და ოვსთა არ სცოდნიათ შენობისათვის ქვა და კირის ხმარება. ამ დროს დაისწავლეს ქართველთა და ქართლზედ მიკედლებულთ ოსებმცქვე და კირის ხმარება, სახლების შენების დროს, ხიდების და კოშკების და ციხეების. ომის გათავების და მშვიდობის დამყარების შემდეგ არდამ ერისთავი დაბრუნდა სპარსეთში, ამის მაგიერ სპარსეთიდან გამოგზავნეს მთავრად ავადონ ერისთავი, ეს განაგებდა მთელს კავკასიას გარდა სამეგრელოსი, რომელიც ბიზანტიის აქვდა დაპყრობილი, რამდენიმე ხნის შემდეგ აფრიდონმა თავის საბძანებელნი სამად გაუყო თავის სამს შეილს, ვისაც ერგო სპარსეთი მასვე ხვდა ქართლი ოსეთითურთ, ანუ კავკასი. აფრიდონის შეილებს ერთმანერთში ჩხუბი მალე მოუვიდათ, იგინი იიშალნენ, ამით ისარგებლეს ქართველთა, სთხოვეს ოსებს დახმარება და ოსებიც დაპირდნენ შეეღას,—გარდმოიყვანეს ოვსნი და ქზოვეს ურისთავი სხანსთა ყელსა კარე დაკნისობდა, და მოკლეს იგი. და რომელ ქზოვეს სხანსი, ყოველი მოსწყვიდეს ოვსთა, და ქარ-

თველთა და განათავისუფლეს ქართველნი, ხელა წანი და ქვეყნა დაწნა სხარსეთს“.

ოსეთი შეუერთდა ქართლს და ამიერიდან ესენი იყვნენ ერთად მიტომაც ჩვენ ქართლსა და ოსეთს ყოველთვის თითქმის ერთ ბედ ქვეშ მყოფად ვალიარებთ და ერთ ნაირს მდგომარეობით გარემოცულთ. ამის საბუთი აშკარათ გვაქვს, რადგანაც ძრიელ ხშირად დასავლეთ საქართველო შავის ზღვის ნაპირებით ხან ბიზანტიას ექვემდებარებოდა, ხან რომაელთ, ჰაოსიანი და ჰერეთი სპარსეთს და ქართლი და ოსეთი კი თავისუფალ იყვნენ, შეერთებულ და ერთად ყოფილ მებრძოლნი მტერთა წინაშე. აფრიდონის შემდეგ სპარსთა შორის განძლიერდა მეფე ქეკაპოს, ამან განიზრახა ლეკეთის დაქერა და მასთან რასაკვარველია ქართლის და ოსეთისაც. ქეკაპოს მეფე თავის ჯარით მალე მოვიდა, მაგრამ ლეკეთში ვერ შევიდა, იქიდან წამოსულმა მხოლოდ ქართლი დაიმორჩილა, მოხარკედ ჰყო და მის მერე სპარსეთშივე დაბრუნდა. ქართლსვე უნდა მიეწეროს კავკასის მთის აქეთა მხრის შეყოლება მცხოვრებთ ოვსთა რიცხვიც. ეს ამბები ხდება იმ დროს, როცა მოსე მეწამულის ზღვით გადის და მთაზედ სცხოვრებს მღვთის მანანით. ეს ამბავი ოვსთა და ქართველთაც შეიტყეს, ამიტომ მათ შეიყვარეს ისრაელთა ტომი, მათი ღმერთი და სჯული და იგი აქეს დიდათაც. რამდენიმე ხნის შემდეგ ქართველნი, მათთან ოვსნიც შეითქვნენ ერთად და ამხედრდენ სპარსთა მეფის ქეკაპოსის წინაღმდეგ, ბრძოლა გაგრძელდა დიდ ხანს, ხან ერთნი სძლევდენ და ხან მეორენი, ამ ხანში ქეკაპოსის ერთი თავიბაც კი გადავიდა თურმე და უკანასკნელ ქართველთა და ოვსთა სძლიეს უცხო მტერთა რიცხვი, ქვეყანა გაითავისუფლეს.

თავისუფალ ქართლს და ოსეთში მრავლად მოდიოდნენ აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან სპარსთაგან დევნილნი ტომნი, ასევე მოვიდნენ თურქნი, რომელიც მიიღო ცხეთის მამასახლისმა ქართველთ თანხმობით და იგინი დაასახლა არაგვისა

და მტკვრის შეყოლება მცხეთიდან. ამ დროს სპარსთა სამეფო ისე განძლიერდა, რომ იგი აღმოსავლეთში არბევდამრავალთა ტომთა ერთ. ამიტომ საქართველოში ძრიელ მრავლად მორბოდენ ოტებულნი ასურეთის გზით, საბერძნეთის და ხაზარეთის, ქართველ და ოგსნი ყველას მეგობრულად ითვისებდენ; რადგანაც შიში აქენდა სპარსთა ძლიერების და მოსულთა საშუალებით თავიანთ ქვეყნის ციხე-კოშკებსაც ამაგრებდენ. ამავე დროს შეესწრა, ნაბუქოდონოსორ მეფისაგან იერუსალიმის დარბევა და ურიების აწიოკება და აოხრება. ურიასტანილამაც დიდი რიცხვი მოვიდა ურიებისა, ესენი დასახლებულ იქმნენ დედა ქალაქ ცხეთისაკენ არაგვისა და მტკვრის პირას და ხეობას რომელთაც ცხადი საქმეა ოსებზედაც დიდი ზე გავლენა ექმნებოდათ ვაჭრობის, ქსოვა, კაცთა და ბედაურთა მკურნალობით, რაც მათში საქმარისად იყო იმ დროს გავრცელებული. სპარსთა მეფეებს მაინც საზოგადოთ კავკასი და კერძოთ ქართლი და ოსეთი არ ევიწყდებოდათ, რადგანაც საქართველოს მიდამოებში ოსეთითურთ მოიკრიბეს თავი მრავალ შემოხიზნელთ ხალხთა, მაგალითებრ ასურელთა, ებრაელთა, ბერძენთა, პაოსიანთა, ანუ სამხრეთელთა, ხაზარელთა და სხვათა, ეს ხალხი საქართველოსა და ქართლით ოსეთისკენ იმდრონად იყენენ გამრავლებულნი, რომ ყოველმა ქართველმა და კავკასიის სხვა ტომთა მცხოვრებთა ამა ხალხთა ენანიც კარგად იცოდნენ. რამდენიმე ხნის შემდეგ, სპარსეთის დიდის ბრძოლის საქართველოში მოვიდა სპარსთა მეფე სპანდიატ რვალი, ძე მეფის ვაშტაშობისა, აღრაბადგანს მოსულს ცნობა მოუვიდა, რომ სპარსეთში თურქნი შეესივნენ და აიკლეს, მამაშენიც მოკლესო, ამიტომ იგი უკან დაბრუნდა და კავკასიაში აღარ მოვიდა, ამით ისარგებლეს ქართველთა, ოსთა და პაოსიანთა და ყოველივე სიმაგრენი თვისნი უფრო გაამაგრებს, ამ მეფეთა შემდეგ სპარსეთში განდიდდა ძე სპანდიატ რვალისა ბამაან, რომელიც არდაშირის გვარით იცნობება, იგი განდი-

დდა სპარსეთის ყველა მეფეზედ უფრო, მან დაიმორჩილა მთელი სპარსეთის სამთავროები, ასურასტანი, ბაბილონი, ბერძენი და რომნი. მანვე დაიპყრო მთელი კავკასი და მასთან ოვსეთიც და ყოველივე მოხარკეთ ჰყო ოვსეთითურთ. სპარსთა გავლენით და სხვა და სხვა მახვილთა შერევით როგორც ქართველთ იქვე ოსებს გაერყვნათ სჯული, წესი და იგანი აღარ ემორჩილებოდენ წინანდებურად შეუღლების კანონიერს წეს და ნათესავობა აღარად მიიჩნიეს, სკამდენ ყველაფერს თვინიერ მკვდრისა. თუმცა ვახუშტი მკვდრის ჭაპასაც ასახელებს ქართველთა და ოვსთაგან, მაგრამ მსწავლულთა თქმით ეს შეუძლებელია, რომ მდიდარის ბუნების მთის შვილს ქართველს და ოსს ბუნებისაგანვე აღმონაცენი მცენარეულობა და ნადირი, ანუ საქონელი და მისი ნაყოფი დაეტოვებინოს, და მის მაგიერ მკვდრის ხორცი ექამოს. ეს დარღვეულია და საღს მოსაზრებას მოკლებული.

ამ დროთა და კავკასიის, ანუ საქართველო—ოსეთში ხალხის აღრვის დროს, საბერძნეთში გაძლიერდა ალექსანდრე მაკედონელი. ეს მეფე იქამდე გაძლიერდა, რომ მან დაიპყრა მრავალი ქვეყანანი, ასევე შემოვიდა კავკასიაში და დაიპყრა ყოველივე, დაპყრობის შემდეგ იგი ცხეთას დადგა, აქედამ დაუნიშნა თვისი ლაშქარი მთელს მხარეს, რაც რასაკვირველია ოსეთსაც ხვდა მისი ლაშქრის და გამგებლობის მხვედრი. ლაშქართა განწესების შემდეგ, თვით დაემკვიდრა ქსნის ხეობაზედ. ქართველთ, ოსთა და სხვებმა ვერ უძლეს ამას ბრძოლა, ალექსანდრე მაკედონელმა ექვსი თვის განმავლობაში დაიმორჩილა მთელი კავკასიის ერი ოსეთითურთ. კავკასთა ოსეთის დაპყრობის შემდეგ ალექსანდრე ისევ თავის ქვეყნისკენ წავიდა და მთელი ამ კუთხის გამგეობა ჩააბარა თავის ნათესავს აზონ პატრიკს, ლაშქრად დაუტოვა მას 100 ათასი მეომარ—მხედარნი კაცნი მხნენი და ძლიერნი. ესევე აზონ პატრიკი მართავდა ქვემო ქართლით ოვსეთსაც.

აღექსანდრე მაკედონელის დავალებით აზონ პატრიკი პაჭივს სცემდა კავკასიის და ოვსთა ერის ღმერთს მზეს, მთვარეს და ხუთ ვარსკვლავს, თუმცა ქართლი და ოსეთი აზონს ემორჩილებოდნენ, მაგრამ იმდენად კი არა რომ მათ ამისთვის ხარჯი ეძლიათ, ხოლო აზონმა ისე დაიმორჩილა ყოველი კუთხე; რომ მალე „მასაჰკე ყუნა ოსნი, ლეკნი და ხაზაჯნი“ *) აღსანიშნავია აქ ის გარემოებაც, რომ აღექსანდრე მაკედონლისაგან დატოვებული აზონ პატრიკი იწოდებოდა ქართლის ერისთავად და არა მეფედ, ასევე გახლდათ ოსეთში. ამ დროდამ შემოდის ოსეთსა და ქართლში ერისთავობა და ამის თანამდებობა. 12 წლის შემდეგ ქართლის და ოსეთის დაპყრობისა აღექსანდრე მიიცვალა.

აზონ პატრიკ ერისთავმა აღექსანდრეს სიკვდილის შემდეგ, დაივიწყა სჯული მისგანვე ბოძებული, რომელიც აღიდებდა ერთ ღმერთს უხილავსა და მის მაგიერ შექმნა კერპთაგან ღმერთნი გაცი და გაიმი. ეს ღმერთი დაუდო, როგორც ქართველთ, ისევე ოსთა და თვის რომაელ ლაშქართუბრძანა, ვინც ქართველ ან ოვსთაგანი არ ნახოთ ამ ღმერთებზედ მლოცავნი იგინი მოკალითო. პირველ დაწყებით ეს ღმერთნი ხალხს არ სწამდა და ამიტომ რომაელ ლაშქარნი მრავლად ხოცავდნენ მკვდრთ კავკასიისათა და ოსთა და ქართველთაც. ასეთის განკარგულებით დიდი სისხლი იღვროდა და ქვეყანა სხვა და სხვა ხალხით შერეული უფრო ირეოდა და იღუპებოდა, ყოველივე ლაშქრის ხელით და მთავართა უმეტარის ბრძანებით.

ამ დროს, მცხეთაში იზრდებოდა ერთი ქაბუკი, სახელათ ფარნავაზი, ეს იყო მამეულად ქართველი, ნათესავი მცხეთოსისა და დედეულად სპარსთა ასული. თუმცა ამ დროს ქართლის და ოსეთის ერისთავად აზონი იყო, ხოლო მამასახლისებად ქართლში ქართველნი და ოსეთში ოსნი, ესენი

*) ქ. ც. I წ. 83, 37,

დადგენილ და გამტკიცებულ იყვნენ. ფარნავაზ ჭაბუკის ბიძა სამარა იყო მცხეთის მამასახლისი. ფარნავაზის მამა და ბიძა ალექსანდრე მაკედონელს დაეხოცა ომში. პატარა ფარნავაზი დედას წაეყვანა კავკასიას, ანუ ოსეთისკენ და იქ ზრდიდა. ფარნავაზმა განიზრახა გამთავრება ქართლზედ და ამას მალეც შეუდგა, მალე მიიძბრო კავკასიის ტოპნი, ნამეტურ ქუჯის მეთაურობით, რომელიც იყო მეგრელთა მამასახლისი. ასევე შეუერთდენ ლეკნი და ოსნი, რადგანაც ამათ აზონის ხარკის ძლევა ძლიერ უმძიმდათ. ამას აი როგორ გადმოგვცემს ქართლის ცხოვრება *).

„მაშინ შეიერთნეს და ეზრახნდეს ოვსთა და ლეკთა: ხოლო განიზრახნეს, რამეთუ არა სთნდა ხარკისა მიცემა აზონისა და მოეჩუეს ოვსნი და ლეკნი და განიმრავლეს სძანი“. ფარნავაზს ამით დიდი ძალა მიეცა და მან ადვილად სძლია აზონ პატრიკი. ამ დროს ოსეთსა და ქართლში, რკინის და სპილენძის ჭურჭლის ხმარება უკვე წინ წასული ყოფილა ისე, რომ მიდამ თვით საომარ იარაღებსაც აკეთებდენ თურმე. აზონ პატრიკი თუმც დამარცხდა, მაგრამ მაინც საქართველო და ოსეთისაგან ხელს არ იღეადა, საბერძნეთიდან მოიშველა ჯარი და ხელ ახლა აპირებდა ქართლსა და ოსებზედ შემბას, ფარნავაზის დამარცხებას. ფარნავაზმა „გვალად მიმართა ქუჯს და ოვსთა და შეკრიბეს ესე ყოველნი და მოერთნეს, ერისთავნი ანტიქაჲისანი“. ფარნავაზი თავის ჯარით ბერძენთ ლაშქარს გზაში დახვედრია, არტანისაკენ, ყოველივე შეუმუხსრავთ ქართველთ, ოვსთა და სომხითართა, აზონ პატრიკი ომში მოუკლავთ და მისი დანარჩენი ჯარიც გაუქცევიათ. ასე და ამ გვარად, ქართველთ, ოვსთა და მეგრელთა ერთობით განდევნილ იქმნენ ბერძენნი კავკასიიდან, ხოლო ეგრისის წყლის იქით ზღვის ნაპირების ქალაქები კი დაშთენ ბერძენთა ხელში და მათ მოხარკედ.

*) ქ. ცხ. 1 წ. ბგ. 37.

ამ დროს, ოსეთის ერი იქამდის კარგა გაძლიერებული ყოფილან, რომ იგინი თუმცა დაიმორჩილა აზონ პატრიკმა და მეხარკედ ჰყო, მაინც მათ თავიანთი მთავარი და მეფეც ჰყოლიათ და მეფე ამათი იმოღვანად სახელოვანი ყოფილა და დიდებული, რომ მას დაენათესავე დიდის პატივისცემით ახლად გამთავრებულ და ქართლზედ მერე გამეფებული ფარნავაზიც, ამან ოვსთა მეფეს მისცა თვისი დაჯილდოება და მეორე და ქუჯის. ამ სახით, ფარნავაზმა დაინათესავე ოსეთის მეფე და მისი ერი და მასთან ქუჯი და სხვანი. ამ ორის იმ დროის ძლიერის ერთა და მთავართა კავშირის ძალა გაზდა უმთავრეს მიზეზათ და ოსთა მეგობრობა, რომ მთავარი ფარნავაზი მცხეთაში გამეფდა. „ქართ. ცხ.“ ოსთა მეფენი და მათი სახელი და საქმენიც კარგად სჩანს ფარნავაზის მეფობის დასაწყისიდან. უნდა ითქვას, რომ ამ დროს, ოსნი და მათი ძალა რომ არ ყოფილიყოს, უამისოდ ფარნავაზი ვერას იზამდა, რადგანაც მცხეთაში გამეფების და საკმაო ძალის დასამყარებელ შველას ოვსთ გარდა სხვანი ვერ მისცემდენ, თუნდ დავასახელებთ ქუჯის და მის ერს.

ფარნავაზმა გაყო მთელი საქართველო რვა საერისთავოდ, ოვსეთი იყო თავისუფალ დამოუკიდებელ და ამიტომ იგი ბიზანტიელთ შემდეგ თავის უფალ სამეფოდ იქნა ცნობილი. ფარნავაზს რომ უფრო კარგად გაემაგრებინა თვისი სამფლობელოს საქმენი, ამიტომ მან შეირთა დურძუკეთიდან, ოსთა უგმირესის მეფის ქალი ცოლად და ამან უფრო განამტკიცნა მათ შორის ერთობა და ფარნავაზმა განამაგრა ქართლი და ესევე გამაგრება იყო ოსეთის კარის ბჭე და სიმაგრე, რადგანაც ქართლიდან მათ მტერი აღვილად ვერ მოეწვლოდად. ბერძენთაგან აოხრებული ქართლი და ოსეთი მოშენებას ეძლეოდა, ბერძენებს ჯავრი სჭირდათ, მაგრამ გაწყობით კი ველარას აწყობდენ, რადგანაც მათ რომაელ ლაშქარიც მოსცილდენ.

აზონისაგან ოსეთის დაპყრობამ ბევრნაირად გამოაფხიზლა ხალხი და მათში შეტანილ იქმნა როგორც ბიზანტიელ ერის ცნობა, ისევე რომაელთა. ამ დროდგან ოსეთში დაინერგა ბევრ რამის კეთების ცოდნა, მაგალითებრ წისქვილების კეთება, პურის, ქერის და ფეტვის ფქვა, ცხობა და მრავალიც სხვანი, რაც ბიზანტიას და რომში ადრევე იყო ცნობილი, თვით ლუდიც ამ დროს არს ოსთა და მთიელთ შორის შემოდებული. ბიზანტიელთა პყრობა და რომაელ ლაშქრის ყოფნა ოვსთათვის ოსეთში არ იყო უმნიშვნელო და უსარგებლო, ბიზანტიელთა და რომაელთა ცარგად სცნეს ოვსთა ერის ძლიერება და უგმირესად ფალევენური შნო დამებნი.

განდიდებელმა ფარნავაზმა განაძეგა აზონისაგან შექმნილი ოსთა და ქართველთა ღმერთნი გაცი და გაიმი, ამათ მაგიერ თვით გააქეთა, რი მელსაც სახელად არმაზი უწოდა, ამ დროს ფარნავაზი 27 წლის იყო. არმაზი მან აღმართა მცხეთის ახლოს მაღალს მთაზედ და ხალხსაც დაუწესა მის წინაშე ლოცვა, აზონისაგან შექმნილ კერპთ გაც და გაიმს მაგიერ, ოვსთაც არმაზს დაუწყეს პატივი და ლოცვა, სჯულად დაიდეს, რადგანაც ამ ღმერთის შემქმნელის მეუღლე მათი ქალი იყო. აზონის განდევნის შემდეგ, ფარნავაზ და ოსნი ასურატანის ერისთვის ანტიოქოზის გამგეობის ქვეშ შევიდნენ და ამ გარემოებას უფრო აგმობრნათ მათ კერპნი აზონ პატრიკისაგან შექმნილნი.

უნდა ითქვას, რომ ფარნავაზ მეფემდე, ქართლსა და ოსებში, სხვა და სხვა ტომთაგან მრავალ ენანი იხმარებოდნენ, მაგალითებრ ქართველ და ოვსთა იცოდნენ ებრაული ენა, ასირელთ, რადგანაც ესენი ჰფლობდნენ იმ ენას, ბერძნული, რომაული, სომხური, ხაზარული და ქართული. მწიგნობრობაც და ანბანიც ამ დრომდე იხმარებოდა ებრაული, ასურული და ბერძნულ-რომაული, ამის ცხადი ნიშანია ის გარემოებაც, რომ 1831 წ. მცხეთაში აკლდამების თხრის

დროს, ერთ აკლდამაში აღმოსჩნდა საფლავის ქვა, ებრაულად ნაწერი, რომელ ნაწერიც მოწმობს, რომ იგი თანამედროვეა რომის კეისრის ვესპასიანოს და მისი შვილის, რომელიც ქრისტეზედ წინედ სცხოვრობდა. უცხო ტომთა ანბანის ხმარება ცხადი საქმეა ქართველთა, ოვსთა, ლეკთა, აფხაზთა, სვანთა და მეგრელთა დიდს დაბრკოლებას მისცემდა, როგორც სწავლების, ისევე მის მოხმარების და გამარტივების.

ამიტომ ფარნავაზ მეფემ საკუთარ თვისი შედგენილობა და მოსაზრება მოიგონა, კავკასიის ტომთა სიტყვების და ხმების გამოსახატავ ანბანის ხაზებიც გააკეთა. მან ამისთვის მალე თავდარიგსაც შეუდგა. ახალი სჯულის შექმნის შემდეგ მან წიგნი დაინახა საჭიროდ. ამიტომ შეკრიბა მცხეთას კავკასიის ყველა კუთხის მცხოვრებ ტომთაგან ბრძენნი და მკოდნენი ოვსთაგან, ლეკთა, აფხაზთა, მეგრელთა, სვანთა და სხვათა, მათ გამონახეს ყოველ მთის ხალხთა შორის ყველა ხმები და სიტყვათა დასაბოლოებელი ბგერათა ნაწილნიც კი, ყოველივე ეს სიტყვების ხმანი კრიელოსანივით აღასხეს ნიშნებით, მოიგონეს და დაიხსომეს ყოველ მთის ერის სიტყვათა ხმოვანება, გამოხატვა და მერე ყველა ამ ხმებს მოუძებნეს, ანუ მოუპოვეს თავთავის გამოსახატავი ნიშნები ესე იგი ასოები, ისეთნი, რომელნიც დიდათ განირჩეოდენ ებრაულის, ასურელის, ბერძნულის და სხვათა. ეს ასოები არის დღევანდელი ქართული მხედრული ანბანი.

„ქართლის ცხოვრება“ მოგვითხრობს, რომ ფარნავაზმა შექმნა მწიგნობრობა ქართული და მანვე განაგრძო ეს ქართული. დიახ, ეს ასე შეიძლება იყოს, მაგრამ ფარნავაზი მარტოდ თავის დღეში ვერ მოახერხებდა ასეთ კარგ სრულის ანბანის შედგენას, როგორიც არის ქართული ანბანი. ებრაული ანბანის ასოები არის 20, ასირული 18, სპარსული 24 და ასევე სხვანი, ქართული კი 38 ასოა ეს ამოდელი მეტი

ასოები დამატებულია ოსთა, მეგრელთა, სვანთა, ლეკთა და სხვათა თეჲის ბრძენ ხალხთაგან, რადგანაც იგინი ბრძენ იყვნენ თავიანთ სიტყვების ხმების გამოთქმაში და ესენი არ დასთმობდენ ისეთ ანბანის მოგონებას და მიღებას, სადაც მათ სიტყვების ხმებს თავის გამოსათქმელი ნიშნები და სისრულეც კი არ ექმნებოდა. ამიტომ უნდა ვიცოდეთ, რომ ქართული ანბანის შედგენის მიზეზნი შეიძლება ფარნავაზ მეფეს მივაკუთნოთ და ხმების მოგონება და მის ნიშნების ხატვა კი როგორც ფარნავაზს, ისევე ოსებს, ლეკებს, აფხაზთა და სხვათაც. ამის სრული მოწამეა ის გარემოებაც, რომ იმავ თავიდგანვე ეს ანბანი განეგრცო კავკასიის აქეთა, ანუ ჩრდილოდ აღმოსავლეთიდან დასავლეთამდე ზთის ხალხებთ შორის და ეს ანბანი რამდენადაც ქართველ ერის საკუთრებას შეადგენდა, იმდენადვე ოსების, ლეკების და სხვათაც, სადაც და ვისგანაც მიღებულიც იქმნა ეს ანბანი სახმარებლად. ასე და ამგვარად, ეს ანბანი რამდენათაც არის ქართველთ საკუთრება და ქართული, იმდენადვე არის იგი ოსური და ოსთა საკუთრება, ვინაიდან ამის მოგონებასა და აღწვაში ოსთა ბრძენ მამაპაპათაც აქვსთ შრომა დაღებული. ამიტომ ქართული ანბანი არის ანბანი საზოგადო ქართველთა, ოსთა, ლეკთა, აფხაზთა და არა კერძოდ რომელიმე, როგორც ეს ჰგონიათ ღღემდე მრავალთა.

ასე და ამგვარად ახლად შედგენილი და გამონახული ანბანი ზენდურის თუ სხვათა ასოების მიბეძვით, მალე განგრცელდა კავკასიის ტომთა მცხოვრებთ შორის და იმ დროდამ წიგნის მერცხელებელ და მასწავლებელ იქმნენ მცხეთაში განსწავლულ ბრძენნი მამანი ქართველთა, ოსთა და ლეკთა, რომელნიც ასწავლიდნენ ხალხს წერასა და კითხვასა. ამ დროდამ მოიფინა ოსეთში ეს ანბანი, და 2200 წლის განმავლობაში, ოსნი მეტყველებდენ ამ ანბანის ასოების გამოხატვის საშუალებით, ამითი გადასცემდენ სრულის სიპარტივის გამოთქმით ოსურს სიტყვებს და ხმებს ყველგან და ყო-

ველთვის დაუბრკოლებლივ. ამიტომ ვიტყვით, რომ ფარნავაზ მეფეს და მის დროის ოსების, ლეკთა, აფხაზთა და სხვათა ბრძენ კაცთა დიდი საპატიო შრომა აქვსთ დადებული ჩვენს წინაშე. ფარნავაზ მეფეს ოსეთზედ დიდი გავლენა აქვდა ნათესაობის მხრივადაც. ამ მეფის სიკვდილის შემდეგ გამეფდა ძე მისი საურმაგი 170 წ. ქრის. წინედ.

ქართული ანბანის შესახებ, მსწავლულნი, ანუ ენათ მეცნიერნი და პალეოგრაფიის მკვლენი ამბობენ, რომ ქართული ანბანი სხვა და სხვა ძველ კულტურულ ერთა ანბანებიდან არის გადმოკეთებულიო. ჰაოსიანნი ამბობენ, რომ ქართველებს სომხების მსწავლულმა მესროპმა შეუდგინათ, რომელმაც სომხური ანბანიც მოიგონაო. ვითომ მესროპს ხუცური ანბანი გაუკეთებია, ეს მოგონებული არის, რადგანაც ჩვენი მათიანე ამბობს, რომ ქართული ანბანი, ანუ მხედრული ფარნავაზ მეფემ მოიგონაო. ასე და ამ გვარად, ჰაოსიანთ ჰაზრი მოჭორებული არის, ტყუილი. რაც შეეხება პირველ ცნებებებს. ენათ მეცნიერთა შესახებ, რომ ქართველებმა სხვა და სხვა ტომთა ანბანთა მიხედვით შეადგინეს და უფრო პირდაპირ გადმოაკეთესო, ესეც ყალბი უნდა იყოს. ამის საფუძვლად აი ჩვენ რა გვაქვს სახეში მიღებული, რაც გონივრულს მოსაზრებას არ არის მოკლებული და რომელს შრომაზედაც კარგა ხანია მეცადინეობს, იკვლევს და შრომობს სვენს მწერლობაში და საზოგადოებაში კარგად ცნობილი მოღვაწე კირილ ბეჟანისძე: ლორთქიფანიძე. ჯერეთ ამის შრომა არ არის აკინძული და გამოქვეყნებული და რაც არის და რაც ვიცით, იმას აქ მოვიყვანთ, რადგანაც ეს ეხება ქართული ანბანის შექმნის ისტორიას.

როგორც სჩანს, ფარნავაზ მეფეს შეუკრებია თავის დროის ბრძენ კაცნი ქართველთ, აფხაზთ, ოვსთა, ლეკთა და სხვათა და ეს მათი, ანუ ქართული ანბანის ასოები ასე მოუგონიად, ისე მოუწყვიათ, რასაც დიდი მსგასება და სი-

ნამდვილის ბეჭედი ჰქვიან. მაგალითებრ ა მოუსაზრებიანთ კაცთა გამონაცემის ხმისაგან აააა. ბ ნიშნავს ბაგეს და მას ჰგავს კიდევ, ბ ნიშნავს გულს. ე ენას, თ თავს, თვალს, თითს და სხვათა, მ მუცელს და სხვ. ფ ფარს და ასეთებს გადახვეულებას. ჰ, ჰგავს წნელით შეკარით რამე და მოუჭირეთ. ხ ხელს, ხეს და ასეთებს. პ. პირის, ანუ ტუჩების მოწყობას, ლ, ლოყას, ჯ, მართლაც ჯანს, შ, ყურს და სხვებს, წ, წელს, წეროს, ძ, ძუძუებს და სხვა ასეთებს, ჩვენ აქ ყველას არ დავსახამთ, მკითხველი დააკვირდეს და თვით მიხვდება მარტივად ამის სინამდვილეს.

ცხადი საქმე არის, რომ ანბნის ასოები მარტოდ ქართული სახელების და ნიშნების გამომხატავნი არ იქნებიან, მასში აფხაზური სიტყვები და ნიშნებიც იქნება, ოსური, ლეკური და სხვებიც, ვინ იცის, იქნება თითო ასე ისე მოხაზული, რაც მარტოდ ქართულს სახელწოდებას კი არ ეთანხმება, არამედ ოსურს, ლეკურს და სხვა ასეთ ერთა სიტყვებსაც უახლოვდება. უნდა ითქვას ისიც, რომ ასოების ზოგი ხმის გამოსახატავია როგორც მ სტვენის, ასევეც სხვა ასონი, ზოგი ცხოველს და ზოგიც სხვა ასეთებს. ამიტომაც ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ ქართული ანბანი მოგონილი არის ფარნავაზ მეფესთან ერთად აფხაზთა, ოსთა, და ლეკთაგან, რომელთაც ამისთვის მტკიცეთ უმუშავნიანთ. ასე და ამგვარად ქართული ანბანი არის საკუთარი მონაგარი, საკუთარი ძე, რომელიც წარმოშობილა ქართველთ, აფხაზთ, ოსთა, ლეკთა და სხვა ასეთ მთის ერთა ბრძენ კაცთა ცლით და ღწვით.

ასეთი ისტორია აქვს ქართულანბანის მოგონების საქმეს და არა ისე, როგორც აქამდის სხვა და სხვა პირნი სწერდნენ. ამიტომაც ჩაუბრუნეთ აქ ეს ამბავი, იმედია ოსებიც დააკვირდებიან ამ გარემოებას და ქართულ-ოსურ ანბანის ასოებს იგინიც მოუძებნიან მსგავსებათა თანხმად გამოსახატავ საგანთა სახელებს. დაურთავ კიდევ ზემოთ განმარტვის

შესახებ, რომ თუ მართლა ფარნავაზ მეფემ სხვა ტომთან ანბანებიდან გადმოიღო ქართული ანბანი, მაშინ მაინც უპირატესობა ფარნავაზ და მის დროის ბრძენ კაცთა ცდას მიეწერება, ვინაიდან ქართული ანბანი სხვა ტომთა ანბანებზედ ბევრზე ბევრად მეტი არის. რაც შეეხება იმ გარემოებას, რომ მხედრული ანბანი ხუცურის ანბანიდამ არის გადაკეთებული, რის ნიშნებიც უკვე დასაბუთებულია, ესეც შესაძლებელია, ამას უარს არ ვყოფთ. ისიც შეიძლება, რომ ხუცური ანბანი ქართველებს ძველის დროიდანვე აქვდათ, იმ დროდამ, როცა საქართველო დაარსდა, ხოლო ფარნავაზმა ამ ხუცურიდამ გადააკეთა მხედრული, ვინაიდან ხუცურის წერა მათთვის ძნელი იყო და მხედრულის კი ადვილი, მარტივი.

ცხადი საქმე არის, რომ როგორც მხედრული ანბანი, ისევე ხუცური ანბანის ცოდნა ოსებსაც ეცოდინებოდათ, რადგანაც ქართველთა და ოსთა დაარსებიდამ ანუ თავიანთ ქვეყნებში გამოჩენიდან, არ გასულა ერთი წელიწადი, რომ მათ ურთი-ერთ შორის მისვლა არა ჰქონიყოთ, მაშ როგორ იქნებოდა, ოსთა მეგობარი ქართველნი და ამათი მეფე ქართულ ანბანს ადგენდნენ და ოსებნი კი ამ დროს პირდაპირდებულნი ისხდნენ და არაფერში იღებდნენ მონაწილეობას, ეს შეუძლებელია და წარმოუდგენი. ოსებს აქვს სრული უფლება, სთქვან, რომ ქართული ანბანი დაურღვევლად ოსური ანბანიც არის, ვინაიდან ესენი ამ ანბანით მოქმედებდნენ 2200 წლის განმავლობაში, ამის თქმის უფლებას ოსებს აძლევს თვით ქართლის მეფეთა ისტორია და ნამეტურ საურმაგის, რომელიც უმეტესად ოსეთში სცხოვრებდა.

საურმაგ მეფეს ქართველთა მონათესავე ქვეშევრდომნი გადუდგნენ: მათ სთქვეს, რომ ჩვენ საურმაგი არ გვინდა, ჩვენთაგანი ვინც მხნე და გმირი კაცი იქმნება, იქნას დავემორჩილებით და ხარჯსაც მას მივცემთო. მეფე ვერ შეუწყევიათ გზიდამ, ოსეთის ერთი კი განმტკიცებული ყოფილა ამ დროს.

მეფე და ერი ერთს მტკიცე ერთობაზედ მდგარნი. საურმაგის მოკვლაც უნდოდათ. ეს ამბავი საურმაგმა გაიგო წინედ, იგი მალე წავიდა თავის მამიდის წულთან და შეათარა თავი, მამის დისწული მეფედ იყო ოვსეთის. ოსთა მეფემ მოიგონა ფარნავაზ მეფის შრომა, ამიტომ შეკრიბა ოსნი და საურმაგ მეფით წამოემართნენ ქართლზედ, გადმოვლეს მთანი და გზანი, წინ ვერვინ უდგებოდა მათ, რადგანაც ლაშქარი იყო მრავლი, მთელის კავკასიის მთათა—ტომთა რიცხვის ნახევარი, ამათ წინამძღრობდა ოსთა მეფეს გარდა ოვით საურმაგიც.

საურმაგ მეფემ ოსეთის მეფის და ერის დახმარებით გაიმარჯვა ქართლზედ და იგი გამეფდა მცხეთაში. გამეფების შემდეგ, ოსეთის მეფე და ერი შინ დაბრუნდა. საურმაგმა გაამაგრა მცხეთა, ციხენი, კოშკნი და ასურასტანის მსახურებაც დასტოვა ისე ხელშეუხებლად და მსახურებდა მათაც. ამავე საურმაგ შექმნა ორი ახალი ღმერთნი აინინა და დანანა. ამართა ეს ღმერთნი ცხეთის ახლოს ერთს მაღალს მთაზედ და ქართველთაც წინ დაუდვა საწამებლად და სამსახურად, ასევე მოემცნო ოვსთაცა და დაავალა მათაც, რომ ეწამად ეს ღმერთნი აინინა და დანანინა. ხოლო რა ჰყვეს ოსთა ამაზედ, მიიღეს თუ არა ეს ღმერთნი, ამისი ჩვენ არა ვიცით რა, ცხადია მიიღებდენ ამას, რადგანაც ოსნი ჩვეულნი იყვნენ ქართველებთან ერთად, რასაც ერთი მიიღებდა, იმას ზეორეც აღიარებდა, საურმაგს ვაჟი არ ჰყვანდა, ამიტომ მან სპარსთა მეფის შვილი მოიყვანა მირვანოზი, ამას მისცა ერთი თავისი ასული ცოლად და თავის სიკვდილის შემდეგ ეს დანიშნა მეფედ.

საურმაგ მეფის შემდეგ გამეფდა მისი შვილობილი მირვანოზი. ღურძუკელთა და ოვსთა მირვანოზთან მტრობა მოუხდათ, მტრობას ომიც მოჰყვა, საქმე ისე მოეწყო რომ ომიც მალე დაიწყეს ქართლის საზღვრებზედ, მირვანოზმა სძლია ღურძუკელთ და განდევნა, მიჰყვენ თანა და შევიდნენ ღურძუკს და ოსეთს, ყოველივე აღაოხრა, მოსპო და

მის მაგიერ მობრუნდა ქართლს და დაჯდა მცხეთას. ეს არის პირველი ნაბიჯი მეფეთა და მთავართა გულოვანის უმეცრების, ეს არის საქმე მძლავრ ჯარების და ნადირების, რომელნიც უბრალო რამის გულისთვის ომს სტეხენ და თავის მონათა და ქვეშევრდომთა უმანკო სისხლსაც უბრალოდ ღვრიან. ასევე მოხდა ოსეთში ქართლის მეფეთაგან და უჯეროდ და უკანონოდ აოხრდენ ოვსთა და ღურძუკელთა მთაბარნი, სახლები, კოშკები და ხიდები, დაიღვარა ოსთა ერის უმანკო სისფლიც. მიზეზი ოვსთა და ღურძუკთ უსიამოვნების და ფარნავაზის ამაგის დავიწყების უნდა იყოს ის, რომ მან ერთი თავის ქალი ქუჯის შვილს მისცა ცოლად, თავის დის წულს, ნათესავს და მეორე სპარსეთიდან შემოიყვანა სამეფოდ მირვანოზი და მესამე ფარნავაზის ღმერთს კიდევ სხვა ღმერთებიც მიუმატა, რომელ ღმერთნიც დაამდაბლებდენ ღმერთს არმაზს, რასაც ოსნიც პატივს სცემდენ დიდათ.

მირვანოზმა ოსებთან კავშირი გაწყვიტა და სომხებს მიემხრო, სომეხთა მეფის შვილს არშაკს თავის ქალიც დიდის ერთობით ცოლად მისცა. მირვანოზის დროს მოკვდა ასურასტანის მეფე ანტიოქოზს ბაზილონს, მირვანოზიც ამას მსახურებდა. მირვანოზის შემდეგ გამეფდა ძე ამისი ფარანჯომი. ამან გააჩინა ახალი ღმერთი სახელით ზადენ, მერე შეიყვარა სპარსთა სჯული ცეცხლის მსახურება, სპარსეთიდან მოიყვანა შოგენი და მიუჩინა ქართველთ მსწავლულნი, ესევე ეუწყად ოსთაც მისადებად, ვინაიდგან ოსნი იმ დროს ქართლის საერისთაოს ნაწილს ეკუთვნოდენ, სჯულის მხრით ქართველთ არ მიიღეს ეს ახალი სჯული, ამხედრდენ ოსებიც ფარნაჯომის წინააღმდეგ, იგი მოკლეს სომეხთა მეფის არშაკის დახმარებით და მეფედ ითხოვეს ოსთა მეფის ასულისაგან შობილი მირვან მეფეს შვილი, რომელიც მოსცა სომეხთ მეფემ და რომლის სამხადისშიაც ოსეთის მეფეს და ერს დიდი ადგილი უნდა

დაეთმოს. თუმცა ეს ასე უნდა იყოს, მაგრამ ვიტყვით იმა-
საც, რომ შირვან მეფის დროის მტრობის წყალობით, ოსნი
და დურძუკნი ისე შორდებიან ქართლსა და ქართლის მე-
ფეთა და მთავართა გამგეობას, რომ იგინი დაახლოვებით და
გულს მოდგინეთ აღარაფერს მეგობრობას და მონაწილეობას
არ იღებენ შირვანის შემდეგიდამ, ფარანჯომ ნებროთიანი-
დამ დაწყობილი აღრეკ მეფის დრომდე, ესე იგი ქრისტეს
დაბადებამდე, რომელთა შუა დროშიაც იმეფეს ფარანჯომის
შემდეგ არშაკ მეხუთემ, არტაგ მეფემ, ბარტომ, შირვან
და არშაკ მეფემ, ძემ შირვანოს არშაკუნიანმა. მხოლოდ
აღრეკ მეფის გამგეობის დროს სინდებიან ოვსნი საქართვე-
ლოს ისტორიის ფურცლებსა და ასპარესზედ, რის მიზეზად
და სარჩულადაც ქრისტეს დაბადება და მისი სწავლა უნდა
ჩაითვალოს.

რა არის მიზეზი მის, რომ ოსები ქართველებს მთელის
საუკუნის განძავლობაში ისე დაშორდნენ ერთმანერთს, რომ
მათ თვინიერ მიხვლა-მოხვლის და ფარნავაზისაგან შექმნი-
ლის ღმერთის წამების სხვა აღარა იყო რა დაშთენილი, ამის
მიზეზად როგორც ვსთქვით ზემოდაც შირვან მეფის წინ-
დაუხედავი საქციელი უნდა მივილოთ, რომ ოსეთს და დურ-
ძუკეთს შეესია და ყოველივე დაამხო და მეორე ის გარე-
მოება, რომ საურმაგ მეფიდამ დაწყობილი, აღრეკ მეფემდის
ბევრჯერ ისურვეს ქართლის მეფეებმა სხვა და სხვა ახალი
ღმერთების შექმნა და მათი წაშება და ქართლში მიმოფენა,
რ.საც ოსები შორიდამ ასეთ საქმეებს კაი თვალთ არ უყუ-
რებდენ, რადგანაც მათ ფარნავაზისაგან შექმნილი ღმერთი
არმაზი სწამდათ მტკიცედ, ამის მაგიერ ოსთაგან არც სხვა რამ
ღმერთი გამოგონილა, მათ არმაზი ქრისტიანობის მცნე-
ბამდის ადვილად არავის დაუთმეს ისე, ეს როგორც ხშირად
ქართლის მეფეებს სურდათ.

აღსანიშნავია, რომ ამ დროს, ესე იგი 1900 წლის წი-
ნეთ, ანუ ქრისტეს დაბადების ემს, ქართლსა და ოსეთში

რკინისა და სპილენძის ხმარება და მისგან სხვა და სხვა ნივთების და იარაღის კეთება ისე წინ ყოფილა, რომ მასზე უკეთესად იმ დროს ველარც ინდნი, ჩინელები, ასურელები და ბიზანტიელები—რომაელები გააკეთებდნენ, ოსთა და ქართველთა ლაშქარნი მოკრულ იყვნენ სპილენძის სამოსლით და საომრის იარაღით, ჯაჭვ-ჩაჩქანით, მუზარად და თავ სახურავის მაგარის სალაშქროს ქუდებით. ფარნავაზის გამეფებამ და მთიელთა დაკავშირებამ ოსთა და ქართველთა მრავალნაირი წარმატება მისცა ასაღორძინებლად და ერთ ამათგანი იყო სახელოსნო და სამეურნეო ოსტატობათა განვითარებანი, რაც კი ოსთა და ქართველთა ისწავლეს საქართველოში და ოსეთში ყოფილთა რომაელთა ლაშქართაგან, ბიზანტიელთა, ასურელები, სპარსთა და ებრაელები. ამ სახელოსნო და სამეურნეო საქმეთა შეთვისების ვითარება ცხადათ არის დამჩნეული ოსებსა და ქართველებში, ორივე ამ ენაში ძრიელ მრავლად მოიპოვება ზემოხსენებულ ერთა სამეურნეო და სახელოსნო იარაღთა და ნივთთა სახელები. მაგალითებრ თოფის სახელი ყარაბინა, რომელიც დადისტანშიაც კი იხმარება ლეკთა შორის, არის სიტყვა რომაული. *) ასევე საპონი—სავონ, სკამი—ტაბლა,—ტაბაკი, რომაული,—ლომი, ქართული სტომანქი,—ლათინური, ბერძნულიც მრავალი და ებრაულიც ამ სიტყვების არსებობას თანამედროვე აღმოსავლეთის მსწავლეულნი და ენათმეცნიერნიც ამჩნევენ ოსურსა და ქართულს ენაში.

აი ასეთი იყო სურათი ქართლისა და ოსეთისა იმ დროს, როცა ქრისტეს დაბადების ცოტა წინეთ, საქართველოში გამეფდა ადრეკ მეფე, ძე არშაკ მეფის, არშაკუნისა. იგი გამეფდა 20 წლისა და იმეფა 37 წელი. ადრეკ მეფემ ოსეთის ერსა და მეფესა და მთავრებთან კეთილი განწყობილება დაიწყო, ასევე ოსებმა ისურვეს და სამეზობლო და სამეგობრო სალამი განაახლეს, რომელსაც უმთავრეს თანამდებად და მდევრად ოსთა და ქართველთა ძველი ნათესავობაც ხდებოდა.

*) ეს რასაკვირველია ახალ დროის არის.

ოსთა და ქართველთ ასეთ დაკავშირების დროს, ურიასტანში დაიბადა ქალწულის მარიამისაგან იესო მაცხოვარი, რომელიც შემდეგში ურიათა სამღვდლოებას შეეკამათა, მოსეს სჯულს დაუწყო გარჩევა, მეტ საგანთა დარღვევა და უკანასკნელ ამისთვის ხომ აწამეს იგი და ამ წამებით მან დაიშვიდრა მსოფლიო მნიშვნელობა. იესოს მოციქულებმა მაცხოვრის სწავლა ხალხში დიდის დიდებით განავრცეს, მაცხოვარი ხალხს აცნობეს ძედ მღვთისად. მაცხოვრის მღვთიურმა მოქმედებამ გააკვირვა მრავალ სამეფოთა ერნი და ასევე გაკვირვებულ იყო აღრეკ მეფე და მისი მეუღლე და ოსთა მეფე, ამის მეუღლე და ორივეს ერი. ამ სჯულიერის და ნიჭიერის წსოფლიო ღმერთის ცნობებს ქართველთა და ოვსთა ცხადლივ ამცნობდენ მცხეთელთა ურიები, რომელნიც მტკვრისა და არაგვის შეყოლება ოვსეთამდე მრავლად ესახლნენ. მარტოდ არაგვის კიდებედ ოვსეთამდის 30,000 სული ესახლა და ყველა იგინი იესოს ამბებს და მის სჯულის ცნობებს მარტივად აცნობდენ როგორც ქართველთ ისევე ოსეთსაც. მცხეთელ ურიებთა მღვდელ მთავარნი იერუსალიმშიაც წავიდნენ და იესოს ჯვარცმასაც დაესწრნენ, შინ დაბრუნებულთ მრავალი ცნობები მოუტანეს აღრეკ მეფეს და განავრცეს იგინი როგორც ქართლში, ისევე ოსეთშიაც, როგორც ოსეთის აქეთა მხარეს, ისევე იქითა მხარეს. ქრისტეს ჯვარცმამ, მის მოციქულთა დევნამ და ქადაგებამ მოიცვა მრავალთ ქვეყანათა ენანი და აჰყვნენ ამ გარემოებას და დაპარაკს ქართველნი და ოსთა მეფე და ერიც, ამათში ცნობის მოყვარეობაც დაიბადა მის რომ ეგები ოდესმე ენახათ ერთი კაცი, რომელსაც ეუწყებინა ძე მღვთისა იესოს სწავლა და ცხოვრების ცნობანი. ეს გარემოება ოსთა და ქართველთათვის მით უფრო გახდა საყურადღებოდ, რადგანაც აღრეკ მეფის ნათესავში, სომეხთა მეფე აბგარმა, იესოს წერილიც მისწერა და სახის სურათიც სთხოვა, რომ ეგები თქვენ თუ ვერ გნახეთ, თქვენი სურათი

მაინც გამოგვიგზავნეთ, რომ ვიხილოთ ძე მღვთისა სურათიო. იესოსგან სომეხთ მეფეს წერილი და თვისი სურათიც მოუვიდა. ამ გარემოებამ ქართველებს და ოსებზედაც დიდი გავლენა იქონია.

ქრისტეს ჯვარცმის და ამალღების შემდეგ, როგორც ეს მოაწყეს მისმა მეგობრებმა და დააკანონეს, მისი მოწაფენი დაიშალნენ და აქეთ-იქით წავიდნენ იესოს სწავლის საქადაგებლად, იესოს დედას, მარიამს და ანდრია მოციქულს წილად ხვდათ საქართველო, ანდრია მალე წამოვიდა საქართველოში, პირველად მოვიდა ლაზისტანის ქალაქ ტრაპიზონს და იქ მეგრელებში დაიწყო იესოს ქადაგება, მერე იქილამ გადმოვიდა აჭარას, ნიგალის ხევს და აქ ჰქადაგა, ამდროს სამცხე-საათაბაგო, მეგრელნი, ქართველნი და ოვსნი არმაზს გარდა აღიარებდნენ ორს სხვა ღმერთსაც: არტემ და აპოლონს, ბერძენთაგან შემოტანილს და დადებულს; ანდრიამ ამ ღმერთთა მსახურნი ანუ მღვდელნი შემუსრა, აჭარაში დარჩა დიდხანს და მთელს ზემო და ქვემო ქართლში ჰქადაგა სწავლა ქრისტესი. აქ ქრისტეს სწავლის დამყარების შემდეგ, ანდრია მოციქული სიმონ კანანელით გაემგზავრა იმერეთს, იქილამ სვანეთს და ოდიშს, იქ ჰქადაგეს სწავლა თვისი და მერე იქილგან წავიდნენ აფხაზეთს და ოსეთს. ამ მსოფლიო ამბის ცნობას „ქართლის ცხოვრება“ აი როგორ გადმოგვცემს:— „ხოლო დიდი ანდრია სიმონითურთ შევიდა ქვეყანასა ოვსეთისასა, და მიიწია ქალაქად, რომელსა ეწოდების ფოსთაფორი და ბოსფორი. სადა იგი დიდი სასწაული ქმნეს და მრავლი ენნი მოაქციეს და განანათლეს: მაერ წარვიდეს და შევიდეს ქვეყანასა აფხაზეთისასა, და მოვიდეს სვესტ ქალაქად, რომელსა ეწოდების ცხემი და მუნ დაუტევა ნეტარმან ანდრიამ სიმონ კანანელი სხვათა თანა მოწაფეთა და თავად ჯიქეთისა ქვაყნად აღვიდა.“

აი ეს გახლავსთ პირველი ცნობა მის, თუ ოსეთში როგორ შევიდა ანდრია მოციქული და აქ როგორ შენათა,

ქრისტეს სწავლის შუქმა, როგორი ზე გავლენა უნდა ჰქონოდა ოსთა გულსა და სულის სარწმუნოებრივ მხარეებზედ, აქედამ კარგად სჩანს, რომ ოსეთის ერი მოწამე არის იესოს მოციქულთა სწავლის და იგი ანუ ოსეთის დღეინდელი ერი და ეკლესია საქართველოს ეკლესიასთან ერთად უნდა ჩაითვალოს უხუცეს, ანუ სამოციქულო ეკლესიად. ამის უარს ვერავენ იტყვის, ანდრიას შესვლას ოსეთში დიდი ისტორიული მნიშვნელობა უნდა მიეცეს. როგორც სჩანს ოსეთიდან დაბრუნებული ანდრია უბრუნდება ისევ სამეგრელოსა და აფხაზეთს, იქ ამათ ანაოლებს იესოს სწავლით და მერე მიდის ჯიქეთს, მაგრამ ჯიქეთში ვერაფერს აწყობს და ჯიქეთიდან გადადის სკვიცეთს და იქა ჰქადაგებს ქრისტეს სწავლას. აქ საყურადღებო ერთი ის არის, რომ ანდრია მოციქულმა მღვთის მშობლის ზითვად რგებულს და ანუ თვის წილად ხდომილს ზემო და ქვემო ქართლს ოსეთით ერს თავი დაანება და საქადაგებლად სკვიცებში წავიდა. სჩანს საქართველოსა და ოვ'ეთში მას კარგად უმოქმედნია და მალე და ძღვილად დაუმყარებია თვისი სწავლა, რომ მერე სხვაგან წასულა. ოსების მალე განათლებას ხომ ზემოდ მოყვანილი ცნობაც გვაუწყებს.

ადრეკ მეფის დროს, ქართველთა და ოსთა გაიცნეს ქრისტეს სწავლა, ამათში უკვე დაინერგა იესოს სწავლის მცნებათა დედა აზრები. ადრეკ მეფის შემდეგ განაგებდენ მეფენი ქართლისა ბატამ და ქართამ, ფარსმან 12 მეფე და ამის შემდეგ აზორიკ და არმაზელ ძენი ფარსმანისა არშაკუნიანი, ამ დროს, ოსეთის ერი ძლიერი ყოფილა და მათ ჰყოლიად მძლავრი მეფენი აზაზუკ და ბაზუკა. ესენი ყოფილან უკვე მომართული ლაშქრით, საომრის იარაღით და მეომართა გამოცდილ გოლიათებით, კარგად სჩანს, რომ ოსეთს ამ მეფეებს და ხალხს ქართლის მეფესთანაც კი განწყობა და კავშირი ჰქონიად. ამას ვნახავთ ქვემოლ. „ქართლის ცხოვრების“ თქმით, აზორიკ და არმაზელ მეფენი დი-

დათ მხნენი ყოფილან, ამათს დროს, სომხეთში განაგებდა გამორჩენილი და ძლიერი მეფე ირვანდი, ამ მეფემ დაივიწყა ქართველთ ამაგი და ემძღვარა თარსმანს, ზემო ქართლის საზღვრებზედ ადგილები წაართვა ქალაქი წუნდა და არტანი, სომხურად უწოდა „ქაჯთა ტუნი“, ქართულად დევთა სახელი. ამაზე ქართველთ მეფეთა საქართველოს საზღვრების დიება დაიწყეს და ცხარე კამათი და ომიც ატყდა, ისვანდ-სომეხთა მეფე მოკლა სუმბატ ბივრიტიანმა და ამას შემდეგ ქართველთათვის აღარ იყო სახუმარო, მათ ზიმართეს ოვსთა მეფეს თხოვნით და შველა სთხოვეს, ამ შველის ცნობას ასე აღწერს „ქართლის-ცხოვრება“:

„მაშინ ამით მეფეთა ქართლისათა, აზრიკ და აჩმაზელ, მოუწოდეს ოვსთა და ლეკთა, და კარდმოეყვანეს ოვსთა მეფენი, ძმანი ორნი გოლიათნი, ბაზუკ და აბუკ, სპითა ოვსეთისათა და კარდმოეყვანეს თანა ზაქანიკე და ჯიქნი და კარდმოვიდა მეფე ლეკთა და მან გადმოიტანა დუკაქუნი და ლილხნი და ამით მეფეთა ქართლისათა შეგოეკრიბნეს სპანი თვისნი და შეკრება ესე უფიქლი სიმჩაფლე ურიცხვი და სიმჩაფლე ფარულად შეკრებეს, ვიდრე შეკრებულეს სპანი სომეხნი“ ოსეთის ლაშქრით ქართველნი მიესივნენ სომეხთა და ყოველივე დაიპყრეს, შემდეგ დაბრუნდნენ შინ და მრავალი ტყვენი წამოიყვანეს ოვსთა. მსწრათლ სომეხ მეფე სუმბატ ბივრიტიონმა კაცები დააწია გზას და სთხოვა, რომ ყოველივე თქვენგან დაღერილი სისხლი სომეხთა მიპატივებია, ასევე ოქრო და ვერცხლიო, ოღონდ ტყვენი დამიბრუნეთო. ამათ შეუთვალეს: არაო, შენ მოდი აქაო და ტყვეებს მაშინ გავათავისუფლოებთო, როგორც ჩვენ მანდ შენ საძებრად მოვედით და შენ კი ვერ განახეთო. ეს წინადადება სომეხთ მეფემ არ მიიღო. ამიტომ ოვსთა მეფე ბაზუკმა მუქარა შეუთვალა და სთხოვა ბრძოლა, ბრძოლა მალე დაიწყეს მათ, ამ ბრძოლას აი როგორ აღწერს „ქართლის ცხოვრება“:

„ხოლო სუმბატ აღიჭურფა და აღსჯდა ვახსაშატს თვისსა

და განვიდა განწყობილთა შორის, და მუნით გამოვიდა ბარსოკ-
და აღიზახნეს ორთაგე, და მიეტყუენეს, დასცა სუმბატ ორთღნი
სარტყელისა ზედა, და განვლო ზურგით წურთა ერთი, აღიდო
ცხენისაგან და დასცა ქვეუანისა ზედა, მაშინ მიეტყვა ანბაზუგა,
შეგულად ძმისა თვისისა და მოსწყანდა სუსტ ორთღნი და მიეტყ-
ვა, ეგრეთვე მისცა და განვლო და აღიდო, დასცა ქვეუანისა და
სთქვა:— „ესე სამქითა დედათა და მამათა, ყრმათა წვილთათვის,
რამეღი თქვენ აღწყუეტანით“. ორივე ესე გოლიათ გმირნი,
მეთენი ოსეთისა და ძმანი სუმბატ ბივრიტიანის ომში და-
ხოცილან გმირულად. ამ გარემოებას ქართლისა და ოსთა
ლაშქარი ძლიერ აუღელვებია და მათ შორის დიდი გოდება
და მწუხარებაც ჩავარდნილა, იგინი ამხედრებულან ერთის
პირით და ვითარცა ერთ ძმათა, სუმბატის წინააღმდეგ საო-
მარი ხელიც აუშართავთ, ომი დაუწყვიათ. ამ ომის შედეგის
აღწერას „ქართლის ცხოვრება“ ასე განავრცებს: „მაშინ
სმათა მათ უოგულთა ოვსთა და ლეკთა, და ქართველთა, და უო-
გულთა ჩრდილთა ნათესაყთა, ვითარცა ერთითა შირით აღიზახნეს
და თქვეს.— „გინაიდგან მოიკლნეს ოსნი იგინი ძმანი
თავნი გოდიათობისა უოგლისანი: სიკვდილოდ ჩვენი არა რად შეუ-
რაცხელ არს“ უფროსად გაბორბტნეს და შეკრბეს უოგელნი სმა-
საღარობისა ქვეშე აზროვ და არმაზელისა, ქართველთა მეუეთასა,
და უოგელნი მიეტყვეს სუმბატს და სმათა მისთა: მაშინ იქმნა
ბრძოლა დიდძალი მათ შორის, სამ უამიდგან ვიდრე ცხრა უა-
მამდე და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვი, აღიდა მტყერი და
დღე ნათელი იქმნა, ვითარცა დამე ბნელი; ადრეულ იუფნეს ერთ-
გან და გერ იცნობდეს ერთმანეთს მტყერისაგან; მაშინ იძლია
ბანაკი ჩრდილთა სომქითაგან, მეოტ იქმნეს და დაიფანტნეს უო-
გელნივე: მიუდგა სუმბატ, მრავლთაგან მოწყლული და სდეგნა
დამემდე, და მოსრნა უოგელნი ოვსნი და ლეკნი, მცირედ და-
ურჩეს: ხოლო ქართველნი უფრო დარჩეს, სამეოტოთა გზათა
მეცნიერებითა: და შემოახეყვნეს ორნივენი მეუენი ქართლისანი
მცხეთას მოწყლულნი“.

რაც ისტორიის ფურცლები ვიცით, ჯერეთ იქ ასეთი დამარცხება ოსთა და ქართველთა ჩვენ არ წაგვიკითხავს. სჩანს ქართველთა და ოსთა ისეთი ძმური სიყვარული ჰქონიით, რომ ქართველთა მეგობრობისთვის მოიკლონ ორნი გამირნი მეფენი ოსეთისა აბზუკ და ბაზუკ, ამ გოლიათთა გარდა, გაწყდა თურმე თვით ოვსთა ლაშქარიც, მცირეოდენი დაბრუნდა შინ, ყოველივე ძალა ოსეთის მეფისა და ერისა ქართველთა შველის გულისთვის დაემხო ომში და დაეცა ჰაოსიანთა მეფის და ერის წინაშე. ეს ომი ისეთი ძლიერი ყოფილა, სადაც დაქრილან ქართველთ მეფენი და თვით ჰაოსიანთა სუმბატიც. ამ ომის აღწერის განმარტვას ჩვენ არ შეუდგებით, რადგანაც ძველი მოწმობა თვით მოვიყვანეთ აქ, მას ჩვენი კომენტარიები არ სჭარია. დამარცხებული დაბრუნდა ქართველი მეფე თავის ლაშქრით, ოსთა ლაშქარიც შემუსვრილი და მეფეებ დახოცილნი დაბრუნდნენ ოვსეთში და ისიც ძრიელ მცირედ. ოსეთის სამეფოს რა ერისთვის ესეთი ძლევა—დამარცხება იყო თავზარ და აცემი და ამიტომ მთელმა ოსეთის ერმა დრტვინვა დაიწყოსომებთა მეფის წინააღმდეგ. ჰაოსიანთა და ქართველთ შორის მესისხლეობისთვის ომი კიდევ ასტყდა. ქართველებს კვალად მიეშველნენ ოვსნი და ლაშოდნენ ჯაერის ამოყრას, ოვსთა ამ ომში მონაწილეობის მიღებას ასე მოიხსენიებს „ქართლის ცხოვრება“.

„იწყეს ოვსთა სისხლისა მათისა ძიებად სომეხთა ზედა, გადმოგვიდეს ქართლად და დაუმეგობრნეს ქართველთა და აღიარებნეს ერთგან ოვსნი და ქართველნი და მარადის ბრძოდეს სომეხთა“. ამ ომში სომეხნი დიდის გამირობით აღმოსჩნდნენ, ქართველთა შველოდნენ მეგრელნი და სამცხელნი, სამცხელთ დიდი გამირობა გამოიჩინეს და სომეხთა მეფე სუმბატი დააბრუნეს უკან ძლეული. მალე სუმბატ მეფეს მოეშველა მეფე არტაშან და ომი და ძლევა უნდა განახლებულიყოს. ქართველნი შეშინდნენ და დაიწყეს ცახე კოშკებას გამა

გრება და მალე ჟაღიანთ მოძმე ოსებსაც მიმართეს კვალად დახმარების სათხოვნელად სოქებთა მეფის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამ დროს და ომის საქმეებს ასე აგვიწერს „ქართლის ცხოვრება“ „ქართველთა განამაგრეს ციხენი და ქალაქნი, და მოიერთეს ოსეთით და განაგონეს ციხენი და ქალაქნი: მოვიდეს სომეხნი და დადგეს მცხეთას და ბრძოდეს ხუთ თჳე და დღეთა უოველთა იუფნეს ბუმბუკაზთა: მაშინ შესჯირდათ ქართველთა და ოსთა, ითხოვეს მშვიდობა, არა ძებნად სისხლისა და ზღვრისა. ისინა სომეხთა მეუემან ვედრება მათი, და იქმნა საფიცო და აღთქმა, და დაიმონა ქართველნი და ოსნი სომეხთა მეუემან და წარვიდა“. თუმცა ჩვენი მატრიანე აქებს ამ დროის ქართველთა მეფეებს, საქართველოს საზღვრების ძებნას და განსაზღვრის საქმეში სომეხებთან, მაგრამ საქმე და საზღვრების ძებნა ქებით არ თავდება და სომეხთა მახვილის წინააღმდეგ ემბოზა არა მარტო ქართლი და მისი ხალხი და დაბანი, არამედ ამათთან ერთადვე იწვის და იღვევს ოსეთიც, ერთიცა და მეორეც მწარედ ობრდებიან სომეხთა მახვილისაგან და ბოლოს დანგრეულ დაქცეულნი სინანულსა და ცრემლით გოდებასაც ეძლევიან თავიანთ ერას ამოწყვეტის და ქვეყნის და ქალაქთა და დაბათა დამხობის. ვინ არიან იმაში დამნაშავენი, რასაკვირველია სომეხთა მეფენი და არა სომეხის ერი. აქ მეფენი არიან უველა ცოდვის მოჩვენები, ყველა ლაფის ზვირთები, რა არის მათ ჩაიგდონ ყველაფერი ხელში, ერთმა მეორე დაამარცხოს, ერთმა მეორე აიკლოს, წაართვას საკუთრება და თვით დაიჩემოს, რა არის, მერე ამ დაჩემებიდამ ხარკი აიღოს, შესავალი გაიმრავლოს და მით ჯიბე და უბეც ივსოს, ამის მაგალითს წარმოგვიდგენს ის გარემოება, რომ სომეხთა მეფემ ისურვა საქართველოს საზღვრებზედ ადგილების წართმევა, ჰაზრი განახორციელო, ადგილები აიღო კიდევ და მიითვისა, თითქოს მას თავისი ადგილები არ ეყოფოდა, თითქოს თვით კი ცოტა აქვნდა, მაგრამ ნათქვამია კაცის თვალი გაუმადლარია, ხაჯხის სისხლითა, მათ შავი მიწის

შეტი ვერა გააძღვბს რა“. ამ ორ მტკაველ მიწაზედ ატყდა
დავა და ომები ქართველთა და სომეხთ შორის, ოსებიც
შიგ მოჰყვნენ და გაიქცილიტენ უხვთოდ. ეს განა სამართალი
და საქმეა იმ დროის მეფეთა სიხარბისათვის, ჰეშმარიტად
რომ არა, იმოდოლა ხალხი და ჯარი ამოაწყვეტინეს ორი
მტკაველი იმ მიწისთვის, რომელის მსგავსად ხვალ და ზეგ
თვითონაც კი გახდებოდნენ იმავე მიწად.

ამ შავ ღლეებს შემდეგ განვლო რამდენმამე ხანმა, —
„აღშენდა ქართლი მოხსრებული სომეხთაგანი“ ქართველ და
ოსნი თუმც ძლეულ და აოხრებულ იქმნენ, მაინც არ ივი-
წყებენ სომეხთა მტრობას. ამ დროს, სპარსთა და ბერძენთ
ომი მოუხდათ, სომეხნი სპარს შველოდნენ, სომხეთის ჯარის
უმეტესი ნაწილი სპარსელებს მიაშველეს ბრძოლის ველზე.
ქართველთა და ოსთა იპოვნეს ურო და დაუწყეს სამაგიე-
როს გადახდის მზადება. რამდენად კანონიერი იყო ეს,
უწყის ღმერთმან, ხოლო ის კი ცხადი არის, რომ მეფეთა
ჯავრი და სისხლი ერს ხვდებოდა კისერზედ და ერი იხდიდა
ყოველივეს, ამას ვნახავთ აქვე. ამ გარემოების ფაქტს „ქარ.
ცხოვ.“ ასე აგვიწერს: — „მაშინ ჰპოვეს უამი მარჯვე ქართველთა
და ოსთა, აწყეს კირთება სომეხთა ზედა რამეთუ სხანი სომეხთანი
და ოსნი ძენი მეფისანი სუმბათითურთ იყვნეს ბრძოლად სხარ-
სეთის“. ეს ამბავი სომეხთა მეფეს გაუგია წინედ, მას ერთი
ნაწილი ლაშქრისა თავის შვილის ზარნესთავის მიუნდვია და
გამოუსვია ქართლსა და ოსეთზედ საომრად, სომეხთა მე-
ფის ძის მოსვლა საომრად წინადვე შეუტყვიათ ქართველთა
და ოსთა, ესენი შეკრებილან მალე და მტერს ჯავახეთისკენ
დახვედრიან. ამ დახვედრას „ქართ. ცხ.“ ასე მოიხსენიებს:
— „ხოლო შეკრბეს ქართველნი და ოსნი და მიეგებნეს ქვეყანასა
ჯავახეთისასა, დაეწყვნეს და სძლიეს ზარნეს და აოტეს იგი და
მოსრეს სხა მისი ყოველთა, და სდევნეს სამზადკამდე სომეხ-
თისა, მიეწყვნეს ზარნეს, ძესა მეფისასა და შეიპყრეს ტბისა მის

ზიკსა, რამეღსა ჭქვიან ტუჯი, და უკუ მოიუქანეს: ხოლო
ოვსთა ჭნებაჲდა მოკვლა მისი, სისხლთა წილ მეფეთა მათისა,
აწამედ ქართველთა დაიცვეს ტოცსლებით, ძიებოსათვის სსზღუ-
სათა მათთასა, დასწეს ზურთბილად ციხესა დაკიასანისასა“.

ცნობებიდგან სჩანს, რომ ამ ომში მძლავრად უბრძო-
ლიად ოსთა და მათ თავთან მეფის წილ სისხლი გადაუხ-
დიათ. მიზეზი ყველა ამ უბედურებისა ზემოდ ცხადია ვინც
არის. ოსებს ისე მდგრად უდევნიათ სომეხნი, რომ თვით
მათი მეფის ძე ზარნეციკი ცოცხალი დაუჭერიად, მისი მო-
კვლა ზღომნიათ, მაგრამ ქართველთა თხოვნით ცოცხალი და-
უტევებიათ, რადგანაც ქართველებს მასთან და მის მამასთან
სუმბატ მეფესთან საქართველოს საზღვრებას გამო ძიება და
თათბირი სდომნიათ. ცნობათა მოთხრობით სჩანს, რომ სო-
მეხნი ამ დროს ძლიერნი ყოფილან მეომართა რიცხვით,
გაწვრთნილის მხედრებით და მასთანვე ბევრად მძლავრნი და
ძლიერნი ვიდრე ოსნი და ქართველნი. ამიტომ ამ უბედუ-
რად ხალხის ჟღერა-წყვეტის და ადგილ მიწათა გაუმადლო-
ბის საშის წლის შემდეგ, ახლა სომეხთა სვაფნი ატყდენ და
ისურვეს სამაგიეროს გადახდა ოსთა და ქართველთ წინაშე.
სუმბატ მეფემ შეკრიბა სპანი, თან გამოიმძღვარა თავის ორი
ძე არტავაზ და ტიგრან და წარმოემართა ქართლის საომრად.
ქართველთ ეს ამბავი წინედ შეიტყეს და ამიტომ იგინი შე-
ვიდნენ მთებში და განამაგრეს ციხენი, საომარი ადგილები
და ქალაქები. სომეხნი მალე მოვიდნენ თრიალეთს, დად-
გნენ აქ, ქართველნი შეკრთენ, ისურვეს მორიგება სუმბატ
მეფესთან, მალე გაგზავნეს მოციქულები და საუბარი და-
იწყეს. ოსთა და ქართველთ სუმბატს მალე მისცეს ძე მისი
ზარნე და მათაც ქართველთ დაუბრუნეს ყოველივე წა-
ნართმევი ადგილები, ე. ი. არტანი, წუნდა, ციხე დერთისა
და დაადგინეს ქართველთა და სომეხთა საზღვრები.

ნათქვამია:— „მეფეთა გული უხვიაო“. ამათაც რასაკვირვე
ლია ორსავე მხრიდამ უხვად ხოცეს თვის ქვეშევრდომთა

უმანკო რიცხვი, ღვარეს მათი სისხლი და ბოლოს, როცა გაძღა მათი უხვი გული, მაშინ მორიგდენ და პირობა დადეს ერთობის და სიყვარულისა სომეხთა, ქართველთა და ოსთა. ამ სიყვარულის დაარსების ცნობას „ქართ. ცხოვ.“ ასე გადმოგვცემს:— „და მიერთებან იუვენეს მოყვარე სომეხნი, ქართველნი და ოფსნი, სამიგგნი ერთაგან ბრძოლეს მტერთა მათთა“—ას, და ამ გვარად დაშოშმინდენ ურთი ერთზედ აშლილნი ძმანი და მეგობარნი სომეხნი, ქართველნი და ოფსნი. თვითქოს იგინი მიხვდენ რომ მათი მესისხლე მტერნი იყვნენ ბევრად მათზედ მალლა მდგომნი სპარსნი და ასეთნი ერნი, ვისაც ხშირად ექვემდებარებოდენ კიდევ და არა ერთმანეთის მტრები უნდა ყოფილიყვნენ. იგრძნეს თუ არ იგრძნეს, დაბრუნდნენ ყოველნივე თავ-თავიანთ ქვეყნებისაკენ, როგორც სომხები, ისევე ქართლი და ოსეთიც მიეცა აღშენებას, მოსვენებას და შინაურ საქმეებით და ცხოვრებით გამრავლებას.

ამ სამწუხაროდ ატეხილ დიდ ბრძოლათა შემდეგ ოსნი სცხოვრობდენ თავიანთვის ცალკედ და არავის საომარ და სადავო საქმეში არ ერეოდნენ. აზორიკ მეფის სიკვდილის შემდეგ მეფობდენ ძენი მისნი ამაზასპ და დეროკ, ამათ მერე ფარსმან ქველი და მირდატ ძენი ამაზასპის და დეროკის. ამათ შემდეგ იმეფა აღამ, ძე ფარსმან ქველისა, მას მერე ფარსმან ძე აღამისა და ამაზასპ ძე ფარსმანისა, როგორც ესთქვით, მეფეებმა და მთავრებმა ხშირად უმიზეზოდ იციან ერთმანეთზედ აშლა და აშლის სიადვილეს ის უფრო აადვილებდა და აცხოვლებდა, რომ ბრძოლის დროს, თვით მეფენი ღ მთავრები სახლში ისხედენ თფილად, სიამოვნებდენ, კარგად სკამდენ, სვამდენ, ქეიფობდენ ღ ამავე დროს ბრძანებას აძლევენ, რომ მათის გულის დასადინჯებლად ღ ენის ქავილის მოსაფხანად მათა ქვეშევრდომნი ერთმანეთს უბრძოლებოდენ ღ სისხლი ეღვარათ. მათს გულს რა ენადვლება, ან მათი რა დაიდვრება სისხლი თუ ცრემლი, არაფერი. ამიტომაც მოხ-

და, რომ ზემოდ ხსენებულ მეფეთა ერთობის პირობა მალე დაიროვა და ქართველ, სომეხთა ღოსთა მეფენი და მთავარნი მალე ასტყდენ ერთმანეთზედ. ამათ საერთო შეცდომას შემდეგი დაგვანახებებს.

სამწუხაროდ, „ქართ. ცხოვრების“ ნაქებ მეფე ფარსმან ქველს ძმა მირდატი არ აღმოსჩნდა საქართველოს მოსამზღვრე მეფეთა და მთავართა ერთობის და სიყვარულის მფარველი. მირდატი თავის ძმა ფარსმანს ემტერებოდა, ამიტომ ამან შეირთო სპარსთა მეფის ქალი, ამით დანათესავა სპარსელთ, მოიყვანა მათი ჯარი და დაუწყო ფარსმანს ბრძოლა. ძმები ასტყდენ ერთმანეთში და ხოცეს ქართველი ერი, ასეთ სოცვას და სპარსელებთან მირდატის დანათესავებას ოსებმა ცუდის თვალით შეხედეს. საქმემ იქამდის მიადწია, რომ ფარსმან ქველმა მრავალ გზის სძლია მირდატი. მერე მირდატმა და სპარსთა ფარსმანის მზარეულს სასმელში საწამლავი შეარევინეს და მით მოაკვლევინეს. მაინც ამის სიკვდილის შემდეგ, ქართველთ სძლიეს მირდატი და მიუხედავათ სპარსთა შევლის და ფარსმანის წილის მაძულის წართმევის, მაინც ფარსმანის ძე ადამი გაამეტეს. ადამის შემდეგ ფარსმანი, ძე ადამისა და ადამის შემდეგ ამაზასპი, ძე ფარსმანისა.

მირდატ მეფის სპარსელებთან დანათესავებამ და დამეგობრებამ გამოიწვია მრავალ ნაირი ბრძოლანი. ამ გარემოებას ფარსმან ქველის შეილებმა და შეილის შეილებმა მორიგებულს თვალით უწყეს მზერა და მათ აქენდათ წადილი სპარსელებთან დამეგობრობის, დანათესავების და მით ჯავრის ამოყრის როგორც თავიანთ მონათესავე სახლი კაცების, ისევე მათის მიმდევრების და პატივის მცემლების, ასეთ დაწყობილებას არ ექმნებოდა კარგი შედეგი და ამიტომ ფარსმან ქველის შეილის შეილის ფარსმანის ძე ამაზასპს ოსნი დაემდურნენ. „ქართლის ცხოვრების“ ქებული გოლიათი ამაზასპი შინაჟრ საქმეთა მტრად იცნეს, თვის მოსამზღვრე

მეზობელთა ერთა თვალის ამრიდებლად, ამათვალისწინებლად და სპარსთა მომწონად, მეგობრად და მშველელად, რასაც სომეხთა მეფენიც სწუნობდენ, ოსთა მეფის და ერის უკმაყოფილება მრავალ გზის ემცნა ამაზასს და ეუწყა თან სპარსთაგან მირდატის წყალობით ქართველთ სისხლის ღვრა, მის პაპის ფარსმან ქველის მოწამლევა და მოკვლა, მაგრამ ამაზასპი ამის და ოსთა ასეთ რჩევას არ ისმენდა და თვის გოლიათობისა და სპარსთა დახმარებაზედ იყურებოდა. ამაზასპის ასეთმა ვითარებამ ოსებში დანერგა მტრული თვალი, მტრულად მზერა ოსთა ვერ მოითმინეს, ვერ აიტანეს, რადგანაც აჰას თავიანთ სამეფოს და ერის საზარალოთაც ხელაღდენ და მიტომ მის ბოლოს ომიც მოჰყვა და ოსნი აუმხედრდენ ამაზასს მეფეს საომრად. ოსთა მეფის და ერის ქართლში გადმოსვლას ასე აგვიწერს „ქართ. ცხოვრება“.

„ესე ამაზასპ იყო კაცი ძლიერი და დიდი გოლიათი. მსკაცრი ფარსმან ქველისა. ამისას მეფობისა გადმოვიდეს ოფსნი, სპანნი დიდნი, გზისა დგაფეთისას. ვერ იგძინა ამაზასპ შეუქმან მსგავსა მათი, ვიდრე გადმოსვლამდე მთისა: მოვიდეს ოფსნი დადკეს ღიახვსა ზედა რუჯა დღე განსვერებად, და ახსად განვიდა მარბიელი, რამეთუ ქალაქისა მცხეთისად შემუხვრად გარდმოსული უფსეს“ აქედამ კარგად სჩანს, რომ ოსეთის მეფეს და ერს ქართველ ხალხთან კი არ ჰქონია უსიაზოვნება ამტყდარი, არამედ მათ მეფესთან, ამიტომაც რვა დღის განმავლობაში, ლიახვის პირზედ მდგართა, არავინ დაურბევიათ, მათ მხოლოდ მეფის ქალაქის და სახლის დაპყრობა სდომნიად და ჯავრის ამოყრა. თუ რა ძლიერ ყოფილა მაშინ ოსთა მეფე და ჯარი ამას აჩენს შემდეგი:— „მაშინ ამაზასპ მოუწოდა უფელთა ერისთავთა, მოვიდეს ერისთავნი აღმოსავლისანი, ერისთავი კახეთისა, ერისთავი ხუნანისა, ერისთავი სამშვილდისა, და შემოკრებენ მხედარნი სპასხეტისანი და ვიდრე მოვიდოდნენ ერისთავნი, მოვიდეს ოფსნი ჩრდილოდ კერა ქალაქისათა, რამელია ახს მუხნაჲ. მაშინ ამაზასპ მეუქმან განაფხნა ციხენი და კარნი

ქალაქისანი, და და იყო სიმრავლე ქუეითა მტკეთელთა, რომელნი
კართა და სლუდეთა ცვიდეს. მათგან კიდე გამავალი ქუეითი შე-
მანი იყო ოცდა ათი ათასი ყოფილადე და მამინ რამელ ჭევან-
და მხედარი ათათასი. და განვიდა მხედარი და ამასსჳ“ ესე
და ამ გვარად ამასსჳს ჰყოლია ში ათასი მეომარი, ეს რიც-
ხვი იმ დროის კვალად მცირე არ არის, ომი დაუწყევით და
ამასსჳსი გასულა მშვილდით, უძლეფია ოსნი და თავის წი-
ლად მას მოუკლავს თხუთმეტი ბუმბერაზი, ამასსჳსის ბუმბე-
რაზთ ოსების სხვა ბუმბერაზნი მოუკლავთ, ამ ომით ქარ-
თველთ ოსებზედ დიდი წყლულება დაუმწნევიათ:—„სხვათა-
გან ბუმბერაზისათა ამასსჳსისათა მკელნეს ბუმბერაზნი ოსთაწა
და დასდჳ წყდულება დიდი ოსთა სედა“

ომის მეორე დღეს, კვალად უწინარეს ამასსჳსი გასულა
საომრად, მას წინ მოგებებია ოსთაგან ერთი კაცი, გილ-
რათი სახელით ხუანხუა. ამით დაუწყევით უპირველეს ომი და-
მერე ბუმბერაზთ შორის ამტყდარა ბრძოლა, ამასსჳს და
ოსთა გოლიათის ბრძოლას ასე გადმოგვცემს:—„ერთად გათენ-
და განვიდა კვალად მუნვე ამასსჳს და აღისვა ორთლინი, და გა-
მოვიდა ოსთაგან კაცი ერთი, სახელით ხუანხუა, რომელი გამო-
ხეულ იყო სხათა შორის ოსთაწა, აღისხნეს ორთავე და მიე-
ტეგნეს ერთი ერთს, და პირველსავე მოსვლისა სტა ორთლინი და
განავლო სურვით და მოკლა იგი. და აღმოხდა ფარსმადი და
მიეტეგა სხვათაცა ბუმბერაზთა და მოკლნა ორნი სხვანაცა“ ამის
შემდეგ, ამასსჳსი თავის ლაშქრით ბრუნდესა უკან და შედის
მცხეთაში. საღამოს ჯარი მომატებია ამათ, მერე განუზრა-
ხავთ ოსებზედ თავ დასხმა და ღამე მოულოდნელად თავს
დასხმიან, ოსთა მეფე მოუკლავთ და ჯარიც განუდევნიათ
ოსეთის საზღვრისკენ. ასე განავრძობს ამ შემთხვევას:—„გა-
ნამრახეს დასხმა ოსთა, და განვიდა და დაესხა უამსა განთიადი-
სასა, მკვდრითა და ქუეითათა ყოფითა ძალითა. ანტა ბანკა-
მათა, და მოკლა მეფე ოსთა, და მისრა სიმრავლე მათი“ მეო-
მართაგან, ბრძოლის ველზედ, ამასსჳსისაგან უათენებრას

ქურდულად თავ დასხმა და ოსთა მეფის სიკვდილი, ანუ მოკლეა უნდა იყოს უჯერო და ყოველს საომარს ღირსებას და აღამიანობას მოკლებული. ამაზასპი აქ ომის ქურდათ ისახება და არა მეფე მებრძოლად, რომ ოსთა დასვენებულ და ნაძძინარევს და დაღალულს ლაშქარს გაათენებისას დაესხა თავს და შემუსრა. შემუსრული და მეფე მოკლულ ოსეთის მებრძოლნი დაბრუნდნენ ოსეთში. მაგრამ ამაზასპმა ოსთა ჯავრი მარტოდ ამ ბრძოლით არ გაათავა, მას ოსებზედ რაღაც მიზეზების გამო გული უღრინავდა და ამიტომ პირველ ომის მეორე წელს, რაღაც ხერხით დაიყოლია სომეხთა ჯარი, გარდავიდა ოსეთს და ხელ ახლა აღაოხრა მოულოდნელად მოუზადებელნი ოსნი ზესაქმის არ მცოდნელნი, ამ ომის მიზეზიც არ ვიცით ჩვენ. ამ სამწუხარო გარემოებას ასე აგვიწერენ:— „და წელსა შეოქსა მთერთო ძალი სომხთათთ, შეკრიბნა სპანი მისნი ყოველნი, და კადავიდა ოსეთს და ვეწავინ წინ აღუდგა. და მოტყუენა ოსეთი, და მოვიდა მინა გამარჯვებული: შემდგომად ამისა შეექმნა სილადე და იწყო შესისხლეობად, და მოსწევიდა მრავალნი წაწინეულნი“. სამწუხაროდ, ჩვენ ამ ომის მიზეზადაც ამაზასპის სივერაგეს ვხედავთ და მოუსვენარს მესისხლეობას. იგი ისეთი მესისხლე ყოფილა, რომ მარტოდ ოსეთის აოხრებით კი არ დამტკბარა, არამედ, შიგ თავის სამეფოშიაც დაუწყვია სხვა და სხვა ქართლის წარჩინებულთათვის დევნა. ამის გამო შეუძლებელია იგი ქართლის ერისთავთა და სომხეთსაც. მიზეზი შეძლების სხვათა შორის ისიც ყოფილა, რომ იგი თავის ვერაგობის გარეშე, თურმე სპარსელებსაც დიდთ ეკედლებოდა, რაც უფრო იყო მიზეზი ოსთა ამხედრების.

ამაზასპის საქციელს, სულის ვითარებას და სამეზობლოთუ სამეგობრო ზნესა და ხასიათს ასე გვიხატავს ქ. ცხ. — „და მოძულეს (ამაზასპი) იგი ერმან ქართლისმან და მტერექმნა იგი სომეხთსაცა და შეიყვანა სპარსნი, მან განუდგეს მას ერისთავნი დასავლეთისანი ხუთნი, ოსნი ერისთავნი ეკრისისანი“

ორი ოძრხის, ერთი კლარჯეთისა, ერთი წუნდისა“ ყველა ესენი წინ აღუდგნენ ამაზასს, უარი ჰყვეს მისი მეფობა; ტახტიდამ გადმოგდება განუცხადეს და სამეფო პირად სომეხთა მეფეს მიმართეს და ძე მისი ითხოვეს მეფედ, რადგანაც ძე სომეხთა მეფისა დის წული იყო ამაზასპისა. სომეხთა მეფემ შეისმინა. ქართველთ თხოვნა და მეფედ მისცა თავის შვილი და თან აურიცხელი ჯარი გამოატანა. მოსულ სომეხთ შოე-შველნენ ბერძენიც, კვალადვე ოვსნიცა, შეებრძოლეს ამაზასს, დასცეს მისი ლაშქარი და თვით ამაზასპიც მოკლეს ომში. ოსთა მონაწილეობას ამ ომში ასე გადმოგვცემენ: — ეზრახნეს ოვსთაცა, რომელნიც სიხარულად წარმოვიდეს, მათეთუ მესისსლე იყო ამაზასს მათი და გარდმოვიეს გზა თავგერისა და მოვიდეს ერისთავთანა მეგრელთასა; მასშინ ამაზასს მოუწოდა სხარსთა, და მოვიდეს სხარსნი ძლიერნი და შეკრიბინა ქართველნიცა, რომელნიც დარჩომოდეს; მასშინ ოვსთა და მეგრელთ-გარდმოვიდეს მთა მტირე და შეკრებეს იგინი და ერისთავნი ქართლისანი განდგომილნი და მოვიდეს ესე ყოველნი წინაშე. იქმნ ბრძოლა მათ შორის: იძლია ამაზასს, და იფლტოდა სხა მისი. და დაიპყრეს ქართლი, და მოკლეს ამაზასს და მოსრეს სხანა მისი“

ცნობებიდამ კარგად სჩანს სავერაგე ამაზასპის და გაუგებრობა, მას ეომებიან არა მარტო ოსნი, არამედ თვით ქართველ ერი და ერისთავნიც. მიზეზი აქ ცხადია რომ ოვსნი ამაზასს აეშალენ არა თავიანთის სარგებლობისთვის, არამედ ქართველთა შინად ორგულობის და დალატისთვის, რასაც კი ამაზასპი იჩენდა და იარაღად ხმარობდა თავის ერის და ქვეყნის წინაშე. ბევრი აურ-ზაური და სისხლის ღვრა მოხდა ოსთა და ქართველთ შორის, ხოლო ამათ სისხლის ღვრას ბოლო მოუღო იმ გარემოებამ, რომ ოსთა მოკლეს ამაზასს მეფე და მით ქვეყანაც მისცეს მოსვენებას.

ამაზასპის მოკვლის შემდეგ, ქართველთა ძალით და ოსეთის ერის დახმარებით, გამეფდა მეფე რევი, სომხეთას მეფის

შვილი, დედით ნათესავი, დისწული ამაზასპისა. რევ მეფემ იცოდა ოსთა მეფის და ერის ერთგულება თვისადმი და ამიტომ იგიც ოსებს დიდის მეგობრობით ეპყრობოდა, მეზობლურს სიყვარულს უცხადებდა და სცდილობდა, რომ ამაზასპ მეფისაგან დანერგილი მტრობა ოსთა და ქართველთ შორის აღმოეკვეთა და დაევიწყებინა მათთვის ის დიდი სისხლის ღვრა, რაც კი ოსებმა ამაზასპ მეფის გულისთვის არაგვის ნაპირს დაღვარეს. რევ მეფე კვრბთაყვანის მცემელი იყო, ხოლო იგი არ ავიწროებდა ქართველთა და ოსთა ღმერთებს. მათაც პატივით ეპყრობოდა. რევი იყო ოსტატის კაცი, საბერძნეთს გაზრდილი, იცოდა ბერძნული ენა და მწიგნობრობაც, ამიტომ ამან ცოლად მოიყვანა ბერძნის ქალი, სეფელია, ცოლის გულისთვის ამან აღმართა მცხეთის თავზედ, ღმერთი კერპი აფროდიტო. მას სწადდა რომ აფროდიტო კერპი განევრცო ქართლსა და ოსეთში ცოლის ხათრით, მაგრამ თან ეკრძალებოდა ამის, რადგანაც მის დროს, ქრისტეს სწავლის მცნების სხივები უკვე გაჩაღებული იყო — ოთხსავ-კუთხივ, საქართველოში და ოსეთშიაც მოეპოვნა ამ მცნებას თავის ნიადაგი, ოსნი და ქართველნი ხშირად მოიგონებდნენ ანდრია მოციქულის ქადაგებას და ქრისტეს მცნებასაც სანატრელად სთვლიდნენ, თვით რევსაც აქენდა მიღრეკილება ქრისტეს სწავლის და სახარების მცნებაც ესწავლა. რევის შემდეგ განაგებდა ძე ამისი ვაჩე, ვაჩეს ძე ბაკური, ბაკურის ძე მირდატი და მირდატის ძე მეფე ასთაგური. ამ მეფეების დროს, ოსთა და ქართველთ შორის სრული მშვიდობა არსებობდა, სიყვარული და ერთმანეთის შევლა.

ასთაგურ მეფის დროს, სპარსეთში გამეფდა ქასერ მეფე ვირვან სასანიანი, ამ მეფემ მოსრნა სპარსეთის მეფეთა გვარის აჟღალანნი, რომელნიც არდაშირობით არიან ცნობილნი. ასთაგურ მეფეს დიდი მეგობრობა აქენდა სომეხთა მეფე კოტაროსი. კოსაროს მეფემ სპარსეთის მეფე ქასრეს ბრძოლა

დაუწყო, ასფაგურს ოსთა და მთიელებზე ისეთი გავლენა აქვდა, რომ მან განალო დაკეტილი კარი კავასიისა და იქილამ გამოიყვანა ოსნი, ლეკნი, ხაზარნი, მთიელნი და ქართველებით სომხებს მიეშველა სპარსთა წინააღმდეგ საომრად. სომეხთა, ქართველთა და ოვსთა შეერთებულის ძალით მოსრწეს სპარსნი და განდევნეს თავიანთ ქვეყანას. დევნილი სპარსნი დაემკვიდრნენ თავიანთ ქვეყანას. სამწუხაროდ, სომეხთა მეფე მაინც არ დაწყნარდა და ქართველებით და ოსებით ხშირად შეესეოდა სპარსეთს და აოხრებდა. ამ გარემოებამ სპარსელნი იქამდის მიიყვანა, რომ იგინი შეიკრიბნენ დიდის ლაშქრით, წამოვიდნენ სომხეთზედ და ყოველივე დაამხეს, ამის წყალობით დევნილ იქმნენ სომეხთ მეფენი, სპარსთა მეფემ დაიჭირა სომხეთი, მერე მიმართა ქართველ მეფე ასფაგურს. ასფაგურ მარტოდ ბრძოლა შეეშინდა, ამიტომ მიმართა ოსებს შველის სათხოვნელად, მალე თვით წავიდა ოსეთის მეფის კარზედ, მაგრამ ეს ველარ მოახერხა, ოსეთს შესული ავით გახდა და მოკვდა ოსეთში. ამ ცნობას „ქართლის ცხოვრება“ ასე აგვიწერს:— „წარვიდა ასფაგურ ქართველთა მეფე ოვსეთს, რათამცა მთიმეტსა სპარსნი ოვსეთით და განაძავრნა ცხესე-ქადაქნი(?): სოლო რაქამს შევიდა ოსეთს, ეჭა სიკვდილი და შუნ დაქსრულა“. ასფაგურ მეფეს ერთ ასულს გარდა ვაჟი არ ჰყვანდა და ამით დასრულდა საქართველოში ფარნაგაზ მეფის ნათესავთა შთამომავალთა მეფეთა გვარო. ასფაგურ მეფე ოსებმა დიდის პატივით შეამკეს, ტანი მისი ზაფრანით მორთეს, მერე წარმოასვენეს და დაფლეს მცხეთას. სპარსნი ჯერ ქართლში არ იყვნენ შემოსულნი. ქართველთა მოისაზრეს ასე: მოციქულები გაუგზავნეს სპარსთა მეფეს და შეუთვალეს, რომ მეფე ჩვენი აღესრულა, მას ერთი ასულის მეტი არვინ დარჩა, თქვენ მოგვეცით ძე თქვენი, ჩვენ მივსცემთ მას ჩვენი მეფის ასულს, მას გავამეფებთ ჩვენზედ და თქვენიც ერთგული ვიქნებითო.

ასფაგურ მეფის დროს, ქართველთა და ოსთა შორის თვით ამავე მეფის დარიგებით გავრცელდა სამადლობლოდ მღვთისადმი სამღვთოს შეწირვა ზვარაკად მცხერისა და ძროხის დაკვლა. რაც ერთობ მალე მოიფინა ქართლსა და ოსეთში ეს ჩვეულება.

სპარსთა მეფეს მოხსენდა ქართველთ მოციქულ სპასპეტ და სხვათაგან, მან შეისმინა ყოველივე, იკითხა საქართველოს ცნობები, ცხეთის ქალაქის სივრცე, როგორც მეზობელთა ვითარება. მოხსენდა მას, რომ ქართველთა მეზობელნი არიან ხაზარნი და ოსნიო. შეიტყო ყველაფერი, იქმნა კმაყოფილი, მოსცა თავის შვილი მიჰრანი მეფედ და გამოჰყვა მცხეთას, შერთა ასფაგურის ქალი ცოლად, მეფეს ცხეთას და დაუმორჩილეს საქართველოს ყოველი კუთხე გარდა ოსეთისა. შემდეგ ეს მიჰრან არის თვით მირიანი, რომელმაც იწამა ქრისტეს სჯული და რომელ მეფესაც დიდი კავშირი აქვდა ოსეთის მეფეებზედ.

მირიანის გამეფების შემდეგ ქასერ მეფემ დაიმორჩილა კავკასიის ყველა მთის ხალხნი. თვითონ დაბრუნდა სპარსეთს და მირიანს დაუტევა მრავალი ლაშქარი და მცნება, რომ კავკასიის მთიულთა და ხაზართა და ლეკთა მარადის ებრძოლენ და დაიმორჩილენო. მირიან მეფე აღიარებდა სპარსთა სჯულსა და ქართველთაცა, რათა ამით არ მოეძღურნა ქართველნი. იგი აღიდებდა შვიდს კერპს და ცეცხლსო სპარსულად. მერე შეითვისა ქართველთა კერპნი: ბომონნი და აღიდებდა მათ კეთილად, აპყრა ქურუმნი კერპთან და უმეტესად შეამკო საფლავი ფარნავაზისა. მამის დარიგებისა მებრ, მირიან მეფე უცხოეს თვალთ უმზერდა ხაზართა და კავკასიის მთათა მცხოვრებთ მთიულთა. მირიან ბევრჯერ შეებრძოლა ხაზართა და ყოველთვის სძლია.

ოსები მირიანის გამეფებამ პირველად კაის თვალთ უცქერდენ, ხალხო სპარსთა ღმერთი კერპთა და ცეცხლთა და მოგვთა მოყვანის და გამრავლებას კი ვერაფერის კაის

თვალით უმზერდნენ, ამიტომ ოსნი მცირედ ეურჩებოდნენ კიდევ. მირიანმა არც ოსები დასტოვა უომრად, დარიალის ხეობა ხაზართა ზედა წასასვლელ საომარ გზათ გახდა და ასევე თვითაც დაიწყო ამ გზით ომები, რაც ოსებსაც დიდს ზარალს და ვნებას აძლევდა. მირიან მეფეს და ხაზართა დარუბანდისთვის მრავალ გზის მოუხდათ ომი და ოდოგარი, ხან ერთნი სძლევდნენ და ხან მეორენი, ამ გარემოებით ოსნიც იზავრებოდნენ და იმუსრებოდნენ. თუმცა მირიანი ოსეთს პირდაპირ არ ებრძოდა, მაგრამ მაინც აშლილი მდგომარეობა ქართველთა და ხაზართა ოსებსაც აფიქრებდათ.

მირიან მეფის დროს, ანუ მის თანმედროვე ოსეთის მეფეებად სხვათა შორის იყვნენ ფერაშ და კავციასენი იყვნენ დროის კვალად გოლიათნი და მხნენი, ხოლო უფროსად ამათ სწადდათ თვისი სამეფოს დაცვა და დაფარვა სპარსთაგან, სხვისას არას ეძებდნენ, არავის რას ელტოდნენ. მართოდ თავიანთი ქვეყნის შენახვა უნდოდათ, ხოლო თავისუფლად შენახვის კი შიში აქვდათ, რადგანაც მირიან მეფე მათ მარადის არ აძლევდა მოსვენებას. მირიან მეფეს სპარსეთში მამა მოუკვდა, იგი იქ წავიდა, რადგანაც თავის ძმას ტახტს ედავებოდა. ამის წასვლით ოსთა მეფეებმა ისარგებლეს და გადმოვიდნენ ქართლში, ქართველთ უწყეს ქადაგება და განძრახვა სხვა და სხვა საწინაღმდეგო საქმით მირიანის წინაშე და ამით მათ „ქართლის ცხოვრების“ სიტყვით ვითომც გარყვნეს ქართლი. საქართველოში მოსულმა მირიან მეფემ ყოველი ცნობა ოსთა მეფე ფეროშ და კავციასის შეიტყო, ამიტომ გადავიდა ოსეთს, გადიეგანა თან ლაშქარი და ოსეთი დაამხო და დასწვა. ამ თვით ამ ცნობის სტრიქონიც: — ხოლო მირიან გარეს-გარე გარდაგადა ოსეთს, მოსტუევენა ოსეთი და მოწვა ხაზართათმდე, და გარდმოგულა გზა დგაჯეთისა და მოვიდა შინ“.

უნდა ითქვას, რომ მირიან მეფე ოსებზედ ასეთის ამხედ-

რებულის თვისებით პირველ იყო, ვიდრე მას თავის მამის ქასერ მეფის დარიგება და დავალება ახსოვდა. მამის სწავლისამებრ ოვსებსაც ემტერებოდა, შემდეგ დროს კი, რაკი მან სხვა გზა ირჩია და ქრისტიანობის გაცნობა დაიწყო, შერე კი ოვსთა ოხრებას თავი გაანება, ასევე ხაზართა და სხვათაც და ნაცვლად ბოროტების კეთილის საქმეებით დაუწყო სამაგიეროს გადახდა. მირიან მეფემ მალე იგრძნა ოსთა სამეზობლო მნიშვნელობა და ამიტომ. იგი მათ ადვილად განერინა. ამ გარემოებას, რასაკვირველია მალამოდ ევლინებოდა ქრისტეს სწავლა, რაც მის მეუღლის ცნობილის დედოფლის განაგონარის და მოთხრობილის ამბებითაც იფინებოდა ქართლში, ამ განაფენის სხივები ოსეთშიაც გადადიო, რადგანაც მაშინ ოსეთი საქართველოს კარის ბჭედ იყო დადგენილი. მირიანის კეთილი განწყობა შემდეგში მიდამაც გამოიხატა, რომ რაც კი მცხეთაში ქრისტეს მცნება შემოვიდა და გავრცელდა, იმავე დროს, იგივე მცნებათა სწავლამ დიდის სიადვილით მიაღწია მირიანის წყალობით ოსეთშიაც. ასე და ამ გვარად, მირიან მეფის და ოსთა ფეროშ და კავცია მეფის დროს, ქრისტეს სწავლამ ოსეთშიაც შეანათა და ოვსეთსაც ქართლთან ერთად ერთი ისტორია აქვს ქრისტიანობის გამრცელების მხრით, რასაც თვით ცნობებიც ასაბუთებენ.

წმიდა ნინოს მოსვლა ზღ დამკვიდრება ხომ მცხეთაში იყო. წმ. ნინომ ცხეთაში განითქვა სახელი ავათყოფთ მკურნალობით და განკურნებით. ნინოს შესახებ მთელი ქართლის ერი ლაპარაკობდა, მეფე დედოფლიდამ დაწყობილი ყველა მახეს საუბრობდა, ნინოს შესახებ ლაპარაკმა და მცნებამ მთის ხალხშიაც მიაღწია. მთის ხალხი უცნაურას ცნობებით მოუთხრობდნენ ამ ქალის შესახებ ლაპარაკსა და თან დასძენდნენ, რომ ესეთი დედაკაცი თან ახალს სჯულსაც ჰქადაგებსო. ნინოს ქადაგების, ავათყოფთა განკურნის და სხვა ბევრიც რამ კეთილ საქმეთა შესახებ ცნობათა საუბარმა ოსეთ-

შიაც გადაჰყო თავი, მთელს მთისა და ბარის ოვსეთშიაც მოიფინა ცნობები, რომ ცხეთაში მირიან მეფის მახლობლივ არის ერთი დედაკაცი, რომელიც, ავადმყოფთა ჰკურნავს და თან ახალს სჯულსაც ჰქადაგებსო. სჯულს, რომელიც ანდრიაშაც ჰქადაგა ზთასა და ბარშიო. მთელი მთიულეთი და ოსეთი დაიძრა ამ დედაკაცის სანახავად და ვისაც კი შეეძლო მოდიოდა მცხეთას და ნახავდა წმ. ნინოს და ისმენდა მის ქადაგებას ქრისტეს სჯულის შესახებ.

საქმე ისე მოეწყო, რომ წმიდა ნინოსთვის ცხად და გარკვეულ შეიქმნა მთისა მთიულნი და ოსეთს—ოსებიც, ამიტომ იგი ქართლით განვიდა იქითაც და ჰქადაგა მცნება ქრისტესი და მერე დაბრუნდა ისევ მცხეთასა. მთიულთა შემდეგ ოვსთათვისაც მცხეთა გახდა იგივე, რაც ქართველთათვის იყო. წმიდა ნინო? აიყოლია მთელი ქართლის ერთი, მცხეთა ივსებოდა მისის მნახველით, მან დაიმორჩილა მეფე მირიანი, დაიმორჩილა დედოფალი, ურიათა მღვდელ მთავარი, მათნი სახლობანი, ასწავლა მათ მცნება ქრისტესი, საბერძნეთის მეფე კონსტანტინესთან მიზიან მეფეს წერილების მიწერ-მოწერა გაამართვინა, მოიხმო საბერძნეთით ეპიკობოზი ივანე, მცხეთაში აღმართა ჯვარი, შეირყა კერპი გაცი, გაღმი, კერპნი თვით მირიანისაგანვე შემოტანილ და აღმართულნი. მცხეთას მოინათლა ქართველი ერთი, სადაც მრავლად ერივნენ მთიულნი, ქისტნი, ფშავნი, ხევსურნი, თუშნი, ლეკნი და ოვსნი. ესეთი გარემოება მთიულთა და ოსთა არ უნდა იყოს უცხო, რადგანაც ოსნი ცხეთაში მრავლად გადმოდიოდნენ სავაჭროდ და სამკზავროდ. ოსთა სავაჭროს და მოხდენილს შუა გულს მცხეთა შეადგენდა, სადაც უცხო ტომის ერთთან აღებ-მიცემასაც ადვილად ახერხებდნენ. მცხეთაში ყოფილ მთიულთა და ოსთა ყოფნა და ქრისტეს მცნების მიღება არც წმ. ნინოსათვის იყო ჩუმი, მანაც ქარგად შეიტყო მაგალითი მთიულთა და ოსთა. ამიტომ წმ. ნინო მეორედ განემზადა მათკენ წას-

ვლას, მალტე წავიდა და გარკვევით ჰქადაგა, მაგრამ ზოგმა არ შეიწყნარა ამიტომ მალე უკან დაბრუნდა.

მერე მირიან მეფის თხოვნით მესამედ გაგზავნილ იქმნა წმ. ნინო და ივანე ეპისკოპოზი, მახვილით და შიშით ეუწყათ მათ, რომ ეწამათ ჯვარი ქრისტესი და მცნება მისი, ამიტომ წმ. ნინომ და ივანე ეპისკოპოზმა: „მთუწოდეს მთელთა ჰირ-უტყვთა სსხეთა მათ კაცთა, ჭაბთაღელთა, ფხრეღელთა, გუდა-მასურეღელთა და უქადაგეს მათ ჯვარი ქრისტესი.“ ამ ხალხთა სახელ-წოდებაშივე ჰყვება ოსეთი და ოსურბიც. ვინც ამ ხალხთაგან არ ირწმუნა მცნება იესოსი, ისინი მეფის ბრძანებით შეშინებულ იქმნენ ერისთავისაგან მახვილით და დარიგებით, ამგვარად, ოსეთის ერმა, ფერომ და კავციას გამგეობის დროს, იწამეს სჯული ქრისტესი, როგორც კავკასიის მთათა აქეთ, ისევე იქით, ოსთა მეფე ფერომ და კავცია ხალხით მონათლა ივანე ეპისკოპოზმა. მიტომაც არის ცხეთაში დაცული ამ მცფეთა სურათებიც.

შემდეგ ამის, გადმოვიდნენ ერწო თიანეთისაკენ, ჭახეთის მხრით და აქაც უქადაგეს სჯული ქრისტესი. თუშებს და სხვათაც მრავალთა მათ მოსაზღვრედ მცხოვრებთა ქისტთა, ოვსთა, ერწო-თიონელთა და ლეკთა. ამ გადმოსვლას ასე მოიხსენებს „ქართლის ცხოვრება“ — „გადმოვიდეს მუნით და დადგეს ყაღეთსა, და უქადაგეს ერწო თიანეღელთა, ხაღელ მათ შეიწყნარეს და ნათელ იღეს. ხაღელ ფხრეღელთა დაუტყვევს ქვეყანა მათი და გარდავიდეს თუშეთს, და სხვანიცა უმრავლესნი მთიულნი არა მოაქციეს, არამედ დაუმძიმა მ.თ. მეფემან ხაჩვი, ოღეს არა ინებეს ნათლის დება: ამისათვისაცა წაკრიბეს იგინიცა და შესცდეს და რამეღნიმე უკანასკნელ მოაქცივნა აბობოს, ნეკრესელ ეპისკოპოსმან რამეღნიმე დაწხეს წარმართობისა დღეს აქნობამდე“ ცნობა გვაუწყებს, რომ ხსენებულ მთულთთაგან ზოგთა იწამეს მცნება ქრისტესიო და ზოგთა არაო, ვინც არ იწამეს ისენი თუშეთში გადვიდნენ, მაგრამ ბოლოს ამათაც იცნესო. თუმცა აქ მოიხსენებიან მარტოღ მთიულნი, ერ-

წო თიხთელნი, ფშავნი, ხევსურნი და მათ აღგილები, გუდა-მა-
ყრელნი და სხვანი, მაგრამ ჩვენ ისიც ვიცით, რომ ამ მოხ-
სენებულ მათა და ბართა მცხოვრებთ შორის მრავლად
ესახლნენ ოსნიც და როგორც ერთნი უკავშირებოდნენ წმ.
ნინოს მცნებას, ესე იგი მთიულნი, ესევე უკავშირებოდნენ
მეორენი, ესე იგი ოსები, რომელნიც ძველადგანვე ერთად
სცხოვრობდნენ ზემო ხსენებულ მთიელ ხალხთან.

ვინც კი საქართველოს კავკასიის მთებში მცხოვრებთ
მთიულებს ნახავს, გაიცნავს მათ ცხოვრებას და სამეზობლო
გარემოებას ოსებთან, ის ოსებს მათგან არაოდეს არ და-
ცალკევეს, რადგანაც ერთი მხრით მთიულ ქართველნი
სცხოვრებენ და მეორის მხრით ოგსნი, რომელთაც უხსო-
ვარის დროიდან მათ ქართველებთან აქვნდათ არამც თუ
მეზობლობა, არამედ ნათესაუობაც კი და ერთს სჯულის, თუ
ღმერთსა და კერპთაც აღიარებდნენ ყველასათვის რო-
გორც ღღის სინათლია ნათლოვანი, ისევე მთის ქართველთ
მთიელთა, ფშავთა, ხევსურთა, თუშთა და მათთან ერთად
ოსეთის და ოსების გაქრისტიანებაც წმ. ნინოსაგან 280 წლე-
ბში არის უწყუარო და ქეშმარიტი. საუწყებელია ისიც, რომ
მთიულებთან ერთად წმ. ნინოს მცნება არამც თუ მარტოდ
ხსენებულ მთიულთ და ოსებმა იწამეს, არამედ მცირედ და-
ლისტნელ ლეკებმაც. ისიც სჩანს, რომ საქართველოს ჩრდი-
ლოდ. დასავლით, მთის მცხოვრებთ და მათთან ოსებს საერ-
თოდ კი არ უწამნიათ მცნება ქრისტესი, არამედ რამდენ-
თამე. ესეც საკმარისი არის ოსეთის ერის გაქრის-
ტიანების ისტორიის დიდებისათვის. საუწყებელია, რომ რაც
არის ქართველთათვის წმ. ნინო, იგივე არის ოგსთათვისაც,
იგი სამართალია იწოდებდეს განმანათლებელი ოგსეთის და
ოსების ერისაც, რადგანაც მან დანერგა მთასა და ოსეთში
მცნება ქრისტესი.

აქ არ უძილება არ ითქვას ისიც, რომ შირიანის საქციელი
და მაგალითები იმ დროის ოგსთა მეფეს ფეროშ და კაცია-

სთვისაც არ გამხდარიყოს საყურადღებო; უამისობა არ იქმნებოდა, რადგანაც ოსეთის მთავარებს მირიან მეფესთან ახლო კავშირი აქვდათ, მისვლა-მოსვლა ხშირად ცხეთაში, ამას გარდა მირიან მეფემ რომ ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინესთან კავშირი დაიჭირა და წერილების წერა დაიწყო, უეჭველია ასეთი კავშირიც ოსებსაც ეცოდინებოდათ. მირიან მეფის და კონსტანტინე იმპერატორის დაახლოვება ისეთი სისწორით მოხდა, რაისა გამო კონსტანტინე იმპერატორმა მირიანს თავის შვილი ბაქარიც კი დაუბრუნა მძევლობიდან, რაც ცნობილ იქმნა მთელს აღმოსავლეთსა და ოსეთშიაც.

გარდა ამისა, ამ დროს, ბიზანტია ძლიერი სამეფო იყო, მათ დიდი გავლენა აქვდათ არა მარტო ქართველებზედ, არამედ ოსებზედაც. მაშინ ბიზანტიას შეეძლო სპარსეთიც კი დაემორჩილებინა, ასეთი ძლიერებით იყვნენ იგინი მოსილნი, რაღა ფიქრი უნდა, რომ ქართველების კავშირი ასეთ ძლიერ იმპერიასთან არც ოსებისთვის იქნებოდა დაფარული, ცხადია რომ როგორც მირიანმა იწამა ქრისტეს მცნება, როგორც მან დაუდო საფუძველი საქართველოში, უეჭველია მას ისევე ოსთა მეფე ფეროშა და კაცციაც მიიღებდნენ მთელს ოსეთში. მირიანის გაქრისტიანებამდეც ოსებსა და ქართველებს აქვდათ მეზობლური კავშირი, ქრისტიანობის მიღების და წმ. ნინოს შემოსვლის დღიდან კი ამათში დაარსდა სულიერი კავშირიც, ამიტომ მათში სრულიად მოისპო თვით უბრალო უთანხმოებაც კი. ამ მშვიდობიან პირობების მთავარ ძალათ რასაკვირველია ქართველთა და ოსთა გაქრისტიანების საქმე უნდა ჩაითვალოს.

აქ ამის შესახებ მე შემოვიტან ხელთ ნაწერ ისტორიულ ცნობებს ოსების გაქრისტიანების შესახებ, რომელ ხელთნაწერ წიგნიც მე მაქვდა 1903 წლამდე. ეს ხელთნაწერი წიგნი დაწერილი არის 1750 წ. დავით გარეჯის მონასტერში, გადაწერილია ვინმე ოს ყოფილ ისიხ ბერისაგან, ამავე წიგნში

არის მრავლად ნახატი სურათები ოსთა მცფეთა და მთავართა, სურათების ცნობები იყო, რომ იგინი ვადმოღებულ ყოფილან ძველად ოსთა სხვა და სხვა ძველის საყდრებიდამ, რომელ საყდრებიც მერე მუსულმანთა გავლენით XIV საუკ. ნახევარს სულ დაქცეულან. ჩვენც ამ წიგნიდამ შემოვიტანეთ ოსთა მთავართა და დიდებულთა სურაები, სამწუხაროდ ამ წიგნის პირობების შესახებ ეხლა აღარა ვიცი რა, აი ამ წიგნის ცნობებიც:

ოსები და ოსეთი გაქრისტიანდა ქართველთ კეთილ მორწმუნე მეფე მირიანის ღროს, წმ. ნინოს ქადაგებით, იმ ჟამად ოსეთს მეფობდნენ ოსთა კეთილ მეფენი ფეროშა და კავცია.—ამ მეფეთაც ძალე იცნეს ნეტარ დედა ჩვენი წმ. ნინო. ამათ იწამეს მცნება ქრისტესი, ამ დღემდე ოსთა ღმერთი იყო კერბი ცხეთისა, ოსნი თვის მეფითურთ ცხეთაში მოვიდოდნენ და ქართველებთან ერთად ლოცულობდნენ არმაზს, ზადენს, გაცს, გაიმს, დანიანას, ანიანს და ავროდიტს და სხვათაც ამ გვართა.

ცხეთა იყო ღმერთთა ზღუდე ქართლისა ოსეთისა. ღვთის მშობლის დარიგებით, საქართველო წილად ხვდა ანდრია მოციქულს, ანდრია მოციქულმა თავის მოწაფედ აღირჩია სიმონ ქანანელი და მატათა, მოციქული მატათა იყო ახალი მოწაფე და მოციქული მაცხოვრის სწავლისა, მატათა ამორჩეულ იქმნა მოციქულ იუდას შემდეგ თვით იუდას მაგიერ. ამ ორის მოციქულით ანდრია მოვიდა საქართველოში. ამათ ქრისტეს მცნება გააცნეს ლაზელ და კანელთ, მესხ-ჯავახელთ, იმერთ-მეგრელთ და მერე ქართლში ვადმოვიდნენ. მცხეთას და სახალდნენ. შემდგომ ამის ანდრია სიმონითურთ იმერთში გაემგზავრა, იქ იმერთ გააცნეს მცნება ქრისტესი, მერე ვადვიდნენ აფხაზეთს და აქ დაადგინა მღვდელ მთავრად სიმონ ქანანელი და ეს კუთხე აკურთხა ჯვრით.

აფხაზეთიდან ანდრია მოციქული გაემგზავრა ოსეთს. მთა მთა გადიარა მთელი ოსეთი, გაიცნა ოსნი. კავკავის ახლოს

ერთ ალაგას, ოსებში საჯაროდ ჰქადაგა სწავლა ქრისტესი, მის ჰადაგებას ოსნი პატივის ცემით ისმენდნენ. ამ ალაგას ნიშნად ქრისტეს მცნების დასვა ჯვარი და მატათა მოციქული, ოსების მღვდელ მთავრად აკურთხა მატათა, იგივე დაადგინა ოსეთის ერის მქადაგებლად. ოსების პირველ მღვდელ მთავრად ეს მატათა ყოფილა. თვითონ კი ანდრია მოციქული აფხაზეთში გადავიდა საქადაგებლად.

მატათა მოციქული დარჩენილა ოსეთში, ოსური ენა შეუსწავლია, ამ ენით დაუწავია ქრისტეს მცნების ვრცელება. მთელს ოსეთში ამას მოუფენია ქრისტეს სწალის ცნობები, მატათა მოციქულს დიდათ უღვაწნია, აქედან აღარსად წასულა, ოსეთშივე გარდაცვლილა.

ასეთ მომზადების შემდეგ, მატათა მოციქულს არ ერგო წილად ოსთა გაქრისტიანების შესრულება. ამის მხვედრი წილად არგუნა ბედმა - წმ. ნინოს და მირიან მეფეს, ოსთაგან ამიტომაც სადაც ჩვენ ვახსენებთ ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინეს, ქართველთა მირიან მეფეს, ამათ ღროის ოსთა ქრისტიან მეფედ უნდა დავასახელოთ ფეროშ და კავცია. უამაოთ არ დაასახელებდა ოსეთის ერის გაქრისტიანების მცნება და ისტორია.

რაც შეეხება წმიდა ნინოს, იგიც რამდენათაც განმანათლებელია საქართველოსი, ისეთივე მოციქული გახლავსთ ოსების და მთელის ოსეთის დიდება და სახელოვნებაც.

ამას გარეშე, ისიც უნდა ვიქონიოდ სახეში რომ ოსთა და ქართველთ ძველადგანვე ისეთი მტკიცე მეზობლური კავშირი აქვდათ, ერთმანეთში მისვლა-მოსვლა რომ რასაც ქართველნი მიიღებდნენ და შეიწყნარებდნენ, იმას ოსებიც დიდის პატივისცემით ემორჩილებოდნენ, ოსთა და ქართველთა ასეთი ძმობა ისე ყოფილა ძველადგანვე განცხადვლებული, რომ თვით ქართული სიტყვა ცხეთაც კო ანუ ცხეთა, რაც მირიან მეფის ღროს, ახალ იერუსალიმად იქმნა აღიარებული და რომლის დანიშნულება თვით ოსეთის ერმა და მათ მეფე ფეროშ და

კავციამაც იწამეს, რომ თვით ეს სიტყვა ცხეთა ოსური სიტყვა არის, ცოტათი შეცვლით კი, მაგალითებრ „ცხაგთა“, რაც ოსურად ნიშნავს მეზობლებს.

ქართველები რა სჯულოსაც მიიღებდნენ ხოლმე, მაშინათვე იმას არც ოსები გაუდგებოდნენ უკან, ოსებისთვის წმ. ნინოს შემდეგ, ცხეთა ისეთივე აკვანი იყო, ისეთივე სამთელიო და ქრისტეს კაი-კერა, ანუ ახალი იერუსალიმი როგორც ქართველთათვის, ოსი ცხეთაზედ რომ გაივლიდა მის ულოცავობა არ შეიძლებოდა, იგი სვეტი ცხოველს უსათუოდ მოილოცავდა. თვით ოსებშიაც ქებული იყო ის ოსი, ვინც ცხეთაში მოლოცვის ამბავს სახლში იტყოდა. ნამეტურ დედაკაცთათვისაც. ამ გარემოებას ოსთა შორის ის უფრო აღი-დებდა, რადგანაც ოსებს მოსანათლი მირონიც აქედამ მიჰქონდათ. ამას გარდა ყოველ ოსის მთავარი ისე ვერ დაიწყებდა გამგეობას, რომ მას ცხეთა, ანუ ახალი მირონის ეკლესია არ ენახა და თაყვანი არ ეცა, ოსნი ცხეთაში თურმე ოთხს აღვიღს სცემდნენ თაყვანს: ჯვარის მონასტერის, სადაც ანდრია მოციქულის დაუდგამს ჰირველად ქრისტეს ჯვარი, მეორე-ცხეთის ტაძარს, მესამე-თვით სვეტს და მეოთხე წმ. ნინოს მაცელოვანს.

ქართველებს და ოსებს ერთი საქრისტიანო ისტორია გვაქვს. უცნობ ძველ წიგნში: ოსებმა მირიან მეფის დროს, იწამეს ქრისტიანობა თანასწორის ქალწულის დედათა ჩვენის წმ. ნინოსაგან. მოყვანილია კიდევ!— „წმიდა ნინო ისეთ სნეულებს ჰკურნავდა და არჩენდა, რომელთა მკურნალობასაც ხელოვან მეცნიერ მკურნალნიც ვერ ახერხებდნენ“.

ამავე ოსთა და მათ მოდგმათა მთის ერთა გაქრისტიანების ამბავს, საქართველოს ისტორიის მკვლევარი ს. გიორგაძე ასე ვადმოგვცემს თავის გამოკვლევას:— „საქართველოს ეკლესი- და მისი დასაწყისი“ 1905 წ. „მოამბე“ ძველის დედნიდამ მოჰყავს ასე!— „ნეტარმან მან დედაკაცმან ნინო წარუხენა იაკობ მღვდელს საბერძნეთით მასუფლი, და ერისთავი ერთი წარჴიდა და

დადგა წიბხეს და მოუწოდა მთიეულთა, ჭართელთა და ფხოველთა და წილკანელთა და უქადაგა ქაწმუნობა ქრისტიანი“ ამ კუთხეებში ქადაგების მორჩენის შემდეგ იგი გადასულია სხვა მთის მცხოვრებთ შორის მაგალითებრ; „გადახდა ერწუდ და დადგა ქაღელს და დაბას კდემს და ნათელი სცა ერწუ თიანელთა და ყუარელთა ესმა ესე და გადაკრბეს ფოშეთა... და ნინო შთავარდა კხოეთა და დადგა კაწარეთს და მონათლნა კხოელნი და სოჯნი ერთურთ მათითა და კარდავიდა კაჭეთზედ და დადგა ქცელ დაბასსა და მოიუყანა წაგნი მთავარნი და მონათლნა“.

ამ უძველეს ცნობებში მოიხსენებიან მთლად ოსეთის ოთხ-კუთხივ მცხოვრებ მეზობელ მთის ერნი, რომელნიც დაიმორჩილა წმინდა ნინომ და გააქრისტიანა იგინი, ისტორიით ვიცით, რომ ოსებიც მუდამ დღე, თითქმის განუწყვეტელ ამ მთის ერთან იყვნენ მეზობლად და მაშ ამჟთში ოსები, რაღა გამონაკლისები იქნებოდნენ. თუმც ამ ცნობაში ოსნი არ მოიხსენებიან, მაგრამ საღი ლოლიკის დასკვნა ამას გვასწავლის რომ მოხვევ, თუშ, ფშავ, ხევსურ, ქისტთ და სხვა მთის ხალხებთან ერთად ოსებიც ვიგულისხმობთ. მეორე ამ ცნობაში მოხსენებულ „სოჯნი“ ჩვენ შეცდომათ მიგვაჩნია, იგი უნდა იყოს „ოსნი“ და არა „სოჯნი“.

ამ დროდამ უნდა ჩაითვალოს ქართველთა და ოსთა გაქრისტიანების წელი და არა წმ. ნინოს მოსვლის დღიდამ. ამიტომ რომ ქრისტეს სწავლის ნიადაგის დამკვიდრების სამზადისი თვით ანდრია მოციქულის დროდამ იწყება. ეს ასე არის, თორემ უამისოდ წმ. ნინო ვერც ქართველებს გააქრისტიანებდა და ვერც ოსებს, ვერც მთის ერთა, რომელთაც ჩვენის ისტორიის თქმით სახე თითქმის განადირებული აქვდათ.

ანდრია მოციქული რომ საქართველოში იყო და ოსეთშიაც გახლდათ, ეს კეშმარტება არის. წმ. ნინომაც ერწო თიანეთიდან ოსეთშიაც, რომ რამდენჯნისმე მიმოვლო ესეც უხადია. ამათ რომ ოსებზედ დიდი ქრისტიანური გავლენა

აქვდათ, ესეც ხომ მაგალითია. შირვანბ და დაღისტანი თვალით არც ანდრია მოციქულს უნახავს, არც წმ. ნინოს, ამათიქ ფეხიც არ შეუდგამსთ. მაგრამ წმ. ნინოს ქადაგების გავლენის საქმე ისე დატრიალდა, რომ წმ. ნინოს დროსვე, მთაელმა შირვანმაც კი იწამა მცნება ქრისტესი. თუ ეს მოხდა, რომ ქიზიყიდამ, ქრისტეს სწავლამ თავის ნებოთ მთელს ლეკეთშიც კი მიაღწია და შეანათა, ნუ თუ ისკი საეჭვო უნდა იყოს, რომ ოსეთში, ამ ქართლზედ მიკრულს ერში კი, ქართლიდამ ქრისტიანობა არ შესულიყოს, ან ცხეთიდამ ოსეთში წმ. ნინოს არ ემგზავროს, არ ექადაგოს. მერე ცხეთაში ქრისტეს მღვდელნი მრავლად სცხოვრებდნენ, ოსთა ერის წინაშეც ხმა მალლა ქადაგებდნენ ქრისტეს მცნებას.

ჩვენს დროში კი, უცხო ტომთა მეისტორიენი ნამეტურ საქართველოს და ოსეთის ისტორიის არ მცოდნენი, ხელს ჰკიდებენ ოსეთის შესახებ წერას და ოსებზედ არამც თუ ქრისტიანობის მიღებას უძველესის დროდამ სთვლიან, არამედ ოსებს ხატავენ ნადირ. უკულტურო ერად, რომელთაც ქრისტიანობა კი არა და თვით ანბანიც არ აქვდათო.

ქართულის ისტორიის ცნობებით ჩვენ კი ვიტყვი იმას, რომ ოსებს კაი ისტორიულ ღირსებას ვერაფერ წაართმევს, ვერცარაფერ უკულტურობას და ნადირობას უკიჟინებს, ვერც უანბანობას, რადგანაც ოსებს ქრისტიანობასთან საყდრების შენებაც აქვდათ, მისი ოსტატობა, ხელოვნობა, ხელოვნება და სხვანი. ამას გარდა წერა-კითხვაც კარგად იცოდნენ. ამათი წერა-კითხვა და ანბანი იყო ის ანბანი, რომელსაც ეხლა ქართული ეწოდება, წინედ კი ეს ანბანი კავკასიის მთიელ ერთა საკუთრებას შეადგენდა, იგი იყო ლეკების და ოსებისაც. ოსები ამ ანბანით სწერდნენ ოსურს ენაზედ ქრისტიანურ ლოცვებს და ურთიერთ შორის მისაწერ-წერილებს, სამწუხაროდ ასეთ ნაწერ-წიგნების ჩვენ დრომდის ვერ მოაღწიეს. იგინი მოხსპენ XIV საუკ. შემდეგ.

ოსეთი ქრისტიანობის საპატიო სახელოვნებით, თვით მაცხოვრის დროდგანვე იქმნა ცნობილი, ამის მხრით ოსები მაშინ სამაგალითონი ყოფილან. ამ წარმატებას ასაბუთებს შემდეგი ისტორიული საქმენიც.

თვით მაცხოვრის ასი წლის შემდეგ, ოსებში გამოხსულა ჭრთი ოსი ბაღდასი, რომელსაც 16-ტი ამხანაგ ოსნი შეუკრებნია, ყველა ამათ ქრისტიანობა სწამებიათ, ესენი ოსეთი-დამ სამხრეთ საქართველოს მხრით ევფრატისკენ წასულან. ცოტა ხანს ესენი არმენიაშიაც დარჩენილან. მერე აქედამაც წავიდნენ, ევფრატის მდინარეში ნათელი მიიღეს, მოინათლნენ. პირველ ამათგანს ბაღდასა. მონათვლის შემდეგ სუქიასი უწოდეს. სადაც ამათ ნათელი მიუღიათ, იქ ყოფილა ქრისტიანეთ ხარების საყდარიც.

ამათი გაქრისტიანების ამბავი მათ მეფეს გაუგია, მას არ სიამოვნებია, ამას გაუგზავნია თავის ერისთავი ფარლაგი და დაუბარებია, რომ წადი, იპოვნე ეს ქრისტიანები და ჩვენს სჯულზედ მოიყვანე, თუ არ მოვიდნენ, მაშინ დახოცე იგინი ტანჯვითაო. ერისთავი წასულა, ევფრატის კიდეებზედ, ერთ მიყრუებულს უდაბნოში ეს მამანი უნახავს, თავის მეფის ბრძანება უამბნია, მაგრამ მათ არ მიუღიათ, მერე იგინი ტანჯვით დაუხოცნია და ყველა ერთად ერთ ორმოში ჩაუყრიად, ამათი ამბები ბიზანტიაში კარგა ხანს შენახულა ზეპირად.

ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე დიდმა ყურადღება მიაქცია და IV საუკ. დამდეგს, სადაც ესენი ეწამნენ, იმ ალღას მშვენიერი ეკლესია აღაშენებინა. 1107 წ. ქართულ ეკლესიამ ბაღდას-სუქიასი წმიდანათ იცნა და მისი უქმე 15 აპრილს დაადგინა, სომეხთა მეთისტორიენი ამ სუქიას სომხათ ასახელებენ, მაგრამ ეს ტყუილი უნდა იყოს, რადგანც მაშინ მას ქართული ეკლესია წმიდანათ არ მიიღებდა 1107 წელს, ამის საფუძვლად მოვიყვანთ შემდეგსაც:

ამ ბაღდას—სუქიას აღანელთა გვარით მოიხსენებენ, რომ იგინი ტომით აღანელნი იყვნენო. ამ

ალანელთა მეფეთა გვარად და დიანად ასახელებენ. ჩვენ ალანელთ გვარი ოსებათ გვწამს, ისტორიაც ასე გვეუბნება. თვით სახელები ბალდრასი წმიდანის სახელი და მასთან ალანთა მთავრის სახელი ფარლაგიც სომ ოსური სახელებია და ეს დღესაც იხმარება მათში. ისტორიით დადიანის გვარის ამბავი ვიცით, ამიტომ ალანთ მეფე დადიანს ჩვენთვის უცნობია. იქმნება ეს დადიანი სხვა არის და არა ჩვენი სამეგრელოს დადიანები. შეიძლება დადიანი ოსებსაც ჰყვანდათ ძველად. მაინც ჩვენ ოსთა მეფეთა და მთავართა სახელები კი ვიცით და გვარები კი არა.

ყოველთვე ეს ჩვენ ცხად საბუთს გვაძლევს ვიფიქროდ, რომ თვით მაცხოვრის დღიდგანვე, ოსეთში. ადვილად დამყარებულა ქრისტეს მცნება ანდრია მოციქულის და სიმონ ქანანელის მიერ დადგენილ მატათა მოციქულის ცდით. ამიტომ ოსთა აწინდელი ეკკლესია უნდა იქმნეს ცნობილი სამოციქულო ეკკლესიად, რადგანც ამის საძირკველი თვით მათსავე დროს არის დამკვიდრებული. (წყ. სიტყ. 149 გვ. 1853 წ. თფ. პ. იოს.) შეორე საფუძველი კიდევ ოსების ქრისტიანობისადმი პატივისცემის უძველესის დროდამ.

ოსეთი ქრისტიანების პატივისცემით და ამათ მფარველობით ცნობილ იყო თვით ბიზანტიასა და რომშიაც. მაგალითებრ რომაელთ იმპერატორ დიოკლიტიანე და მაქსიმილიანემ ქრისტიანებს წამება დაუწყო. ამ დროს, ოსენი კი ქრისტიანობის სწავლის პატივისცემით სახელოვნებდენ, დევნულნი ხშირად მორბოდნენ საქართველოსა და ოსეთში და აქ აფარებდენ თავს, სხვათა შორის ხსენებულ იმპერატორების დროს, საქართველო. ოსეთში გამოიქცნენ რომაელთ ქრისტიან ორენტი თავის ექვსი ძმით. ორენტის კისერზედ ქვა მოაბეს და წყალში გადააგდეს, ფარნალა აფხაზეთში გარდაიცვალა, პირმო და პირმინო ათრერონში და კვირიკოსი კი ოსეთში გარდასახლდა, აქ დასახლდა და ოსებში ჰქადაგა ქრისტეს მცნება. (კათ. საქართ. გვ. 9. ი. ის. 1903 წ.).

ყველა ასეთი ოსთა გულ გახსნილობა და ქრისტეს მკნე-
ბის პატივისცემა ჩვენ საფუძველს გვაძლევს ვსთქვათ, რომ
ოსები ძველადგანვე ადვილად დაადგნენ როგორც ქრისტიან-
ობას, ისევე მის გავლენის ქვეშ ბიზანტიურ და რომაულ
კულტურასაც. ამასვე ასაბუთებს ოსეთის ერის კეთილშობი-
ლება, გულის სიღბო, პურმარილი, სიყვარული და სხვაც ბევ-
რი ამ გვარნი.

ოსები თავიანთ მთიურის აღზრდით და ცხოვრებით, გა-
ურყენელის სიკეკლოვით მოსაწონ იყვნენ რომაელებისაგან.
ამიტომაც რომაელთ-ბიზანტიელთ ხშირად მოდიოდნენ ოსეთ-
ში. ჯერეთ ქრისტიანობა არ იყო ოსებში შემოსული, რომ
ოსეთში რომაელ-ბიზანტიურ წელთ აღრიცხვაც-კი მიღებულ
აქვდათ. ქრისტიანობის გაცნობის დღიდან რა კი შემოდე-
ბულ იქმნა ახალი წელთ აღრიცხვა, ესეც სიამოვნებით მიიღეს
ოსებმა, ამის ახლო ნიშანი არის ის ქვაც, რომელიც ფესპა-
რიანე მეფის დროის ცხეთაში იქმნა ნაპოვნი. ცხეთაც ხომ
მიკრული იყო ოსეთზედ და აქ აღიდებდენ ქართველებთან
ერთათ ღმერთებს.

შემდეგ საუკუნოებში, როგორც ავითარებდნენ ამ წელთ
აღრიცხვას, იგი ოსებშიაც ვრცელდებოდა. VIII საუკ. როცა
ვიქტორ აკვინთონელმა ახალი წელთ აღრიცხვა შეადგინა და
რომელ წელთ აღრიცხვა აღდგომის გამოსაანგარიშებლად შე-
მოწმებულ იქმნა დიონოსესაგან და რაც მიღებულ და დამ-
ტკიცებულ მთელს ევროპის ერთაგან იგი მიღებულ იქმნა
ოსებისაგანაც ქართველებთან ერთად.

ამის საფუძველი შენდება მას ზედ, რომ ოსეთში ქრის-
ტიანების წინა დროიდან უკვე მრავლად სცხოვრობდნენ რო-
მაელნი და ბიზანტიელნიც, რომელნიც ხშირად აქ თავს იფა-
რავდნენ, ზოგნი მათში მოწინავე პირნიც იყვნენ და მწიგნო-
ბარნიც, მხოლოდ რომაელთ მთავრობისაგან დევნილნი; ისიც
უნდა ითქვას, რომ წელთ-აღრიცხვის დრო, სახელებიც
ოსურად ჰქონიათ, მასთან მთელი კვირიც დღეთა სახელებიც

ოსურად ყოფილა. ქრისტეს სჯულის გავლენით ეს ძველი ოსური სახელებიც კერპობასთან ერთად მოსპობილა, მის მაგიერ ის სახელები წასულა ხმარებაში, რაც დღესაც იხმარება მათში. ზოგან კი მე-XIV საუკ. შემდგომ ესენიც შეიცვალა მათში არაბთა და ისლამის გავლენით. ამას გარდა დღემდე შენახული ოსთა დღეთა სახელები ძრიელ წააგავს ქართულ სახელებს. ამის მხრით რომაელთ-ბიზანტიელი გავლენა წელთ აღრიცხვის მხრით იმით საბუთდება, რომ ამ ბოლოს დროს, ოსეთში ნაპოვნი იქმნა ერთი მარმარილოს პატარა ლურჯი ქვა, რომაულის წარწერით და წელთ აღრიცხვით. ამის საფუძველს მაქსიმე აღმსარებლის აღწერაც იძლევა, სადაც იგი ოსების გაქრისტიანებას ანუსხავს.

აქ უნდა ითქვას ისიც, რომ უეჭველია მაქსიმე აღმსარებელზედ წინედ სხვებსაც ექმნებოდათ ოსების გაქრისტიანების შესახებ ნაწერები და უეჭველია მაქსიმე აღმსარებელიც ასეთ ნაწერებიდან ისარგებლებდა, ასეთ წიგნებიდან დასწერდა მაზედ თუ ოსებში ქრისტიანობა როგორ ვრცელდებოდა, თორემ უამისობა არ შეიძლებოდა, რადგანც მაქსიმე აღმსარებელს ოსეთი თვალითაც არ უნახავს. ეს ისტორიული ჭეშმარიტება გახლავსთ.

მაქსიმე აღმსარებლის მოწმობა ცხადად გავცნევს იმ გარემოებას რომ ოსები ძველადგანვე იგოდენად იყვნენ ცნობილნი, რომ მათ ყურადღებას აპყრობდნენ თვით ქრისტიანობის პირველ საუკუნის მქადაგებელ მამანიც, რაისა გამო მათ ოსებში სამქადაგებლო შრომაც დაიწყეს და ქრისტიანობასაც დაუწყეს ვრცელება, რაც შემდეგ ბიზანტიის სასულიერო მწერლებისთვისაც კი გახდა საყურადღებო და ასაწერი. მაქსიმე აღმსარებლის აღწერას ოსების შესახებ ჩვენ დიდს მნიშვნელობას ვანიჭებთ.

ნახეთ ამაზედ საფუძვლიანი შრომა და გამოკვლევა პატივცემულის მღ. კეკელიძესი 1913 წ. თფილისი.

რადგანც ქართველთ და ოსთა გაქრისტიანება მირიან მე.

ფის დროს მოხდა, ამიტომ ამ გაქრისტიანების ამბებიც ამავე დროს აუწერიად, ამ აღწერის შესახებ. ოსთა ერის ამბის წიგნში ერთ ალაგას ასეთი ცნობაც იყო: „ქართველთა და ოსთა გაქრისტიანების საქმენი, თვით ამავე დროს, აღუწერიად მცხეთელ სიდონიას და უჯარმოელ სალომეს, ამათი აღწერილობა ყოფილა ქართული ენის სიტყვებით, ხოლო ანბანი კი ყოფილა ებრაული, რადგანც იმ დროის საქართველოსა და ოსეთში ებრაული ენა და წერა-კითხვა კარგად იხმარებოდა, ამ დროს თარნავაზის ქართული ანბანიც იხმარებოდა, მაინც ქრისტიანობის ამბებს კი ებრაულის ასოებით სწერდნენ, ხოლო ქართულის სიტყვებით. შექდეგ დროს კი როცა ქართველთა და ოსთა შორის ქრისტიანობა აყვავდა, ამ საქრისტიანო ამბების აღწერას ებრაულ ასოების მაგიერ ბერძნულის ასოებით იწყეს წერა და გადაწერა, შემდეგ საუკუნეებში კი ყოველივე ასეთი წიგნები ბერძნულის და ებრაულის ასოების მაგიერ ქართულათ გადიწერებოდნენ. ამ ხელნაწერში ეს ასე გადაწყვეტილ იყო დაწერილბ. თვით წმ. ნინოს შემოსვლა, ქართველთა და ოსთა გაქრისტიანება. ამათ მეფეთა ამბებიც პირველად ურიული ასოებით დაუწერიად. ასე იწერებოდა თურმე ყოველივე საქართველოსა და ოსეთში.

მირიან მეფის შემდეგ გამეფდა ძე ამისი ბაქარი, კაცი საბერძნეთს გაზრდილი, მცოდნე ბერძნული ენის და მწერლობის, იყო კარგად მცოდნე ბედაურთა მკურნალობის მასაქვნდა ქართულს ენაზედ წიგნი „ბაკურიანი“ რომელსაც ხშირად კითხულობდა. იგი კარგად იცნობდა საქართველოს მთისხალხს და მასთან ოსეთს და ოსებსაც, ბედაურთა მკურნალობით მთაში და ოვსეთში ეს მეფე ქებულიც იყო მთაში იგი ხშირადაც მოგზაურობდა. მან კარგად იცოდა ქრისტეს სჯულის ვითარების საქმე მთის ხალხსა და ოვსეთში და ამიტომ ჯეროვანი ყურადღება მიაქცია მამისაგან დაწყობილ ქადაგებას და იხმარა ყოველი ღონისძიება და კავკასიის მცხოვრებთა უმრავლესნი მოაყვანინა ქრისტეს სჯულზედ. ამ გარემოებას „ქართ.

„ცხოვრება“ ასე მოგვიყვანებს: — „და დაჯდა ქე მისე ბაქარ, და იყო მოწმუნე ვითარცა მამაჲ მისი და მას მოაქცივნა უმრავლესნი კავკასიანსნი, რამელნი ვერ მოაქცივნეს მამისა მისისა“. მასთან მეფეს ქართლსა და კახეთში, სამშვილდეს და სამცხეს, ირავინ დაუჩინა გაუქრისტიანებელი, ვარდა კავკასიის მთის კალთებთ ირვვლივ შეეყოლება მცხოვრებ მთიულნი, რომელთა ადგილ მდებარეობათა რიცხვში მცირე ოდნათ უნდა ვიგულისხმოთ ოვსეთი და ოვსნიც. ასე რომ მირიანის შემდეგ, საქართველოს მთიულნი და ამათთან ოსებიც საერთოდ დუუ არა ნახე-ვარზე მეტი მაინც ოსნიც ქრისტიანად უნდა ვიწამოთ. (ქართ-ცხოვ. გვ. 139).

ქრისტიანების სჯულით ოსნი რჩებოდნენ ქართველებთან მტკიცეს ერთობით და სიყვარულით. მათში მეგობრობაც გან-მტკიცდა და სჯულიერი სალამი და მომავლისთვის ნათესაური მცნებაც ბაქარ მეფის შემდეგ, განვლეს მეფეთა მირდატ ქე ბაქარის და აქის ქე ვარაზ ბაქარმა, ვარაზ ბაქარმა ქრისტი-ანობას ზრუგი აღრიკა, მფარველობას არ უწევდა განმტკიცე-ბისათვის, თუმც არც სდევნიდა, ცხადათ, შიში აქვდა, რად-განაც ქრისტეს რჯული უკვე მედაგრად იყო მოფენილი. სა-ბერძნეთის მაგიერ სპარსეთთან დაიკავა მეგობრობა, უკანას-კნელ საქმემ იქამდის მიაღწია, რომ IV საუკუნის ნახევარს, სპარსთა მეფემ ჯარი გამოგზავნა საქართველოში, საქართვე-ლოს დამორჩილება ისურვა როგორც პოლიტიკურად, ისე მერე სჯულითაც შეიერთებდა, რადგანაც ქართველთ, — სომეხთ და ოსთა გაქრისტიანების საქმე მათს არად მოსწონ-დათ. ამ დროს ლევნიც ქრისტიანები ყოფილან, სპარსთა მეფემ თურმე ხარკის დადებაც მოინდომა ქართველთა, სომეხ-თა და ოსებზედ. ხარკის გაღება არც ვარაზ ბაქარს ესიამოვნა. ამან დააფიქრა იგი, ქართველ-სომეხ-ოსნიც შეკრათენ

ამიტომ ამათ, ანუ ქართველთ, სომეხთ და ოსთა შეკრეს პირი, შეელა სთხოვეს ბერძნეთ. ქართველთ და ოსთა შეერ-თებით გამოსვლიც ცნობას „ქართლის ცხოვრება“ ასე აგვი-

წერს: „ამის ზე გამოკვანა სხარსთა ბეჟემან კრისტავს, სხითა დიდითა სომეხთა და ქართველთა ზედა ხარკის დადებად: მამინ სომეხთა გაგზავნეს მოციქული ვარაზ-ბაქარისსა და ჭრქვეს: რათა შეკრბენ და მოირთენ ძაღნი ბერძენთაგან და განახუნენ კარნი ვაგბა-სიასათანა გამოიყვანეს ოვსნი და ჯეგნი და წინ აღუდგეს სხარსთა». ვარაზ ბაქარმა ბერძენთ თხოვნას ყურადღება არ მიაქცია, როგორც მოშიში კახეთისკენ დაიძალა. სპარსნი მოვიდნენ და ქართლი აიღეს. მერე ვარაზ ბაქარი სპარსთ მოურიგდა. ამ დროს ოსნი რომ მტკიცე ქრისტიანები არ ყოფილიყვნენ და მის მცნებით მოსილნი, უამისოდ სომეხთა მეფე ქრისტიან ბერძენთა ლაშქარს გვერდით არა ქრისტიან ოვსთა და ლეკებსაც არ დაასახელებდა. სპარსთა შირობა დაარღვიეს, მორიგება მოშალეს, ომი განაახლეს, მეფე ქართლის დაიძალა, აღარა შეეძლო რა. სპარსთა დაიპყრეს ყოველივე ციხე-ქალაქნი და ხალხსაც დაატეს დიდი ხარკი. ამის გარდა სჯულსაც დაუწყეს შევიწროება. ქართველთ სჯულის გამო ძალას ატანდენ და ოვსთა კი არა, რადგანაც ოვსნი დაუმორჩილებელიყო სპარსთაგან. ქართლში შეირყა ქრისტეს სჯული, ყოველივე შემცირდა, ამაობაში განვლო რამდენმამე ხანმა, განვლეს მეფეთა ვარაზ ბაქარძის ძე ფარსმან, მირდატ, ძმა ფარსმანისა. მირდატი სპარსეთს წავიდა და იქ მოკვდა. მირდატს სპარსეთში დარჩა შვილი არჩილ. მირდატის სიკვდილის შემდეგ შეჭირვებულ ქართველთ სპარსეთიდან მოიყვანეს მირდატის ძე არჩილ და გაამეფეს ქართლზედ, სპარსელებს მოურიგდა, სპარსნი ქართლიდან წარვიდნენ, არჩილს მათთვის მხოლოდ ერთად ერთი ხარკი უნდა ეძლია. არჩილმა თავის მეფობის დროს ქრისტიანობით დიდი ყურადღება მიაქცია მთიელთ და მათ მოსამზღვრე ოსთა ერს, მიტომ მან აღაშენა საყდარი სტეფანე წმინდას და დაადგინა მღვდელნი და მქადაგნი მას ზედ.

სტეფანე წმინდის საყდარმა და მას ზედ დადგენილ ქრისტიანობის მღვდელთა და ქადაგთა ცდამ ოსებებდ დიდი გავ-

ლენა იქონიეს, ამისთვის ოსებში საყვარელ იქმნა არჩილ მეფე და თვით მისი სახელიც, მის შემდეგ, ოსნი თავიანთ შვილებს ძრიელ ხშირად არქმევდენ არჩილს. ამ დღეთა შემდეგიდამ, ოსებში შეტანილი და გავრცელებული იქმნა ქართულ საეკლესიო სახელები, მაგალითებ ჯვარი, ზიარება, სახარება, დავითნი, ეკლესია და სხვაც მრავალნი, ზოგი თვით ნამდვილ ქართული სიტყვები და ზოგი ბერძნულნი, ხოლო ქართულის სიტყვების წესით და მიმოხვრით გამოთქმულნი. არჩილ მეფის გავლენა ოსეთის ერზედ იყო მრავლ მხროვანი და მრავლ ნაირი, რასაც შემდეგში დაგვანახებს თვით ამ არჩილ ხოსროვიანის მეფის მირდატის შვილის ვახტანგი ხოსროვიანის ცხოვრება და მეფობა. არჩილ მეფის გამგეობა იყო მშვიდობა ქართველთა და ოსთა, არჩილმა ქართველთ შორის აღამაღლა მწიგნობრობა და ამის ამაღლებით სურდა საქრისტიანო წესების მიმოფენა ქართველთ შორის. ეს ასეც იქმნა და ყველაზედ უადვილესად წიგნის მკოდნეთა რიცხვი განმრავლდენ ქალაქს მცხეთას და მის ახლო მახლო როგორც მაღალ ოჯახის შვილებთ შორის, ისევე მდაბალთა და უჩინართა.

მცხეთის გარშემო მცხოვრებთ შორის ისე ამაღლდა წიგნის კოდნის სიყვარული, იგი ისე გავრცელდა, რომ მან ერთობ დიდი ზე გავლენა იქონია თვით მთის ხალხზედ და ნამეტურ ოსებზედ. ოსეთში საეროდ მოიფინა წერა-კითხვა, მცხეთა და მის მცხოვრებთ წიგნის კოდნის გავრცელების საქმე გარდა ოვსთა მაგალითადაც და მოკლე დროის განმავლობაში ოვსთაც ისევე შეისწავლეს წერა და კითხვა, როგორც მცხეთას და მის ახლო მახლო ქართველთ. ქართლის საქმემ იქამდის მიადწია, რომ თვით არჩილ მეფის დროს, მთის ქართველნი და ოსეთის ოვსნი ქებულ იქმნენ როგორათაც ადვილად შემთვისებელნი და მარტივად დამსწავლნელნი ანბანისა. ქართლის, მთიულეთს და ოვსეთს ანბანი ისე განეფინა და ისე მოიერთო, რამაც ქრისტეს მცნების და ლოცვებთა ვრცელებასაც ხელი შეუწყო, მთის ქართველებსა და

ოვსებში დიდათ გავრცელდა, ესევე გავრცელება გახდა საფუძველად მის, რომ ძველად მოხუცი ქებითა და დიდებით და საკვირველებით მოუთხრობდენ ცნობებს, თუ ძველის ძველად როგორ მრავლად იყო მოფენილი წიგნის მკოდნეთა რიცხვი მთის ერსა და ოსეთში ოსებთ შორის.

ჩვენში ძველადაც და თვით XVIII საუკუნის ბოლომდე ქებით იტყოდენ, რომ მთაში მთიულებმა და ოსებმა ქართული წერა-კითხვა ისე კარგად იციან, რომ სხვა და სხვა ლოცვებს და „ფსალმუნებს“ ზებირად ამბობენო. ასეთი იყო სურათი ქართლის და ოსეთის ერისა იმ დროს, როცა კმაყოფილი და ამის მოწადინე არჩილ მეფე მოკვდა მის შემდეგ, მისი შვილი მირდატი გამეფდა. არჩილ მეფე მთის ერში ქრისტეს მცნების განმტკიცების, გავრცელების და ოსეთში წიგნის კოდნის მიმოფენის გამო ეკლესიამ პატივით იცნა, იგინი შერიცხა თვის მოსაგონარ პირთა შორის სამახსოვროდ.

თუმცა არჩილ მეფის დროს, ქართველთა და ოსთა ცხოვრების და მეგობარ მეზობლობის სურათი ასეთი იყო, მერე კი შეიცვალა იგი და ვახტანგ გორგასლანის დროს სხვა ნაირად წარმართა, რის წარმართების დანაშაულობა ზოგი ვახტანგს ედება და ზოგიც ოსებს. ვახტანგ გორგასლანის მეფობა არის შესანიშნავი როგორც ქართველთათვის, ისევე ოსთა და მთელის კავკასიის, ანუ აღმოსავლეთის ტომთათვისა, როგორც მაგალითებრ შირვანელთათვის, ისევე სომეხთა, სპარსთა, ინდოთა, ბერძენთა და ოსთათვის ხომ განუსაზღვრელი ისტორიული ვითარება და ღირსება აკრავს გარს. ვახტანგის ისტორია რამდენათაც აღიდებს თუ ამცირებს ქართლის ერის ისტორიას, იგი იმდენადვე ეხება და ხატავს ოსთა ერის V საუკუნის ვითარებასა და ძლიერებას, ვახტანგი არის ოსეთის V საუკუნის ძლიერების და გულოვნობის გამომხატველი და ისტორიულ ცნობათა კრებული. ვახტანგის დამოკიდებულებას რამდენადაც აქვს ოსთა ერის ისტორიისათვის საზარალო მნიშვნელობა, იმდენადვე იგი არის საუნჯე და საღარო ოსთა

ერის ისტორიისა, სადაც მათ შესახებ შეკრებილია და დაცული მრავალი ისტორიული საბუთები. ვახტანგ მეფე და მისი ისტორია თუ არა, ვინ იცის იქმნება V საუკუნის ოსეთის ერის და მათ მეფეთა შესახებ ჩვენ ერთი ცნობაც არა გვქონიყო დაცული, ისე როგორც სხვა ძველსა და ახალ საუკუნეებშიაც არის, ასე რომ მთელის საუკუნის განმავლობაში ოსთა შესახებ ერთი ცნობაც არ მოიხსენება. ვინ იცის ყველაფერი შეიძლება. უმთავრესად კი ქართველთა და ოსთა ურთიერთ შუღლის გამოსახატავ მიზეზად ვახდა არჩილ მეფის შვილის შირდატ მეფის მეუღლისაგან თვისი სჯულის, ცეცხლთ თაყვანისცემის დატოვება. ეს ქალი სპარსთა მეფის ასული იყო, ცეცხლზედ თაყვანისცემა დასტოვა, ქრისტიანობა მიიღო, ამან ასტეხა ყოველივე.

შირდატ მეფის სიკვდილის დროს, ვახტანგი შვიდი წლის იყო. სამეფოს დედა ამისი საგდუხტი, თუ სანდუხტი განაგებდა ჯუანშერ ერისთავის დახმარებით. ამ ქალის მეფობის დროს, მისივე მამის ბარზაბადის მეცადინეობით, ქართველთ შორის ცხეთაში გამოგზავნილ იქმნენ ცეცხლის თაყვანის მცემელთ მოგვნი, რომელნიც ქართველთ შორის თავისუფლად ავრცელებდნენ თავიანთ სჯულს და ამით არყევდნენ ქრისტეს სწავლასაც. ქრისტეს სჯულის შერყევის მცნება მთელს ქართლში მოიფინა, მასთან მთასა და ოსეთშიაც. სანდუხტ დედოფალი თუმც ქრისტიანობას დიდათ მფარველობდა, მაგრამ მაინც მას ჰყვანდნენ ისეთი გამგენი, რომელნიც დედოფალს არ ეპოვებოდნენ, არჩალ მეფის ქადაგებას აბათილებდნენ და სპარსელებრ, ქართველთ ცეცხლის თაყვანის ცემას ასწავლიდნენ.

ოსებს გარდა საქართველოში სჯულის შეცვლის საქმეს, ანუ ცეცხლთ თაყვანის ცემის გამრავლებას და ქრისტიანობის შემუსვრის მთავარ ძალად იმასაც ფიქრობდნენ სპარსთაგან, რადგანაც მათი მეფის ქალი საქართველოს დედოფალი იყო, თუმცა ეს ისეთი მტკიცე ქრისტიანი ვახდა, რომ სამშვილდეს სიონის ტაძარიც ალაშენა, მაგრამ მაინც ბერძენთა და ოსთა

შიში აქვდა ამ ქალის ნათესაობით საქართველოს სჯულიდამ გადასვლასა და სპარსელებთან დაქვემდებარებაზედ. ამიტომ იგინი შურსაც იძიებდნენ და სურდათ ქართლში, ნამეტურ ცხეთაში, სპარსთა ძალის შემუსვრა, უმეტესად მათ სჯულის მოსავთ მამათა განდევნა და შემუსვრა. ასეთს საქმეთა თავდარიგის და განხორციელების წინაშე სანდუხტ დედოფალსაც აწერდნენ საიდუმლოდ ბრალს, თავის მამის მომხრედ სთვლიდნენ ოვსნი და ბერძენნი, მაგრამ ეს ასე არ იყო სწორი, რადგანაც სანდუხტი მტკიცე იყო ქართველთ ერის სჯულსა და მეფობის ძალაზედ.

ოსთა და ბერძენთა იცოდნენ ეს თუ არ იცოდნენ, ეს ჩვენ არ ვიცით, ხოლო მირდატ მეფის სიკვდილის სამი წლის შემდეგ, ოსნი შეიკრიბნენ. გადმოვიდნენ ქართლს, ამ დროს ვახტანგი იყო 10 წლისა და ამისი დაი მირჰნდუხტ 3 წლისა. ოსებმა აიკლეს მთელი ქართლი, შემუსრეს სპარსთა სჯულის ყოველივე, შემუსრეს ქალაქი კასპი და ვახტანგის დაც ტყვეთ იპყრეს და ოსეთში თან წაიყვანეს 3 წლის ქალი. ამ გარემოებას „ქართლის ცხოვრება“ ასე აგვიწერს:

„მაშინ ვითარ იქმნა ვახტანგ წლისა ათისა გარდმოფიძნენ ოვსნი, სპანი ურიცხვნი და მასტუვეგნეს ქართლი, თავიდაც მტკვრისით ვიდრე ხუნანამდე, და მოახრეს ველნი, არამედ ციხე-ქალაქნი დაურჩეს, თვინიერ კასპისა: ხოლო კასპისა ქალაქნი შემუსრეს და ტყვე ჰქვეს, და წარიყვანეს ვახტანგის დაჲ მირაჰნდუხტ, სამის წლისა ქალი, რომელ დაურჩეს წარსატუვეგნელად ხევნი ქართლისანი, კახეთი და კლარჯეთი და ეგრისი, ჩავლეს რანსა და მოგაკანსა და მტუვეგნეს იგიცა და განვლეს კარი დარუბანდისა, რამეთუ თვით გზა სცეს დარუბანდელთა და შევიდეს ოვსეთს გამარჯვებულნი“. ესე იგი ოსებს აუკლიათ მარტო მცხეთა, ანუ სპარსთა მეფის ციხე ბურჯნი და შეუმუსრავდ ყოველივე იქ, სადაც მათი პატივის მცემელთ რიცხვი ეგულეობდათ. ოსების გალაშქრების შემდეგ ქართველთ ბერძენიც აუტყდნენ, მოვიდნენ შავი ზღვით. სამეფ-

რელოს და მრავალი ადგილები დაიპყრეს და წაართვეს ქართველთ. ამაზედ ქართველთ გლოვნა ასტეხეს, ყველა იმას ამბობდა, რომ ჩვენ გავარისხეთ ღმერთი, ჩვენმა მეფეებმა სჯული ქრისტესი ვერ დაიპყრეს პატიოსნად და ღმერთმაც მიტომ მოგვაგლინა ჩვენი ცოდვის სამაგიერო და ქვეყანა ჩვენიც მიეცა ოხრებასაო. ეს გოდებაც ცხადად მოწმობს იმ გარემოებას, რომ ქართველთ დიდებულთ დაუფიწყნიათ თვისი სჯული-ქრისტიანობა, რაც საგულისხმო ყოფილა თვით მათ მეზობელთა ოვსთა და თანა მორწმუნე შორს ყოფილთ ბიზანტიელთათვისაც.

ქართველთა გლოვნასა და გოდებაში გაუვლია რამდენსა-მე წელიწადს, ამობაში პატარა ვახტანგიც აღზრდილა. მას დედა სდიდა თურმე ქრისტიანობის გავლენის ქვეშ.

გასაწურთნავად სხვათა შორის, მიჩნეული ჰყოლია ერთი ეპისკოპოზიც, მიქელი, რომელსაც დიდი ზე გავლენა ჰქონდა პატარა ვახტანგზედ, ვახტანგ მეფეს პატარაობიდანვე დიდი ჯავრი ჩაჰყოლია გულში ოსებზედ, მათს გალაშქრებაზედ და პატარა დის მირჰანდუხტის განთავისუფლებაზედ. ასევე უკმაყოფილო ყოფილა სპარსელებზედ, რადგანაც მისის პაპის საშუალებით ქართლში შერყეულა სჯული ქრისტესი და მისი დედაც საგდუხტიც დიდს შივიწროებასა და გაჭირებაში ყოფილა ჩავარდნილი. ასევე ამხედრებულა უკმაყოფილებით ბერძნებზედ მის გამო, თუ მათ საქართველოს უმიზეზოთ რათ შემოესიენ და შავი ზღვის ბირებზედ ადგილები რათ წაართვესო. ამიტომ ახალგაზრდა ვახტანგს თავის პირველი გამეფების ნაბიჯი ომით დაუწყვია, ამ პირველი ომის ნაბიჯის შესახებ ახალგაზრდა ვახტანგს თავის ქვეშევრდომთათვის ეს სიტყვა უთქვამს:

„ისმინეთ ხმის ჩემისა; დაღაცათუ ერმა ვარ და არა გინახვსთ ჩემგან კეთილი, მამათა კვლა ჩვენთაგან გინახვთ დიდნი კეთილნი და დიდებანი, რამელხი დადგუნილ ხართ მთავრობასს ზედა, აწ უკუ-თუ გვატოცხლებს ღმერთი, მოგვხდენ ჩემგან კეთილნი და დიდებანი“

ნი, რომელიც არა გეხილენ მამათა ჩვენთაგან, აწ რომელსა გეტყვით დადაცა თუ ჩემ ზედა და თქვენ ზედა სწორედ მოწვენილ არს განსცდელი ესე, არამედ ესრედ იზუართ თვათ თქვენით ვითარცა არა მოწვენილ არს თქვენ ზედა, არამედ ჩემზედა. ოდენ და არა იუფს გუფსა ჩემსა სიტყუა, რომელ მოაწინეს მათ ზედა განსცდელი, თვისისა შურის გებისთვის ჭეფიენ ამას, არამედ ყოველი ჩემდა სამსახურად დაფითვალთ, ყოვლასთვის კეთილი მოგაგო, არა დაფით-მინო კიცხვას ოვსთა, არამედ სსრუბითა სსმების ერთარსებისა, დამბადებელისა დვთის დაუსაბამოსა, და წარმდვანებითა ჯვარისა მის ზეტიონისისათა, რომელი მოცემულ არს წინამძღვრად სსჭურველად გუ-ლითა მოსავთა მისთა და ფიძითა შური მათზედა უკუთუშტა წაგვი-დებოდა ესე სსზრსთა მეფისაგან, ან ბერძენთა მეფისაგან, მომცავით-მენთ, არამედ არა მოწვენილ არს ჩვენზედა ოვსთა ვაცთაგან, არა ხამს მისთა დათქენს და სიკვდილი სსჯობს თავთა ჩვენთათვის“.

ეს ამოდენი ამონაწერი მიტომ მოვიყვანეთ აქ, რადგანაც ამით ისაზღვრება ვახტანგის სარწმუნოებრივის მხარეთა ვი-თარება და ქრისტიანობის პატივისცემის კარგად არ ცოდნა, რომ მან თავის მეზობელ ოვსებს სიყვარულით კი არ დაუმე-გობრდა პირველის თავის მეგობის ნაბიჯილამ, არამედ შურის ძიებით და მტრობით მოინდომა სამაგიეროს გადახდა. ეს ჩვენთვის ბერძენებს და სპარსელებს რომ ექმნათ დავითმენდი-თო და ოვსთაგან კი ამის დათმენას ჩვენი სიკვდილი სსჯო-ბიაო. ვახტანგის ასეთს აზრებს არა აქვს თავის დროის შესა-ფერი ღირსება და იგი უფრო სსკიცხია, ვინემც სსსარგებლო თავის დროის შინაურს პოლიტიკისათვის, ვახტანგ გორ-ვასლის სიტყვის შემდეგ ჯუანშერ სპასპეტმა ეს სიტყვა უთხრა რომელიც ადგილ-ადგილ მოგვყავს აქ, რაც ოვებს ეხება: „ცხონდი მეუეო, უკუნისამდე, რადგან მოწვენილ არს ოვსთაგან ხუთას ამას წელსა შინა, ვეოფილვართ ჩვენ მწესარებასა შინა დიდ-სა, ამისთვის რამეთუ ერმა იუე და არა ძაღ გუდვს მხედრობას და წუობათა შინა წინა მძღვრობა და არცა შინა მეფობისა განკება. აწ მეუეო, დადაცა თუ სსრულ ხარ სიბრძნითა და ძაღითა, წავიდეთ და

ვიძიოთ შერი, ხოლო შენ იყავ შინა და განაკებდე მეფობასა. უკეთუ ცოდვათა ჩვენთაგან ვიდლივნეთ ოვსთაგან ხოლო შენ იყავ შინა და განაკებდე მეფობასა“. ეს სიტყვა სთქვა და მას დაეთანხმნენ უკვლავ ერისთავნი და იქ შეოფნი ერნი. ჯუანშერის სიტყვიდამ სჩანს რომ ოვსები იმ დროს მართლაც ძლიერნი უოფილან მხედრობით და ქართველნი ისე დაუმდაბლებიათ, რომ მათ წინაშე კარგა ხანს ხმის ამოდება ვეღარ გაუბედნიათ. თვით ვახტანგის ომის დაწყების განძრახვის დროს კი ოსებს დიდი შიში ჰქონიათ და გამარჯვების შესახებ ბირდაპირ პასუხი გადაწყვეტივით ვერ უთქვამსთ. ვახტანგ მეფემ მაინც არ დაიშალა და სიტყვა უთხრა ჯუანშერს, რომ არაო. მე, ოსებს უსათუოდ უნდა შევებრძოლო და იმედი მაქვს რომ მათზედ გავიმარჯვებო. მერმე ერმადართო ნება და უთხრეს: „ცხანდი მეფეა უკუნისამდე და იყოს ჩება შენია“. ვახტანგ მეფე ამ დროს ყოფილა 16 წლისა, იგი მიეცა ომის სამზადისს, შეკრიბა ხალხი და ყველას შეველასთხოვა. კაცი გაუგზავნა თავის ბიძა ვარაზ ბაკურს, რანის ერისთავს და დახმარება სთხოვა. იგიც დაჰპირდა დახმარებას ასე; „ხოლო მან სისხარუჯათა აღუთქვა, რამეთუ ქვეყანა მისიცა ტუვე ქმნილიყო ოვსთაგან“.

შემდეგ ოსეთის დაპირების რანის ერისთავისა, ვახტანგმა შეკრიბა, „ასი ათასი მხედარი და სამოცი ათასი ქვეითი და მოგზავნა ვარაზ ბაკურ სძანი თვისნი თორმეტი ათასი მხედარი“. მასადამე ვახტანგ მეფეს ჰყოლია სულ 172 ათასი მეომარი. კაი რიცხვია იმ დროის კვალობაზედ ეს რიცხვი. უეჭველია, მაშინ ოსეთის ერი რომ 100 ათასი სული ყოფილიყოს დღეინდებურად, მაშინ ვახტანგ მეფე მათზედ ამდენის ლაშქრით არ წავიდოდა. აქედამ სჩანს რომ მაშინ ოსეთის ერის რიცხვი მილიონობით იყო, რომ მათ მხედრობას ვახტანგისაგან ამდენი მხედარი მოუნდა და ისიც უმეტეს ცხენოსანნი, აღკაზმულნი და საომარს იარაღში მსხდარნი. მატთანე ამბობს ასე ამ ლაშქარზედ:— „სძანი მისნი მოეწონეს სიმრავლითა, ცხენკეთილდობითა და მოკაზმულდობითა, და იხილნა უოველნი იგი მხიარულად და

ადგრით, რამეთუ სავსე იყვნეს შუროთა ოფსთათა“ მხედრობის ესეთი მტრობა და შური გაეხარდა ქრისტეს მოყვარე ვახტანგს და მან ამისთვის შვიდეული ლოცვა სთქვა და მადლობა შესწირა ქრისტესა. მაშინათვე ანდერძიც დასწერა და მისცა თავის დედას, ვახტანგის წადლი ოსთაც იცოდნენ. ომის დაყების დღეს ვახტანგი წავიდა და თიანეთს დადგა. თიანეთიდან ვახტანგი ორმოცდა ათა ათსა მხედრით წარემართა დარიალის გზით ოფსეთს.

ოსებმაც მოიკრიბეს ძალი, ამათ შველოდენ ხაზარნი, ქართველთა განვლეს დარიალი,— „მაშინ მეფეთა ოფსეთესათა შეკრებეს სპასი მათნი და მთავრეს ძალი საზარეთით და მოეკებნეს მდინარესა ზედა, რამეჲა განვლის დარიალისა, და ჩავლის ველსა ოფსეთისასა, და მასცა მდინარესა აჩაკვი ქვიან რამეთუ ერთისა მთასაგან გამოვალს თავა ორთავე, ქართლისა აჩაკვისა და ოფსეთისა აჩაკვისა“. დანიშნულ დღეს, დადგნენ ბრძოლის ველზედ ორივენი, შვიდ დღეს გასტანა პირველ ბრძოლამ, ამ ბრძოლის დროს, ჰყოლიათ ერთი გოლიათი გმირი, რომელსაც სახელად თარხანი რქმევია, იგი ხაზარელი ყოჲული, ომის პირველი ნაბიჯი ამის ხმით დაწყობილა, ამაზედ აი რას სწერს „ქართლის ცხოვრება“ — „გამოვალა ესე თარხან საზარი, კაცი გოლიათი, ხმა ჭეო ხმითა მადლითა და თქვა: გეტყვი თქვენ ყოფელთა. სპასთ ვახტანგასათა, ვინცა არს თქვენ შორის უძლიერესი გამოვიდეს ჩემს ზედა“. ვახტანგ სპარსთაგან მოშველებულს ჯარში ჰყვანდა ერთი მხედარი სპარსელი ფაქსმან ფარუსი. პირველად თარხანი და ფარსმან ფარუსი შებმულან. ბრძოლაში თარხანმა სძლია ფარსმან ფარუსს, პირველს ნაბიჯზედვე ხმლით თავი განუპო ბეჭებამდის და ანაზდელათ მოისპო ფარსმან ფარუსი.

ვახტანგ მეფე და მისი ლაშქარი ძრიელ შეშინდა ამაზედ, დაიწყეს ჭმუნვა და მწყობარება, რადგანც ვახტანგის ჯარში ასეთი გოლიათ ფალავანი სხვა აღარვინ ყოფილიყვო; დაღამდა ბრძოლის პირველი დღე, ვახტანგ მეფე შევიდა თავის კარავში და ილოცა. გათენდა დღეა და მეორე დღეს ომში თარხან

თვით ვახტანგ მეფე შაება. ბრძოლაში ვახტანგს უჯობნია, თარხანისთვის, თავი მოუკვეთნია და მით მის ლაშქარსაც გაუმარჯვნია. გამარჯვებულნი შინ დაბრუნებულან. ღმერთს მადლობა შესწირეს გამარჯვებისათვის. სამწუხაროდ ცუდი საქრისტიანო ნიშანი კი უნდა იყოს ეს, რომ ერთმა მეორეზედ გაიმარჯვოს, ერთმა მეორე დაამხოს, გაანადგუროს, მოკლას, მოსპოს და ყოველივე მოხერხება ღმერთს იესო ქრისტეს მიაწეროს და ამისთვის მათ მადლობაც შესწიროს.

ვგონებ ქრისტიანობა და მისი სწავლა სისხლის ღვრის მოძღვრებისაგან ერთობ შორსა სდგას. თარხან გმირს ვარდაოსებში ყოფილა კიდევ სხვა ერთი უგმირესი გოლიათი, სახელდობრ ბაყთარი, ახლო ნათესავი იმ დროის ოსთა მეფეთა, გამოჩენილი ბევრად. მეორე დღის ომისთვის ოს ბაყთარი და ვახტანგ მეფე გამზადებულან და იგინი შებმიან კიდევ ერთი ერთს, ამ ბრძოლას „ქართლის ცხოვრება“ ასე გადმოგვცემს: „და მეორესა დღესა, სხვა გამოვიდა ბუმბუკაზი ოფსთაგან, რომელსა ერქვა ბაყთარ. იგი იყო გოლიათი და რაჟთაგან დაქწეო მხედრობა, ვერვის დაეღვნეს მისად და მოესრა უოველი ბრძოლა მისი. რამეთუ იყო სიგრძე მშვიდდისა მისისა თარმეტი მტკაველი და ისარი მისი ექვსი მტკაველი: მოდგა ეს ბაყთარ ზირსა მდინარისსა და სმა ჭეო, ხშითა დიდითა, და თქვა: ვახტანგ მეფეო, ნუ განლაღდები შენ მოკვლისათვის თარხანისა, არა ერთო გოლიათთა და ამისთვის მოიკლა იგი უმაწვილისაგან, აწ უკეთუ შენვე გამოხვიდე ბრძოლად ჩემდა, მოგხვდენ ჩემგან ბრძოლანი ფიცხელნი, რომელთაგან ვეღარ რა განერე, თუ არა, ვინცა სმათა შენთაგანი გამოვიდეს, მისთვისაც მზა ვარ“.

ბაყთარ ოსის სიტყვას ვახტანგ მეფემ პასუხი აგო და უთხრა.

მე შენი არ მეშინის, რადგანაც შენი დაცემის იმედი მღვთისაგანა მაქვს.

კვალად აუწყა ამ სიტყვით: „არ მეშინის შენგან, ვითარცა ძაღლისა ერთისაგან“.

ასეა მოყვანილი ეს სიტყვები აქ, საკვირველია „ქართლის ცხოვრებით“ ესეთი საქციელი ქრისტეს მოსავდ მლოცველ ვახტანგისაგან, რომ თავის მოპირდაპირე ქრისტიან ოს ბაყათარს ძალღად ახსენებს. ესეც აღბად იმ დროის ერის სამკაული იყო და დიდება, ვინ იცის. მოემზადენ საომრად და განაწყვეს ლაშქარი. ბაყათარ ოსმა გაიხმო ვახტანგი საომრად, ვახტანგი არ გავიდა და ასეთი პასუხი მისცა:

მე მეფე ვარ, მდინარის ნაპირას და შენი ჯარის მახლობლად ვერ გამოვალ საომრად, რათა შეიძლება მე მოვიკლა და ნით შეიპილწება ჯარის ღირსებაო. შენ გამოლი ჩვენის მდინარის პირასკენ და ვიბრძოლოთო, რადგანც მე მეფე ვარ და შენ მონაო, აი თვით ვახტანგის სიტყვა:

„აწა გამგვად მდინარესა: რაშეთუ მეფე ვარ, აწა მოგვანდები სმასს ოვსთასსსა, რაშეთუ არ ჩინებულ ვარ, რაშეთუ სიკვდილითა ჩემითა წარწყმდების უფელი სმა. ხოლო შენ მონა ხარ და წარწყმდი-თა შენითა არა ეგნების სმასს ოვსეთისსა, ვითარცა ძაღლსა ერთსა, გამგედ მდინარესა ჩემ კერძო“. ოს ბაყათარმა აღუსრულა ვახტანგს სიტყვა და გავიდა მდინარის მეორე მხარეს, ესე იგი ქართველ მხედრობისაკენ და იწყეს ბრძოლა ისრებით. ბრძოლა უფილა ისეთი მძლავრი, რომ იმავე დამწერის სიტყვით:— „და იძახდეს სმანი ორნივე, ოვსნი და ქართველნი, რამდითა იძროდეს მთანი და ბარცენი“ ასეთი მძლავრი უფილა ოვსთა ჯარიც, რომ ქართველ ლაშქართან მათს ბრძოლის ხმასა და ძახილს მთა და ბარიც შეუძრავს.

ბრძოლაში პირველად ბაყათარმა აჯობა ვახტანგს, დამარცხებულ ვახტანგს თვით ცხენიც მოუკლა. ხოლო შემდეგ ვახტანგს უჯობნია, დაუმარცხებია ბაყათარი, მოუკლავს იგი, მის ცხენზედ შეიჯდარა და გამარჯვებული თავის ჯარისკენ წასულა. ჯარს მოულოცნია, მეფეს ღმერთი უხსენებია და ჯარისთვის უთქვამს: — „მხნე იყავთ და განძლიერდით“ ბრძოლის ასპარეზიდან წარმოსულ ვახტანგისთვის უკანიდამ ოსთა ჯარს ისრების სროლა დაუწყვიათ. ვვალწყებს: — „ხოლო ოვსნი წარ-

მოსდგეს ქართულს ზედა და დასახეს ისარი ვითარცა წვიმა მძაფრი“ ძლიერება ოსთა ჯარისა ამ სიტყვებიდამაც კარგად სჩანს, ამ ძლიერებასთან მათი რიცხვიც ღილი უნდა ყოფილიყოს.

ბრძოლა იქმნა სპათა შორის.

მეტად მედგარი და ძლიერი“: „იქმნა ბრძოლა ძლიერი მათ შორის“ ლაშქარში, ომის დროს, ვახტანგი ორის გამოჩენილის მხედრით ერთად იბრძოდა, ერთი ყოფილა გმირი არტავაზი ძე საურმაგ სპასპეტისა და ბოგრიტიანი სეფეწული. ცხარე ბრძოლა ყოფილა და ბოლოს ოვსნი ძლიეულან. მრავალნი დახოცილან, მრავალნი უკან დაძრულან, უმრავლესნი ცოცხალნი დაუჭერიათ ვახტანგის სპათ. ქართველთაგან ოსებსაც მრავალნი დაუხოციად, ცოცხალი ტყვენიც მრავალნი დაუჭერიად და წაუყვანიად ოვსეთს. დამარცხებული ოსეთის ჯარი შინ დაბრუნებულა.

ვახტანგ მეფეს, თავის ჯარით, სამ დღეს დაუსვენია, ღმერთი უხსენებიათ, ოსთა დამარცხების სიხარულით და მეოთხე დღეს მთელის მხედრობით წასულა ოსეთხედ. ამაზედ ისევ „ქართლის ცხოვრებას“ ვალაპარაკებთ, ჩვენ გვიძიძმს მისი თქმა, რადგანაც ოსნი და ქართველნი ძმები ვიყავით ძველადგანვე, როგორც ახლო მეზობელ ნათესავნი და ძმები უნდა ვიყვნეთ დღესაც, თუ რომ სისულელეს ჩვენი წინაპარნი ჩაღიოდენ, ამაზედ ვემდურით მათ. მათგან დაღვრილ ხალხის სისხლის ცნობას ასე გადმოგვცემს „ქართლის ცხოვრება“— „სამ დღეს განისვენეს (ვახტანგი—ჯარით) და მერე შესწირეს მადლობა ღვთისა მიმართ, და მერმე განიბნინეს ტუფგანად ოსეთისა. შემუსრეს ქალაქნი მათნი და ადიდეს ტუფე და ხატუვენავი ურიტხვი“. ვახტანგ მეფემ დაიმორჩილნა ოვსნი და ყიფჩაღნი, ხაზარნიკი არსადა სჩანს, ამიტომ ხაზარნი და ყიფჩახნი ერთად უნდა ვიგულისხმოთ. ზემ დროდამ ვახტანგმა: „ქართლის ცხოვრება“. — „იქმნა კარნი ოსეთისანი, რომელთა ჩვენ დარბაზისად უწოდთ და ალაშქნა მას ზედა გოდოდნი მადანნი და დაადგინა მცველად მახლობელნი იგი მთიელები. არა ხელმწიფების გამოხვლა დიდ-

თა მათ ნათესაგთა ოფთა და უიფხანთა, თუნიერ ბრძანებისა ქართულთა მეფისა და განვიდეს ზაქანიკეთს, რამეთუ მაშინ მუნ იყო ზაქანიკთა მოსამზღვრედ ოფეთისა შდინარესა მან ოფეთისასა წიად, და ჯიქეთი მუნვე იყო“ შემდგომად უამთა მრავალთა ატნეს ზაქანიკნი და ჯიქნი თურქთაგან, და წარვიდეს ზაქანიკნი დასაუღით კერძსა, ხოლო ჯიქნი დაემკვიდრნეს ბაღასა აფხაზეთისასა: და მოტუვევნა ვასტანგ ზაქანიკეთი და ჯიქეთი და შეიქცა და გამოდგა ოფეთისაგე: და შეუენი ოფთასანი შელტოლვილ იუენეს სამხრეთ-კავკასიათა. აღდგეს მათ შორის მოცაქუღნი და დანიზანეს და ითხავეს ვახტანგისაგან ოფთა, ნაცვლად დისა, მისისა ოცდაათი ათასი ტუვე ოფეთისა უოველი უკეთესი, რამელი სხელდებით თქვეს ოფთა: და მისცა ვახტანგ ოცდა ათი ათასი ტუვე დისა მისისათვის და ესრედ მოიუფანა.

ამ ცნობის ერთი ის არის საეჭვო, რომ თუ ვახტანგმა მთელი ოსეთი დაიმორჩილა და აილა ყოველივე ოფეთისა, მაშინ თავის დას ვისგან იხსნიდა და ან იმდენ ოსთა ტყვეებს რაში აძლევდა დის დასახსნელად. იქმნება ვახტანგ მეფემ ოსებს დავა თავის მცირე წლოვან დის ტყვეობისათვის აუტება და ორსავე მხარეს იმოდელა სისხლიც მიტომ დაღვარა, ვინ იცის, ყველაფერი შეიძლება, მეფეთა გული ისეთი ჩვილი და ნაზია, რომ მათი ბუნება თავის ნათესავის ერთი უბრალო შეურაცყოფის გულისთვისაც კი ხშირად დაღვრიან თვის ქვეშევრდოთ მონათა დიდს სისხლს. ეს არის მათი საუნჯე და ამით არიან იგინი მალაღნი და ძლევა მოსიღნი. კარგად სჩანს, რომ ვახტანგ მეფის ომებს და ოსებთან ატებას უფრო მის ახალგაზდური ჩასიათი აქვს, — ომის ასპარესზედ მარჯვენის გამოცდა. ქართველთაგან ოსებსაც ბევრი ტყვე ჰყოლიათ ჩავარდნიღნი. ვახტანგის დის განთავისუფლების შემდეგ კი ურთიერთ შორის ტყვეების გაცვლა-გამოცვლა დაუწყვიათ; ამ ტყვეთა შესახებ იგივე აღმწერი ამას გვაუწყებს:

„ხოლო ტუენი ქართველნი, რამელი ჰქვეს ოფთა ექვსისა (ჰქვსისა) წელსა, იგი უოველნი უკუ მოიხსნნა თვითთ თვითოსათვის

და აიღო მძევალი ოვსთაგან და მსკვლისათჳს მისცა სხვა ტყვე ოც-
დაათრამეტი ათასი და რამეული უკუ მოიხსნა ტყვე ქართლისა რიც-
ხვით სამასოცმოცდა ათი ათასი, და რამეული დარჩა ტყვე ოსეთისა
ამათ გატყობილთაგან კიდე, თვლით ექვსას ოცმოცდა ათი ათასი,
თჳნიერ ჰაჭანიკთა და ჯიქთა და ეს ყოველი აღესრულა ოთხ
თვე“.

მეტად დიდი საოცრება არის ამოდელი ლაშქრის ყოღვა
როგორც ქართველთაგან, ისევე ოსთაგან. მათ თუ ამდენი
ლაშქრის შენახვა შეეძლოთ და ბრძოლაც ურთიერთ შორის
იმდენა ხანი, მაშასადამე ქართველნი და ოვსნიც მაშინ აღ-
მოსავლეთის ერთა შორის ძრიელ მრავალ რიცხვოვანი უნდა
ყოფილიყოს, ეს როგორც ზემოთაც ვსთქვით. ოსებთან მო-
რიგების შემდეგ, ვახტანგ მეფემ თავის დაჲ მირანდუხტ და-
რიალის გზით ცხეთაში გამოგზავნა,—და თვითონ თავის ჯა-
რიჲ ოვსეთიდგან აფხაზეთისკენ წარვიდა, იქილამ შემოვლო
შავი-ზღვის პირნი და იმერეთი, მერე მოვიდა მცხეთას. გასცა
ურიცხვი წყალობა ოსეთში ყოფილს მეომრებზედ, სპარსეთის
მეფეს გაუგზავნა მონა. ათი ათასი, ცხენი—სახედარი ათი ათა-
სი, და ითხოვა სპარსთა მეფის ქალი ცოლად. ვახტანგ ოვსე-
თის გალაშქრების დროს მოუპოვია დიდი შეძლება, იგოდენი
რასაც კაცი გაჰკვირდება. ამიტომ ამ რიცხვს ისევ „ქართლის
ცხოვრებით“ მოვიყვანთ:

— „და წარსცა ნატყვენავისა მისგან დედისა ძმისა მისსა ვა-
რს ზაკურის თანა მონა ათი ათასი და კვალად წარსცა წინაშე სპარ-
სთა მეფისა მონაჲ ათი ათასი, ცხენი სახედარი ათი ათასი“,
და სხვანი. ჭეშმარიტად რომ კაი რიცხვია ეს! საქონელ-
თა რიცხვი.

აღსანიშნავია რომ თუ ყველა ზემოდ მოთვლილნი საქო-
ნელნი და მონანი ვახტანგ მეფემ ოვსეთში იშოვნა, იქილამ
მოიფვანა ქართლში იმდენი, მონები და მიტომაც გასცა ისე
უხვად წყალობა როგორც ოვსეთის ომში მონაწილეობის მიმ-
ღებთ მხედრებზედ და ერისთავებზედ, ისევე სპარსეთის მეფეს.

გაუგზავნა აუარებელი რიცხვი მონათა და საქონლთა. სჩანს, რომ ოვსეთი იმ დროს ამალღებული ყოფილა საქონელის მოშენების გამრავლების ოსტატებით. მაინც მთის ერს და ოვსებს მეურნეობის და საქონლის მოვლის დარგი და შნო ძველადგანვე ემჩნეოდათ და ამ დარგის განვითარებას მათში ადგილმდებარეობათა პირობებიც აღორძინებდა და აწინაურებდა. მიუხედავად ჩვენთვის ის გარემოებაც თუ ვახტანგმა სპარსთა მეფეს თავის ცოლის მოყვანის ძღვნად, ვინ და რა მონანი უძღვნა, ვის ტომისანი იყვნენ ეს მონანი, ოვსეთიდან მოყვანილი ოვსნი, თუ ქართველნი.

სათქმელია, რომ როგორც ეს არის ჩვენთვის უცნობი და გაუგებარი, ისევე ის გარემოებაც, თუ ვახტანგ მეფე რამიზეზებით აუტყდა ოსებს და რასთვის დაიღვარა იმოდელა სისხლი ქართველთა და ოვსთა, თუ კი იგინი ამოდლოა უბედურების შემდეგ ისე ადვილად მორიგდებოდენ და თავ-თავიანთ სამეფოში დადგებოდენ წყნარად.

ბარემ წინადავე მორიგებულიყვნენ შინაურულად, ოსებს ვახტანგის დაჲ დაებრუნებინად და მის გამო აღარც ომი მომხდარიყოს, მაგრამ არ მომხდარა ასე და მოუფიქრებლად ძმებს უჟღეტიად ერთმანერთი.

რაც შეეხება „ქართლის ცხოვრების“ ცნობებს ვახტანგის შესახებ გადაქარბებული უნდა იყოს მომთხრობთაგან და ყოველივე ქებით ანუხსული.

„ქართლის ცხოვრების“ ცნობებით უნდა ითქვას, რომ ოვსთაგან როგორც შესანიშნავი გოლიათ მხედარი ყოფილა თარხან ხაზარ გმირი, მასზედ უფრო უკეთესი და ძლიერი ყოფილა ოს ბაყათარი. ცნობებთა დასკვნა გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ოს ბაყათარი უნდა ყოფილიყოს იმ დროის ოვსეთის მეფეთა ნათესავი, ან შემძლე მთავარი-ერისთავი ერისა, უამისობა არ შეიძლებოდა, რადგანაც მდაბიოთაგანნი იმ ხელოვნებით და სიტყვათა გამოთქმის აღძრვით ვერ გავიდოდნენ ვახტანგის წინაშე. . . რაც შეეხება ვახტანგისაგან ოს ბაყათარის

მონად წოდებას და დამცირებას, ესეც ვგონებთ „ქართლის ცხოვრების“ აღმწერის კილო უნდა იყოს, რომლითაც ის ამცირებს ოს ბაყათარს და მით აღიღებს ვახტანგ მეფეს.

თვით ოს ბაყათარიც ოსებში ყოფილა დიდის სახელის მექონი, როგორც გვარიშვილობით, ისევე ფალაენობით და თვით ოსური სახალხო ლექსებიც მოგვითხრობს, რომ ვახტანგ მეფის მცირე წლოვანი დაჰ მირჰანდუხტი ოს ბაყათარის სახლში ყოფილა, სადაც მას თურმე დიდის პატივით ზრდიდენ და სწურთენიდენ. სახალხო ლექსის თქმით, ვახტანგს თავისი დაჰ ოს ბაყათარის სახლიდამ მოუტაცნია და არა დაუხსნია ისე როგორც ამას „ქართლის ცხოვრება“ გვაუწყებს. აქედამ უნდა ვიფიქროდ, რომ ოს ბაყათარი არამც თუ ოსთა გამოჩენილი მხედარი ყოფილა, არამედ შემძლე პირი, მთავარი და იქნება თვით მეფეც. ვახტანგ მეფე მიტომ ოსეთის საქმეში არ არის შემცდარი, მას ამათხედ უარესი შეცდომა თვის მერჯულე ბერძნებზედ გალაშქრებით მოუხდა. მარტოდ კარნუ ქალაქის ორს ერისთავს 24 ათასი ჯარი დაუტევა ბერძენთა ჯავრის ამოსაყრელად და თვითონ უფრო შორს საბერძნეთს წავიდა, კონსტანტინეპოლის აღება სურდა, ამას ისტორიაც მოგვითხრობს. ესეც შეცდომა იყო მისი, ერთი საკვირველება და გამოუცნობი გარემოება აქ ის არის ჩვენთვის, რომ ვახტანგის საბერძნეთზედ გალაშქრებაში დარუბანდის მეფეც იღებს მონაწილეობას მასთან ლეკთა მეფე იზაჯიჯა, რომელიც ამავე ომში კვდება საბერძნეთს.

არ ვიცი თუ ეს, თუ ვახტანგმა დარუბანდის და ლეკთა მეფენი როგორ დაიტოვა მეგობრად, როცა ოვსეთი ამ ხალხთა მეფეთა თანა დასწრებით და სისხლის ღვრით გადალახა. ამაზედ სჯა სწორე მსჯელობის მიუხდობელია. დიდება ვახტანგის ომისა ერთი იმით ფასდება რომ ბერძნებს წაურთმევიათ მისთვის მთელი თუხარისი (იმერხევი) შავშეთი, მთლად არსიანო და ამ დასავლეთ სამხრეთ საქართველოს ადგილებს გარდა აფხაზეთიც ოვსეთამდე. ეს ადგილები მოუთხოვნია ვახტანგს, ამის-

თვის უბრძოლია, გაუმარჯვნია ბერძნებზედ,¹ ბოლოს ეს ადგილები მათ დაუბრუნებიათ აფხაზეთი ოვსეთის სამზღვრამდის და მით მორიგებული დაბრუნებულა ვახტანგ მეფე საქართველოში. ბერძენთა ომის შემდეგ, ვახტანგს სპარსელებთან მოუხდა ომი, სპარსნი ქართლში მოვიდნენ დიდის ჯარით, ვახტანგს ეშინოდა თურმე და ფიქრობდა: ვაი თუ კავკასიანთ მეფენი მიემხრნო.

დარუბანდელნი ზენ ლეკებად მიგვაჩნია, ესენივე შირვანელადაც მოიხსენებიან. ლეკებმა ქრისტიანობა მე-IV საუკ. მიიღეს წმ. ნინოსაგან, ამიტომ მათ სპარსნი ემტერებოდნენ, ესენი როცა საქართველოზედ მოდიოდნენ საბრძოლად, მათ ჯერეთ შირვანზედ უხდებოდათ გამოვლა. აქ ომი, ომში შირვანელთ ოსებიც უერთებოდნენ, ამიტომ სპარსნი შირვანში ომის გამო დროს ჰკარგავდნენ, ქართველები კი საომრის სამზადისით ირაზმებოდნენ, როცა სპარსნი საქართველოზედ მოდიოდნენ, მაშინ ოსების ერთი ნაწილი ქართლში გადმოდიოდა, ქართველებს შველოდნენ. მაინც უნდა ითქვას, რომ ოსები ძველადგანვე განუყრელი ძმები იყვნენ ქართველების. იშვიათად რომ ოსებს ქართველებისთვის მტრობა გაეწიოს, ასევე არც ქართველნი იყვნენ ოსებზედ უგონოდ.

ერთად ერთი მხოლოდ ვახტანგ გორგასლანი იყო, რომელმაც გადალახა ოსეთი და აიკლო. ამ აკლების გამო ისტორია მას აქებს, ხოლო ქების მიზეზებს კი არ ასახელებს. ვახტანგი ქებულია და აკლებული ოსები კი მტყუანი. ვახტანგის საქციელის გამო აი რა ცნობას იძლევა ხელთნაწერები ისტორიული ცნობის დამწერი: ვახტანგ მეფე იყო მტკიცე ქრისტიანი, ამას სურდა რომ ქრისტეს სწავლა მთელს კავკასიაში მოფენილიყო. ოსები კი ეშმაკმა სძლია და აცდუნაო.

ვახტანგ მეფის დაბადების შემდეგ, ოსებს ქრისტიანობისათვის ზურგი აუდრეკიად, ქრისტეს სჯული უარ უყვიათ, სპარსთაგან მიუხმიათ სჯულის მლოცავ კაცნი და მათებურად ცეცხლ-კერპებზედ უწყვიათ ლოცვა. ვახტანგ მეფის დის მო-

ტაცვის შემდეგ ხომ, ოსებს ქართველებთან კავშირი გაუწყვეტიად, აღარც მცხეთაში გადმოდიოდნენ თურმე, აღარც მირონი გადაჭკონდათ, ერთი სიტყვით ქართველებთან მოუსპიათ ყოველივე როკორც ქრისტიანობის მხრით, ისევე მეზობლობის ცხოვრებით.

ამ დროს, ოსეთში ოს ბაყათარი ძროველ ლომთაგან რ ყოფილა, თვით ოსების მთავრებიც კი თურმე ამას ემორჩილებოდნენ. ვახტანგ მეფეს ომის მთავართა და ბაყათარისაგან მიზეზები მოუყობა.

ქრისტიანობას რათ გადუღეკით, თქვენ შამა-პაპათა სჯული რად უარ ჰყავით, სპარსთა სჯულს რათ იტვისებთ, ან ჩემი დაჲ რათ მოიტაცეთ?

ამის პასუხი ვახტანგს ოსთა მთავარმა და ბაყათარმა ასე აგეს:

ჩვენ თქვენი სჯული არ გვინდა, ჩვენ გვინდა სპარსთა სჯული, თქვენი არც მეზობლობა გვსურს, დაც მიტომ მოგტაცეთ რომ შეიგნოთ ჩვენი მტრობა, ჩვენ ოსები ვართ, ჩვენი სჯული სხვა უნდა იყოს და არა ქართული.

ასეთმა პასუხმა აღაშფოთა ვახტანგ მეფე, ამას მიემხრო მთელი საქართველოს ერი, მისცეს მეფეს მხარი და სთხოვეს უსათუოდ ოსების დამუხლება, ქრისტიანობის მტკიცე ნიადაგზედ დამყარება, კულანდებერად მეზობლობის დაარსება და თვისი დის განთავისუფლება. ვახტანგ მეფე ოსებს შეებრძოლა, ომში გაიმარჯვა, ოსები დაამხო და დაამუხლა. ხელთნაწერი განაგრძობს კვალად:

გამარჯვების შემდეგ, ოსთა შეჭვიცეს ქრისტიანობაზედ მტკიცეთ ყოფნისთვის, მცხეთაში ხშირად მოსვლის და ლოცვისთვის, ამას გარეშე მეზობლობის მტკიცე პირობაც აღიარეს. ვახტანგ მეფემ თავის დაც გაათავისუფლა, მის შემდეგ დაბრუნდა ქართლში, მიერიდგან ოსეთში დამყარდა ქრისტეს სჯული და მათ ამისთვის აღარ უღალატნიად. აი ეს გარემოება ყოფილა ვახტანგ მეფის ოსეთზედ გალაშქრების მიზე-

ზები. ოსებზედ გალაშქრებამ ვახტანგ მეფეს დიდათ შეუწყობილი ეს პირველი ნაბიჯი იყო მისი. „ქართ. ცხ.“ სწერს:

— „ხალა კავკასიასთა ვერ იგადრეს განთრეუად მისა, რამეთუ რთმუდთამე მათგანთა აქენდა სსსოქუბა ჭყარტმულისა, ხალა რთმუდთა იძღინეს ეშმაკისაგან. მეუფეი დარუბანდისანი გაერთეს.“ ცხადია რომ დარუბანდელთ შორის ოვსნიც უნდა ზიქონიოთ სახეში. და როცა ამან ქართლში აღაშენა თაორმეტ საეპისკოპოზო ტაძარნი, მათ მერე აღაგო ნიქოზს ეკკლესია საეპისკოპოზო დაადგინა იქ მღვდელ მთავარი მას მიუძენო და მიანდო ზედამხედველობა ქრისტეს-სჯულის მხრით ოსებზედ, და მათ მოსამზღვრე მთის ხალხზედაც და შრომა მათში ქართველთა და ოსთა სიყვარულის განთესაზედ. ამ ტაძრის არსებობას და მასზედ დამდგართ მღვდელთ-მთავართა მიერიდამ მართლაც დიდი გავლენა აქენდათ ოვსეთსა და ოვსებზედ.

ამ სიყვარულის განთესვას და ერთობას დიდათ ხელს უწყობდა ოსთა მეზობლობა და მეორეს მხრით სირცხვილიც ქრისტეს სჯულისა რასაც ოსები კარგად ჰგრობდენ.

დიახ, უნდა ითქვას, რომ ვახტანგ გორგასლანმა ასე დაასრულა თავის მეფობის დღენი, რომ ოსთა დაახლოვების მნიშვნელობა და სიყვარულიც გაუგებრად არ დასტოვა, ბევრს რაჟე შეცდომას გზა და კვალი აუქცია, მომავალთა შეილთა და შეილის შეილთაც ემცნიათ განგება ასეთის საქმის და გარემოების, რაც კი ოვსთა და ქართველთათვის ყოველთვის საჭიროდ უნდა ყოფილიყოს. ვიტყვით თამამად, რომ ვახტანგის მეფობის დროს, ოვსეთის ერი თავისთვის არის, მორიდებული და არაფერი საავკაცო საქმეთა არ მქნელი და მნატურელი. ეს ერი ქართველობას იმიერიდამ მაღალის სიმპატიით უძიერდა. ვახტანგის დროს მათ რომ ერთხელ კიდე გადმოვლეს ოსეთი და ცხეთა უნდა აეღოთ, ეს იყო მიზეზი სპარსთა და არა ოსების.

უნდა მოგახსენოთ, რომ 485 წლიდამ ოვსეთი წარმატებას მიეცა როგორც სამხედროს ძალით, ისევე შინაურის ყო-

ფა ცხოვრებით, რადგანაც მათს ხელოსნობით და ხენა-თესვით და საყდართა მაშენებლობას ქრისტიანობაც უწყობდა ხელს, და ოვსებსაც ახალისებდა ამისთვის. როგორც ქართლში, ამ დროდამ იწყო აღორძინება ბევრმა რამ საკეთილო საქმეთა მისწრაფებამ, რომელთაც ყოველთვის თან სდევდა ელინთა და რომაელთა დიდი ზედ გავლენა.

ოსების ესეთი წარმატება III და IV საუკუნეებში უამისობა არ შეიძლებოდა, რადგანად ქრისტიანობის გაცნობის დროსვე, ოსეთში ბიზანტიური სკოლებიც დახსნეს, ოსებმა სწავლაც დაიწყეს წიგნით. IV საუკუნიდამ ოსეთი ითვისებს დროის შესაფერს კულტურას, რასაც ოსებზედ მეტად დიდი ზეგავლენა აქვდა, სამწუხაროდ ესევე აღორძინება ხდება ზოგიერთ მეზობელთ ერთათვის საშურველად, ამიტომ ამ ერს V საუკუნის ნახევარს ევლინება უბედურება და რისხვა, იგი იმუსრება სხვა და სხვა მთის ერთა მთავართაგანაც.

ამიტომ ოსეთის ერის ისტორია V საუკუნიდამ ღირსია ყურადღების, რადგანაც ამ დროს მათში მოხდა დიდნი ისტორიული ბრძოლანი, მასთან მოსწყდა ურიცხვი ჯარიც. V საუკუნის ბოლოდამ კი ოსების მეფე და ერი ქართლის ერთან ერთობ მორიდებით სჩნდებიან, ფრთხილ და ქართლის მეზობლობას გარეშე ხშირ მისვლა-მოსვლასაც იწყებენ. აფხაზებ და მეგრელებსაც დაუმეგობრდენ. ამათი მეგობრობა V საუკუნიდამ დაწყობილი, შემდეგ საუკუნოებშიაც იყო დიდის წარმატებით განმტკიცებელი, როგორც ქრისტეს სწავლით, ისევე ბერძენთა და რომაელთა კულტურის და ცივილიზაციის მიღებით. აფხაზეთში გადასვლა და მეგობრობა როგორც ოსებს ახალისებდა, ეს გარემოება როგორც მათ ცხოვრებას რთავდა კარგად და ესენი სიჩაუქით, წინაურდებოდნენ, ისევე თვით აფხაზებს ემარჯვებოდათ ოსებთან მისვლა-მოსვლა და მეგობრობა.

აფხაზეთი ხშირად იყო ბერძენთა და რომაელთა გავლენის ქვეშ, აფხაზეთს და შავ ზღვის ნაპირებს ოვსეთამდის ხშირად ამათი ლაშქარიც იცავდა, ასევე იყო აფხაზეთის საქმე

ბიზანტიის ხელში, ბიზანტია აფხაზეთის ფლობის დროს ოსეთსაც ისევე იცნობდა. როგორც აფხაზეთს, იგინი თვის ქვეშევრდომთა წყალობით ოვსებსაც ისე იცავდენ მტერთაგან როგორც აფხაზებს და სხვათაც. ხშირად ბიზანტიელთ და რომაელთ აფხაზეთში თვისი ლაშქარიც ეოპყენდათ და მით ამტკიცებდნენ და მაგრად იცავდნენ ოვსთა საზღვრებს და ინტერესებს. V საუკუნიდამ, ოვსებმა მეგობრობა და მეზობლურის განწყობილებით აფხაზებთან დაიკავეს კაი კავშირი, აფხაზებს ნატურით ეკედლებოდნენ, ამათისავე საშვალეებით ვითარდებოდნენ საქრისტიანო დედა აზრების მოთანხმე სწავლითაც. ოვსთა მეზობლური სალამი შემდეგ აფხაზებთან გახდა მის საშვალეზათაც, რომ ბაგრატოვანთ გაბატონების შემდეგიდამ ოსნი მტკიცეს სულიერის ძალით დაუკავშირდნენ ქართლს, სატახტო ქალაქს მცხეთას და მის დედა ეკლესია სვეტი-ცხოველსაც. რის წადილი მათში დაშთენილი იყო თითქმის იმ დღიდან, როცა III საუკუნეში, საქართველოს და ოვსეთს წმ. ნინო მოევიინათ. ოსების ქართლთან დაახლოვების მთავარ სახსრად ჩვენ აფხაზეთს და მათ მეფეთა ქვეიანს გავლენას ვსთვლით, აფხაზთა რჩევით არამც თუ ოსნი დაემეგობრნენ ქართველთ, არამედ თვით ქართველნიც შაერთდენ ერთად, ერთს სამეფოდ გამოცხადდენ, რომელთა მეფესაც ქართველთაგან გურგენ მეფეთ მეფე ეწოდა, ბიზანტიის მწერლებთაგან კი კეისარი—ანუ იმპერატორი.

ვიტყვით რომ რაც იყო საქართველოს ეკლესია ქართველთათვის, იგივე იყო ოსთათვის. საქართველოს ეკლესიის ბერძნის ეკლესიასთან დამოკიდებულების დროს, ოსეთიც ისევე დამოკიდებული იყო ბიზანტიის ეკლესიასთან ერთად, მერე როცა განთავისუფლდა ეს ეკლესია და მან მიიღო თავისი ავტოკეფალია V საუკუნის ბოლოს, ამავე ავტოკეფალიის მფარველობის ქვეშ მოთავსდა ოვსთა ერის სასულიერო და საეკლესიო საქმენიც. ცხეთა ჯერეთ არმაზის დროს ოვსთა-

თვის იყო ისეთი შუა გული, ისეთი ცენტრი რჯულისა, სადაც წელიწადში ერთხელ უნდა მოსულიყვნენ ოვსთა მეფენი, ხალხი და ქართლის მეფესთან ერთად უნდა მიეცათ ღმერთ-კერბთათვის საღამი, წელიწადში ერთი საერთო დღე მოსდიოდათ, როცა მთელი ქართლის და ოვსეთას ერი აქ უნდა შეყრილიყვნენ და თავიანთ ღმერთთათვის საერთოდ უნდა ეცათ თაყვანი. ყოველი ოსი ცოდვად მიითვლიდა და სულის წაწყმენდად, რომ წელიწადში ერთ ელ თუ არა, თავის სიცოცხლეში ერთხელ მაინც არ მისულიყო ცხეთაში და არ ენახა ღმერთნი გაცი, გაიმი, დიდი კერპი არმაზი, ანაინა, დანაინა და მათთვის არ შეეწირა საღმრთო ზვარაკი. რომელ ოსიც ამას ვერ მოახერხებდა, იმას თავის თავი ცოდვილად და უბედურად მიაჩნდა ღმერთთა წინაშე.

მცხეთა რაც იყო ოსეთის ერისთვის ქრისტეს სწავლის წინედ, იგი ისეთივე კერა გახდა თვით ქრისტეს სჯულის მიღების დროსაც, რადგანაც ცხეთაში მოვიდა წმინდა ნინო, აქ განავრცო სწავლა იესოსი, აქ იწამეს ქრისტეს სწავლა მეფემა და დედოფალმა, იქვე იწამა ეს ერმა, აქ მოინათლნენ პირველად ქართველნი, რომელთა მონათლულებში ოსებიც მრავლად ერივნენ. აქვე აღშენდა ვრცელი ტაძარი სადაც ინახებოდა კვართი ქრისტესი, იქვე დაფუძნდა VI საუკუნის დამდეგიდან საქართველოს საკათალიკოზო კათოლიკოზთა ტახტი. ქართულმა ეკლესიამ თავის ავტოკეფალიის მიღების შემდეგიდამ, დააფუძნა მეფეთა და კათალიკოზთა კურთხევის ტახტი, აქვე იკურთხებოდა მირონიც და იკურთხებოდენ მეფენი და კათალიკოზნიც, რაისა გამო ცხეთა წოდებულ იქნა ახალ იერუსალიმად. ამ ცნობათა საქმეებსაც მეტად დიდი გავლენა აქვნდა ოსებზე, მათში დიდის ქება-დიდებით და საოცარის ცნობებით მოუთხრობდენ ურთი-ერთ ცხეთის სიწმინდეთა ამბებს, წმინდანების მოსვლას, წმ. ნინოს ცხოვრებას, ქართველთა მონათვლას, ცხეთის ტაძრის აღშენებას, მირონის

კურთხევას და სხვანი. ამ საქმეთა საუბარი ოსებში დიდის ცნობის მოყვარეობას სძრავდა, მირონთან დაახლოვებას.

ცხეთის არ დავიწყების გარემოებას მათში აფართოვებდა ის გარემოებაც, რომ VI საუკუნიდამ, რადგანაც საქართველოს ეკკლესიის განთავისუფლების, ანუ ავტოკეფალიის მიღების შემდეგიდამ, ოსთათვისაც საეკკლესიოდ იგივე წესები იქმნა გამოცხადებული რაც ქართველთათვის. VI საუკუნიდამ გაჩნდნენ ოსთა ეპისკოპოსნიც, როგორც მაგალითებრ ნიქოზელნი, ფოსტაფორელნი და სხვანი.

ცხეთაში უნდა კურთხეულიყვნენ ოსთა მეფენიც, მთავრებიც აქედამ იღებდნენ თავიანთ შესაფერს ლოცვას. ოსთა მეფე აქ თუ არ ეკურთხებოდა, ის შეიძლებოდა რომ ერს ხმალ შემოკრულ მეფედ არ ეცნად, ოსებს ცხეთაში არ ნაკურთხი მეფე მეფედ არ სწამდათ.

მეორე: ოსთა მღვდელ-მთავარნიც აქ უნდა კურთხეულიყვნენ. აქ უნდა მიეღოთ მღვდელ-მთავრობა ცხეთის კათალიკოზისაგან, უამისოდ მღვდელ-მთავარს არ შეეძლო ოსეთში ეპისკოპოზის ადგილის დაკავება.

მესამე: კათალიკოზს შეეძლო ოსთა მღვდელ-მთავარი გაეკვეთა, გადაეყენებინა. ოსეთში მღვდლებს, მთავრებს და სხვა სასულიერო პირთა აკურთხევდნენ თვით ადგილობრივ ოსთა მღვდელ მთავარნი, ანუ ეპისკოპოზნი.

მეოთხე: მირონის კურთხევის დროს ოსთა მღვდელ-მთავრებიც იღებდნენ მონაწილეობას. ყვავილის კრებითაც. ოსთათვის მათ მღვდელ-მთავრებს მცხეთიდან მიჰქონდათ მოსახათლავი მირონი და სხვაც ამგვარნი საეკკლესიო საჭირო ნივთები. ჯვარი და ხატები. სახარებას უკითხავდნენ ბერძულად, მერე იქვე ოსურად უხსნიდნენ.

მეხუთე: ყოველი საქმე ხალხის ცხოვრების შესახებ ქრისტიანობის მხრით, მაგალითებრ მთიელთ მონათვლა, ქორწინება, განქორწინება, რაც მაშინ ერობ იშვიათი იყო, ქადაგება, ეკკლესიათა მაშენებლობა, საეკკლესიო საქმეთა პატივისმცე-

მელო მოხსენება და მათ სახელთა სახსენებლად კონდაკის შედგენა დამოკიდებული იყო თვით ოვსეთის მღვდელ-მთავრებზედ.

რომ შორს არ წავიდეთ, ჩვენ აქ მოვიყვანთ „ქართლის ცხ.“ ერთ ადგილს, რომელიც ზემო ხსენებულ კითხვებთა სონამდვილეს თვით ოვსეთის მეფეთა და ეპისკოპოსთა კურთხევის დამოკიდებულებას დაასაბუთებენ. აი ესეც:— „ამიერიდგან განთავისუფლდა, რამეთუ კათალიკოსი ქართლისა სელქეციით არა არს ჰატრიარქისათა და არა იკურთხებიან ჰატრიარქთაგან, არამედ თფისის სამწყსოს მიტრამფლიტთა, მთავარეპისკოპოსთა და ეპისკოპოსთაგან იკურთხებიან. რამეთუ თაფისუფალი არის და მოციქულთა მაგიერი და მოციქულთა ტახტსა ზედა მჯდომი და ჰატრიარქი, თაფი უფალთა ეპკლესიასა, წმიდა კათალიკოს სამოციქულთა ეპკლესიის სუბტიცხოველი და აქვს უადრესობა და სელმწიფებთა კათალიკოსთა უფალთა ზედა და მის მიერვე მიტრამფის უფალთა მადლი და კურთხევა შეკრებისა და გახსნისა, და იკურთხეოდენ მუფენი და მთავარნი, მთავარეპისკოპოსნი, და მიტრამფლიტნი, და ეპისკოპოსნი და არის სამწყსო და სელქეციითი ქართლის რანი და კასეთი. ოვსეთთა სკანეთისა და სერქეზის. მზღვრამდე, სამცხე-საათაბაგო. ჰატრის ზღვამდე და დარუბანდის ზღვამდე“. ოვსეთი ეხება ორივე მხარეს ოსებისას, რადგანაც IV საუკ. დამლევს ოსები სულ გაქრისტიანდნენ.

ეს ადგილი მიტომ მოვიყვანეთ აქ, რომ მით მკითხველმა იცოდეს, თუ ცხეთის ტაძარს და კათალიკოსს რა კავშირი აქვდა ოვსებთან და ან ოვსები როგორ არიან დაკავშირებულნი საქართველოს ავტოკეფალიურს გამგეობასთან VI საუკუნიდამ. ამას კარგად აჩვენებს ზემო ცნობათა და საგანთა შორის მოხსენებულ ოვსეთის საქმეც. ჩვენ ვხედავთ, რომ ოსეთის ერის ქრისტიანობა არის ისეთივე ძველი, უხუცესი, როგორც ქართველის, ისევე ოსის, ამ ორივე ერის ეკლესია არის იგი, ორივე ერთ ღვიძლი ძმანი—ემბაზნი. ვგონებთ, ამ გარემოებას ვერც ერთი ოფიციალურ პედაგოგ და მესტორიენი უვარს

ვერ ჰყოფენ, VI საუკუნეში ოსებს ველოურ, ანუ ურჯულო, კაცი ჰამია ხალხათ არავინ დაასახელებს, ეს როგორც აქამდის ბევრს აქენდათ ჩვეულებათ გამხდარე.

ოსებს ქართველებთან აკავშირებდა ის გარემოებაც რომ ნიქოზის ტაძრის აღშენებამ თვით ვახტანგ მეფისაგან და მასზედ მღვდელმთავრის დადგენას მეტად დიდი მნიშვნელობა აქენდა ოსეთის ერზედ. VI საუკუნიდამ ნიქოზელნი საკმარისად დაწინაურდენ, მათ ოსეთის ერზედ დაჩი მეფისაგან მიენიქად, დიდი უფლება და სახსარი ქონებრივად, რათა ნიქოზელთ ეპატრონად და ემწყსათ ოსთა ქრისტეს მოსაფთათვის. VI საუკუნის ნახევარს, როცა მოვიდნენ 13 მამანი, მქადაგებელნი ქრისტეს რჯულისანი და განწმენდელნი და გამასუფთავებელნი „სახარების“ მცნების ქართლში, თვით ამათისავე შრომით და მეთაურობით ამალდა ოსეთს ნიქოზი და ნიქოზელთ მღვდელმთავარი.

მართალია, რომ ოსეთში 13 მამათაგანის არავინ დასახლდნენ, მაგრამ მაინც ნიქოზს არ მოჰკლებია თავისებური მაღალი სამქადაგებლო მნიშვნელობა ოსეთის ერის წინაშე. 13 მამათაგანის აქ არ დასახელების და განდევილურის კილოთი არ ქადაგების მიზეზი ის იყო, რომ ნიქოზებს ეკედლებოდა მთელის ოსეთის საქრისტიანო ერის ვრცელი მხარე და მიტომ მისი კარ ჩაკეტა არ გამოდგებოდა, ანუ განდევილური ბერთ ცხოვრება, მოქმედება და შრომა. მთის ერი ასას ვერ შეიმშენვედა. ნიქოზელნი იყვნენ გამგენი ოსეთის საეკლესიო და საერო საქმეების. მასთან განიბჭობდენ ყველა ის საერო საქმენი, რასაც კი კავშირი აქენდა საეკლესიო წესებს და მის კანონდებულებასთან, ერთის მხრით ნიქოზი იყო ოსების სინოდის:

ტაძარს აქენდა თავის სასწავლებელი, სადაც ასწავლიდნენ ოსთა შვილებს წერა-კითხვას ქართულს ენაზედ, ოსურს ენაზედ, ბერძნულს, ასურულს და რომაულს. ამზადებდენ დროის შესაფერის სწავლით და ვისაც სურდა ეკლესიის მსახურება, იმათ მღვდელ-მოქმედებისა და საეკლესიო საქმეებში ოსურის

ენითაც სწურთვნიდენ. შემდგომ სწავლის და გამოცდის ნიჭო-
ზელი აკურთხევდა და ნიშნავდა ამიერ და იმიერ ოსეთში სამ-
სახურად. მღვდლებს, მთავრებს და დიაკვნებსაც

აქვე ასწავლიდენ კარგად ქადაგებას ოსურს ენაზედ ქარ-
თულის და ბერძნულის ენებიდამ თარგმანით.

წირვა-ლოცვა სრულდებოდა თვით IV საუკუნის დასაწ-
ყისიდამ ქართულს ენაზედ, ხოლო მღვდელი წირვის შესრუ-
ლების შემდეგ, მრევლს უხსნიდა ოსურს ენაზედ ლაპარაკით
მთელს წირვა-ლოცვის წესებს.

რადგანაც ქართველთათვის ფარნავაზ მეფისაგან შემოღებუ-
ლი მხედრული ანბანი იყო იგივე ანბანი ოვსთათვისაც, ამიტომ
ოსებიც ყოველივეს წერას და კითხვას ქართულის მხედრულის
ასოებით სწავლობდენ, სწერდენ და კითხულობდენ ყველა-
ფერს. მაგალითებრ სიტყვებს ოსურად ახმარებდნენ და ასოებს
კი მხედრულ ქართულად იმავ თავიდანვე, ანუ ქრისტეს წი-
ნედ ფარნავაზის დროდამ, ოვსთა დიდებულნი, მეფენი, მთა-
ვარნი და მცირებულნი ასე ამ ანბანით სწავლობდენ და სწერ-
დენ და კითხულობდენ, ასევე სწავლობდენ ქრისტიანობის მი-
ღების შემდეგ ოვსთა მღვდელნი, დიაკონნი, მთავრები, ბერე-
ბი და ყველა სასულიერო პირნი. სასულიერო პირთ გარდა
ოვსთა მეფენიც ამ ასოებით სწერდენ ურთიერთ შორის მო-
კითხვის წერილებს, განაჩენთ, სიგელთა და გუჯრებსაც ქარ-
თველ მეფეთა მსგავსად ამავე ასოებით ადგენდნენ. ზღაპრებს,
ლექსებს, შაირებს და სხვებსაც ასევე. ეს გარემოება ოვსთა
და ქართველთ დიდად აკავშირებდა და აახლოვებდა. ოვსეთის
დიდებულნი მეფენი და სხვა და სხვა პირნი სულ ამ ანბანის
ცოდნით იყვნენ განსწავლულნი. როგორც ესთქვით, V საუ-
კუნის შემდეგ, VI საუკუნე ოვსეთის და ოვსთა ერისთვის
არის საყურადღებო იმ მხრითაც, რომ ასურეთიდგან მოსულ
ქართველ მამათაც კარგად იგრძნეს ოვსეთის მოსამზღვრეობა
და იქ ქრისტიანობის საქმის ვითარება. თუმც ეს მამანი ოვ-
სეთში არ შევიდნენ, მაგრამ მაინც უმეტეს მათგანნი ქართ-

ლის ისეთ კუთხის სოფლებსა და უდაბნოებში დასახლდნენ, სადაც ქართლის ამიერ და იმიერ კუთხეთა ოვსებს ერთობ ხშირად შეხვდებოდნენ.

„ქართველ მამათა ცხოვრება“ გვამცნებს, რომ თუმც მეთათამეტე მამათაგან ოვსეთში არვინ გადვიდაო, ხოლო სტეფანე წმინდას დასახლდა ტათი მქადაგებელიო. ნიქოზს ხომ იყო დასაფლავებული სპარსთაგან წამებული თვით ვახტანგ გორგასალის ნათესავი რაჟდნიო. ამათ ვარდა თვით იოანე ზედაძნელსაც ხომ ერთობ ხშირი მისვლა-მოსვლა ჰქონია როგორც ოვსებთან, ისევე ოვსებს ზასთან, და მისგან მოუსმენიათ სიწყვა და ქადაგება ქრისტეს მცნების. სათქმელია, რომ რა მნიშვნელობაც ოვსთათვის ნიქოზს და ნიქოზელთ აქვდათ, სწორედ იმაზედ მეტი თუ არა ნაკლები არ აქვდა სტეფანე წმინდის ტაძარს, სადაც ყოველთვის წარჩინებულ ქართველთ მწიგნობარ მქადაგებელ მღვდელ-მთავარნი ისხდნენ და საიღამაც განაგებდნენ, ოსებზედაც მათ დიდი საქრისტიანო ზე გავლენაც აქვდათ.

ასეთის დიდის ზე გავლენით იწყება VI საუკუნე ოვსეთისათვის და ეს გავლენა მათზედ სასარგებლოდ შთება მით უფრო, რადგანაც ამ დროს, საქართველოს მთლად და კერძოდ აფხაზეთს დიდს ყურადღებას აქცევდა ბიზანტია, მათ დიდი გულის ყური აქვდათ აფხაზეთზედ მიპყრობილი. ამას გარდა მათ ქართველ მეფეს კაი დახმარება მისცეს ბიჭინტის ტაძრის აღშენებაში, ისევე ალაგეს სხვა ტაძრებიც. ვახტანგ გორგასლანის ქრისტიანური გავლენა იყო მეტად ძლიერი, ეს გარემოება რამდენათაც ახარებდა რომაელთ ორივე მთავრობას და ბიზანტიელთ, ამდენათვე იგი აფიქრიანებდა სპარსელთ. ამიტომ სპარსთა ოსებზედ დიდი ძალა მოიტანეს, ქართლს რომ ვერა დააკლეს რა, მერე ოვსებს დაუწყეს ფულით შესყიდვა და ყვავება და ამ სახით ოსები გადაჰყავდათ ცეცხლ თაყვანის საცემ რჯულზედ. ეს სჩანს უკვე VI საუკ. ნახევრიდან.

ოსების ასე მიბირების ცნობებმა რომსა და ბიზანტიაშიაც

მალე მიაღწია, ეს გარემოება სპარსთა (მალე შეიტყეს, ამათ თავიანთ მეზობელ სომეხთ მიმართეს და შველა სთხოვეს, საქმე ისე მოეწყო, რომ სპარსთა სომეხების დახმარებით ბიზანტიელ-რომაელთ ომი აუტეხეს. ამ დროს, რომაელთ მეტად დიდი გავლენა აქვდათ ლაზისტან, კოლხიდა-აფხაზეთზედ. აქ მალე მოვიდა ბიზანტია-რომაელთ ჯარი, გაიმართა ბრძოლა. ამ ბრძოლაში სპარსელებმა დიდი ძალი ჯარი გამოგზავნეს, ჯარს 60 ათასი ოსთა და ალანთ მეომრებიც მოაყოლეს თან. ესენი მოვიდნენ და დაბანაკდნენ ლაზისტანსა და აფხაზეთში, რომაელთ მათი გაძევება აქედამ მოუხდათ, ამ კუთხეების შიში აქვდათ. ამ ბრძოლაში, ოსებმა გამოიჩინეს დიდი გონიერება და ესენი თავიანთ შემსყიდავთა წინააღმდეგ წავიდნენ და უცბათ მიემხრნენ რომაელთ ლაშქარს, რის ძალითაც ძლიერ იქმნენ სპარსნი. ეს მოხდა 546 წ.

ამის შემდეგ ოსები პატივცემულ იქმნენ რომაელ-ბიზანტიელთაგან. ოსებში ხშირად იწყეს შემოსვლა რომაელთ მქადაგებელ ნასწავლ კაცებმა და ცხოვრება. მათ თან შემოჰქონდათ თავიანთ სწავლა-განათლებაც. ამათის ცდით, ოსებმა VI საუკ. მშვენივრად იცოდნენ რომაულ-ბიზანტიური ენები. ასეთ შნოს გარდა, ოსებს იუსტინიანე იმპერატორმაც დიდი ყურადღება მიაპყრო, იგინი დაინახა ღირსეულ მეომარ მხნე ხალხათ. გარდა ასეთის ღირსების ოსნი სხვა მხრითაც იქმნენ გამოჩენილნი, ამიტომ ოსებს დიდი ყურადღება მიაპყრეს VI მსოფლიო კრებაზედაც.

VI საუკუნე ოვსეთისთვის სხვა ფრივათაც არის შესანიშნავი და საყურადღებო, რომ ამ საუკუნეში, საქართველოში, ინდოეთიდან შემოტანილ ყაჭის ანუ აბრაშუმის თესლი, კანაფის ძაფის კეთების ოსტატობა, სელის ზეთის გამოხდა, თაფლისაგან წმინდა სანთლის კარგად კეთება და მრავალიც სხვანი, რაც ქართლიდან ოვსებშიაც იქმნა გადატანილი, ყოველივე ესე ოვსთა შორის კარგად მოშენებულა. საუწყებელი ისიც, რომ ზემო ხსენებულ საქმეთა ცოდნის გარდა, ქართლსა

და ოვსეთში იმავე დროს შევიდა და განფინა ინდოურის ნაზის ხელოვნებით ოსტატობა ქსოვისა, კერვისა, რთვისა და ქარგვისა, რასაც ოვსებში იმავე თავიდგანვე კარგი დასაწყისი მიეცა და ოსის ქალები შრავლად მისდევდნენ მუშაობას, და ბევრს რამეს კარგის ხელოვნებითაც ჰკერავდნენ. ოვსთა დედანი ჩვენთ მეფეთა და დედოფლებთა წინაშე ქებულნი იყვნენ სხვა და სხვა სამეფო და სანაქებო ტანთ საცმელთა მკერვალობით. ოვსთა ქალთა ტანთ საცმლით დახატულთ ქართველთ მეფეთა დედოფლებს და ქალებს ხშირად ვხედავთ სხვა და სხვა ძველს ნაშთებში, ყოველივე ესეთი დაწინაურება ოსეთის ერისა იწყება VI საუკუნის ნახევრიდამ, ამ საუკუნის ბოლოს ოსები უკვე კულტურულად არიან ჩენილნი.

შემდეგი დრო, ანუ VII საუკუნე, ქართველთა და ოვსთა გულის დასადინჯებელ მალამოდ მოდის ის გარემოებაც, რომ საქართველოს ტახტზედ გამეფდა ბაგრატიონთ გვარის წევრთ კურატპალატი გურამ, რომელიც მხოლოდ დედით იყო ნათესავი ვახტანგ გორგასლანისა.

ამიტომ მთელს VII საუკუნეში, ქართველთა და ოვსის ერთა და მეფეთა შორის აღარაფერი ძვირის ხსენება აღარ იყო და ყოველივე მოშენებას ელეოდა და ურთიერთ სიყვარულის დამკვიდრების ცნობას. ამ მშვიდობის დასათესათ, არ შეიძლება, რომ აქ არ დავასახელოთ ის გარემოებაც, რომ მეექვსე საუკუნის მქადაგებელ მამებმა დიდი გავლენა იქონიეს ოვსებზედ, მთიელებზედ, მოხვევებზედ, ფშავ-ხევსურ, თუშთ და ქისტებზედაც. ამის მაგალითს გვაუწყებს თვით „ქართლის ცხოვრებაც“, ასე— „ეპიბოს, ნეკრესელი ეპისკოპოსი, რომელმან მოაქციჳნა შიუეღნი, არაგვისა აღმოსავლეთ“ ეს გარემოება ჩვენთვის მით არის საყურადღებო, რადგანაც იმ უამად მთიულნი როგორც სარწმუნოების ერთ ნიადაგზედ არა მაგრა მდგარნი, არც მაგალითნი იყვნენ იგინი თავიანთ თანამოსამზღვრე და მონათესავე ოვსებზედ, როცა იგინი გახდნენ სუფთად მალიარებელნი ქრისტიანობის და მაგალითნი ოვსთათვის, მაშინ ოვ-

სთაც ჯეროვანი ყურადღება მიაპყრეს მთიულთა ცხოვრებას და უპირველესად მთიელთა საშუალებით და თანა ზიარებით დაიწყო მეგობრობა, რომელ მთიელთ და ოვსთა კავშირიც არიგვის მხრით ამიერ და იმიერ ოვსეთში, VII საუკუნეში, უფრო განტკიცდა. VII საუკუნეში ოვსნი ქრისტიანობის სწავლით ისე მოირთნენ და მოიკაზმენ, რომ მათ ეკლესიათა მაშენებლობასაც მიჰყვეს ხელი და მრავალს აღაგას აღაგეს მთებზედ ეკლესიები და საყდრები. ცნობა არის რომ VII საუკ. ოსებმა გააკეთეს ოსეთში 50-მდე საყდარი, პირველი საყდარი ფოსტაფორს, მეორე იმ მთაზედ, სადაც ანდრია მოციქულმა ჯვარს დასვა თვის ნიშნად. ფოსტაფორ ბერძნული სიტყვა არის.

სამწუხაროდ, ოვსების კეთილ აღორძინებამ VII საუკუნეში დიდს ბედნიერების ნიშნად არ ჩაითვალა. ამ საუკუნის ბოლოს, განძლიერდა მაჰმადის სწავლა, უკანასკნელ ქართლში, არჩილ მეფის დროს, მოვიდა ამირ აგარიანი, ანუ მურვან ყრუ, დისწული მაჰმადისა, რომელიც გამოეგზავნა ბადადელს ამირ მუმლს, ეს ყრუ მურვანი საქართველოში ისეთის ზარით შემოვიდა, რამაც მცხოვრებნიც დიდათ შეაშინა, დააფიქრა, ქართველთ ისე გაუჭირდათ საქმე, რომ მათ კავკასიის მთებისაკენ იწყეს გაქცევა და დამალვა, გაუჭირდათ და მაშინ უფრო უკეთესად იცნეს თავიანთ მოძმე ოსეთი. მურვან ყრუს ყოველი ქართლი ცარიელი დახვდა, ამიტომ იგი წავიდა მთისაკენ, დაიპყრა დარიალი, შევიდა მთიულეთსა და ოვსეთში, აქაც ყოველთვე დაიპყრა დარუბანდამდის. ამან უწყალოდ აღაოხრა ოვსეთი და მოსპო მათში ბევრი რამ ახლად ნაშენნი, და აღორძინებულნი. მერე აქედამ მურვან-ყრუ აიყარა და სამცხეს წავიდა, სადაც გაილაშქრა. ოსების მხნეობა არაბთ ძრიელ ამღელვარებდა. რომაელ-ბიზანტიელ რათ მიემხრენო. ამიტომ მურვან-ყრუმ ოსეთში ქვა ქვაზედ დაადულა. ყრუმ სთქვა: სამცხეს, ლაზისტანს და აფხაზეთში ბიზანტიელ-რომაელნი ფეხს ვერ გაიმაგრებდენ, რომ მათ ოსები არ ამაგრებდენო. ამ

დროს, ყრუს ქართლი გადალახული ჰქონდა, ისევ გადავიდა ოსეთში, ოსებში თარეშობდა, აქ ოსებმა მას კარგად სძლიეს, დაამარცხეს და განსდევნეს. დამარცხებულმა ქართლს გადმოვლო და ჯიბრით სოფ. წრომს სპარს რაჟდენი აწამა. ამის წამების ანბები ოსებსაც გაუგზავნა, ოსები ამაზედ გაგულისდნენ, მალე ქართლს შობართეს, ქართველებს შეველა მისცეს და ყრუ გააძევეს ქართლიდამაც.

ამ დროს, ყრუს დიდი ძალი ახალი ჯარი მოეშველა, ამით გადავლო მან იმერეთი, აქ ლაშქრობის დროს ბელთ იგდო დავით და კონსტანტინე, რომელნიც ბოლოს სოფ. არგვეთს აწამა. 1171 წ. შემდეგ იმერთაც სძლიეს. აქედამ გაემართა სამცხესა და ლაზიკაზედ. აქ მას ჯარი უიღვე მოემატა, ამის საშუალებით სამცხე და ლაზიკა სასტიკად სძლია, ლაზებს ბოროტად მოეპყრა, ამ დროს, ტრაპიზონში მყოფი ბიზანტიის იმპერატორ ლეონის ერთი ერისთავი ძრიელ შეშინდა, ეს ერისთავი ლაზიკიდამ ოსეთში გამოიქცა და აქ შეაფარა თავი ერთ მაგარ ციხეში, სადაც მას ოსნი დიდს პატივს აგებდნენ.

მურვან ყრუ გაბრაზებული იყო როგორც ოსებზედ. ისევე ქართლზედ, აღმოსავლეთიდან მას დიდი ძალი მოსდიოდა მაშველად. ამითი სხვებს მუსრს ავლებდა, ბოლოს ეს დესპოტი თვითაც დამარცხდა და გაძევებულ იქმნა საქართველოდამ, მის გაძევებაშიც ოსებსაც დიდი ამაგი მიუძღვისთ. ისტორიიდან კარგად სჩანს რომ ოსებს დიდი ერთობა ჰქონიათ ერთმანეთში, ნამეტურ უცხო ტომთა წინაშე ბრძოლის დროს, მათში ყველა წოდება ერთ ჯგუზს და ერთ ძალას წარმოადგენდა თურმე.

სჩანს კარგად, რომ ოსეთი არამც თუ მარტოდ თავის შესაფერის ადგილებით იყო სავსე და მოხდენილი, არამედ იგი იყო უზრუნველი თვით ხალხის და მათის სიმამაცით, თორემ ცარიელი თავმჯსაფერი არას იქმოდა, რომ მასში მცხოვრებ ხალხი არ ყოფილიყოს გმირი. მეზობლის მიმღები, მთარველი

და სხვანი, VIII საუკუნეში, როცა კი თვით ოვსეთსაც ანიავებდა აბულ კასიმი და იკლებდა, მაშინაც კი „აფსნი აფსად შთებადენ, ადგილნი ადგილად, ქვაბნი ქვაბად და ქართველნიც შათთან იფარავდენ თავს“: და სხვანიც ამ გვარნი. მურვან-ყრუს შემდეგ გამეფდა არჩილ მეორე. რადგანაც ყრუსაგან თუშთშიგ-ხევსურეთ და ნამეტურ ოსეთში ქრისტიანობა შერყეულ იყო, ამიტომ არჩილმა მიმოვლო ოსეთი, წუქეთი, ოსთა მთავარს მისცა ვრცელი დარიგება ყრუს შესახებ, ამით ოსთა მთავარი გამხნედა. არჩილმა ნახა რომ მთის ერი და ნამეტურ ოსნიც ასე არ იყვნენ დაცემულნი, როგორც იგი ფიქრობდა. ყრუს თუ ავნეს რამე ისევ თურმე მთიელთა და ოსებმა და არა ბარის მცხოვრებთა.

არჩილის მგზავრობა გახდა ოსთა და ქართველთ ერთობის გზა და ხიდათ. ამ გარემოებას „ქართლის ცხოვრება“ ასე ასწერს: — „ხოლო ამიერიდგან არს ესე მამულობით სამკვიდრებუდი ჩემდა (არჩილ) კლისურდიგან ვიდრე მდინარედმდე სასარკეთამდე, სდაც დასწვდების ხევი კავკასიისა ამის“. ამ დროს ოსეთს განაგებდა ოსთა მთავარი აბელ-ხოსრო, რომელმაც ოსეთი არჩილ მეფის მარჯვენა მკლავათ გახდა არაბთა წინაშე.

მურვან-ყრუმ მალე შეიტყო ქართველთა და ოსთა მტკიცე ერთობა, ამიტომ იმედი გაღუწყდა ოსების დაპყრობის და მათში ისლამის ვრცელების, ფიქრობდა, ვიდრე საქართველოს არ დაეაძხობ, მინამ ვერც ოსეთს დავიპყრობო. ამიტომ შეკრიბა ჯარი მრავლად და ახლად დაეცა როგორც ქართლს, ისე ოსეთს და დაიწყო ჯერ ქართლის და მერე ოსთა ქლევთა. მაგრამ ეს ქლევთა მას იაფად არ დაუჯდა, ოსებმა მთის ერით სასტიკად სძლიეს იგი და გააქციეს დამარცხებული და მოსპობილი.

ყრუს სიკვდილის წინ მცნებად დაუდგია თანამემამულეთა წინაშე: რომ ოსნი ხელიდან წაშივიდა, იგი ქართველებმა მიმხრესო, ამიტომ ქუდზედ კაცი გალით და ოსნი კი უნდა მოსპოთ და ან ისლამს უნდა დაუკავშიროთო. ყრუს აღთქმის თანხმად

ქართლს და ოვსეთს მალე მოეწვინა ახალი მტერი, ეს იყო ჭიჭუმ ასიმი, ყრუს ნათესავი. ამან მთელ არაბეთში გამოსცა ასეთი მანიფესტი: ვინც ჩვენთაგანი ქართლსა და ოვსეთში მოკვდება იგი ცხონებული იქნებაო. ჩვენ ოსები უსათუოდ ქართველებს უნდა მოვაცილოდ და მუჰამედს დაუკავშიროთო. ამ ხერხით შეკრიბა დიდი ჯარი და მოვიდა ქართლსა და ოსეთში, ომი დაიწყო ქართლში, მერე ოსეთსაც მიესია.

ოსებმა ასიმს პირველად ხმა არ გასცეს, ოსეთის გზა თავისუფლად დაახვედრეს, ერთგულეზაც განუცხადეს. ამავე დროს, ოსები იკრებდნენ საომარ ძალას. საომრად ოსთა დედაკაცობაც კი გროვდებოდა. მალე მთელი ოსეთი საომრად ადგა, ერთ დღეს შეებნენ ასიმს, უყვეს ბრძოლა და ისე დაამარცხეს რომ იქ ვეღარ დარჩა და ქართლისკენ გამოიქცა. ქართლში ამას მოემატა ახალი ჯარი, ამით გაძლიერდა იგი. კვალად შეება არჩილს, არჩილი დაამარცხა, მალე არჩილს რჯულის გამოცვლა მოსთხოვა და მამა პაპეული თვალ-მარგალიტის მიცემა. არჩილმა უარი უთხრა, ამიტომ ასიმმა ბრძოლა განაახლა, არჩილი ტყვეთ იპყრა და მერე იგი ქრისტესთვის აწამა კიდევ, რაც ოსებისთვისაც იყო მეტად მნიშვნელოვანი. ამიტომ ოსები მალე ქართლში გადმოვიდნენ, ქართველებთან შეებნენ ასიმს, არჩილის ჯავრით სასტიკათ დაამარცხეს, ერთად საქართველოდამაც დაამარცხებული გააძევეს.

ამ დროს, ხაზართა მეფე ხაკანს დრო უპოვნია, არჩილის წამების სამი წლის შემდეგ, ქართლში თავის მთავარი ბღუჩანი სალაშქროდ გამოუგზავნია. ამათ ქართლი აიკლეს, თფილისი დაიჭირეს, არჩილის შვილი ჯუანშერი და ქალი შუშანი ტყვეთ იპყრეს, ეს იყო მათი საწადელიც. მერე დაბრუნდნენ შინისკენ და შუშანიც თან წაიყვანეს. ოსეთში გაიარეს გზათ, აქ დაისვენეს. შუშანმა აქ თავი მოიწამლა და მოკვდა, თავის ქვეყნის მტერს არ გაჰყვა ცოლად. ამ საქმეში მას ოსთა მთავრის ქალებიც ეხმარებოდნენ. ბღუჩანი ცარიელი დაბრუნდა თავის მეფესთან, ყოველივე მოახსენა. მეფემ ბოროტებით

თვისი მთავარი სიკვდილით დასაჯა, მიტომ რომ რატომ მკვდარი შინც არ მოიტანე და არ მაჩვენე მეო. ოსებმა შუშანი დიდის პატივით დაიტირეს, შემოსეს იგი როგორც რიგი იყო, დიდის გლოვით ქართლში გადმოასვენეს და მცხეთაში დაასაფლავეს.

ვახტანგ გორგასლანის გალაშქრების გამო შენიშვნა.

VI.

ძველი ხელთნაწერი წიგნი ალაგ ალაგ სხვა და სხვა ხალხთა ამბებთან, ოსების შესახებ იძლევა ასეთ ცნობებსაც, რასაც ჩვენ ვმართავდ აქ ისე, როგორც იგი ეთანხმება თვით დედანს და ჩვენს „ქართლის ცხოვრებასაც“.

ოსნი მაღალ მთათა ძენი არიან. მასთან გოლიათნი-მტკიცე ქრისტიანენი, მესისხლეობა და მეშურნეობა მათში არ არსებობს. ოსნი არიან მოყვრის გამტანი, მტრის მცნობნი, მეპურმარტილენი, მესისხლობის არ მდომნი, მტერთა ამით არ მდევნი. არამედ გოლიათობით და ფალანგობით მებრძოლნი. თვით მოსამზღვრე ახლოურს თუ შორეულ მტრებთან ამათ ბრძოლა იკოდნენ გოლიათობით, ფალანგურად, მეფეთა და მთავართ შორის გოლიათობით შეებრძოდნენ და ვინც ვის სჯობდა, მაშინ იგი იყო გამარჯვებული.

სჩანს, რომ ოსთა მეფეებს და მთავრებს უფრო კარგად სცოდნიათ კაცის სისხლის ფასი და მნიშვნელობა, ვიდრე ჩვენის დროის, მაღალ განათლების და განვითარების მექონე ევროპელთ, რომელნიც თავიანთ ცივილიზაციის და ბროგრესიული კულტურის წინაშე უღმერთოდ ღერიან თვის ქვეშევრდომთ დამონებულთ გაუნათლებელთ მონათა სისხლს. მაშინ კი თურმე თვით გაუნათლებელ მეფენი უფრო უფრხილდებოდნენ თვის გაუნათლებელ მონათა სისხლის დაღვრას.

ოსეთში ასე ყოფილა ყოველთვის საომარი საქმენი. ოსთა

მეფენი ხშირად ებრძოდნენ თუშთ, ფშავთ, ხევსურთ, შირვანელთ, ყიფჩახელთ (ყაბარდოელები) ჩერქეზთ, ჩეჩენთ, პაჭანიკთ (ლეკთ), მაგრამ როგორ ბრძოლით კი არა, მონათა სისხლის ღვრით კი არა, არამედ თვის მეთაურ მეფეთა და ერისთავთა გოლიათობის შეჭიდებით, ბრძოლით და სხვანი, რის მოწამეც გახლავსთ თვით ვახტანგ გორგასლის და ოს ბაყათარის პირველ დღეთა ომები. სისხლის ღვრით ომები ოსეთში V საუკუნის შემდეგ, შემოვიდა ჩვეულებათ, მერჯ არაბებმა ეს უმაღლეს წერტილზედ აიყვანეს, თორემ ოსებს ამის ჩვეულება არ აქვდათ, სხვები თუ ინდომებდნენ მათთან ომს სისხლის ღვრით; თორემ ოსები ამის მიზნატრენი სულ არ იყვნენ, ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, მაშინ ოსთა შორის აღარავინ დარჩებოდა, არც ლეკი, თუში, ქისტნი, ჩეჩენნი, ყაბარდო და სხვანი, სულ გაწყდებოდნენ. მაგრამ ეს არ იყო ოსებში და მიტომაც მათაც მოაღწიეს ჩვენს დრომდე.

ასეთ წესებს ოსთა მეფენი არამც თუ მარტოდ ქართველებსა და ზემოდ მოხსენებულ მთის ხალხთან იცავდნენ, არამედ იგინი ამავე ზოჩებს ხმარობდნენ იმ დროსაც, როცა მათ სპარსნი ატყდებოდნენ და ომს უცხადებდნენ, ესენი სისხლის ასაცილებლად ასეთ საფალავნო წინადადებას აძლევდნენ, თუ იგი მოხერხდებოდა ხომ კაი, მაშინ ხალხს თავიდან სცილდებოდა სისხლის ღვრა, თუ არა და მეტი რა გზა აქვდათ, ველურად ატეხილ გაგიჟებულ მგლებს უნდა შეებრძოდნენ ხმლითა და ხანჯლით და სისხლის ღვრით. აქ ამის შესახებ დავსძენთ შემდეგს:

ქართველთ მეფეთაც სკოდნიათ ასე და ესენიც ხშირად შეებთან ოსთა მეფეებს ასეთის ფალავნურის გოლიათობით. ამაგების შესახებ ქართლსა და კახეთში, სახალხოდაც არის ცნობები დაშთენილნი, რომ ძველათ მეფეებმა ომის ნაცვლად ფალავნური ჭიდაობა იცოდნენო. ეს იქნება ლეგენდებიც არის, უეჭველია ასეთი ამბები სახალხოთ ოსებშიაც იქნება გაგრცელებულ დაკული. თვით XVIII საუკუნის ქართველთ

შორის დარჩენილია ცნობები სპარსეთის ყეინის და მეფე ერეკლეს ჭიდაობაზედ, რომელ ჭიდაობასაც საქვეყნო ხასიათი ჰქონია. ნახეთ ამაზედ:— „მეფე ერეკლეს გლეხი გმირები“ მეორე გამოცემა 1910 წ. ასეთ ფალსეურ მაგალითების აღწერას ჩვენ „ქართლის ცხოვრება“ შიაც ვხედავთ, მაგალითია ამის, რაც „ქართლის ცხოვრებიდან“ ს. ბარათაშვილსაც მოჰყავს თავის ისტორიაში, რომ სამშვილდეს, დებედას წყლის მარცხენა მხარეს, ზუნანის ციხის მახლობლად, ქრისტეს წინედ 60 წლის, მირვანის შეფობაში მოხდა ისეთი ფალსეური ბრძოლანი, რომ თუმცა მირვინი მოხუცი კაცი იყო, მაინც იგიც გავიდა თურმე ფალსეობით და ბარტომის სამი გმირი სძლია, რომელნიც შემდეგ დახოცილნიც იქმნენ.

ესეთი გარემოება რომ არ ყოფილიყო ძველადგან ოსეთში და მაშინ სულ ყოველი ომი სისხლის ღვრით ყოფილიყოს, სადღეისოდ, ვგონებთ ერთი ოსიც აღარ დარჩებოდა, სულ ხელმწიფების წყალობით ომებში გაწყდებოდნენ, დღეს მთელი ოსეთის ადგილები ოსებისაგან ცარიელი იქნებოდა. არა ჰგვანან XIX საუკუნის განათლებულ ევროპიელთა, რომელთაც კაცის სისხლის ფასის ღირსება სულ ვერ შეიგნეს. მეფენი და მთავარნი თავიანთ ქვეშევრდომთ სრესენ შეუბრალებლად, უღვთოდ და უსამართლოდ.

რაკი ერთხელ ატყდენ აღმოსავლეთის მუსულმანები ქართლსა და ოსეთზედ, მის მერე იგინი აღარ ისვენებდენ, ნამეტურ არაბები უფრო გაბრაზდნენ რჯულის გამო. არაბნი ნასწავლი ხალხი იყო, მათში ყველა მეცნიერება წინ იყო წასული, ამიტომ მათ ბრძოლის შნოც კაი ჰქვენდათ, ვიდრე სპარსელებს. არაბთა განათლებას წინ გადაელობა მაჰმადის სწავლა, ამან დასძლია ბუნებითი მეცნიერებას, ამიტომ არაბებმა დააქციეს თავისი უნივერსიტეტები, ვარსკვლავთ მრიცხველური ობსერვატორიები და მასთან ყველა მეცნიერებანიც მოსპეს, რად განაც მაჰმადი ბრძანებსო, რომ ყველა ესენი ჩემი სწავლის წინააღმდეგიაო. ჩვენი სწავლა „ყურანიდან“ უნდა იყოსო.

იმასაც ამბობდნენ არაბნი, რომ სწავლა ქრისტიანებისა არის და ჩვენი ხმალიაო.

ასეთის ფანატიზმით აღიბორგნენ არაბნი, ამიტომაც იგინი გახდენ ღრმა ფანატიკები რჯულასა, ამის ძალით, მათ ქართლსა და ოსეთზედაც უღმრთოდ უწყეს გამოთერიშება და ყოველივე ოსთა და ქართველთა აკლება და მოსპობა. ამ ხალხთა მოსპობა მათ სამღვთო მცნებათ დაიდევს, ამისთვის იგინი დიდს ბოროტებასაც ჩადიოდნენ, ტაკიობას, ქურდობას და სხვათაც რასაც ყოველივეს მაჰმადის სწავლით საღმრთოდ სთვლიდენ, ყოველივე ესეთი საქციელი მართლდებოდა მათის ფიქრით. ბოლოს კი თვით არაბნიც დაეცნენ და გაქრნენ ყოველნაირ სამეცნიერო ხელოვნებით.

მაგალითი: მერვე საუკუნის ნახევარს, არაბებს ქართლი და ოსეთი მაგრა ეკავათ, ამათ მაშინ თფილისში სამეცნიერო სკოლები და ობსერვატორიებიც აქენდათ დახსნილი, ყოველივე ეს შეიშურა არაბთა ხალილა იზიდეზხემ, შეკრიბა დიდი ჯარი და გამოემართა საქართველოსა და ოსეთზედ, აზრი აქვნდა, რომ ქართლს თუ ვერა, ოსეთს მაინც დავიპყრობ და ჩვენ რჯულზედ მოვიყვანო. ან არა და სულ მოვსპობ მათ და ქართველების რჯულზედ კი არ დავტოვებო. მართლაც ამან ყოველივე კიდენი დაიპყრა მაგრად და მასთან დასვა თვისი ემირებიც. ხალილას ოსები არ შეუშინდენ, წინააღმდეგ გავიდნენ და ოსეთიდან გამოაძევეს დამარცხებით. ოსებმა ჯარი ისე გაუწყვიტეს რომ მას თურმე აღარავინ დარჩა.

ხალილა ოსეთიდან დაბრუნდა, ფეხი გაიმაგრა თფილისში, მალე მოიშველია ახალი ჯარი და კვალად შეესია ოსეთს. ოსნი თავიანთ მთავრის პირით ეუბნებოდნენ: მოგვასვენეთ, ჩვენ ოსნი ვართ, აქ არ დავტოვებთ, ჩვენ, თქვენ ხარკს გაძლევთ, მასთან ერთგულებიც ვართ თქვენი, სხვა რა გინდათ ჩვენგან, ჩვენ ოსურ რჯულს რათ ეხებით, ამაზედ ძალას ნუ გვატან. ოსებმა მძლავრად შეაშინეს, აუწყეს: გავსწყ-

დებით სულ და შენ კი არ დაგმონდებითო. ხალილა დარწმუნდა ოსთა მთიურს ძლიერებაზედ, პირობა ჩამოართვა მორჩილების, ოსებს დაუდგინა თვისი ემირები და მერე ქართლზედ გამობრუნდა თფილისში დაშთა ცოტა ხანს, ქართველებსაც ასევე ჩამოართვა პირობა და მის მერე თვით კი ისევ არაბეთს გაემართა თავის ჯარით. ამის შემდეგ ქართლსა და ოსეთსაც განაგებდენ ხალილას ემირები.

რამდენიმე ხნის განმავლობაში ქართველნი, მთის ერნი და ოსები კარგად გამაგრდნენ, მერე აუჯანყდნენ არაბთა ემირებს და სულ დაამარცხეს, ოსებმა ჰერეთის გზით სულ გამორეკეს არაბნი, ბევრიც დახოცეს. არაბთა ქართლში გაიმაგრეს ფეხი და მალე ხალილას აცნობეს ხალილა ამაზედ გაწყრა, ამიტომ მოკრიბა დიდი ძალი ჯირი, მალე მოვიდა ქართლში. ამ დროს ქართველნი და ოსნიც შეერთებულ ერთად იყვნენ. ხალილამ უთხრა ოსებს:

თქვენ ჩენი ჯარი დაგიხოციათ, ეხლა მე უნდა დაგიხოცოთ თქვენა.

დაიწყო ომი, მაგრამ იმედი გაუცრუვდა, თვით იქმნა სასტიკათ ძლეული, საქმე ისე წაუვიდა, რომ ეს სვაფი თვითაც კი იქმნა ამ ომში დაკოდილი.

ხალილა როცა ოსებში შევიდა, ოსებმა უთხრეს მას:

— ხარკს გიხდით, სხვა რა გინდა ჩვენგან, დაგვანებე თავი.

მან არ შეისმინა, გაჯიუტდა მეფურად, მიტომ თვითაც იქმნა მოსპობილი ქართველთა და ოსთაგან, ხალილას მოკვლა არაბებს დიდათ ეწყინათ, მათ განიძრახეს ქართლისა და ოსების სრულიად მოსპობა დედამიწის პირზედ. ეს გარემოება ოსებმაც შეიტყეს, მერე ქართველებთან ერთად მიმართეს არაბეთის ამირ მუმლს და აუწყეს ასე:

ჩვენ თქვენ გემორჩილებით, ვასრულებთ თქვენს ყველა ბრძანებას, მასთან გიხდით ხარკს, სხვა ჩვენგან რაღა გინდათ, ნუ გვეომებით რჯულის გამო, თორემ არა იქნება რა, ყო-

ველთვის ასე დაგიხრცავთ ხალხს, ამით ჩვენც ვიზარდებთ და თქვენცა.

მუმლმა ყოველივე შეისმინა და ბოლოც უთხრა, ყველაფერი შეიძლება, მაგრამ თქვენ თუ ჩვენი ერთგულები ხართ, მაშინ ჩვენი რჯულიც უნდა მიიღოთო. ქართველ და ოსებმა ეს არ ქმნეს, უარი შეუთვალეს, ამიტომ მუმლმა შეყარა დიდი ძალი ჯარი, მეთაურად დაუნიშნა ტირან ბულა თურქი და მალე გამოუსია ქართლს და ოსებზედ. ბრძანება მისცა ბულას; რომ ოსები ან სულ მოსპე და ან ჩვენს რჯულზედ მოიყვანე, ოსები ქართველებს კი მოაცილო. ბულა თურქი მალე მოვიდა ქართლში. თფილისში მან არაბთა ერთი ამირი სიკვდილით დასაჯა, რადგანაც ხალხს ადვილად ვერ იმონებ შენაო.

მართლაც ბულა თურქმა ვაიმარჯვა ქართლზედ, აქედამ შერე ოსეთს მიმართა, ოსებს დაუწყო დევნა, რადგანაც ხალილას მოკვლას მათ აბრალებდა. ბულა თურქის განზრახვა ოსებმაც იცოდნენ კარგად, ამათ მიიშველიეს მთის ერნი, მათთან აფხაზებიც. ამ დიდს ომში ბულამ სძლია, აფხაზებიც დვალეთის გზით განაძევა, ამით აფხაზებს დიდი ზარალი მოუვიდათ. აფხაზთა გამირობამ კი ისე შეაშინა ბულა თურქი, რომ იგი გაკვირდა ამაზედ და მათის ქვეყნისკენ გალაშქრებასაც თავი დაანება. ბულამ როგორც იქმნა ოსებში გაიმადრა ფეხი და მასთან ოსებსაც დაუწყო ოსტატურად დევნა და დამარცხება.

ოსების ასეთი აწიოკება არაბთაგან ყვეოგან შეიტყეს. ამ უბედურობის დროს, არაბთა ემირებს გარეშე, ქართველთ ოსებს თავიანთ ტომის და რჯულის ბატონებიც ჰყვანდათ. ან დროს, განაგებდა აშოტ კურატპალატის, ძე გვარამ მამფლის, ბაგრატ კურატპალატის ძმა. მან მოიძხრო ჰაოსიანებიც. ამ დროს, ჰაიასტანიც არაბებს ეჭირად. ეს ამბები და ნამეტურ ოსთა წადილი არაბთაც კარგად შეიტყეს. ბულამ მალე მუმლს აცნობა, მუმლი გაგიჟდა ამაზედ, მინამ მუმლის პასუხი მოვიდო-

და, ოსებმა უკვე ბულა გამოაძევეს ოსეთიდან. ბულა ქართლში
ვამაგრდა.

რამდენიმე ხნის შემდეგ, ბულამ არაბეთიდან დიდი ძალი
ჯარი მოეშველა. თან მუმლის მოეწერა, რომ ოსებს თუ ვერ
მოიყვან ჩვენს რჯულზედ, მაშინ სულ გაწყვიტე იგინი, ზო-
გრ აპყარე და აქეთ იქით დაფანტე, ზოგნი აქეთ გადმოასახ-
ლეო. ამ ბრძანების შესრულებას შეუდგა ბულა. ამან მიიმხრო
ახალად გათათრებულ შირვანელნიც, და ასეთის შეერთებულის
ძალით შევიდა ოსეთში, აქ წელიწადი დარჩა, მაგრამ ვერას
აწყობდა, თუმც ოსებს სასტიკათ კი ამარცხებდა და სტანჯავდა.

ოსთა ბედზედ ბულას ჯარს ჭირი გაუჩნდა, ამას გარდა
ჯარის ცხენებსაც რალაც სენი მოედო, იგინიც იხოცებოდნენ,
ამანაც დიდი ზარალი მისცა. ეს ამბავი მან მუმლს აცნობა,
ამისგან მაშველად მოუვიდნენ ექიმნი და სხვა ახალი ჯარიც,
ამ ახლის ჯარით მან დიდი ძალა მიიღო, ოსებს უფრო სას-
ტიკად დაუწყო დევნა, ამ დროს, მას შეიძლება ვერაფერი
გაეწყო, მაგრამ მას ემეცდინა და ოსებთაგან შინათ გამცემი
კაცები შეესყიდა, ამ შინათ გამცემ ოსთა საშუალებით იმაგ-
რებდა ფეხს, ოსებსაც ძრიელ ფაუჭირდათ, შიმშილი და უბე-
დურება ამათაც მოევიდინათ.

გაჭირებულ ოსთა გარემოებით ისარგებლა დესპოტ ბულამ,
თავის დიდის ჯარით ოსებს აყრა დაუწყო და აქეთ იქით გა-
დასახლება, ამით სურდა მათი მოსპობა. ბულამ თუმცა ისრუ-
ლა გული ოსეთზედ, მაგრამ მაინც გულს არ იწმენდდა მათ-
ზედ, რომ ჩვენს რჯულზედ ვერ მოვიყვანეო. გარდა ამის ყვე-
ლა უბედურებას ოსებს აბრალებდა, მაგალითებრ. მის ლაშქრის
ცხენებმა რომ იელის ბალახი მოძოვეს, მით მოიწამდნენ,
დაიხოცნენ, მის ჯარში რომ შიმშილობისაგან ჭირი გაჩნდა
და დაიხოცნენ, სხვაც ბევრ რამ უბედურებას სულ მათ აბრა-
ლებდა, ოსები რომ ჩვენს რჯულზედ მოსულიყვნენ, მაშინ
ჩვენ ესე ოდენი დბედურება არ მოგვიხდებოდაო.

გაბრაზებულ ბულას, ამ დროს კიდევ მოემატა ლაშქარი,

ამ ახალის ძალით იგი ოსებს მეზივით დაეცა, ხელთ ნაწერო: წიგნის ცნობის ამბავი გვაუწყებს: „ბულამ აჰყარნა ოსთა უმრავლესნი სახლნი ათი ათასი და გადაასახლნა თვის ქვეყანად და დაასახლან იქ და მერედ ჰხვეს ყველა იგინი მაჰმადიანად“ ამათ გარდა აუყრიად მრავალნი კვალად და ზოგი შირვანს და ზოგიც აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში გადუსახლებია. 3000-სახლზედ მეტი აუყრია და გადმოუსახლებია სამშვილდეს, დმანის და შანქორს დაუსახლებია. ერთი სიტყვით ბულამ გულისი ისრულა თურმე. მის შემდეგ, ამან თფილისის მთავარ ემირად დაადგინა ხალილას ძე მოამედი და თვით კი დააპირა არაბეთში წასვლა.

შენიშვნად ვიტყვით შემდეგს: არაბეთში ოსთა გადასახლების ერთ მიზეზად ისიც გახლდათ, რომ ოსნი იყვნენ მშვენიერი, ლამაზი მთის ერნი, და არაბნი კიდევ ამათ დიდათ ეტანებოდნენ, არაბეთში თურმე ოსის ქალებს დიდი ფასი აქენდათ არაბნი ამით ამშვენებდენ თვის მოდგმას. კარგად სჩანს, რომ ამ დროს, ოსეთიდან ბულას კარგა ბევრი ხალხი უნდა აეყაროს და გადაესახლებინოს სხვა და სხვა კუთხეში მაგალითებრ: სამშვილდეს გადმოსახლებულთ ოსთა 3000 კომლში უეჭველია 30,000 სული მაინც იქნებოდა, რადგანც მაშინ ოსების გაუყრელი ოჯახები იყო და მასთან თითო ოჯახში 40—50 სული სცხოვრებდა.

ოსეთის ამ უბედურ დღეებზედ ჩვენი „ქართლის ცხოვრება“ ალაგ-ალაგს მოგვითხრობს:

„ადიუვანეს მთიულთაგან მძევალი კაცი სამასი და ლამოდა შესვლად ოფსეთად, და შევიდა ცხფატამდის: ხოლო აბუღბას სომესთ ერისთავმან და გვარამ მამულა და ამოტის ძემან, ძმამან კურატან-ლატისძისძან მიუთხრეს მთიულთ; რათა არა შეუშვან, ხოლო მათ განიხარეს და განწირეს მძევალი მათნი, უშველა ღმერთმან, რამეთუ შფვიდა თოვლი. დაუდგეს წინა და შესენეს; და მოსცა ღმერთმან ძღვევა, და მოკვდა სარკინხოთაგან ურიცხვ და ცხენმან მათმან მოძოვა იელი, დაისოცა თრიადი, ხოლო სიმრავლისაგან დაშქრისა, არა

ზნდა, სამკთაუ იყჳ სიმრავლე მისი ას ოცი ათასი“ ესეთი მარ-
ცხის შემდეგ ბუღამ მაინც ბარდავს დაიზამთრა და გაზაფხულ-
ზედ ასტეხა ომი და ისრულა გულის წადილი, ამ ამბავს ასე
ავგიწერს:—«შემუსრა გასლაბანი. განადო კარი დარუბანდისა, და
გამოიყვანა თაზირნი, სსხლი სამასი, და დასხნა იგინი შანქოღს, და
დარუღით, გამოიყვანნა ოფსნი, ვითარ სსხლი სამი ათასი და დასხნა-
დმანის და ენება შესვლა ზაფხულს ოფსეთად“. ბუღამ ქართლში
გადმოსახლებულ ოსები შეისყიდა თურმე. იგინი ისლამზედ
გადიყვანა, ამიტომ ქართლში კაი მამულის ჩუქებას ჰპირდე-
ბოდა, იგინი მიტომ დაასახლა სამშვილდეს. მაგრამ ასე ვერ
მოუხდა ბუღას საქმე, მცირე ხანს შემდეგ, ოსებმა ისლამი
დასტოვეს, ბუღას მიერ დადგენილი მეთაურიც გააძევეს, აი-
ყარნენ კვალად და ისევ ოსეთისაკენ გადასახლდნენ, რაც მათ-
თვის არ იყო იაფი, მაგრამ რას იქმოდენ, ამიტომ სამშვილ-
დეს დღეს ოსთა კვალი და ხსენებაც არ არის დარჩენილი.
ოსებს ისლამს აძულებდა ის გარემოებაც, რომ რაჟდენტან და
არჩილთან ზოგი მებრძოლ ოს გმირებიც უწამებიათ, რომელს
ოსთა წამებულთა სახელებს მატთიანე არ გადმოგვცემს.

არაბნი ოსებს და ქართველებსაც უფრო მიტომ მტრობ-
დნენ, რომ იგინი აქ ისლამის ვრცელებას ვერ ახერხებდნენ,
ნამეტურ ოსები უდგნენ მაგრად. VIII საუკ. როცა შირვანი
სრულიად დაუკავშირეს ისლამს, ოსებს-კი ვერა ავნეს რა
ამით. მერე, არაბთა თავიანთი ცდა შესცვალეს. ოსეთსა და
ქართლში თუმცა ქართველთ და ოსთა მეფენი და მთავრებიც
განაგებდნენ, აქ ამათ გვერდით არაბთ ემირებიც იყვნენ და
მცდელობდნენ ისლამის გავრცელებას. ამათ ქართლში ცდას-
თავი გაანებეს. ოსეთის მთავრებს დაუწყეს დაახლოვება, მაგ-
რამ ვერც მათში აწყობდენ რამეს, რადგანაც ოსებს აფხაზეთ-
ში აქენდათ მისვლა-მოსვლა, აქედამ იმერეთს და ლაზისტანს,
იქ არაბნი არ იყვნენ: მათზედ დიდი გავლენა ბიზანტიას აქ-
ვნდა და ამიტომ ოსნიც ქრისტიანობით მტკიცედ შთებოდნენ
ყოველთვის.

უნდა ვსთქვათ, რომ ოვსეთიღგან 3000 ათასი სახლის გამოყვანა ადვილი არ უნდა ყოფილიყო. უეჭვალთა ამ სამი ათას სახლში, 30,000 სული მაინც იქმნებოდა. რადგანც მაშინ თითო ოვსის ოჯახში 20—30 სული სცხოვრებდა, ეს ქართლშიაც ასევე იყო. ბულამ დმანის რათ დაასახლა ეს ოსნი, მიზეზი ამის ის იქმნებოდა, რომ პირველი ოვსებს შეამცირებდა დარიალის გზით, მით შესვლას გაიადვილებდა და მეორე დმანისისკენაც ამათ ქართველებს გადაჰკიდებდა, მითიც თვით ისარგებლებდა, მაგრამ ეს ველარ მოუხდათ, მესამედ ოვსეთს შესვლას ველარ ეღირსა, უკან დაბრუნდა, ვერც დმანის დასახლებულ ოსნი დასცა და გაათათრა. ცხადია შემდგომ ბულას წასვლის დმანისის ოვსნი უკანვე დაბრუნდებოდნენ ოვსეთს, რადგანც ოსნი თურმე დიდის მძულვარებით იყრებოდნენ თავიანთ სამშობლო ოსეთიღამ.

ვითყვით იმასაც, რომ თუმცა ქართველნი, აფხაზნი, ოვსნი და სომეხნი ხშირად გრძნობდნენ მტერთაგან თვის შეჭირვებას, რაისა გამო სჯულისა და ქვეყნის გულისთვის მტერთა წინაშეც იწოდნენ და იბუგებოდნენ მრავლად, მაგრამ დრო და დრო, სამწუხაროდ, მათ შორის, სჩნდებოდნენ ისეთი თავმოყვარე პირნიც, რომელნიც თავიანთ კერძო სარგებლობის მაგიერ ურთიერთ შორის დავას სტეხდენ, უბრალო რამ სამთავრო საქმის გულისთვის ხშირად ერთმანერთსაც ებრძოდნენ. ამის მაგალითია ის გარემოება, რომ აფხაზეთის მეფედ ყოფილ ბაგრატ დემეტრეს ქემ ვერ ითმინა აღარნასე მეფისაგან აფხაზეთის დამორჩილების საქმე, ამიტომ ეს მეფენი და მთავარნი აირივნენ ერთმანერთში, შერე საქმე იქამდის მიიყვანეს, რომ ერთმანეთში ომიც დაიწყეს, ომი ჰყვეს მტკვრის პირს, თავიანთის გაუგებრობით ძმა ძმას ჰკლავდა. ასეთ ძმათა ომსა და უბედურებას „ქართლის ცხოვრება“ ასე გადმოგვცემს.

„დაჰყვეს ბრძოლა და ომი დიდ ძალი მტკვარსა ზედა და შეეწია დმურთი მცირეთა ამათ აღრინეს კერძო და იძლიყნეს ნასრი და აფხაზნი, და ბაყათარ, მთავარი ოსი და მეტე იქმნეს, და შეიპყრეს

ნასრ და მოკლე ხელს შინა სამცხისსა, სოფელსა, რამელს. ეწოდების ასწინა“ ნასრე ბავრაციონთ ძე გურამ მათლისა, ადარნასეს მხრით მიტომ შაუერდენ აფხაზთ, რადგანაც მათ მოკლეს ადარნასე და ამ სამწუხარო ვაებაში ოვსნიც გარიეს. აი ასეთი გარემოებანი უფრო ღუბავედა ქართველთ; აფხაზთ და ოვსთა ცხოვრების და საქრისტიანო საქმეებს. აქ, ამ ცნობაში მოხსენებულ ბაყათარ ოსი მთავარი ყოფილა, — იმ დროის ოვსეთის ერისა. სახელწოდება ბაყათარი ოვსებში ძველადგანვე ქებული იყო, რადგანაც ამ სახელის მექანი გმირნი და ფაღვეანნი მათში ერთობ ხშირად გამოდიოდნენ. ამიტომ ოვსთა დიდებულთა მეფეთა და მთავრების ოჯახებში ხშირად არქმევდენ ამ სახელს მათს მომავლ თავობათა ყმაწვილებს. ასე რომ ბაყათარ სახელი ოვსთა მთავრებთა, მეფეთა ოჯახებთ შორის კი არა და თვით მხენელ მთესველ მეოჯახეთა შორისაც კი ხშირად არქმევდენ ამ სახელს მონათვლის დროს. ოვსეთში, ძველადგანვე მრავალ ნაირი ცნობები არსებობდა V საუკუნის გმირს გოლიათის ბაყათარის შესახებ, რასაც ოვსნი ურთიერთ შორის დიდის ქება-დიდებითათ მოხრობდენ ერთმანერთს და რო მთელ ბიზანტიელთ ფლობის დროს, არაგვის ხეობაზედ გაშენებულ იყო ქალაქ თეინვალი, ამ მცხოვრებთ რიცხვი VII საუკ. 40 ათასი კომლი ყოფილა, მასში ერთი ნაწილი ოსნი ყოფილან. ამ ქალაქში ბიზანტიელ რომაელთ ვაჭრობაც აქვდათ, მთიელთა და ოსთაგან იგინი ყიდულობდნენ მატყლს, ბამბას და აბრეშუმს. ოსთაგან ამ ქალაქში მრავლად ყოფილან ფეიქრები, სხვა და სხვა ხელობის ხალხნი და ვაჭრებიც. ოსებს მაშინ ვაჭრობა და ფულის ხმარება კარგად ჰქონიად, შეგნებული. აქვე ხშირად სცხოვრებდა თამარ მეფე, ოსთა მთავრებრც ხშირად ეწვეოდენ ამ მეფეს ჟინვალში. ჟინვალი მოისპო XV საუკ. დღეს აქ მარტოდ ნასაყდრალეობი-ლა არის.

კარგად სჩანს, რომ ოსებში როგორც ყოფილან სხვა და სხვა ხელოსნები, ისევე ვაჭრებიც.

ოსებს ხუთნაირი წოდება ჰქონიად: მეფე და მთავრები.

ამათ შემდეგ ერისთავნი და ამათ მინაგვარ მფლობელნი, აზნაურნი და მეფის და მთავართა მოხელენი, ვაკეთებულნი სოფლის მცხოვრებნი, ვაჭარნი და ხელოსანნი, საერთოდ ოსთა გლეხობა, დაბალი წოდება. ეს ხუთი წყობა სჩანს. მეექვსე არის ოსთა მონანი, ესენი არიან სოფლის ღარიბ ღატაკ ოსნი. ეს მეექვსე ნაწილი ღარიბ ღატაკ ოსთა ოსეთში გაჩენილა რომაელთა კვალად, წინედ ოსები ორ წოდებად გაიყოფოდა თურმე, რომაელთა ფლობამ, გავლენამ და მათმა მიბაძვამ ორი წოდება ჯერ ხუთად შექმნა და მერე მას მეექვსეც მიუმატა.

ოსებში, ოსთა შორის, აქ ხსენებული ექვსი წოდება XIII საუკ. გასვლამდის სჩანს, მის მერე კი, მონგოლების გავლენით, ოსებში ისპობა ბევრი რამ და მასთან ექვსი წოდების მაგიერ არსდება სამი. ოსეთის მთავრები, კეთილშობილნი. ვაკეთებული გლეხნი და ვაჭარნი და მათ ხელქვეით მონანი მუშაკ გლეხნი. ხარკის გადახდა მათშიც ისე სკოდნით როგორც საქართველოში. ოსთა თავად-აზნაურნი ქართლის თავად-აზნაურებში გაითქვიფნენ XIII საუკ. შემდეგ, მერე მოისპნენ სულ.

ნათქვამია: — „გვარში ერთი მახინჯი არ დაიჯევა“ — თუმცა ქართველ, სომეხთ, აფხაზეთ და ოვსთა შორის ხშირად სჩნდებოდენ ასეთი მახინჯნი, რომელნიც ერთმანერთს ხოცდენ და ქლევდენ გაუგებრად და შორიდამ თვის მტერს სეირსაც აყურებინებდენ, მიტომ იყვნენ თითო ოროლა ისეთნიც, რომელნიც ასეთ სივარაგეს შორს გაურბოდენ და შეძლების და გვარად სცდილობდენ რომ ქვეყნისა და თვის მეზობელთათვის რამე სარგებლობა მოეტანად, ხანდისხან ასეთ პირნიც რომ არ მოგვლენოდენ, მაშინ თქვენი მტერი ჩვენი და ჩვენ მოსამზღვრე სომეხთ, ოვსთა და აფხაზთა საქმე იქნებოდა, ამის მაგალითია სუმბატ კურატპალატის ძე გურგენი, რომელიც მეფედ იქმნა წოდებული არა მარტო ქართველთა და ოვსთაგან, არამედ ბიზანტიელ მწერლებთაგანაც, რომაელ-სპარ-

სეო და სომეხთაგანაც, ამ მეფემ თვის მოსამზღვრე მეზობელთა და ნამეტურ ოვსთა მეგობრობა და ძალა საოჯახო მცნებად დასდო და ამიტომაც იგი მომავალში განმტკიცდა.

ამავე მცნებას ეტრფოდა ამისი შვილი ბაგრატ (IX საუკ.) კურატპალატი და მიტომაც იქმნა, რომ გურგენ მეფეთ მეფისაგან დაწყნარებული ჯიქეთი, შირვანი, ვიღრე გურგენადმდე მოხარკედ ჰყო, რაც ბაგრატი ქართველთა აფხაზეთის მეფე იყო IX საუკუნის ბოლოს, ისეთისავე თვისების აღმოჩნდენ ამის შვილი გიორგი და ძე გიორგისა ბაგრატი X საუკუნეში, რომელიც შემდეგ დიდებულ იქმნა და სახელოვანი სიბრძნის მოყვარეობით, მწიგნობრობის პატივისცემით, ეკლესიების შენებათ, სკოლების დახსნით, წიგნებთა მთარგმელებთა მოხმარებით და ქართულს ენაზედ სხვა და სხვა წიგნების გამრავლებით, რასაც თავის დროის კვალად მეტად დიდი მნიშვნელობა აქვს.

როგორი ბრძენიც ბაგრატი იყო, ისეთივე აღმოსჩნდა ამის შვილი გიორგი მეფე და ამის მეუღლე მარიაში, სომეხთა მეფის ასული. ერთიცა და მეორეც იყვნენ თავიანთ დროის კვალად განათლებულნი, მწიგნობარნი და მცოდნენი ბერძულის, რომაულს, ასირულის, სპარსელის და სომხურის ენების და მწიგნობრობის. გიორგის და მარიამს დიდი სიყვარული და მეგობრობა აქვნდა ოსების მეფის, მთავრების და ერის, რაისა გამო მათში საურთიერთო კავშირი და მეზობლური განწყობაც იყო დაცული მკვიდრად. გიორგი და მარიაში არიან გამომხატველნი. ქართველთ, სომეხთ, აფხაზთა, ოვსთა და სხვათა ერთობის და კავშირის X საუკუნის დამლევადამ მთელს XI საუკუნის გასვლამდე. ოვსთა და ქართველთ ერთობას გარდა მარიაში იქამდის მაღალის განსკვრეტის იყო, რომ მას ხშირი მისვლა მოსვლა აქვნდა თვით ბიზანტიის იმპერატორის წინაშე თამამი მეგობრობა. მარიაშის რჩევით ბაგრატი მეოთხემ ცოლად შეირთა ბიზანტიის იმპერატორის ხლო ნათესავი ელენეს ქალი თვით მარიაშა მოიყვანა კონსტანტინეპოლედამ.

რაც კი ოვსთა ერთობის გამოსახატავად სჩანს ბაგრატი მესამე და ამისი ძე გიორგი, იგივე არის გიორგის ძე ბაგრატი მეოთხე, რომელიც საქართველოს ისტორიაში დიდის დიდებით არის აღწერილი და რომელსაც შრავალ ნაირი ცდა და ღვაწლი მიუძღვის ქართველთ ტომის წინაშე და ოვსთა ერთობის განმტკიცების საქმეებშიაც. ამ ბაგრატის დროს ბრწყინავენ ქართველთ მთარგმნელნი გიორგი მთაწმინდელი, ექვთიმე ქართველი და იოანე ათონელი. რომელთაც განაშვენეს და სთარგმნეს ბერძნულის ენიდამ თითქმის მთელი საღმრთო-წერილის წიგნები. ყოველივე ამათი შრომა და ცდა ბაგრატი მეოთხის პატივისცემით ჯილდოვდებოდა. ამ მთარგმნელთა მოქმედებას ოსებზედაც დიდი ზეგუნა აქვდა, რადგანც მათ ოსებთაგანაც წაიყვანეს ათონს ოსთა შვილები მოწაფეთ. რომელთაც იქ ზრდიდნენ. პირველა მეუღლე ბაგრატი მეოთხეს, ელენე, მალე გარდაეცვალა, მისგან დარჩა ერთი შვილი — გიორგი. ზოგნი ამ გიორგის მეორე ცოლს აწერენ.

პირველი ცოლის გარდაცვალების შემდეგ, ბაგრატი მეფემ ისურვა მეორე ცოლის შერთვა, საცოლოდ მათ ღირსეულად და საპატიოდ დაინახეს ოვსეთის მეფის ასული ბორენა, ოვსთა მეფის ღურღულის დაე. შეუღლების ცნობა ოვსთა მეფემ დიდის პატივით მიიღო, ქორწინებაც მალე მოხდა, რასაკვირველია ქვრივის კაცის ანუ მეფეთა წესით. სათქმელია, რომ ოვსთა მეფეთა ოჯახი XI საუკუნეს იქამდის ზომიერის ბრწყინვალეობით ყოფილა გარემოცული, რომ მათ ასულის შერთვას არ დარიდებია ბაგრატი მეოთხე. თუ სახეში მისაღებია ბაგრატი მეოთხის ოჯახი დიდებით და სიბრძნის და მწიგნობრობის შემძლებლობით, ასევე უნდა მივიღოთ ოვსთა მეფეთა ოჯახიც. ბაგრატი მეფეს ოვსეთის მეფის ასულის ბორენისაგან რამდენიმე ასული მიეცა ერთი ამათგანი იყო ვაჟი დემეტრეც. რადგანაც ბაგრატი მეფის შემდეგ სამეფო ტახტი პირველს შვილს გიორგის ეკუთვნოდა, ამიტომ ბაგრატის მეუღლე ბორენამ,

თავის პატარა დემეტრე აღსაზრდელად მისცა მამა მძუძეს და გააბარა ანაკოფიას.

ესეთი გარეწობა დემეტრეს გაბარებისა გამოიწვია იმ გარემოებამ, რადგანაც ოვსთა მეფის ასული ბორენა დედოფალი მეტად გონიერი ადამიანი იყო, ფიქრი აქვენდა, რომ ვაი თუ ჩემს გერს ჩემი ნაშობის შესახებ რამე შური ჩაენერგოს, ამაზედ მითქმა-მოთქმა, სამეფოს ტახტის მეცილებლად მიიღონო, ამიტომ დემეტრეს აღრიდგანვე მოვაცილებ და ავღზრდი მას ისეთის ხასიათებით, რომ მერე გიორგი მეფესთან სადავო არა ემნნეს რაო. ესე მოისაზრა ბორენა დედოფალმა და ეს ასეც აღასრულა, თვისი ნაშობი სხვაგან მისცა აღსაზრდელად და თვით ყოვლის ღონის ძიებით სცდილობდა, რომ ბაგრატ მეფის შემდეგ პირმშო ძე გიორგი გამეფებულიყოს და არა მისი ნაშობი დემეტრე. დიდ-ბუნებოვან ადამიანმა იცოდა ქართული ხასიათები და ვითარება, მიტომაც მოიქცა ასე. ასეთმა საქციელმა მართლაც კარგი ნაყოფი გამოიღო. ბაგრატის შემდეგ გამეფდა ძე მისი გიორგი, რომლის გამეფებისა და გაძლიერებაში დიდს მონაწილეობას იღებდა ოვსთა მეფის ასული ბორენა, მეუღლე ბაგრატ მეოთხისა.

ეხლა აქ მოვიყვან „ქართლის ცხოვრების“ ცნობის ბაგრატ მეფის, მის მეუღლის ბორენას და მათ შვილთა შესახებ. — „ბაგრატ მეფემან შეირთა ბორენა დედოფალი, ოვსთა მეფის ასული, და დურღულუჯისა. ხელთ ამისა შემდგომად სხვა ძე დარჩა გიორგი მეფესა, ანაკოფიას შინა, ოვსთა მეფეთა ასულისა, მკორესა ცოლისა თანა გიორგი მეფისასა, და აზხნურთაგან იყო მათ შუა შიდაშო საუბარი და ერმა მტირე იყო სახელით დემეტრე: ვერცა ვას-მეფეს, თუშცა ვის გუჯს ედვა, და ვერცა გამოახდევს. ბაგრატ მეფემან დედამან მისმან და არცადა თავადთა დიდებულთა ამის სამეფოსათა, და ვერცა დაიდგნა, და წარვიდა სამეფოსს მისგან, და მიმართა ბერძენთა მეფესა, და წარეტანა თანა ანაკოფიას, და მიერითაგან წარუხდა ანაკოფია მთაქაყამაძე აფხაზთა მეფესა“. ეს ცნობა დემეტრე მეფის ვითარებას სხვაფერ გადმოგვცემს და მეორე

ცნობა ჩვენის მატთანისა ზემოურად გვაუწყებს, როგორც ჩვენ მოვიხსენეთ. უფრო კი პირველი ცნობა არის სახეში მისაღები, რადგანაც ბორენა დედოფალი თავის გერს გიორგის დიდის პატივით მზერდა და ბაგრატი მეფესთანაც კარგი, სათნო. განწყობილი ცხოვრება აქენდა, უშფოთველი და წყნარი, საქართველოს ერის და სამეფოსთვის სასარგებლო და ხელსაყრელი.

ბაგრატი მეფესთან ოვსთა ერთგულებას და მის დედინაცვლის ბორენას კეთილ ქცევას და განწყობას მუდამაც ვხედავთ, რომ როდესაც ბაგრატი მეოთხეს ქართლში ებრძოდნ არაბთა ფადლონ და მის მომხრენი, რადგანაც თფილისში მათი ემირი იჯდა და თავისებურად განაგებდა, ბაგრატი კი განძისა და თფილისის არაბთა ემირი, წინააღმდეგ საომრად ემზადებოდა, მათი გაძევება სურდა და ქართლ-კახეთის გათავისუფლება. ამიტომ მტკვრის პირას შეებნენ მტერს ქართველნი, კახნი, აფხაზნი და ოვსნი. სამწუხაროდ ამ ომში ოსთა მეფის ერთმა მონათაგანმა მოკლა კვირიკე მეფე კახეთისა, მესისხლეობით, რადგანაც მას ზედ წინედ, ომის დროს, კვირიკე მეფეს შეცდომით მოეკლა ოვსთა მეფე ურდურე. ამ ამბავს „ქართლის ცხოვრება“ ასე მოგვითხრობს:— „შადაგენქ ლაშქარნი კახნი და ჰერნი, მას ყაჟას. შოკაჟუღ იჟო დიდი კახთა მეფე კვირიკე, ოვსისა ჯისიშე მონისაცან, რაშეთუ წყობას: შინა ოვსთა მეფე ურდურ შოკაჟა კვირიკე კახთა მეფესა, ამისათვის შოკაჟა კვირიკე მეფე შესისხლეოხითა: ნადირობასა შინა, თეღარზის გოჩასთან ოვსისა მონისა მიერ“. ოვსებს რომ დემეტრი მეფის გამო ბორენა დედოფლის შუღლი ჰქონიყოთ, მაშინ ხომ ოვსნი არ მოეშველებოდნ დიდის ფადლონის, განძი ემირის დამარცხებასა და განდევნაში. ბაგრატი მეოთხეს ოვსნი დიდს დახმარებას აძლევდნენ, ამათს შრომასა და ამავს დიდი ადგილი და მნიშვნელობა უნდა მიეცეს ბაგრატი მეოთხისაგან საქართველოს გაძლიერების საქმის წინაშე.

აქ საყურადღებო ერთი ის არის, რომ „ქართლის ცხოვ-

რება“ ოვსის მეფის ერთ მეომართაგანს, ოვსთავე მეფის მონად აღიარებს. ოვსთა მონებთა შესახებ თუმცა ბევრი არა ვიცით რა, მაგრამ აქედამ სჩანს, რომ ოვსეთშიაც ძველადგანვე მონებაც ყოფილა, მონათ მონებიც, ბატონყმობაც ყოფილა და ყოველივე ამის მსგავსი ყოფა-ცხოვრება მდაბალთა და მშრომელთა ისევე, როგორც იგი ქართლ-კახეთშიაც იყო. ბაგრატ მეფემ რომ ოვსები დიდის პატივისცემით უმზერდენ, ამას გამოაჩენს შემდეგი გარემოებაც, რომელიც ჩვენს ისტორიაში თამამად გახლავსთ მოთხრობილი.

ფადლონის განდევნის შემდეგ, ბაგრატ მეფე, აფხაზეთს იყო წასული. ამით ისარგებლა ფადლონმა და ხელ ახლა განიძრახა საქართველოზედ, მომატებულის ლაშქრით წამოსვლა, მალე წამოვიდა კიდევ, ქართლის საზღვარზედ გადმოვიდა, ეს ამბავი ბაგრატმა მალე შეიტყო, იგი მალე დაბრუნდა ქართლს, მოიშველია დორღაელი, მეფე ოვსთა, ორმოცდა რვა ათასითა ოვსის მეომრით, ბაგრატმა ამ ჯარს მისცა მხედარ მთავრად თვისი შვილი გიორგი, წარტანა თანა და აბრძოლა. მტერზედ გაიმარჯვეს ქართველთა ოვსთა დახმარებით, მტერი გადევნეს, ბევრი ქონებაც წაართვეს. ოსებს რომ ბაგრატზედ მტრობა ჰქონიყოთ, მაშინ იგი ოსთა ლაშქრებს გიორგი კურატპალატს არ წარატანდა სალაშქროთ. ამ ბრძოლის შესახებ „ქართლის ცხოვრება“ გვაუწყებს: — და წაიხვნა აგარანი და გამოიყვანა დორღაელი, ოვსთა მეფე, თრქეცდა რვა ათასითა, და წარიყვანეს ასე მისი გიორგი კურატპალატი და მოახრეს განას და აღიღო ტყვე და ხატყვენაჲ ურიცხვნი და გაგზავნა თავის საჲყოდ. ამის შემდგომად აღირიცხვიდა დიდმან ოვსეთის მეფემან დურღულემან, დის სიძის მათისა ბაგრატ სევესტოსიანისათვის, და ითხოვა დარბაზობა ბაგრატისაგან, ხაღო ბაგრატ ნება სცა და მხირულად წამოემართა ოვსთა მეფე, და მოვიდა ქუთათის და ნახა დაჲ მათი დედოფალი დედა გიორგი კურატპალატისა“. მეფე ბაგრატ დიდის დიდებით მიეგება ოვსთა მეფეს და ლაშქარს, ნახეს ბორჩხა დედოფალი, დაჰყვეს თორმეტი დღე და ამ ხნის განმავ-

ლობაში იყო დიდი წვევა მათი. ზამთარმა დააჩქარა ოვსთა მეფე და ერი, თორემ ესენი კიდევ დარჩებოდნენ ქუთაისს, ბაგრატ მეფის კარზედ. ასეთი დიდი სიყვარული აქენდათ ოვსთა და ქართველთ. ქართველთა და ოვსთა ურთიერთ თანხმობას აცხადებს ბაგრატ მეოთხის გარდაცვალების დღეთა აღწერა და გიორგი კურატპალატის გამეფება.

მეფე ბაგრატ სამშვილდეს გახდა ავით, იგი ტრახტევანით ჩამოიტანეს თფილისს, მან სიკვდილი წინათვე იგრძნა და ამიტომ ისურვა წინაღვე თავის შვილის გიორგი კურატპალატის გამოცხადება მეფედ. ამ დროს, ანუ ბაგრატის გარდაცვალების ჟამს თანა დაძსწრეთა ცნობას „ქართლის ცხოვრება“ ასე აგვიწერს: — და მოიყვანეს ქართლს მეფე, და უოველნი დიდებულნი მისნი მუნ მოვიდეს, და მოვიდა დედა მისი, მარიაჲ დედოფალი, და ცოლი მისი ბორენა, და ასული მისი მარიაჲ და შემდგომად მცირედთა დღეთა მიუთვალაჲ იქ მათი გიორგი კურატპალატი მეფედ, დიდებულთა ამის სამეფოსათა და უოველნი შეევედრა მას, რქვა დედასა თვისსა: — „დედაჲ მეწეინგი შენ“ რამეთუ უოველნი მობილნი შენნი წარგვიქციენ წინა და ეგრეთვე შენ მოკვდები და შემდგომად ამისა გარდაიცვალა მეფე ბაგრატ“. მეფე ბაგრატ რამდენათაც დიდებული მთავარი, გამგე იყო ქართლის, იმდენათვე ოვსეთის ერის, რასაც ვერც ერთი ოსი უარს ვერა ჰყოფს. ბაგრატის სიკვდილის წუთს, არაბთა კვალად გაიმადრეს ფეხი თფილისში და განძის ეპირის დახმარებით თფილისის ეპირმაც დაიწყო მოქმედება.

ებლა აქ ვიტყვით ბაგრატ მეფის ძის დიმიტრი მეფის შესახებ, რომელიც იყო ნაშობი ბორენა ოვსთა მეფის ასულისაგან. ბაგრატ მეფის და დედოფლის ბორენას სურვილით დიმიტრი ანიკოფიას აღიზარდა, იქ მიიღო სწავლა-განათლება, მერე კონსტანტინეპოლსაც იყო ბიზანტიის იმპერატორთა კარზედ, იქ მან დროს შესაფერი სწავლა მიიღო. შემდგომ სწავლის საბერძნეთიდან დაბრუნდა საქართველოში, საქართველოდამ იგი გადავიდა ოვსეთში, თავის დედის ბიძებთან,

იქ დამკვიდრდა, იქ მიეცა ცხოვრებას, მერე იქვე დაკლ-
შვილდა, ცოლად შეირთა ოვსეთის მეფის უახლოე, ერთი ნა-
თესავ ქალთაგანი. მის მერე ისე მოეწყო საქმე, რომ ოვსეთის
სამკვიდრო მეფეთა შორის შთამომავალნი შემცირებულან და
მიტომ სამეფო და საგამგებო ტახტზედ დემეტრე მეფე დამდგა-
რა, ან ამისი შთამომავალი, ეს არა სჩანს. ხოლო ის კი უწყებე-
ლია რომ ოვსთა მეფედ ითვლებოდა დემეტრე და შემდგომად
მის XII საუკუნის საშუალს, თამარ მეფის ქმრად გამოსული
ოვსთა მეფე დავით სოსლან ბაგრატიონი. ამ დიმიტრის შთა-
მომავალი ყოულია, რომელიც მეექვსე თავობად ითვლებოდა,
ესე იგი ბაგრატის შვილი იყო გიორგი, გიორგისა ბაგრატი,
ბაგრატის კვალად გიორგი, გიორგის დავითი, (აღმაშენებელი)
დავითის დიმიტრი, დიმიტრის გიორგი და ამის ასული თამარი
იყო, მათში ნათესაობის ხანმა უკვე განვლო საქრისტიანოს
წესით.

შხოლოდ ჩვენ არ ვიცით ის კარგად, თუ დემეტრე მე-
ფის გამეფების და გამთავრების შემდეგ, ოვსთა მეფეთა ტახტ-
ზედ ვინ მეფობდენ ოსთა მეფეთა შთამომავალნი თუ დემეტრე
მეფის შთამომავალნი. ის კი უნდა ვიქონიოთ სახეში, რომ
XII საუკუნეში, ოვსთა მეფეთა სახლისშვილებთ შორის, უბი-
რატესობა დავით სოსლანს უნდა ჰკავებოდა, იგი ისეთის დი-
დების სახელით და ოჯახის შვილად მოიხსენება და ღირსეულ
ადამიან თამარ მეფის საქრმოდ, რაისა შემდეგ ეჭვი აღარ უნ-
და გვექონდეს მასზედ, რომ დემეტრე მეფის შემდეგ, ოვსთა
სამეფო ტახტზედ სხვა ვვარის წევრთაც სჭეროდესთ უბირა-
ტესი სამეფო ტახტი და ადგილი. გარემოებას ისე მოუწყვია
საქმე რომ დემეტრე თუ მისს შთამომავალნი ოვსეთის სამეფო
ტახტზედ ძალით კი არ გამეფებულან, არამედ ნებით, რადგა-
ნაც დრო მოსულა ისეთი, რომ ოვსთა მეფეთ რიცხვი მოს-
პობილა, ამოწყვეტილან და დემეტრეს მომავალთ კი მომრავ-
ლება დაუწყვიათ, რაისა ბედით მათ რგებიათ ტახტი და გამ-
გეობა ოვსთა მეფეთა.

ფიქრობთ ასე, მაგრამ ამის დასკვნას ოვსეთის მეფის ხუდანის ქალის, ბურდუხანის გიორგი მეფეზედ გათხოვება კი ექვს გვაძლევს, რადგანაც გიორგი დიმიტრის ძე მეხუთე თავობად უნდა ჩაითვალოს დემეტრე მეფის შემდეგიდამ, ამას ჩვენი საეკლესიო კანონი კი არ იზავდა. მაინც არ ვიცით ამის ვითარება, იქმნება მეხუთე თავობათა შეუღლებაც შეიწყნარა ეკკლესიამ და ნება მისცეს შეუღლების, თუ ეს ასეა, მაშინ თამარ მეფეს ხომ არ მიეცემოდა ნება თავის დედისავე მონათესავეზედ გათხოვების.

ვინ იცის, ამ გარემოებას კაი ისტორია აქვს, ხოლო ამ ისტორიის ცნობები დროთა და ჟამთა მიმდინარეობის წყვილად შია ჩაფლულ-ჩამარხული. ოსებმა და თვით ჩვენმა ისტორიამაც კარგად არ იცის ამის ცნობა, თუ რა პიროვნება იყო ურდორე ოსთა ცხოვრებაში, თუმცა იგი სჩანს შემძლე სახელოვან პირად.

ურდორეს ბორენას გარდა ჰყავს ვაჟი შვილი დურდა, ანუ დურდულე. ხუდინის სიკვდილის შემდეგ ეს გამეფდა ოსეთში, ხუდანის ოჯახის და ღირსების შესახებ აი რასა სწერს დიმ. ბაქრაძე; — „ზარკელის ცაღის დედაფელის ეღენას, გარდაცვალების შემდეგ, ბაგრატიმ იქარაწინა ბარენასეუდ, ასუღზედ შემძლებელის ოსეთის მეფისა, რომლისა სამფლობლოც იმ დრას შეიცავდა დიდსა და მცირე უბარდას“.

აქ უნდა შევჩერდეთ ერთ გარემოებაზედ, რომელიც „ქართლის ცხოვრებით“ გარკვეული არ არის და რასაც უსათუოდ კარგი ახსნაც სჭირია, იქნება ჩვენ ვართ შემცდარი. ჩვენ აქ ვასახელებთ, რომ ბორენა, ოსთა მეფის ურდორეს ქალი იყო მეუღლე ბაგრატ მეოთხისა, რომელიც ბაგრატიმ შეირთა პირველი ცოლის გარდაცვალების შემდეგ, მეორე ცოლად, ვისგანც ბაგრატს მიეცა ერთი შვილი, მეტი არავინ.

ამ გარემოებას ასაბუთებს „ქართლის ცხოვრებაც“ ვახუშტის ისტორია, დიმ. ბაქრაძე და თითქმის ყველა ქართულ

მეისტორიენი. ისტორიულადაც თქმულია და ჩვენც ვსწერთ, რომ დავით სოსლანი არის შთამომავალი იმ დემეტრე ბაგრატიონის; (ბაგრატი მეოთხე. დიხ. ბაქრაძისა გამოც. 1880 წ. თფილ.) რომელიც ბაგრატს უშვა ბორენა დედოფალმა და რომელ ყმაწვილიც ბაგრატიისავე სიცოცხლეში პატარა დემეტრე მამა მძუძეს მისცეს და ანაკოფისიას გააბარეს აღსაზღვლად. მერე, ბაგრატის სიკვდილის შემდეგ, ეს ყმაწვილი დედამ წაიყვანა და ოსეთში გადასახლდა, სადაც დაშთა საყოველთაოდ. აქ გამრავლდენ დემეტრეს მოსადევარ ბაგრატიონები. დავით სოსლანიც სწორედ ამის შთამომავალიც უნდა გახლდესთ, რადგანაც ოსეთში სხვა ოჯახის ბაგრატიონების გვარის წევრნი ჩვენ არავინ გვეგულება.

ბაგრატის ბორენაზედ ქორწინება ეკუთვნის 1049 წ. ჩვენდა სამწუხაროდ, ამ გარემოებას „ქართლის ცხოვრება“ მეორე აღაგას სხვა ნაირად გადმოგვცემს და ის რაც შეეხება ბაგრატი მეოთხეს და მის მეუღლე ბორენა დედოფალს, ყოველივე იმას სხვა მეფეს აწერს, სულ სხვა დროის პირთ და ამით ირევა საქმე და საგანი გაურკვეველი რჩება, ამაზედ ჩვენ არ უნდა ვისაუბროთ, მაგრამ მას „ქართლის ცხოვრებაში“ ისეთი ადგილი უკავია რომ ჩვენგან მაზედ გაჩუმება არ ივარგებს „ქართლის ცხოვრება“ აი რას სწერს:

„ქუთაისსა შინა, ბაგრატი მეფემან შეიღთა ბორენა დედოფალი, ოსთა მეფის ასული, დაა დურდულაფისა“, ეს ხომ ასეა და სხვაგანაც სწერია ასე, საიღამაც ჩვენც ვისარგებლედ. ახლა ცოტა ამ ცნობის ქვემოთ, იგივე მათიანე აი რას სწერს ამავე ბორენას შესახებ:— „ხოლო ამასა შემდგომად სხვაცა ძე დარჩა გიორგი მეფესა, ანაკოფისა შინა; ოსთა მეფეთა ასულისა, მეორესა ცოლსა თანა გიორგი მეფისა და აზნაურთაგან იყო შათ შუა მიდამო საუბარი და ყრმა მცირე იყო. სახელით დემეტრე, ვერც გაამეფეს; ვერცა ვის გულს ეღვა და ვერცაღა გამოინდევს ბაგრატი მეფემან დედამან მისმან და არცაღა თავადთა დიდებულთა ამის სამეფოისათა“ და სხვანი. მერე კიდევ:

ბაგრატის ძმათ სჩანს ვინმე დემეტრე, რომელიც ჯერეთ ანაკოფიას სცხოვრებს, მერე კონსტანტინეპოლს. საქმე ისე ეწყობა, რომ დემეტრე მეფე თავის ძმა ბაგრატს ებრძვის და აფხაზეთს ართმევს. ამათში დიდი სისხლიც იღვრება.

ერთგან „ქართლის ცხოვრებით“ სჩანს: რომ ბაგრატის შამა გიორგი გარდაიცვალა, და მას, ბაგრატს გარდა დარჩა მეორე შვილი დემეტრეც, რომელიც შემდეგ ებრძვის ბაგრატს. ამგვარივე ცნობა და სწორედ ასეთივე სახელის პირთა ამბები გადატანილია ბორენასაგან ნაშობ დემეტრეზედ, თქვენ აღარ იცით, ეს ორი გარემოება როგორ გაარჩიოდ და როგორ ახსნათ. ყოველივე ეს და ამ ხსენებულ პირთა ამბებიც თითქმის ერთ დროს ხდება.

ყოველივე ეს აქ მიტომ მოვიყვანეთ, რადგანაც „ქართლის ცხოვრებაში“ ასე არეგ-დარევით არის ანუხსული, თუმცა ჩვენ კი იმ აზრზედ ვდგევართ, რომ ბორენას ნაშობი დემეტრე არის ძე ბაგრატისა, რომელიც დედას, ბორენას გადაჰყვა ოსეთში და აქედამ ეს სხვაგან აღარსად წასულა. ამას გარდა თუ კონსტანტინეპოლს მყოფი დემეტრეც გახლავსთ ბაგრატისავე დროს, იგი შეიძლება ნამდვილ ბაგრატის ძმა იყოს, გიორგის შვილი. ისიც შეიძლება ვსთქვათ, რომ გიორგი მეფეც თავის შვილი ბაგრატივით დაქვრივდა, ამასაც ჰყვანდა მეორე ცოლი, ვისგანაც ეშვა მასაც მეორე შვილი დემეტრე, რასაც „ქართლის ცხოვრება“ მოგვითხრობს. ეს დარჩეს ასე, იგი გაარკვიონ შემდეგ დროის მკვლევართა.

რაც შეეხება ხუდანის ოჯახის შესახებ, ჩვენ უნდა ვსთქვათ, რომ თუმცა ურდურე მეფემ მთელი ოსეთი შტოებათ და სამეფოებათ დაყოფილი 1019 წ. ერთ სამეფოდ შეაერთაო. თუმც იმ დროდამ ოსეთში ერთი მეფელა იყოვო. ეს ვგონებთ, რომ დროებით უნდა ყოფილიყოს, სულ ათი წლის განმავლობაში, იქმნება ცოტაც მეტ ხანს, გინდ ოცი წელი, მერეკი, როგორც ეტყობა იგი მოშლილა და ამ მოშლის მიზეზებიც რასაკვირველია არაბები იქმნებოდნენ. ამას ჩვენ მი-

ტომ ვფიქრობთ, რადგანაც XI საუკუნის ნახევრამდის ოსეთი უკვე დანაწილებულია. ერთი მეფის დროს, ოსეთის მეფედ სამი მეფე სჩანს, სამივე ოსეთის მფლობელნი.

მხოლოდ ის კი არ ვიცით თუ ეს მეფენი ვინ არიან, ერთმანერთში ნათესავობა აქვსთ თუ არა, ერთი გვარისანი არიან თუ სხვა და სხვა გვარისანს და იქმნება მათ ნათესავობაც არა აქვსთ ერთმანერთში, ვფიქრობთ, რომ სწორედ ეს ასეც იქმნებოდა მათში და ოსთა მეფეებს ერთმანერთში. არც ნათესავობა ექმნებოდათ და არც ერთი გვარის იქმნებოდნენ, ეს იქიდანაც შეიძლება ვიფიქროთ, რადგანაც ოსთა მეფის ქალებს ისე ხშირად ირთავდნენ ქართველთ მეფენი, და რა მოხდა, რომ იმ ხნის განმავლობაში, ქართველთ სამეფო ოჯახს ვერ დაენათესავდნენ ოსთა სამეფო ოჯახის წევრნი. მაგრამ თქმულა და კიდევაც ვიტყვი. რომ ოსეთში მეფობდნენ რამდენიმე გვარის წევრნი და მიტომაც მათში ქართველთა ნათესავობაც მალე არ ხდებოდა. გარდა ამის ისიც შეიძლება ითქვას, რომ ერთი გვარი მეფისა, მაგალითებრ ხუდანის იყო ძველი, ძველის ძველი და დანარჩენნი კი იცვლებოდნენ, როცა ვინმე სადმე გაიმარჯვებდა ომში, ან საომარ ფალაგნობაში, მაშინ იგი გახდებოდა ოსთა მეფეც.

ამიტომ აქ ცნობებს მოვიყვანთ ისევ ბორენა დედოფლის ცნობიდან, რადგანაც ეს გარემოება ნებას ვვაძლევს რომ ვისაუბროთ, როგორც ქართველ მეფეთა ოჯახის ოსებთან და ნათესავებზედ, ისევე იმ გარემოებაზედაც, თუ ოსებს ერთ დროს რამდენი მეფე უნდა ჰყოლიყოთ. ამას გამოაჩენს თვით მსჯელობათა დაკვირვება და ისტორიულ საგანთა გარკვევამაგალითის ანუსხვასაც აი აქედამ შეუდგებით: საჭიროა ეს მით რფრო, რადგანაც ქართველთ ნათესავობა კარგად აჩენს თუ ოსებს ერთ დროს, ოსეთში ერთი მეფე ჰყვანდათ, თუ ორი და სამიც.

ოსეთის ერის ისტორიის შესახებ ბევრი რამ არის გასარ-

კვევ-გასაცნობი. ოსთა მეფეებს გარეშე, სხვა ცნობები ჩვენ ოსებზედ არა გვაქვს რა. რაც არის დარჩენილნი, ისინიც გაურკვეველ არიან. ამიტომ გასარკვევია „ქართლის ცხოვრების“ ოსეთის ისტორიის შემდეგი ცნობანიც:

ბორენა დედოფალი ბაგრატის მეუღლე, ამისაგან რამდენი შვილი მიეცა ბაგრატს. ბაგრატის შემდეგ, საქართველოს ტახტზედ ვინ ავიდა მეფედ, ბორენას ნაშობი, თუ პირველის ცოლისაგან ნაშობი, რომელიც ბერძენთა იმპერატორის ძმის წული იყო.

ვინ არის ბაგრატის დედა, ბაგრატის მამაც იქმნება დაჭვივებული იყო, იქმნება ამის პირველი ცოლიც ოსის ქალი იყო და მეორე სომეხთა მეფის ასული—მარიაში.

ვინ არის დემეტრე მეფე, ვისი ნაშობი და ვისი ძე, რომელიც ბაგრატს ებრძვის. ვინ არის და სად არის ოსთა ბორენასაგან ნაშობი დემეტრე და იგი სად სცხოვრებს. ოსეთში თუ ქართლში, აფხაზეთიდან ეს ებრძვის თავის ძმას, თუ ბაგრატ მეოთხეს თუ ბაგრატ მესამის ძმა—გიორგი.

ვფიქრობთ, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ცნობა არცე დარევით არის გარდმოცემული. ვფიქრობთ, რომ ბაგრატის ორივე შვილები—ვაჟები ბორენას ნაშობნი უნდა იყვნენ. გიორგიც და დემეტრეც. თუმც ჩვენ ზემოდ სხვა გვარ დავსწერედ. ხოლო გონიერმა ბორენამ თავის მცირე წლოვან შვილი უფროს ვაჟს მოაცილა და ჯერედ ანაკოფსიას გააბარა და მერე ოსეთში გადაიყვანა, რომ ქრმის სიკვდილის შემდეგ, გამეფების დროს, უმცროსი მისი ნაშობი ვაჟი უფროს მისავე ნაშობს ვაჟს, ტახტის მემკვიდრეს არ შესცილებოდა, ჩხუბი არ მოსვლოდეთ ტახტის გამო.

ამას ჩვენ შემდეგი გარემოებაც გვაფიქრებინებს: ფადლონის გამეფებაში, ბაგრატმა თავის ცოლის ძმა, ოსთა მეფე დურღულუს სთხოვა. ოსთა მეფემაც შეყარა დიდძალი ჯარი და ქართლში გადმოვიდა თავის სიძე ბაგრატის საშველად. ბაგრატმაც მისცა ჯარი, მხედარ-მთავრად თავის შვილი გიორ-

გი კურატპალატი გააყოლა. ამათ სძლიეს განძის ემირი და გააძევეს. ამ ომში ღურღულმა ოსთა მეფემ დიდი გმირობა გამოიჩინა, დიდი სიმდიდრეც იშოვნეს, ღურღულმა თავის ნაშოვნის ყოველივე ოსეთში გაგზავნა.

მერე ოსთა დიდმან მეფე ღურღულმა, ისურვა თავის დის და დის წულის გიორგის ნახვა, ამისთვის ითხოვა ნება ბაგრატ მეფისაგან. ბაგრატმა ნება დართო სიამოვნებით. ოსთა დიდი მეფე ღურღული თავის რჩეულის თავადებით, აფხაზეთის გზით შემოვიდა ქუთაისში, სადაც ცხოვრებდა ბაგრატ მეფე და მისი ოჯახი. აქ ოსთა დიდმან მეფე ღურღულელმან ნახა თავის და ბორენა და დის წული გიორგი კურატპალატი. ოსთა მეფე ქუთაის დარჩა თორმეტ დღეს და იყო თურმე სიხარული დიდი.

ეს ცნობაც ამას გვაუწყებს, რომ გიორგიც და დემეტრეც ორივე ბორენას ნაბოძები არიან, მაგრამ რადგანც ხელნაწერი ოსების ცნობა სხვა გვარ მოიხსენებს, ამიტომ ჩვენც ისე დავსწერედ და აქ ჩვენი მოსაზრებაც დავრთეთ, დანარჩენის მეფეთა ცხოვრების ძიებისათვის მე გული არა მაქვს, ეს სხვებმა გაარკვიონ მიტომ კი არა რომ იგი მეფეთა ცხოვრებას ეხება, არამედ ნაწილი არის იგი ოსეთის ერის ისტორიის. რომელ ერის ცხოვრების საქმენიც დაბნელებულია ოსთა ცხოვრებასა და ისტორიაში. საფუძვლად ამის არის შემდეგიც.

„ქართლის ცხოვრება“ მოიხსენებს ოსთა დიდს მეფე ღურღულს, მის დიდს, რჩეულ თავადის შვილებს და მათს დიდს სიხარულს და ქეიფებს, ხოლო ოსეთის ერს კი არ ახსენებს, თუ ამ დროს, როცა ღურღული თავის თავადებით ქუთაისში ქეიფობდა და სიხარულში იყო, ამ დროს, ოსეთის ერი როგორღა იყო და არაბთა ზეგავლენისაგან როგორ სცხოვრებდნენ, იქ ამაზედ არაფერია მოყვანილი. ამიტომ ჩვენი ოცნებაც ცარიელია ჩონჩხია, იგი მარტოდ ოსების მეფეთა ცნობებს შეეხება და სხვა არაფერს.

ბორენა დედოფლის გამო შენიშვნა.

ისტორიული ცნობების დასკვნას გვაძლევს ვიფიქროდ და თამამად შემდეგი:

ოსებს ორი მეფე უნდა ჰყოლოდეთ, ერთი კავკასიის აქეთა მხრის, მეორე იქითა მხრის. ამათ გარდა ოსებს სხვა და სხვა თავად ერისთავებიც უნდა ჰყოლოდესთ.

ფიქრობთ, რომ ოსთა აღმოსავლეთ კუთხის მეფეს დასავლეთ კუთხის მეფესთან იქნება ნათესაობაც არ აქვდათ. იქნება ერთის მეფის გვარი სხვა იყო და მეორესიც სხვა. ეს აი რაზედ მყარდება: ბორენა დედოფალი ოსთა მეფის ურდორეს ქალი გახლავსთ, ამ ქალს ირთავს ბაგრატი მეოთხე. აქედამ ურდორეს და ბაგრატის ოჯახში სჩნდება ნათესავობა. ეს ხდება XI საუკუნის 25 წლებს.

ამის შემდეგ გადის მცირე ხანი, ბორენა ქვრივდება, იგი გადადის ოსეთში, თავის ძმა ოსთა მეფე დურღულთან და თან მიჰყასს თავის ნაშობი მცირე წლოვანი ბაგრატის შვილი.

ბორენა სახლდება ოსეთში, მისი შვილიც ოსეთში იზრდება, შემდეგ დროში, ამის შთამომავალი დავით სოსლანი ირთავს თამარ მეფეს, ამის ქორწინების შესრულებას საეკლესიო კრებაც ნებას აძლევს, რადგანაც იგინი ბაგრატიონების გვარში მეშვიდე თავობა არიან და მათ ნება აქვსთ ქორწინების. ამის შემდეგ ხდება კიდევ, რომ გიორგი მესამეც ირთავს ოსეთის მეფის ქალს ბურდუხანს, რომლისაგანაც იშვა თამარ მეფე. როგორ ხდება ეს, რომ თამარ მეფის დედას, ოსეთის მეფის ქალს, ბურდუხანს გიორგიზედ ნება მისცეს ჯვარის წერის, საქმის სჯაშიაც არ შავიდნენ და ამის შემდეგ კი როცა თამარ მეფე თხოვდებოდა, მაშინ კი საქმე გამოიძიეს, რადგანაც ნათესავობის შიში აქვდათ და მხოლოდ გამოძიების შემდეგ მისცეს ნება ქორწინების.

თუ ამის შიში იყო, მაშინ ბურდუხანის გიორგი მესამეზედ ქორწინების უფრო უნდა ჰქონიყოთ ფიქრი, რადგანაც

ბურღუხანი მეშვიდე კი არა და იქნება არც მეექვსე თავობა იყო, მაგრამ ამ დროს სულ ადამური იყო ამ გვარი.

აქედამ ვფიქრობთ, რომ ბურღუხანი უნდა იყოს ხუდანის შთამომავალთა მომდინარეთა ასული და დავით სოსლანის კი უნდა იყოს ბაგრატ მეოთხის შვილის დემეტრეს შთამომავალი, თორემ თუ ასე არა, მაშინ გიორგი მესამეს ნებას არ მისცემდნენ ბურღუხანის შეუღლების, მიტომ რომ მათში ნათესაობა ჯერედ დრო შეუსრულებელი იქნებოდა.

ამიტომ ასე უნდა იყოს: ოსეთის სამეფოს განაგებდნენ მეფენი: ერთი შტო იყო ხუდანის წინაპრების და მეორე ოსთა მეფენი უნდა იყვნენ ბაგრატიონების გვარის წევრნი, ბაგრატ მეოთხის შვილის დემეტრეს შთამომავალნი. იქნება ამ ორ მეფეთა გვარს ერთმანერთში ნათესაობაც არ აქვხდათ.

დავით სოსლანის გარდაცვალება მიეწერება 1220 წელს, არც გვიან, არც ნაკლებად, ცნობა არის, რომ დავით სოსლანი ოსეთში, ოსთა მეფეთა ოჯახში მოკვდა, აქედამ დასკვნა გამოგვეყავს მის შესახებ, რომ XIII საუკ. ნახევრამდის, ოსეთში, ოსთა მეფეთ ბაგრატიონთ ოჯახის რიცხვი სჩანს, ამათ გარდა, ამ დროს, ხუდანის შთამომავალნიც იყვნენ და მეფობდნენ ოსეთში თუ არა! ამაზე კი არა სჩანს რა. მონგოლების შემოსევის დროდამ, ოსეთში უკვე ჩდებიან სხვა მფლობელნიც, ოსთა მოწინავე გვართა სხვა მეფენიც.

ქართველთ ბაგრატიონთ ნათესაობა ოსთა მეფეთა ოჯახებთან ჩვენ ისეთ მნიშვნელოვანად მიგვაჩნია, რაისა გამო ეს შენიშვნაც უნდა მოვიყვანეთ. თორემ ოდესმე მეისტორიესათვის ასეთი ნათესაობის საქმე საეჭვოთ დაშთება, ვინაიდგან ქართველნი ასე ხშირად ირთვენ ოსთა მეფეთა ქალებს, ეს როგორ იყო მათში, რომ მათს ასეთ ხშირ შეუღლებას ქრისტიანური ეკკლესიის წესებიც ნებას აძლევდა, ისიც ქართული და ოსური ეკკლესისაო.

ისტორიულის ცნობებით კარგად სჩანს, რომ ქართველთ

მეფენი და ბატონიშვილები ოსთა მთავართა ქალებს არც შემდეგ საუკუნოებში სტოვებდნენ უყურადღებოთ და თვით იმ აურ ზაურის და გახრწნის დროსაც, როცა საქართველოს მუსულმანები იკლებდნენ, მაშინაც კი ქართველნი ძრიელ ხშირად ირთავდნენ ოსის ქალებს. თვით XVIII საუკ. ვახტანგ მეექვსემ, ჩერქეზ ბატონის ქალი შეირთა ცოლად, მეფე ირაკლი II-ის შვილი ალექსანდრე ბატონიშვილიც ოსთა მთავრის ქალზედ დაინიშნა, მაგრამ ქორწინებამდის ქალს ყვავილი შეხვდა, თფილისში მოსული გარდაიცვალა, საქმე მით მოიშალა.

ეს ცნობა ჩვენ მოვიყვანედ მაგალითად, თორემ ჩვენ მაინცა და მაინც დიდ მნიშვნელობას არ ვაძლევთ იმას თუ ეს მეფენი ვის ირთავდნენ და ან ვის ქალებს ეტრფოდნენ. ეს ცნობა არის ნიშანი მის, თუ ქართველთა და ოსებს როგორი ერთობა ჰქონდათ ურთიერთ შორის ბოლომდე.

XI საუკუნეში, ბაგრატ ეოთხის დანათესაებამ ოსებს დიდი სარგებლობა მოუტანა. ამ დროდამ ბიზანტიელთ ოსეთი უფრო უკეთ გაიცნეს, რადგანაც მათ სიძეთ ყოფილ ბაგრატ კურატპალატი ოსებს დაენათესავა. მართალია ამ დროს, საქართველო და ოსეთი არაბებს ეკავად, მაგრამ ქართველთა და ოსთაც საკმარად ჰქონდათ თვისი სულის ძალა. არაბებს ესენი მარტოდ ხარკს აძლევდნენ. ბაგრატმა ოსეთს დიდი უყურადღება მიაპყრო, ოსეთში ოსებს არაბული სწავლა არ აკმარა. მრავლად დაუხსნა სხვა და სხვა სახის სკოლები, მასწავლებლად დაუნიშნა ქართველნი და ბერძნებიც. ბაგრატ მეოთხემ მალე ოსეთი კარგად გააქვეყნა ბიზანტიის წინაშე.

ამავ ბაგრატის მიხვედრით, ოსთა შვილების რიცხვმა გამრავლება იწყო შიო მღვიმის სასწავლებელში, აქ ბაგრატი მოესწრა იმისაც, რომ შიო მღვიმიდამ გამოსულ ოსის ნასწავლებრებს ნიშნავდნენ ოსეთის სკოლებში და ეკკლესიებში მასწავლებლად. მაშინ შიო მღვიმე იყო ოსთათვის იგი რაც ათონი და ათინა ქართველთათვის. ამის შესახებ თვით შიო მღვიმის სვანაქსარც მოწმობს. ოსებს სწავლის ჩვეულება XI საუკ.

თვით XVIII საუკ. შერჩათ. ამ დრომდე აქ ოსნი განუწყვეტ-
ლივ გადმოდიოდნენ და საღმრთო სწავლას იღებდენ. მერე
ოსებში ბრუნდებოდნენ, სამღვდლო პირთ ნიქოზელი აკურ-
თხებდა ხოლმე 1740 წლებამდე, ოსების სემინარია შიო (ღვი-
მეში გახლდათ, რომლის დაარსებაც ბაგრატ მეოთხეს ეკუთ-
ვნის ოსთა ძეთათვის.

სწავლა ქადაგების და ქრისტიანობის აზრით ოსთა სახე-
ლი დიდათ განითქვეს, ამათ სახელი მალე იქმნა ბიზანტიაში
გიორგი მთაწმინდელის წინაშეც ცნობილი. გიორგი მთაწმინ-
დელმა ოსები მთელ ბიზანტიას კარგად გააცნო. ამ დღიდან
ოსთა შვილებმაც იწყეს ათონზედ სწავლის მისაღებად წასვლა.
გიორგი მთაწმინდელის ერთი მოწაფე, მწიგნობარი გიორგი
მცირი ოსთაგანი გახლდათ, მთელს ბიზანტიაში ოსეთი ცნო-
ბილი იქმნა როგორც ერთი მაგარი კუთხე ქრისტიანობისა.
ოსეთის ასეთ ღირსებას იქამდის მიუღწევია, რომ იმავ დროს,
ბიზანტიელთ ოსეთში ხშირად უგზავნიად სხვა და სხვა მწვა-
ლებელ მამანი. ესეც კაი ნდობა არის საქრისტიანო ისტო-
რიაში ოსების მხრივ ბიზანტიელთ წინაშე.

გიორგი მთაწმინდელი მოგვითხრობს, რომ ბიზანტიაში
XI საუკ. გაჩნდა ერთი ვილაც სევეროსი, ქრისტეს სწავლის ავად
მქადაგი. ამის სწავლას აუყოლიებია ხალხი და თვით ბიზანტი-
ის იმპერატორიც. საქმე ისე წასულა, რომ იმპერატორი თურ-
მე სასტიკათ სჯიდა იმ ბერებს, ვინც სევეროსის სწავლის წი-
ნააღმდეგი იყო. იგივე გიორგი მთაწმინდელი მოგვითხრობს შემ-
დეგს:

სევეროსის წინააღმდეგი ყოფილა ასკეტი ბერი მაქსიმე;
განკაფული და ამის მოწაფენი ანასტასი პირველი, ანასტასი
მეორე. იმპერატორის ბრძანებით ეს პირნი შეუპყრიად, ჯერედ
უცემნიად, მერედ ციხეში ჩაუყრიათ. შემდეგ აფხაზეთში
გამოურეკიად და აქედამ ოსეთში დასაპატიმრებლად. მაქსიმე გან-
კაფული დაუპატიმრებიათ ოსეთის ციხე ჰიმრას. მოგვითხრობენ,
რომ ეს ციხეც ოსეთის საზღვარზედ არის. ანასტასი პირ-

ველი ჯერედ კოდორის ციხეში ყოფილა და მერე ოსეთში და ანასტანი მეორე დაუპატიმრებიათ ოსეთის ციხე შუკელს. ეს ციხეც ოსეთის საზღვარზედ სძევს.

ამავე დროს, ოსეთში მოსულან მქადაგებელნი მამანი კვირიაკოს. ამ მქადაგებელს ოსეთში ადვილად მოუღწევია და XI საუკუნე უქადაგნია კიდევ. მერე ოსეთიდან გადასულა ადგილს ზინეაპოს და იქ მიცვლილა ოსეთში. ამავე მქადაგებლის დროს, ოსეთში მოსულა მეორე მქადაგებელი ლონგინოზი. ესეც ოსეთში დარჩენილა, აქ უღვაწნია და აქვე გარდაცლილა.

აქ საკვირველი ერთი ის არის, თუ ამ დროს, ოსეთში რა გვარად იყო ქრისტიანობის სწავლა გავრცელებული, მართლმადიდებლობასთან სწორე, თუ წინააღმდეგი. სჩანს, რომ ოსეთი მაშინ მართლმადიდებლობით სწორე იყო და ოსეთში მიტომაც გზავნიდნენ ექსორიად სევეროს სწავლის მიმდევართ. ესეც ერთი ბეჭედი არის XI საუკუნის ოსეთის ერის საქრისტიანობის ისტორიის. ამ დროთა ოსთა ცხოვრების და სახემწიფო მართვა გამგეობის შესახებ ჩვენ ზოგიერთ მემისტორიენი სხვა და სხვა ნაირად აღგვიწერენ. მაგალითსაც მოვიყვანთ.

ოსეთის ახალ დროის მემისტორიე, მოცაქული დოქტორ პაფი სწერს, რომ 1019 წ. ოსეთის სამთავროები ერთად შეაერთა ოსთა მეფე ურდორემ. ამ მეფემ შექმნა ერთს ფეოდალურ სამეფოდ ოსეთის ერიო. ამ დროს, ოსეთის მეფეს ჰქონდა თავის სატახტო ქალაქი, ჰქონდა ადმინისტრაცია და მასთანვე კანონიერი სახელმწიფო ცხოვრებაო. ამავ პირის თქმით, ამ დროს, ოსეთი დიდს მეგობრობასა და მორჩილებაში ყოფილა ბიზანტიელთ წინაშე. ოსთა მეფის ორი ქალიც კი ბიზანტიაში გათხოვილან. ამით ოსებს დიდათ უსარგებლნიად. ბიზანტიური წესები შეუსწავლიად, რასაც ოსების ცხოვრებაზედ კარგი ეკონომიური და პოლიტიკური გავლენაც აქვნიდაო. ეს პირი თავის ისტორიაში, ოსებზედ ბაგრატის დიდს ნათესაობას, ზე გავლენას და სხვა რამ ისტორიულ საქმეებს კი თითქმის მალავს, არ ახსენებს.

ამ აზრის შესამოწმებლად მოვიყვანთ შემდეგ ცნობას, რაც კი ოსეთის XI საუკ. საქმიანობას შეეხება.

საქართველოს ისტორიულის ცნობებით სჩანს, რომ ოსებს მოეწონებოდა ოსეთში V საუკ. ერთი მეფე ჰყოლიდა და მის გარდა წვრილი ერისთავები, ეს ერისთავები განაგებდნენ თურმე თავთავიანთ საბძანებლებს. ერთი ერისთავი ამათში მთავარივით ყოფილა, რომელიც ოსთა მეფეს ინახულებდა და ყველა ერისთავთა მართვა-გამგეობის საქმესაც მოახსენებდა. ცნობა არის იმაზედაც, რომ ვითომც ქართლის ერისთავნი სულ ამ ერისთავების ჩამომავალნი გახლავან. ამას ოსებში ზეპირათაც ლაპარაკობენ.

არაბებმა როცა საქართველო და ოსეთი დაიმორჩილეს და ჰეხარკედ გახადეს, მის შემდეგ კი ოსეთში ერთ მეფობა ოსების დაამდაბლეს. მაშინ არაბებს როგორც ოსთა მეფე ისევე მის ერისთავნიც, ხარკს ცალკ-ცალკე უხდიდნენ. ვინც მეტს ხარკს მისცემდა, იმას იგინი თვით ოსთა მეფეს უთანაღწორებდნენ, ვინც ისლამს მიიღებდა, იმას კიდევ გადასახადს უნახევრებდნენ, როგორც ოსთა ერისთავს. თვედორე და აფრასიონს უყვეს ისლამის გამო სიკეთე, იგი ოსთა მეფეს შეუღდარეს. არაბების წყალობით VIII საუკ. ოსეთი გაივსო სხვა და სხვა მთავარ ერისთავებით.

ესეთი წესები ოსეთის ერს დიდათ ხრწნიდა და ლუპავდა, ამ გარემოებას დიდი ყურადღება მიაქცია ოსთა მეფე ურდორემ. ამან იგრძნა მის მნიშვნელობა, ამიტომ მან იმეცადინა და ოსთა წვრილმან მთავარ ერისთავები ისე დააყენა, რომელთაც მეფეზედ აღარავითარი საწინააღმდეგო აღარა შეეძლოთ რა. მათ წინ ოსთა მეფე წინანდელის უფლებით და პატივით განცხადდა. ეს გარემოება არაბთაც შეიწყნარეს.

ურდორე მეფემ 1029 წ. მოსჭრა თავის ფული, ძველი ხელთნაწერი ოსურ ფულის მოჭრაზედ შემდეგ სიტყვებს ამბობს: რაც მოგვყავს აქ: „ფულს ერთ მხარეს აქენდა არაბული წარწერა მეორე მხარეს ხუცური ასოების: ო., მ., უ. და

შუაში ჯვარი. ფულის არაბული წარწერის ასოები მათ ხალიფას სახელს სახავდა. როგორ და რამდენ ხანს იჭრებოდა ოსურნი ფული ამის ჩვენ არაფერი ვიცით, მხოლოდ ისიც კი არის ნათქვამი, რომ ოსთა სხვა მეფენიც სჭრიდენ ფულს VII საუკუნეიდამაჲ.

ურდურე გონიერი კაცი იყო, ეს თურმე შეიშურეს არაბებმა, ამათ ისურვეს მისი დამცირება და დაუძღურება, ამის ოსტატობასაც შეუდგნენ, იგი გადაჰკიდეს ჯერეთ თვის მოსამზღვრე, მთის ერს, ჩერქეზთ, ჩეჩენთ და ლეკთაც, მაგრამ იქ ოსეთის საფიქრად არა იქმნა რა. ყველგან ურდორე იმარჯვებდა. არაბებმა მერე სხვა ხერხი მოიგონეს, ურდორე მეფე გადაჰკიდეს კახეთის მეფე კვირიკეს. ამას ითხოვდა არაბთა პოლიტიკა, რომ კახეთი გაერთიანებულის ძალით არ დაწინაურებულიყოს, არამედ ყოველთვის რყევაში ყოფილიყოს. ასე ყოფნა მათთვის საჭირო იყო. შემცდარმა ურდორე მეფემ დაიწყო კახეთზედ ნაფარდობა, გალაშქრება, ხალხის ხოცვა, ურდორეს ჰკითხავდენ ამის მიზეზს, იგი არას ამბობდა, ხოლო არაბთაგან კი ოსებს შემდეგი ამბავი ეძლეოდათ.

კახთა მეფე კვირიკე გვთხოვს, რომ ჩვენ მის საქმეებში არ ჩავერიოდ, იგი აპირებს, რომ ოსეთზედ გადავიდეს, დაიპყრას ოსნი, მერე კახეთიც და ოსეთიც ჩვენ შეგვ ერთოს რჯულით, შემდგომ ოსეთის ესევე კვირიკე დაიჭერს ქართლის ხალხს, თფილისსაც, ამ ხალხის გათათრებასაც გვპირდება. ესე ასმენდნენ ოსებს კვირიკეს შესახებ, კვირიკესაც რასაკვირველია ამ გვარად ატყუილებდნენ. საქმე ისე ოსტატურად ეჭირათ არაბებს, რომ ამას ვერც ოსნი მიხედნენ და ვერც კახელები.

ჩვენდა სამწუხაროდ, ოსთა და კახელთა გაურკვეველობით, კახეთსა და ოსეთში ბევრი რამ უბედურებანი ხდებოდა არაბთა გავლენით და მოტყუილებით. მაგრამ ბოროტებას არსადიღამ შეტყობა არ ეძლეოდა. არაბთა მოხერხებამ იქამდის მიახწია, რომ ბოლოს კახთა და ოსთა მეფე ურდურე მსხვერპლნიც

იქმნენ, — ერთმა მეორე მოკლა, მერე მკვლელო მეფე კიდევ მოკლულის მონამ მოკლა და ამით გაიმართა არაბებისათვის სანატრი კახთა და ოსთა ბრძოლა და სისხლის ღვრა. XI საუკ. არაბთაგან ბევრი რამ ხდებოდა კახეთსა და ოსეთში.

მათ ნაქნართ საქმეების შესახებ ყველაზედ ვერ ვისაუბრებთ, მოვიყვანთ ზოგი რამ ცნობათა ახსნას და ნამეტურ ერთ გარემოებას, რაც კი ოსეთის XI საუკუნის ისტორიას შესახება.

ოსეთისავე ისტორიკოსი სწერს, რომ ოსეთი გაერთიანდა ურდორე ოსთა მეფისაგან 1019 წ. ამ დროს, ამით ოსები დაწინაურებულან. ამას გარდა, იმავე დროს, ოსეთში შემოვიდნენ საბერძნეთის მქადაგ ბერები და ოსთა ერიც გაანთავისუფლეს საქრისტიანო მწვალებლობისაგანაო. ამას გარდა ესევე პირი სხვა საგნებსაც ეხება და ყოველივე ამ საგნებთა ცნობიერების ისტორიიდან ოსებს ქართველებთან ძრიელ შორს აყენებს.

ოსები შორს არიან ქართულს ეკკლესიურს გამგეობასთან, შორს სდგანან ცხეთის საკათოლიკო სინოდისაგან, შორს არიან ქართველ მეფეთა ნათესავობისაგან. შორს არიან ქართველთ ყოველ ნაირის მისვლა-მოსვლა — მეგობრობისაგანაც, იმავე დროს, მისივე აზრით, ოსებს არა აქვსთ ანბანი, იგინი სწავლობენ ბიზანტიურს ანბანს და მხოლოდ მას ხმარობენ ერთმანერთში მისაწერად. ოსეთის ისტორიაში თუ სადმე ქართველობას ახსენებს, იმასაც თავის და ძალაუნებურად, რადგანც ისტორიულის ცნობებით სხვა გზა არა აქვს, მაგრამ რა, იმასაც ყალბათ, ბოროტად. რას ნიშნავს ასეთი სიცრუე, ასეთი ისტორიული სიყალბე. განა შესაწყნარისია და მისაღები ის უკლებლობა, რომ საქართველოს ახლო მდებარე ოსებს იგოდენ შეუგნებლობა აქვდათ, რომ მათ შეგნებულ ქართველთ მეზობლობის მნიშვნელობის სულ არაფერი ესმოდათ. ამიტომაც ოსებს ქართველებთან არავითარი კავშირი და მისვლა-მოსვლაც არ აქვდათ, ოსები ისეთ უგუნურებაში იყვნენ

ჩავარდნილნი, რომ მათ ვისთანმე მიმართვის და შველის დავლე-
ბის თხოვნის შნოც არ აქენდა. ეს დასკვნა არის ამ ისტორიის.

ამიტომაც ოსებს, საბერძნეთიდან მოუვიდნენ ვილაც მქა-
დაგებლები და ამათ აღადგინეს თურმე ოსებში დაცემული
ქრისტიანობაო. ოსებში რომ არსებობდეს განათლების მექონი
ინტელიგენცია, თავიანთ ქვეყნის ისტორიის მკოდნენი, მაშინ
ასეთ პირთა ოსეთის ისტორიის ასპარეზად ნავარდობის ნებას
არ მისცემენ, მაგრამ სამწუხაროდ, ჯერ დღესაც ეს ოსთა
შორის არ გახლავსთ, ამიტომაც ეს ოფიციალური მსწავ-
ლულნიც სარგებლობენ, რაც სურთ და უნდათ იმას ავრცელე-
ბენ ოსეთის ერის და ისტორიის შესახებ.

ამას გარეშე, ეს მეცნიერ მემისტორიე, აქეთ სცემია,
იქით სცემია და რაკი ოსთა ძველ საყდრებზედ ქართულ.
ანბანის ასოებს გარეშე სხვა ველარა უნახავს რა, ამიტომ გუ-
ლი გახეთქია, მერე ეს ცილი მოუგონია, რომ ვითომ ოსების
საყდრებზედ ქართული წარწერები ქართველებისაგან ძალათ
იქმნეს დაწერილები, ვითომ ქართველები ისეთი კაცი ჭამიები
იყვნენ და ტომთაყლაპიები, რომ ესენი თავიანთ ახლოს მყოფ
პატარა ხალხებს მუსრს ავლებდნენ და აქართველებდნენ, ყვე-
ლას ძალა უნებურად ქართულ ანბანსაც ახვევდნენ თავზედო.
ეხლა ის ანბანი, რომელსაც ქართველები ოსებს ახვევდნენ, იგი
ქართველების არის და არა ოსების — ოსურიო. მიტომაც
გამონახეს და შეუდგინეს ოსებს ოსური ახალი ანბანი. ოსეთ-
ში, საბერძნეთიდან ოსური ენის არა მკოდნე მისიონერები
შოდნიან, ესენი შერყეულ ოსებში ქრისტიანობას ამაგრებენ, ამ
დროს კი, ოსთა მეზობელ და მასთან მათ მონათესავე ქარ-
თველებს კი, რომელთა მისიონერებმა ოსური ენაც იკოდნენ,
ოსებსაც კარგად იცნობდნენ, ანათ კი გულზედ ხელები დაუკ-
რებიათ და სძინავსთ. ასე გამოდის ამ ყალბ მსწავლულ მემის-
ტორიეთა ნაწერების დასკვნა.

თვით ქართველთ მამათა ცხოვრება გვამცნევს, რომ მარ-
თალია ქართველნი, ისიც მარტო ქართლ-კახეთი და სამშვილ-

დე, არაბთ მეხარკენი იყვნენ, მაგრამ იმაც დროს, ქართველებს, ჰქონდათ ძრიელი ეკკლესია, ძლიერი კათალიკოზის საყდარი, ქრისტიანობის მქადაგნიც მრავალნი, რომელნიც მთასა და ბარში დადიოდნენ და არაბთა მეშურნეობის გამო, ცხარედ იცავდნენ არა მარტო ქრისტიანობას, არამედ გვაროვნულ ცნებასაც, ოსთათვის საბერძნეთილამ მოსულთ ბერძნეთ მქადაგებელთ საქმე მოგონებული ჟორებია ყალბ მეისტორიეთაგან. რა არის, ამით ქართველების ერთობა და გავლენა ოსებს მოაცილონ. ასეთ მომაკვდავ პირები ასე სჩადიან, ოსებს ქართველებისაგან მკაცრად აცალკევებენ, მაგრამ ისტორია და მისი მასალები კი ამ ორ ერის ერთობას მაგრად იცავს, რის წინააღმდეგაც ასეთ მომაკვდავი ვერაფერს აწყობენ.

მართალია ის გარემოებაც, რომ არაბთაგან საქართველო და ოსეთი გაჭირებულ ხანაში ჩავარდა, რისა გამო აქ ქრისტიანობის საქმენიც ცოტათი მდაბლდებოდა, მაგრამ ისიც კარგად სჩანს, ამ დაუძღურების დროსაც კი ქართველები და ოსები არაბთაგან სწავლობდნენ სხვა და სხვა არაბულ მეცნიერებას, სწავლას, არაბულ ენას, მათებურ ხელოვნობას, ვაჭრობას, ვარსკვლავთ რიცხვას, მკურნალობას და სხვათაც ბევრამეს, რაც კი შენიშნული იყო იმ დროის არაბთა შორის.

არაბები გველობდნენ, ხოლო იგინი ჩვენს საქმეებში არ ერეოდნენ, ოსეთი მათ ხელში ისეც არ იყო დაცემული, როგორც ზოგი ერთნი ფიქრობენ, და ამის შესახებ სწერენ კიდევ უალბ ისტორიულ ცნობებს. არაბთაგან ქართველებთან ერთად ოსები სწავლობდნენ როგორც ავს, ისევე კარგსაც. ესა სჩანს შემდეგის გარემოებიდამაც: ქართველნი და ოსები ისეთი მოწინააღმდეგეები და დაცემულები რომ ყოფილიყვნენ, როგორც ზოგიერთებს ჰგონიათ, მაშინ დავით აღმაშენებელის მეთაურობით ქართველნი და ოსები ხომ არაბებს ვერ დასძრავდნენ, ვერ გააძევებდნენ, საქართველო და ოსეთი ვერ გათავისუფლდებოდა. ქართველთ და ოსებს მაშინ მრავლად აქენდათ უმაღლესი სასულიერო და საერო სასწავლებლები, ჰყვანდათ მრავლად გა-

ნათლებულ მასწავლებელნი და მწიგნობარნი, მრავლად შენდებოდნენ შესანიშნავი ტაძრები, ქართველნი და ოსნი ასეთ წარმატების გარდა დაწინაურებულები იყვნენ შინაურის საქმეებითაც, მათ ცხოვრებას თავის საკუთარი სახე და აგებულება აქვდა, არაბთა ემირებს იგინი მარტოდ ხარკს აძლევდნენ.

ჩვენი მატთანე ამბობს, რომ ოვსეთი მტერთაგან შეუვალი იყო, ხშირად მას გარეშე მტერი ვერას აკლებდა. ეს თუმცა ასე იყო, მაგრამ იმასაც არ დავეარავედ, რომ ოსთა სამწუხაროდ, თვით ოვსთა დიდებულთა შორის სჩნდებოდნენ ისეთნი პირნიც, თვით მათ მთავართა და დიდებულთა შორის, რომელნიც ერთობ ადვილად სთესავდენ ურთიერთ-შორის შფოთებს, ომებს და სისხლის ღვრას, ამის მაგალითები ოვსებში არამც თუ ერთხელ და ორჯელ ხდებოდა საუკუნეთა განმავლობაში, არამედ ოცჯერ და ორმოცჯერ, თითქმის ყოველ წელს და დროს, მათ ელოდათ შინაურ დიდებულთაგან ერთმანერთხედ სულ უბრალო რამის გამო ატეხა და ომის დაწყება. ამისთვის კმაროდა თუნდ ერთი ქალის გათხოვების მაგალითი, თუ ამა და ამ სახლის ოჯახიდან ქალი ცოლად შენრად შეირთე და არა მეო.

ოვსებს მართალია მთელს თავიანთს არსებობასა და ისტორიაში, ქართველებთან მხოლოდ V საუკუნის ნახევარს მოუხდათ მტრობა და სისხლის ღვრა, მასზედ წინედ და შემდეგაც ეს მათში არას დროს არ ყოფილა და ვახტანგის ძილამ მოყოლებული დავით აღმაშენებლამდე სულ იმას სცდილობდენ, რომ ოვსებთან როგორმე სიყვარული ჰქონიყოთ და ყოველთვის მათში მეზობლური და ამხანაგური კავშირი ყოფილიყო და დფუძნებული.

ჯერეთ არაბთა ფლობამ დააფიქრა ქართველნი და ოსნი, ესენი მიხვდნენ იმ გარემოებას, რომ მათთვის შუღლი და უბრალოდ ომები აღარ გამოდგებოდა, რადგანაც ხშირად ორივე ერთ ერთ ტაფაზედ იწოდნენ. ოსებს ქართველებზედ უმეტესი

ნათესავობა სხვებთან აქვდა, მაგრამ ქართველთ უსიამოვნებას კი ერიდებოდნენ და ამ ნათესავობაში კი უფრო ხშირად იმართებოდა მათი აურ-ზაური. მაგილითებსაც მოვიყვანთ:

ყაბარდოელები, ოსთა მახლობლად მცხოვრებნი და ნათესავნიც მათი, ხოლო ოსთა ხშირად მეზობლანი სჯულ ქრისტიანობის მხრივ, რაისა გამო მათ ხშირად ოსები მუსრს ავლებდნენ, რადგანც ოსნი მათ სჯობნიდნენ ყველაფრით. ყაბარდოელები ჩვენ „ქართლის ცხოვრების“ ყიფიასხელებათ მიგვაჩნია.

ჩერქეზებს, რომელთაც ოსნი „ქესაქს“ უწოდებენ, ამათანაც ხშირად უხდებოდათ ისეთი ბრძოლანი, რის მსგავსი ქართველებთან V საუკ. შემდეგ არას დროს არ მოხდენიად. ოსნი კი ჩერქეზებს ყოველთვის სძლევენ.

ჩეჩნებს, რომელთაც ოსნი „ცაცანს“ უწოდებენ, ამათანაც თითქმის განუწყვეტლივ აქვდათ ომ ანობა. ბრძოლაშიც ყოველთვის ოსნი სჯობდნენ მათ, რადგანაც ოსები მათზედ გაცილებით მაღლა იდგნენ შევნებით, საომარის მოწყობით, ადამიანობითაც კი და სხვაფრივითაც.

ლეკებს, ანუ შირვანელთ, რომელთაც ოსნი „ყუმიყს“ უწოდებენ, ამათა ხშირათ ისეთ ბრძოლანი გადახდენიად თავს, რის მსგავსნი ოსებს ქართველებთან სულ არ მოხდენიად. წარმოიდგინეთ, რომ თუმცა ლეკთა რიცხვი ოსებზედ ყოველთვის მეტი იყო, მაგრამ ოსები მათ სასტიკათ ამარცხებდნენ, რადგანაც ოსები ამათზედ გაცილებით ყველაფრით მაღლა იდგნენ.

ქისტები, ამათ ოსები „მყალებს“ უწოდებენ, ამათანაც ხშირად ჰქონიად სისხლით ბრძოლა და ესენიც მრავლად უმარცხებიან ხოლმე. ყველა ამ ხალხების წინაშე ოსნიც ყოველთვის მძლავრნი და სახელოვანნი იყვნენ.

ოსებმა, სისხლით ბრძოლა არ იცოდნენ ქართველებთან, მოხევებთან, თუშებთან, ხევსურებთან; ფშაველებთან და სხვა ასეთ ქრისტიანთ ქართველთ ტომთა მონათესავეებთან. XI

საუკ. შემდეგიდამ, რასაც უცხო ტომის მეისტორიენი უმეც-
რულის თვალთ უმზერენ და ქართველთა და ოსთა მივიწყებას
სწერენ, მტრობას და სხვებს, სწორედ ამ დროდამ იწყება
ქართველთა და ოსთა მეგობრობა და სიყვარული, რაც XII
საუკ. შემდეგ ხომ უფრო მტკიცედ დამყარდა. ოსებმა კარგად
იციოდნენ ქართველთ ღირსება, ამიტომ იგინი ქართველთ მე-
გობრობას დიდათ აფასებდნენ.

როგორც ვსთქვით, ოსები თუ მტრობდნენ უმეტესად
ზემო ხსენებულ ხალხებს მტრობდნენ უფრო. ოსები მათ
მტრობას მით უფრო არ სტოვებდნენ, რადგანაც ხშირად
თვით იგინი სტებდნენ უბრალოდ და უსაგნოთ ოსების წინაშე
ბრძოლას, ოსებთან უსიამოვნებას იგინი არ ერიდებოდნენ
თვით ისეთ დროსაც, როცა ოსები სამეფოს წესებით მძლავ-
რად იყვნენ დაწინაურებულნი. XI საუკ. შემდეგ, ოსეთის ის.
ტორია XII საუკ. დიდათ უკავშირდება დავით აღმაშენებლის
მეფობას, ამიტომ მივალთ XII საუკ. და დავითის მეფობაზედ.
დავითმა იმერეთ-აფხაზეთში მეფობის დროს, მსწრაფ გამოი-
ჩინა დიდი გარდამეტებული სამეფოს აღდგენის ნატვრის მზნე-
ობა. ამიტომაც იგი შემდეგ იწოდა „აღმაშენებელი“ იგი დი-
დი მონატრე იყო ქართლ-კახეთის კათავისუფლების, ასევე ოსე-
თის. ოსებს და ოსეთს იგი გარდამეტებულის პატივისცემით
უმზერდა, ნამეტურ დაბალ ხალხს. დღე და ღამ სკდილობ-
და მათს ერთობას საქართველოსთან, ჭეშმარიტის სიყვარუ-
ლით, გულ ახსნით, თავ-დადებით და სხვანი, რის მაგალითებიც
ოვსთაგან დავით მეფემ უადვილესად სცნა, ამიტომ მან იმერეთს
მადლობა შესწირა, ოვსთა მეფე და ოვსის ხალხი მიითვალა
თვის მარჯვენა მკლავად.

ოსთა ერის პატივისცემაში დავითი არ შესცდა. ოსთა მეფე
და ერი მას დიდს პატივისმცემლებათ გაუხდნენ. ოსების ესეთი
აზრი დავითმა წინაღვე იცოდა, რადგანაც ოსები მას იმერეთ-
შიაც შევლოდნენ ჯარის მოგროვების დროს. ქართლში ხომ
პირველ ერთგულებათ ესენი გაუხდნენ. ოსების დიდი იმედი

ჰქონდა დაეთს, მან ადვილად დასძრა არაბ-თურქნი და გააძევა ქართლ-კახეთ და ოსეთიღამაც.

დავით აღმაშენებელს ოსები ძმად შეეფიცნენ, დადეს დიდი საერთო სიყვარულის მცნება, მის შემდეგ დავითმა სააქართველოს მიჯნები დასდვა, აღმოსავლით გურგენის ზღვა, ასევე დასავლით ტრაპიზონამდის, ჩრდილო-დალისტან ოსეთ და სხვა კუთხენი. სამხრით არმენია. ასევე ოსთა სამეფოც შემოთარგლა თვის მოსამზღვრე-ყაზარდოელ, ჩერქეზ, ჩჩენთ, ინგუშები და ლეკებთაგან, ოსეთის სრული სამეფოს სამთავროების საზღვრებიც დაარსა. მართალია ამ დროს, ოსებს გონიერი მეფე ზურაბი და ყავდინა ჰყვანდათ, ვგონებთ, ბაგრატიონთ გვარის თუ ხუდანის მომდევარნი, მაგრამ დავითმა ამ ოსთა მეფეთა სიკარგე არ იკმარა, მას, როგორც ქართველი ერის გონიერებით დაწინაურება სურდა, ისევე ენატრებოდა ოსეთის წარმატება, ოსთა ძეთა განვითარებაც. (ძ. ხელ.).

ამიტომაც ათინაში სასწავლებლად გაგზავნილ ქართველთ შორის, ერივნენ მთიელნი და ოსნიც. ამას ასაბუთებ მოხვევის გრიგოლ ჩახრუხაძის ცნობაც. ამას გარდა თვით რუისის კრებაც მიტომმ ოხდა, რადგანაც დავითის აზრი ის იყო, რომ ამ ალაგს მთის ერნი და ოსნიც უფრო ადვილად დაესწრებიან, თვის ქვეყნის და ერის ცხოვრების ნაკლთა შესახებ თავი სუფლად ილაპარაკებნო. ეს იყო მიზეზი, თორემ უამისოდ რუისის კრება უნდა მომხდარიყო თფილისში, ან ცხეთაში, რადგანაც ეს ალაგებია საქართველოს შუა გული.

რუისის კრებას პირდაპირ მთიელთა და ოსთა ცხოვრების საქმენი აქვნდა საჩხულად დადებულნი.

კრების მუხლებთა საგანნი ერთნაირად ეხებიან როგორც ქართლს, ისევე მთიელთ და ოსებსაც, რადგანაც მსჯელობის საგნის კილო სჯული, ქრისტიანობის მხარეც იყო, ამას კი ქართველთ გარდა მთიულნი და ოსნიც აღიარებდნენ, მთიულნიც და ოსნიც ქართლის კათოლიკოსს ექვემდებარებოდ-

ნენ. ოსები ქართველებს მარტოდ რჯულის მხრით ექვემდებარებოდნენ, სხვა ყოველივე მათი იყო.

ისტორიით ვიცით, რომ კრების ზრუნვა მიტომ იყო საერთოდ მიმართული ქართველებზე და ოსებზედაც, რადგანაც არაბებმა მთის ერსა და ოსებზედ უფრო დაასვეს თვისი ცხოვრების ბეჭედი, მათში ზოგი თუ სასარგებლო იყო, ზოგიც მავნებელი, ოსთა ერის ცხოვრების წესების გამფუჭებელი. მაგალითებრ ოსებს შეურყიეს მცირედ ქრისტიანობა, ამას გარდა, არაბებმა ოსების ცხოვრებაში სხვაც ბევრი რამ მოთხარეს და არაბულს ყაიდაზედ გადააკეთეს. ამას დიდი ისტორია აქვს. არაბებმა იმეცადინეს და ოსის ქალები დაიხსლოვეს, ყოველი არაბი მოხარული იყო, რომ რამე ხარკში ოსის ქალი მიეღო, ან ეყიდნა ვისგანმე, რასაც მათ ოსებიც კარგად შეაჩვიეს.

არაბნი ყოველთვის სცდილობდნენ და ოსთა ქალებს მრავლად ყიდულობდნენ და მერე მათ არაბეთში ამგზავრებდნენ. ოსების მტრობა მათ მიტომ უფრო აქვდათ, რადგანაც ოსნი ქართლ-კახეთის ქართველებზე უფრო თეთრი კანიანი და ლამაზი ხალხია და ამათ კი არაბნი ვერ იმონებდნენ ადვილად. ყველა არაბთა დიდ-კაცებს სახლში, ყმაწვილების გამზრდელათ ოსის ქალები ჰყვანდათ ძიძათ, მათი ფიქრი იყო, რომ არაბის ყმაწვილი თუ ოსის ქალის რძეს მოსწოვს, მაშინ იგი სხვა სისხლის გახდებო.

არაბებმა ოსის ქალებს ასწავლეს პირის პარსვა, ან ლამაზათ მოკახშვა. ამას გარდა ისწავლეს მათგან სახეზედ წითელ და თეთრ უმარლის წასმა. თმის გაშვება, ნაწნავების მხრებზედ ჩამოშვება. ისწავლეს „ჩირქის“ კეთება, ფერ-უმარლის და სხვაც ასეთნი. დავით აღმაშენებლის ერთ საფიქრელს მხოლოდ შეადგენდა ყიფჩახელთა საქმე, რომელნიც ოსთა მოსამზღვრენი იყვნენ. დავითს დიდად სურდა როგორც ოსების სიკეთე და არაბთაგან განთავისუფლება, ისევე ყიფჩახელების ყირიმელ დამეგობრება, რადგანაც ჭამ დროს, ყიფჩახნი, არაბთაგან თავისუფალნი იყვნენ. იქ არაბთა ფეხი ვერ მოიკიდეს.

დავითმა ყიფჩახელების დამეგობრების საქმეში ოსთა მეფესაც სთხოვა. ოსთა მეფემ სიამოვნებით მიიღო დავითის დავლება; ოსთა მეფეც ჩაერია ამ საქმეში, მალე გაიბა საუბარი და ერთობის სიყვარული ქართველთა, ოსთა და ყიფჩახელთა შორის. ამ საქმის გამო დავითი ოსეთში იმერეთიდან ხშირად გადადიოდა. ოსთა მეფისაგან დავითმა კარგად გაიცნა ყიფჩახელნი, ასევე მათი ცხოვრება, ამას გარეშე ოსის მეფემ დავითო გააცნეს კარგად თვით ყიფჩახელთა მეფეთა ოჯახის შინაური საქმენი და ის გარემოებაც, რომ მათ მეფეს ჰყავს კარგი მხედრობა, ომებში უძლეველნი, მასთან მხნენი და ნიჭიერნი, რაც ცნობილი იყო თვით არაბთათვისაც. არაბნიც ამიტომ შორიდან ფლობდნენ მათ, სამხედრო საქმეებს გარეშე, ოსთა მეფემ დავითს კარგად გააცნეს ყიფჩახთა მეფის ოჯახის საქმენიც, ამასთანავე აცნობეს ისიც, რომ ყიფჩახელთა მეფეს ჰყავს ერთი ასულიც, გასათხოვარი, ეს ქალი არის კარგად გაზრდილი და ღირსეული დედოფლობის, ურჩია ოსთა მეფემ დავითს, რომ კანის ინებებთ თუ ამ ქალის შერთვას ისურვებთ თქვენა, მაშინ ჩვენსა და მათ შორის დიდი ერთობა და სიკეთე ჩამოვარდებაო.

ოსთა მეფის რჩევა დავითს დიდად მოეწონა. ამაზედ მადლობა უთხრა. ეს ჭკუიანი კაცი მიენდო ოსთა მეფის სიტყვას, მალე ყიფჩახთა მეფე ათრაქა შარალანის ძეს კაცები გაუგზავნა და თვისი ასული გურანდუხტ ცოლად სთხოვა. ესეთი თხოვნა ყიფჩახთა მეფეს დიდათ ესიამოვნა, ამისთვის გაიმართა კაცების გაგზავნ-გამოგზავნა. წერილების წერა. ოსთა მეფეც სცდილობდა. ყიფჩახთა მეფემ დავითს სთხოვა, რომ ოსთა მეფისაგან ნება აიღეთ, რომ ჩვენ ამ საქმისათვის მათს სამეფოზედ თავისუფლად ვიაროთო. ოსთა მეფემ სიამოვნებით დართა ნება ორივე მხარეს თავისუფლად სიარულის. ამ გარემოებამ ქართველთა, ოსთა და ყიფჩახთა სიყვარულს კაი საფუძველი დაედო. საქმე მოეწყო, დავითის ქორწინებაც მომზადდა, ამ საქმეშიაც ოსთა მეფე დიდს მონაწილეობას იღებდა.

ამ დროს ყიფჩახთა მეფე ქრისტიანი ყოფილა, ასევე ზოგი ხალხნიც, ზოგს ისლამი ჰკავებია და ზოგს თვისი ძველი რჯული. დავითმა ქორწინების შემდეგ დიდი ყურადღება მიაქცია ყიფჩახელთ, მათ ათასობით იწყეს გაქრისტიანება. XII საუკ. ნახევარს მთელი ყაბარდო ქრისტიანობას აღიარებდა, მერე კი მათ ეს დაკარგეს, ისევ ისლამს დაუკავშირდნენ. დავითის შეუღლების გამო ისევ „ქართლის ცხოვრებას“ ვალაპარაკებთ, რადგანც ამ საქმის მეთაური ოსთა მეფენი გახლდნენ.

— „ამისათვის წარავლინა კაცნი სარწმუნოანი, და მოუწოდა ყიფჩახთა სიმამრსა თჳსსა, ხელთ მათ სიხარულითა. მიითვალეს, გარნა ითხოვეს გზა მშვიდობისა ოსთაგან. ამისათვის აიძულა შეიქმნა და ბრძანა წასვლა ოსეთსა და სიტყვისამებრ თანა წარემართა და თანა წარიუყანა გიორგი ჭყონდიდეელი, მწიგნობართა უხუცესი თჳსი, სრული ყოვლითა სიკეთითა, სულისა და ხორცისასა, სასვე სიბრძნითა და გონიერებითა, განმზრახნი. სვიანი, ფრთხილი, და საქმეთა და ღვაწლთა მისთა, შევიდეს ოსეთსა და მოეკებნეს თანა აღზრდილი ზატრონთა, და თანა განკაფული ყოველთა გზათა და საქმეთა და ღვაწლთა მისთა, შევიდეს ოსეთს, და მოეკებნენ შეიქმნი ოსეთისანი, და ყოველნი მთავარნი მათნი, და ვითარცა მონანი დადგეს წინაშე მისსა, აიხვნეს მძევალნი ორთაგანვე ოსთა და ყიფჩახთა და ესრედ ადვილად შეაერთნა ორნივე ნათესავნი, და ჰყო მორის მათსა მშვიდობა და სიყვარული, ვითარცა ძმათა, აიხვნა ციხენი დარეილისა, და ყოველთა კანთა ოსეთისათა და კავკასიის ძისა თანა და შექნნა გზანი მშვიდობისა, ყიფჩახათვის, და გამოიყვანა სიმრავლე ფრად დიდი, სიმამრი და ცოლის ძმანი თვისნი და არცა ცუდად დაშვრა, არცა უსაქმოდ მათი გამოიყვანა, არამედ მათითა ხელითა მოსრა სრულიად სხარსეთისა ძალნი და დასცა შიში და ზარი ყოველთა შეიქმნა ქვეყანისათა და მათითა საქმითა თანა ყოვლითა ქმნნა საქმენი დარწმუნებულნი“.

ეს ამოღოლი ამონაწერი აქ მიტომ მოვიყვანეთ, რომ მკითხველი დარწმუნდეს მაზედ, თუ XII საუკუნეში, ოსებს რა ძალა და მეზობლოური ურთიერთობა უნდა ჰქონიყოთ ქარ-

თველებთან. როგორც ზემოთაც ვსთქვი, ჭეშმარიტად, რომ დავით აღმაშენებლის მხრით ოვსთა წინაშეც დიდი საქმე არის ეს, დავითმა ოსები, ყიფჩახნი და მთის ერნი სიყვარულით დააკავშირა თურმე.

დავით აღმაშენებლის მგზავრობა ოვსეთში მით არის კიდევ შესანიშნავი, რომ მას თან გაჰყვა ოვსეთში მწიგნობართ უხუცესი გიორგი ჭყონდიდელი, კაცი ბრძენი და გამოჩენილი თავის დროის სამეცნიერო და საღვთისმეტყველო მხრით, გიორგი ჭყონდიდელის მგზავრობა ოვსეთში უნდა ჩაითვალოს დიდს საქმეთ ოვსეთის ისტორიაში, ასეთი ბრძენი, სამღვთო მეტყველი, რიტორი, ფილოსოფი და მქადაგებელი პირი ოვსეთს და მის ერს ერთობ იშვიათად სწვევიად ხოლმე, გიორგი ჭყონდიდელი ძველს ქართულს მწერლობაში კაი მშრომელ პირად ირიცხება. ამ ფილოსოფმა ოვსეთში ისეთი საქმენი ნახა რაისა გამო თავის სიცოცხლე და მოქმედება იქ ისეთ საჭიროდ შეერაცხა, რომ ოვსეთში თავის მეგობარს მეფე დავითს თავი დაანება, ოვსეთში დარჩა, საქართველოში არ წამოჰყვა, ოვსთა შვილებთათვის დაარსა სასწავლებლები, დაუწყო მათ აღზრდა, გამოწურთვნა. გიორგი ჭყონდიდელი ოვსეთის ერის წინაშე გიორგი მთაწმინდელად უნდა ჩაითვალოს. ამან ეცადა ოვსეთში ოვსური ენის შესწავლას და მასვე დროს ზოგი რამ საჭირო ლოცვების ოსურათ თარგმნას, მას აზრი აქენდა რომ ოსურს ენაზედ ეთარგმნა „სახარება“ „დავითნი“ „სამოციქულო“ და სხვანი, ყველა საჭირო საეკლესიო საქრისტიანო წიგნები. რასაკვირველია ქართულის მხედრულის და ხუცურის ასოებით იწერებოდა ყოველივე მაშინ.

სამწუხაროდ, გიორგი ჭყონდიდელს, ამ ნიჭიერს მღვდელ მთავარს ჰაზრი ვერ განუხორციელდა. იგი ვერ შეესწრა ოვსთა ენაზედ საღმრთო წერილის თარგმნას და მწერლობის დაარსებას ოვსთა ძეთათვის. ოვსეთში დამკვიდრების და მოქმედების დაწყების შემდეგ მერვე წელიწადს ავად გახდა და ოვსეთშივე მიიცვალა. გიორგი ჭყონდიდელის სიკვდილი ყოფილა მოუ-

ლოდნელი, თავზარდამცემი თვით დავით აღმაშენებლისთვისაც, რადგანაც მეფეს სკოდნია დიდებული წადილი გიორგი ჭყონდიდელის შესახებ, ვისაც კი სკოდნია გიორგი ჭყონდიდელის შრომის დაწყების საქმე, იმას დიდათ გულს სტკენია მისი უდროვოდ სიკვდილი. ამ მღვდელ-მთავრის სიკვდილს „ქართლის ცხოვრება“ ასე აღწერს:

„ხლო მამინ, ფსეთს უფთასა მიიტყვასა გიორგი ჭყონდიდელი, და თავადგა სიყრმითაგანთა ჰატრანი მსახურებათათს, და ჰატრითა დიდითა წარმოგზავნეს მონასტერსა ახალსა, და მუნ დაემარხა, რომელი იგლოვას უოველმან საშეფომან, და თვით შეფუქმან ვითარცა მამა, შემოსითა შავისათა ორმეოც დღე, ვიდრემდის იშვა ვახტანგ, რომლისა სახელითა დახსნა გლოვას“.

გიორგი ჭყონდიდელის ვანძრახვა ოვსთა მეფესა, მთავართა და დიდებულთაც კარგად სკოდნიად, მათ უფრო უგლოვიად ეს აღამიანი, შესაფერის გლოვით მოუსვენებით დავით აღმაშენებლის წინაშე და დაუსაფლავებიათ ახალს მონასტერს. ეს პირი ისე არავის დააკლდათ, როგორც ოვსებს, გიორგი ჭყონდიდელი რომ ისე მალე არ გადაცვლილიყო, მაშინ, ოსურს ენაზედ საეკლესიო წესების შესრულება ადვილად მოეწყობოდა, ოსეთის საყდარი ოსური ენით ჩაიდგავდა სულს, მისი ხმოვანება და ოსური ძალებიც დედა ენით გაციკროვნდებოდა, გიორგი ჭყონდიდელის ოსურ ნაშრომ ნათარგმნთ დედნებიც დაილუპნენ და დაიფარნენ დროთა მიმდინარეობის ჯურღმულში. ამ უბედურებას ქართულთ მემატითიანენი უწოდებენ „წაღმართისათვის—უკულმართს მოვლენას“ როგორც ხალხი იტყვისო.

საღმრთო ფილოსოფ გიორგი ჭყონდიდელ დიდათ სურდა ოსურ ენაზედ საღმრთო წერილის დაარსება. იგი ამის სასარგებლოდ შრომობდა, ამიტომ ეს პირი მწიგნობრობისთვის დაუცხრომლად ეუშავობდა. ხშირად სთარგმნიდა ბერძულის ენადამ წიგნებს, ამათ გარდა თვითაც სწერდა საკუთარებს ქართველთა და ოსთა შესახებ. სწორედ ამის მიზეზი იყო ის გა-

რემოება, რომ გიორგი ჭყონდიდელმა ქართლის მონასტრები-
დამ გაიწვია ნასწავლ მწიგნობარ ბერები, ოსეთში დახსნა აუ-
არებელ სამრევლო სკოლები, ეს ბერები მასწავლებლებად და-
ნიშნა, რომელნიც ოსთა შვილებს წერა-კითხვას ასწავლიდნენ,
გიორგი ჭყონდიდელი იყო ისეთი მწიგნობარი პირი, რის შრო-
მიდამაც, შემდეგ დროთათვის, ჭყონდიდელთათვის დაიღო
მწიგნობრობის მიმდევრობა მცნებად, მასთან საღმრთო ფილო-
სოფობა. საქმე ისე დაწინაურდა, რომ ჭყონდიდლები მკურნა-
ლობასაც კი აქცევდნენ ყურადღებას და შემდეგ დროს, რო-
ცა ნუქარდინ სულთანი დავით სოსლანმა გააძევა და ყარსი
დაიჭირეს, მაშინ აქ მტრის ჯარში ხელთ იპყრეს ერთი არა-
ბული კარაბადინი, რომელიც მალე მწიგნობართ ჭყონდიდე-
ლის მოწონებით და თამარ მეფის ბრძანებით ეს „კარაბადინი“
ხოჯა ყოფილმა ქართულადაც სთარგმნა, რის თარგმნის ცნო-
ბა დავით სოსლანსაც კარგათ აქვდა თურმე შესმენილი.

ასე, ცნობა არის, რომ გიორგი ჭყონდიდლის, ნასწავლ
ქართველ ბერები ოსეთში მკურნალობასაც მისდევდნენ და ამ
სახით იგინი უფრო მოქმედებდნენ ოსებზედ. გიორგი ჭყონ-
დიდლის თავოსნობით, ქართველთ ბერებთაგან ოსებში მისიო-
ნარული ნიადაგიც დამკვიდრდა, ამის დროდამ, ქართლ-კახეთ,
იმერეთიდან ოსეთში ხშირად გადადიოდნენ სხვა და სხვა მი-
სიონერები და ქრისტიანობას ჰქადაგებდნენ. ეს გარემოება გა-
მოიწვია იმან, რადგანაც არაბებმა X საუკ. დაღისტნელნი
უკვე ისლავს დაუკავშირეს. ოსების შიშიც აქვდათ. გიორგი
ჭყონდიდლის შემდეგ, ქართლიდან ოსეთში ხშირად მიდიოდნენ
და მისიონერობდნენ. ნამეტურ ათონის მთიდანაც მოდიოდნენ
ნასწავლ ქართველთ ბერები.

ასეთ მისიონერთა რიცხვი ოსეთში ერთობ დიდი იყო
XII და XIII საუკ. ნახევრამდე. ასეთ ზქადაგებელ მამები თავ-
დადებით შრომობდნენ, ამათ გაასუფთავეს ოსეთი თვისის ცდით,
უზრუნველ ჰყვეს ოსეთში ქრისტიანობა, ასევე შემოფარგლეს
ქრისტიანობის უშიშრობით თუშეთი, ფშავ-ხევსურეთი და

ბელეჯანი. დაღისტანშიაც გადავიდნენ და აქაც შრომობდნენ. XIII საუკ. იყო ერთ ასეთ მქადაგებელ მისიონერთაგანი პიმენ სალოსი, ათონის მთის ქართველთ სასწავლებელში გაზდილი, რომელიც ოსეთშიაც შრომობდა და მქადაგებდა ქრისტეს სწავლის სიმტკიცეს და მწიგნობრობას. ოსეთში ამასაც აქვს შრომა დადებული. ეს გარდაიცვალა XIII საუკუნის ბოლოს ოსეთისაკენ. ამის შემდეგ კი ოსეთში ყოველივე ასეთ სამისიონარულს ცდას და შრომას ბოლო მოეღო, რადგანაც XIV საუკუნეში, როგორც ქართველთათვის, ისევე ოსთათვისაც იწყება მეტად შავი და ბნელი დღეები მუსულმანთა ტომთაგან.

შემდეგ დროს ოსთათვის დავით აღმაშენებლის მეფობას აქვს დიდი მნიშვნელობა, როგორც ოსეთში შესვლისას, ისევე შემდეგ დროის დიდებულების ცნობათ საკმარისია დაეასახელოთ ის გარემოება, რომ დავით აღმაშენებელმა ოსების დახმარებით მოსპო და დამდაბლნა ლეკნი და სხვა მათ მოსამზღვრენი ისე, რომ მათ ქურდობა აღარსად შეეძლოდ, რადგანაც იგი იმ დროს განითქვენენ ქურდობით და ტაცობით. ამაზედ „ქართ. ცხოვრება“ ასე მოწმობს:— „დავითმან ადავსნა კეთილთა საბოძკრითა ქურდნი, ჯეკნი და თათარნი“ კვალად:— „დარუბანდსა და მოსწყვიდენ ქურდნი, ჯეკნი და ეიფჩაყნი დარუბანდელსანი“ და მრავალიც ამ გვარნი, რასაც ოსთათვისაც იგივე მნიშვნელობა უნდა მიეცეს, რაც სხვათათვის, თუნდ საქართველოსთვისაც, რადგანაც საქართველოს მოსამზღვრე ქურდთა ალაგმვ იყო იგივე ოსთა ქურდთა და მტაცებელთა ალაგმვა, რომელნიც ოსეთსაც ხშირად ეცემოდნენ და აწუხებდნენ. დავით მეფემ ოსეთის მეფესა და ერთან ისე დაიჭირა კავშირი და მეგობრობა, რომ მის სიკვდილის დღემდე, ოსნი არამც, თუ მარტოდ დავით აღმაშენებელთან, არამედ მის აჩრდილთანაც კი იყვნენ შეერთებულნი.

სამეფო თუ ფარსაგია, ხალხის მომხრე და მოყვარე, მაშინ თვით სამეფოც ძლიერია და შეძლებულ, თუ სამეფო ხალხის მცარცველია უკანონოდ და მგლეჯავი, უზომოდ ხარჯის მტა-

ცაჳ, დიდათ მაშინ ეწეც ლარიბია, ლატაკი, ამას ხარჯის მი-
ცემა არ ძალ უძს და ამიტომ ლარიბდება თვით სამეფო და
კოტრდება. ხალხის შემაწუხებელი სამეფო თავის დღეში ვერ
იბოგინებს, ანუ უზომოდ ხარჯის მკრეფი და ომების ამტეხი-
უნდა ითქვას, რომ ოსეთის სამეფოს ამის შნო არ აქენდა, მათ
ქართველებივით, ჯარის შენახვა არ იცოდენ. როცა საქმე გა-
ჭირდებოდა, მაშინ დაიძახებდნენ ქუღზედ კაცს, ან მღვეარს.
სხვა რამ დიდება ოვსეთის სამეფოსი და მის ხარჯებისა ერზედ
დიდს ტვირთად ასაფერი იყო გაწერილი. ამიტომაც ცხადათ
სჩანს, რომ XII საუკუნეში, ოსეთის სამეფო გამგეობა ხალხის
ცარვის მცნებით არ შეიძლებოდა წინ წასულიყო, მათში ხალხთა
ღადრვა საძმობ საქმეთ გარდიქცა, ოვსთა მეფენი და ერნი
ურთიერთ-შორის გაპყენენ შეთანხმებულს ცხოვრებას, ბაძვას.
ქართველ მეფეთა საოჯახო სიბრძნის და მწიგნობრობას. ხალ-
ხის წინაშე არა ცარცვა-გლეჯით, თარეშობით და ოვსთა მო-
ნათა და გლეხთა ყვლეფით, არამედ გონიერებით.

ოვსთა მეფენი ერს თუ ართმევდენ რამეს ის იყო საჭირო
მხოლოდ საყდრების საშენად, კოშკების და ციხეების. სხვა
რამ გადასახადი ოვსებმა მათ მეფეთათვის პურით, ღვინით და
საკლავით იცოდენ. ოსებმა, სამეფო ხარჯის გადახდა, გვამ-
ცნევს ძველი ხელთნაწერი, ფულითაც იცოდნენ იმ დროსაო,
როცა ოსთა მეფენი ფულს სჭრიდნო, ფულს სჭრიდენ არა
მარტო სპილენძის და თითბრის, არამედ გარეულ ნადირის.
ტყავისაგანაც. გადასახადი რასაკვირველია ზომიერებით იყო-
ვო. ოსურ ტყავის ფულის შესახებ არაფერი ნიშნებია დაშთე-
ნილი, გარდა ამ ცნობის. რაკი ესეთი ცნობები არსებობდა
ძველად, ამიტომ მათი რიცხვიც იქმნებოდა ოსეთში, ამიტომ
აქ ვიტყვიტ კიდევ შემდეგს:

ოსური ფულის შესახებ ეჭვი არავინ სთქვას. არაბების
დროს, იჭრებოდა ქართული და ოსური ფული, ამ ფულებს
ერთ გვერდზედ ხუცური ასოები აქენდა და ქრისტიანული
ნიშანი, მეორე მხარეს არაბული ასოება იყო. ეს ფულები

ყველას ქართული ჰგონია, მაგრამ მათში ზოგი ოსებისა ირის. ამას ჩვენ ვიპოვნით ქართულ-ოსურ ნუმისმატიკაში, გინდ ბარათაშვილის ნუმისმატიკურ წიგნში. „ნუმისმატიკური ფაქტები ქართული ფულის“. ბარათაშვილის, პეტერბურგი 1848 წ. ოსების ცნობათა წიგნში ერთ ალაგას ეს ცნობა იყო მოყვანილი: ბაგრატ მეფეს ოსთა მეფემ მისცა ასული თვისი, მასთან დიდი მზითვევი, ოქრო, ვერცხლი, თვალ-მარგალიტი და ფული ოსური. ამ ოსურ ფულს ეს ბერი ორგან ახსენებს. არის კიდევ ცნობა: დავით აღმაშენებლის შემდეგ გაბრწყინდა დედა ეკკლესია მცხეთის, აქ მოვიდოდნენ ოსთა მეფენიც, კათალიკოზისაგან ლოცვა-კურთხევას მირონს იღებდენ, — სვეტიცხოველს სწირავდენ ძვირფას განძეულობას და ფულს ოსურს, ოსეთიდან მოტანილს. ასევე დიდი ზითვევი და ოსური ფული მიუცია ოსთა მეფე ხუდანს, როცა თვისი ქალი ბურღუხანი გიორგი მესამემ შეუღლა.

ფარნავაზ მეფიდან დაწყობილი ქართველთ მეფენი ხშირად ირთავდენ ოსის მეფეთა ქალებს, ქართველთ მეფეთა ოჯახში ოსის დედათა ღირსება დიდათ ამაღლდა, ბორენა დედოფლის შემდეგ ოსის ქალებმა განაცისკროვნეს ქართველთ მეფეთა ოჯახნი, მით სახელოვან ჰყვეს. ამის მაგალითია, რომ მეფე დავით აღმაშენებლის შვილის შვილმა დიმიტრი მეფემ თავის საყვარელ შვილს, გიორგი მესამეს შერთა ოსდა მეფის ხუდანის ქალი ბურღუხანი. ეს დედოფალი გახლესთ დედათამარ მეფისა, ცნობილი ადამიანი საქართველოს ისტორიაში.

ბურღუხანი აღზრდილია ოსთა დიდებულის მეფის ხუდანის ოჯახში, ამ დროს, ოსთა ქალებს თურმე კარგად ზდიდნენ, ნამეტურ ხუდანის ოჯახი ნაქები ყოფილა, მის ოჯახში თურმე ოსთა სხვა და სხვა მთავრის ქალებსაც ზდიდნენ და სწურთნავდენ. ხუდანის მეუღლეც გონიერი ქალი ყოფილა. ეს ოსთა ქალებს ასწავლიდა წერა-კითხვას ქართულს, არაბულს და ბერძულსაც. მასთან კრა-კერვას, ოქრომკედს, ქსოვას და საეკკლესიო შესამოსელოთა მოქარგვას. ყველა ამ საქმეთა ცოდ-

ნა ბურღუხანს ქართლში, გიორგი მესამის ოჯახში, თავიანთ ქვეყნიდამ მოჰყვა, ოსეთიდამ. ეს ქალი გიორგის ოჯახში დიდის დიდებით. აღმოჩნდა, ოსთა დედათა შნო მკერვალობის, ქსოვის, ქარგვის და კერვის საყურადღებო იყო მთელ საქართველოში.

ამ მანდილოსნის შესახებ „ქართლის ცხოვრება“ აი ერთ ალაგას რას გადმოგვცემს.

— „ამის მაჰმან, კეთილად მოსახსენებელმან დიმიტრი მეფემან სიტყვებისაჲე თჳსსა, მოგვარა ცოლი, ასული ოვსთა მეფისა ხუდანისა, სახელით ბურღუხან, რომელი ჭმატა სიკეთითა უოველთა დედათა. მისებრი სძალი არ ეხილვა ქართლისა თემსა, ესე თვით შესატყვისი ქრმისა თვისისა პირი მზისა, ტან ლომისა, თვით მზემზეთა შეგნებათა და მოშვენებათადა, ვითარ იოქმის, ცოდვილთა და მართალთა ზედა, რომელი ჭევერობდა მართალთა და სწულაობდა ბრალეულთა ამისათვის არა ვიტყვი სახედ გარეშეთა, გინა თუ ვიეთმე სიტრფიალთა, რომელი ამთგანცა არა უნაწილო იყო. არამედ უოველი შევნიერება და ხორციელი სიტურფე გარდამეტებულად იხილგებოდა მის შორის, არამედ თვით მის ქრისტე შემოსილებით ვსთქვა, რომელი უმსგავსებოდა ეკატერინე, ანუ ჰელენობის წილ არინე წოდებულსა, ნუ უკვე ზესთა გარდამეტებითა მოუქაფურდეს სიტყვა, ანუ მართლებდეს ვინ მარჯულ, ანუ მარცხულ გარდაქცევისათვის, არამედ უოველი ძალისაებრ შეწენარებულ არს. არამედ ესე ხოლო ხმა იყო ქებად, რამეთუ დედა იქმნა შჯლისა ნათელ შემოსილისა, თვით გარგასლისა ვახტანგისა, აღმავსებელი ადგილისა, და წინასწარმეტყველისა დავითისა, მაჰად ოვსად დვთისაგან ქენებით აღთქმულისა, ადგილებად ტომთაგან მისთა, მისებრ ჰერობილი, აღმოსავლეთისა, თამარს ვიტყვი, მეფედ ცხებულსა, რომელი ქვემოთ სიტყვამან საცნაურ ჭეოს“

ეს ამოღელი ამონაწერი აქ მიტომ მოვიყვანეთ, რომ ზემოდ ჩვენ მიერ ნათქვამ ოვსთა მეფეთა ოჯახის ღირსებად ექვი არავინ იქონიოს, მეფე და მთავარნი რომელიც მისდევნ ხალხის ცარცვა, გლეჯას და შეწუხების, ისინი თავიანთ შვილებს ვერ აღზრდიან ისე, როგორც დიდებულის ხუდან მეფის სახელში ბურღუხანი აღზრდილა. დააკვირდით თუნდა ამას:—

„რამელიც ჭეყარობდა მართალთა და დასწყადობდა ბრალეულთ, ანუ შესაბრალის“. ანუ კიდევ „მის ქრისტე შემოსილობით ვსთქვა“ და სხვანიც მრავალნი ასეთნი, რომლითაც გატაცებულია მემატ-თიანე.

ბურღუხან დედოფალს ერთი ქალის მეტი სხვა შვილი არ მიეცა, გიორგი მეფემ სიცოცხლითვე მომავალ მეფედ თამარი დანიშნა, ამის თქულება და ანდერძი მან წინადვე დაამტკიცა. რადგანაც ვაჟი არ ჰყვანდა თამარის მეფედ დასმის დროს, მოუწოდა თავის დიდებულთ და ეს დავალება მისცა. აქაც ბურღუხანი დიდის დიდებით არის აღწერილი. ამიტომ მოგვყავს თვით ეს აღგილიც. — „აწ მოუწოდა ცოლსა თვისსა, დედოფალთა დედოფალსა ბურღუხანს, რამელი იყო ასული ზვსთა შეფისა, რამელი ჭმატა სიკეთითა ყოველთა დედათა, სიბრძნითა და გონიერებითა და სიტურფითა და შვენიერებითა, რამეთუ მისებრი სძალი არ უხილავს ქვეყანასა ქართლისასა, და ვითარ იგი ჭმარა ყოველთა სიკეთეთა. ეგრეთვე დედობათაცა თამარისათა უმეტესი იყო ყოველთა და თანა განმზრახითა და გამორჩევითა მისითა და უფრესად განგებითა ზენისა მის ყოველთა შარვანდელთა მინიჭებითა“ დედოფალის ბურღუხანის მალალს შემძლებლობას ქართული მატითანე განცვიფრებულის ქებით აღწერს, ამ ქალს მოიხსენებენ ისე, რომ მის მსგავსად მთელს ქართულს ისტორიაში დედათაგანი არავინ მოიხსენება, ასეთის მალალის ღირსებით და გონიერებით დიდი მაგალითია ბურღუხანი.

სხვათა შორის „ქართლის ცხოვრება“ ამ დედოფლის გარდაცვალების ჟამს ერისა და მეფე გიორგის გლოვნას ასე აღწერს: — „და მიიტყაჟა. დედა თამარისა, ყოველითურთ სიკეთე აღმატებული, დედოფალი ბურღუხანს, და თუ ვითარნი ვაჟიანი და ტყუილნი იქმნეს, ჟამსა მას, შემსგავსებულნი მასწავარისა მათისა, სიტყვით გამოთქმა შეუძლებელარს და აღწერად შეუკადრებელ და სსწინობა მსმენელთათვის. ხალხი შეფესა, გეგუთსა შეფესა, უთხრეს ეს ღდენნი ამბავნი ზარის სსხედელნი, ამფხვრელმან თმათა და წვერთამან, აღისწრათა შეურა სსუვარლისა თვისისა, ესე ვითარისა დედისა-

გან უსამშობლოდ ქმნილის ტკბილისა, შვილისა თვისისა თამარისა. რომელსა ნათელ ცისკროვნება ჰყარისა მისისა სიმრუდე გარდაქცეოდა, ხოლო ნაკადუღნი ცრემლთა მათთანი ურთიერთ არს ხევენსა შინა, ოთხთავე თვალთაგან, სახედ ხამოთხისა, მდინარეთა, გეონისა და სხებრ მცენარეობდეს და ვითარცა წესისაებრ იგლავეს უოველთა ქართველთა“.

ბურღუხანი დიდი საძირკველი იყო ქართლში. მეფეთა ოჯახში ხშირად გადმოდიოდნენ ოსეთის წარჩინებულ ოჯახთა ქალები და ბურღოხანისაგან წერა-კითხვას და ოქროთ-ქსოვა-ქარგვას სწავლობდნენო. ბურღუხანი ყოველნაირ ცდას ხმარობდა, რომ ოსთა დედანი წერა-კითხვის მხრით დაეწინაურებინა. ამიტომაც იგი ოსთა წარჩინებულთა ქალებს მრავლად ზრდიდა თვის ოჯახში, ოსების სწავლის საქმე მაშინ ქებული იყო. ბურღუხანმა იზრუნა და ოსეთში, ერთს მონასტერში გახსნა დედათა მონასტერი, სადაც ხშირად თვითაც დაბრძანდებოდა და მოწესე ოსთა მოლოზნებს თვით სწავრთნიდა წერა-კითხვასა და საღმრთო წერილში, ქართულად ნაკითხ წიგნებს დედათა-დედა ოსის დედათა მოლოზნებს ოსურად უხსნიდა. ამ სანატრელმა დედოფალმა, ოსთა მოლოზნები ისე გამოწურთნა, რომ მალე მათ ოსურად ზოგი რამ ლოცვების გალობანიც დააწყებინა, რომელ კეთილ საქმეში ქართლის კათალიკოზიც ეხმარებოდა დედოფალთა დედოფალს. (ძვ. ხელთ.).

ოსთა მოლოზნები სცხოვრებდნენ ბურღუხან დედოფლის დახმარებით და იმ მამულების შესავლიდამ, რომელიც დედოფალმა მათ მიუბაძა საკუთრებათ. ამის სანაცვლოდ ოსთა მოლოზნები მგზავრობდნენ მთელს ოსეთში, დადიოდნენ თვით მიუვალს ალგილებშიაც და ოსთა დედათა შორის ავრცელებდნენ წერა-კითხვას, ოსურ ლოცვებს, გალობას, ჭრა-კერვას, ქსოვას და ქარგვას. ესენი მათ მთელს ოსეთის ქალებში საკმარისად განავრცეს. ბურღოხანის სიკვდილის შემდეგ ამ მონასტერს დიდს დახმარებას უწევდნენ თამარ, მეფე და მისი მამიდა-რუსუდან დედოფალიც. თამარ მეფის სიკვდილის შემდეგ ამათ

დავით სოსლანიც ეხმარებოდა. XIII საუკუნის შემდეგ ეს დედათა მონასტერი დაქცეულ იქმნა, მერე მოლოზნებიც მოიხშნენ, რადგანაც მათ მომხრე არავინ ჰყვანდათ.

როგორც სჩანს, XII საუკ. ოსთა მეფეთა მონათესავეთა რიცხვი საქართველოშიც კარგად გამრავლებულან ოსები საქართველოს დედა ქალაქ თფილისში ხშირად გადმოდიოდნენ, აქ სცხოვრებდნენ, აქვე იძენდნენ ქართველებთაგან ყველა იმ ცოდნისა და ცხოვრების წეს ჩვეულებას, რაც კი ბარის ხალხში არსებობდა და ეს ოსეთში, მთაში კი არ იყო. ამ გარემოებას მოჰყვა მრავლად ისიც, რომ ქართველთა და ოსთა მთავრებმა და დიდებულებმა ხშირად იწყეს ერთმანეთში ქალების გათხოვებ-გამოთხოვება ამას ოსის და ქართველთა მდაბიობიც ხშირად და ადვილად მისდევდნენ, ოსის ქალები ქართველებზედ თხოვდებოდნენ, ასევე ოსები ირთავდნენ ქართველთა ქალებს. ამას მათში ქრისტიანობა ჰქმნიდა. ოსეთში ქართველთა ქალთა გათხოვების მაგალითი გახლავსთ შემდეგი:

რუსუდან დედოფლის გათხოვება ოსეთში, ოსეთის მეფის ერთს მონათესავეზედ, რომელიც ბაგრატიონთ გვარს ნათესავად არ მოხვდებოდა. რუსუდანი იყო გონიერი ადამიანი, ბურღოხანის სიკვდილის შემდეგ რუსუდანი უკვე ოსეთში იყო გათხოვილი, რადგანაც თამარის მამამ მეორე ცოლის შერთვა არ იკადრა, რადგანაც ბურღოხანის მსგავს დედოფალს ვერ ვნახამო. ამიტომ ობოლ თამარს რუსუდან დედოფალი ზდიდა, ხან რუსუდანი სცხოვრებდა თემარ მეფესთან და ხან თამარი გადაჰყვებოდა ოსეთში და იქ ოსთა ოჯახში სწრთვნოდა თამარს.

რუსუდანი იყო გონიერი ადამიანი, აღმოსავლეთის ერთ პოლიტიკას იგი კარგად იცნობდა, ასევე იცოდა არაბული ენა, სპარსული, ბერძნული, ქართული კარგად და ოსურიც. ამას გარდა იყო მწიგნობარიც, მწიგნობრობას გარეშე იყო კარგი ხელსაქმის მცოდნე, ქრაკერვის, ქარგვის და სხვა ასე-

თების, რასაც ეს დედოფალი ოსეთის ქალებშიაც ავრცელებდა მრავლად. ამ ადამიანს მეტად დიდი გავლენა აქვდა ოსეთზედ, ოსეთის ერზედ და ნამეტურ ოსთა მეფეთა და მთავრებთა ოჯახებზედაც, რადგანაც თვითაც წარჩინებულ ოჯახის რჩალი იყო, ისტორიკ-ვიციტ, რომ ეს გონიერ ადამიანი უშვილო ყოფილა, ამის დროს თურმე ოსეთში სცხოვრებდა ერთი მთავარი გვარად ბაგრატიონი, რომელსაც შვილი ჰყვანდა პატარა დავითი, შემდეგ სოსლანი, ქმარი თამარ მეფისა.

ამ დავითის მამად ზოგნი ოსთა მეფე ბაყთარს ასახელებენ. ზოგნი ოსთა მეფე ჯანდეროზს ზოგნი სოსლანის ძეთ. ე. ი. მამა დავითის სოსო ყოფილა. სოსო სოლომონი. ამ დროს, ოსთა სამეფო კარის წინ ყოფილა ერთი სასწავლებელი, სადაც თურმე დავით სოსლანი სწავლობდა. დავითი ისე კარგად სწავლობდა, რომ მისი ქება ხალხშიაც გაისმოდა. ეს ამბავი შეიტყო რთსუდან დედოფალმა. ამან იშვილა დავითი, და ეს დედოფალი ზდიდა მას. მერე ხომ საქმე ისე მოეწყო, რომ ამ დედოფლის რჩევით თამარი დავითზედ გათხოვდა კიდევ. სამწუხაროდ, ხშირად ამ ადამიანის ცხოვრებას „ქართლის ცხოვრება“ ცუდათ ძეებდა ამიტომ აქ ამის შესახებ ვიტყვით ცნობას.

„ქართ. ცხ.“ ცნობით, რუსუდან დედოფალს იცნობენ მთელს აღმოსავლეთში, მას დიდს პატივს სცემენ. იგი არის სხვა და სხვა ენათა მცოდნე ამ რუსუდან დედოფალს თხოულობს შირვანის ჭულთან. რუსუდანს ამ სულთნისაგან შვილები ეძლევა. პირობის ძალით ამის შვილები ქრისტიანები არიან და თფილისში სცხოვრებენ. მერე სულთანე კვდება და რუსუდანი რჩება ქვრივად, ამას მოიხსენებენ „სულთანის ცოლ-ყოფილად და მასთან თამარ მეფის მამიდათაც. მაგრამ ეს ყალბი უნდა იყოს, რადგანაც თამარ მეფის მამიდა ოსეთშია გათხოვილი და იგი უშვილოდ არის ხსენებული და შირვანის სულთნის ცოლი რუსუდან კი შვილების გატრონი და მასთან ხშირად სამშვილდეში სცხოვრებს.

ეს ორი რუსუდანი ჩვენ სხვა და სხვა პირებად მიგვაჩნია, იქმნება მატთანე სახელებში სცდება. ან იქმნება რუსუდანი მე-რე მეორე ქმარზედ ოსეთში გათხოვილა და იქ უშვილო იყლა. ამის შესახებ ჩვენ არა ვიცით რა. ამიტომ ისევ დავით სოსლანს ავნუსხავთ. დავითი რუსუდანს აღუზრდია თავის დროის კვალად. შეუსწავლებია ყველა იმ დროის სწავლა და განათლებანი, რასაც კი ასწავლიდნენ მაშინ მეფეთა შთამომავალი შვილებს. მატთანეს თქმით დავით სოსლანი ყოფილა ნიჭიერი და ყველა სამასწავლებლო ცნებათა კარგი შემთვისებელი. დავით სოსლანს საქართველოს ისტორიის მწერლები დიდის ქება დიდებით მოიხსენებენ. მათის სიტყვით იგი არის ოსთა მეფის ბაგრატიონის შვილი, მასთან კარგად მომზადებული, ნასწავლი. თავის დროის კვალად განათლებული. მას შესწავლილი აქვდა ყოველივე ის, რითაც კი მაშინ ოსეთის ერი სუნთქავდა.

ოსებს ქართველებთან დიდი ნათესავური კავშირი აქვდათ, ამათში ეს კავშირი XII საუკ. უფრო განცხობვლდა, ნამეტურ იმ დროს შემდეგ, რაც დიმიტრი მეფემ თავის შვილს გიორგი მესამეს, ოსთა მეფის ხუდანის ქალი შერთა. ამ გარემოებამ ქართველ და ოსნი ძრიელ დააკავშირა და დანათესავა. ბევრს ალაგას გვითქვამს და აქაც ვიტყვით, რომ ოსეთში რამდენიმე გვარის მეფენი უნდა ყოფილიყვნენ, გვართაც იქნება ისეთნი, რომ ერთმანეთის ნათესავობაც არ აქვდათ. თორემ ის ნათესავობა შეუძლებელი იყო რომ მომხდარიყო ქართველთ და ოსთა მეფეთა ოჯახებთ შორის, რაც კი ხდებოდა XI—XII საუკუნეში.

მაგალითებრ ბაგრატი მეოთხე ირთავს ოსის მეფის ქალს ბორენას, ამის შემდეგ გადის დრო და გიორგი მესამე ირთავს. ოსეთის მეფის ქალს, ცოტა ხნის შემდეგ ახლა თამარ მეფე თხოვდებოდა ოსეთის მეფის შვილს დავითზედ, ასევე რუსუდანი არის გათხოვილი ოსის სამეფოს ერთს ნათესავ მთავარზედ; ამათ გარდა სხვანიც უეჭველია რომელთაც ის უორია

არ მოიხსენებს. ამიტომაც ასე უნდა ითქვას, თორემ ეს ხშირი გათხოვება და შერთვა მათში არ იქნებოდა. გიორგი მესამე დიდი მეგობარი იყო თავის სიმამრის ხუდონის. სიმამრისა და მეუღლის ბურღოხანის ისეთი პატივისცემა აქვდა, რომ პარველ ცოლის გარდაცვალების შემდეგ, მან მეორე ცოლი აღარ შეირთა. მას სამეფოდ მარტოდ თამარი ჰყვანდა, ერთი ასული.

ამიტომ თამარ მეფეს ისე სდიდა მისი მამა და მამიდა-ჩუხსუდანი, რომ მას ქვეყნის წინაშე მეფობა უნდა შესძლებოდა, ამ დროს, თამარი ხშირად სცხოვრებდა ოსეთში, თავის მამიდასთან. გიორგი მეფის გარდაცვალების შემდეგ საქართველოს ტახტზედ დაჯდა თამარი. შემდეგ თამარ მეფედ წოდებული. თამარ მეფეს პატარაობიდანვე დიდათ უყვარდა ოსეთის ერი, ამიტომაც იგი ნახევარზედ მეტი ოსეთში სცხოვრებდა. იგი კარგად იცნობდა ოსებს და ოსეთს, რადგანაც მაშინ ოსები გამორჩენილნი ყოფილან მრავალ ნაირად და მასთან დიდათ მოსაწონნიც. მთელ საქართველოშიც კარგად იცოდნენ, რომ თამარ მეფეს დიდი, პატიოსანი შეხედულება აქვდა ოსებზედ.

ჩვენი მატთანე ამ დროის XI ანუ XII საუკუნის ნახევარ დროის ოსებს ასე ახასიათებს, რაც თამარ დედოფლისთვისაც ყოფილა დიდათ სახელოვანი.

ოსნი, XII საუკუნეში, არიან მტკიცე ქრისტიანები, მართლმადიდებლობაზედ მტკიცედ მდგარნი.

ოსები არიან ღირსეულ ხალხნი, ნათესავის გამტანი, მეგობრის მცნობნი, მტრის შემტყობნი, ყველასთან შესაფერის საქრისტიანობით კავშირის დამკვირნი.

ოსნი არიან მეამბიტნი, არა შეკმარნი არა ცბიერნი და მატყუარნი, ტყუილი ფიცი მათ სძულთ, ღალატი, ბოროტება და სხვასაც ასეთებს, ოსნი ერთობ ეკრძალებიან.

ოსნი არიან მეზობელთა და ყოველთა მოყვარე, მასთან მებურმარილენი, განურჩევლად, დიდნი თუ მცირენი, მდი-

დაარნი თუ მცირებულნი მათში ჰურ მარტილის დროს ერთნი არიან.

ოსები არიან სახელმწიფოდ კარგი მეომარნი, კარგი მართველნი, ხელის შემმართებელნი. მათ იციან კარგად საომარი იარაღის ხმარება, ომი, ომში ერთ პირი, მეშურნეობა და ღალატი არა.

ოსებმა იციან კარგად ომის დროს ჯარის გაწყობა და მასთან აქვდათ ყოველნაირი გამჭრიახობა ომიანობის მოწყობის გამო. რაც მათ კარგად ისწავლეს არაბთაგან.

იკოდნენ კარგად ციხე-კოშკების კეთება, ანუ აღშენება, ხიდების, ბოგირების და სხვაც ბევრი ასეთების, რაც კი მეომარ ხალხს ხშირად მოუწოდებოდა.

ოსებში იკოდნენ კარგად ეკლესიების შენება, სხვა და სხვა საეკლესიო ნივთების გამოყვანა.

ოსებმა იკოდნენ კარგად მჭედლობა, ზეინკლობა, დურგლობა, კალატოზობა, მეჭურჭლეობა, ფეიქრობა, ხარაზობა, თერძობა და სხვა.

ოსებმა იკოდნენ ოქრომჭედლობა, მასთან სხვა და სხვა იარაღის კარგად კეთება, ხლმის, ხანჯლის შუბების, ხიშტების, ჯაჭვის პერანგების, მუხარადების და სხვაც ასეთნი რაც კი მაშინ იხმარებოდა.

იკოდნენ კარგად ცხენზედ ჯდომა, ჯირითი, ბურთი, მოისპარეზობა, ლხინი, სიმღერა, თამაში და სხვანი.

იკოდნენ გოდები, ტირილი, გლოვნა, მწუხარებაში დიდი მონაწილეობ.ს მიღება, ჭირისუფალთ ვაების შემსუბუქება.

ოსნი იყვნენ მეურნენი, სოფლის მუშაკნი, ოსეთში მოდიოდა მრავლად პური, ქერი, ფეტვი და სხვანი. საკლავი მრავალი. რძე ბევრი, ერბო კარგი ყველი ქებული. ხილი მშვენიერი. ოსეთის ერი იყო ისეთი მეურნე, რაისა გამო ოსეთში ხალხს მოსავალი ყოველთვის სჭარბობდა.

ყოველივე ამებთან ოსნი იყვნენ ბრძენ კაცთა პატივის მცემელნი, მღვთის მეტყველთა და მწიგნობართა, იკოდნენ

პატივისცემა უფროს კაცთა და მოხუცებულთა. მოხუცი პატივისცემის ნიშნები დღემდე არის მათში დაშთენილი.

ჩვენი მატთანე, აი ასეთის ღირსებით სახავს და ხატავს ოსეთის ერს იმ დროს, როცა თამარ მეფე შეფობდა საქართველოში, და დავით სოსლანიც სახელოვნებდა ოსეთში. ასე გადმოგვცემს ჩვენი მატთანე, რაც აქ მოვიყვანე, ეს ყველაფერი იქ არის მოხსენებული. აქ ჩვენი ცნობის არაფერია მოყვანილი, რადგანაც ძველი მატთანის ცნობაც საკმარისია ოსეთის ერის შესახებ.

ზოგნი იტყვიან: ეს ოსების ქება არისო, ეს ოსების ლაქუცობა გახლავსთო. შეიძლება სთქვან, მაგრამ ამასთან ჩვენ საქმე არა გვაქვს, რადგანაც აქ მე ეს ცნობები ძველის მატთანადამ მომყავს. მე არაფერს განხილვას და კრიტიკას არ უშვრები. ეს მკითხველმა იცოდეს და მათ იქონიონ ამის მსჯელობა.

ოსეთის ერი ასე სახელოვნებდა იმ დროს, როცა ბევრი თათბირის შემდეგ თამარ მეფე რუსეთის ანდრია ბოლოლუბსკის შვილზედ გათხოვდა. თამარ მეფე ამ პირველ ქრმის ხელში დიდხანს არ დარჩა, ქმარი გიორგი არა საკადრისი აღმოჩნდა. ამიტომ თამარ მეფე განქორწინებულ იქმნა. ამას დიდი ისტორია აქვს, მიზეზათ გიორგის გარყვნილებას. ასახელებენ, ეს გარყვნილება არის სამეფოდ საზოგადო, ამ გარყვნილობაში იხრობიან ყველა მეფენი და მათი მხევალნი და ქაბუკნიც. ეს მათი საკუთრება გახლავსთ.

პირველ ქრმის განქორწინების შემდეგ, თამარ მეფე სცხოვრებდა მშვილდათ და წყნარად, დროს ატარებდა უმეტეს ქვრივის მსგავსად. ასეთ გარემოებაში მყოფ თამარისთვის დაღონებულ იყვნენ ქართველნი და არ იცოდნენ თუ რა ექმნათ. ამ დროს, ოსეთში სახელოვნებდა, და განაგებდა ეფრემის ძედ წოდებული დავით სოსლანი, ოსეთის მეფის შთამომავალთაგანი, გვარადაც ბაგრატიონი.

დავით სოსლანს, თამარ მეფეც კარგად იცნობდა ადრიდ-

განვე, მათ ერმანეთში მეგობრობაც აქენდათ და იქმნება პა-
ტივისცემა და სიყვარულიც. მაგრამ აბა ერთმანერთს როგორ
რას გაუბედავდენ, როგორც ნათესავნი და ერთი გვარის წევ-
რნი. მაგრამ როცა მოხდა შემთხვევა და თამარი განშორდა
პირველ ქმარს, მის შემდეგ კი, რაკი იგი ქვრივად დარჩა და
ბოლოს რაკი მამიდის რუსუდანის რჩევით გათხოვება განიძ-
რახა. მის შემდეგ კი საქმე სხვა ნაირად წავიდა.

გონიერმა მაშინდამ, ოსეთში გათხოვილმა რუსუდანმა,
თამარ მეფეს ქრმად თვისგან გაზრდილი დავითი დაუსახე-
ლა. ეს განცხადება მოეწონა მთელს ქართველობას, მასთან
თანახმა იყო თვით თამარ მეფეც. ეს გარემოება დავით სოს-
ლანმა წინაღვე იცოდა თავის დედობილის რუსუდანისაგან.
იგი თანახმა იყო თამარის შეუღლების. რამდენიმე ხნის გან-
მავლობაში საქმე მოეწყო, გაიჩარხა, თამარი და დავითი პი-
რის-პირ თანხმანი გახლდნენ შეუღლების, ამ საქმეს ხელს უწ-
ყობდა და მართავდა გონიერი რუსუდან დედოფალიც.

რამდენიმე ხნის განმავლობაში, საქმე გათავდა, მოეწყო,
ყოველისფერი სამეფოდ გაირკვა. აქ ამ დროს, როგორც ქარ-
თველებისთვის, ისევე ოსთათვისაც აღარაფერი იყო ხამი და
უცნობი. ერთნიცა და მეორენიც კარგად იცნობდენ როგორც
თამარ მეფეს, ისევე დავით სოსლანს. ბევრი თათბირის შემდეგ
გათავდა, დავით სოსლანი თფილისში უნდა გადმოსულიყო და
თამარ მეფეზედ ჯვარი დაეწერა, მეფური ქორწილი უნდა გა-
დაეხადნა.

ბევრის სამზადისის შემდეგ, დავით სოსლანი გამოემგზავ-
რა თფილისში, თამარ მეფის სასახლეში, ჯვარის დასაწერად.
მაშინ თფილისი ისე დიდი იყო, რომ მას ეკავა ვერა, თაწმინ-
და, კალა, სოლოლაკი, გარეთ უბანი, სიოდობდი, ორთაქალა,
ნათლუხი, შავ-სოფელი, ავლაბარი, ჩუღურეთი, კუკია, დი-
დუბე და სხვა ადგილებიც. ქალაქი ისე დიდი იყო და გაშლი-
ლი, რომ მთელი ეს მიდამოები მცხოვრებთ ეკავად. თამარ

მეფის სასახლე დიდუბეში გახლდათ, სადაც მის კარის ეკლესიაში მათი ქორწინებაც მოხდა.

დავით სოსლანი ოსეთიდან ჩართლში დიდის სამზადისით წამოვიდა, დიდის სამეფოს დიდებით, დავითმა ოსეთიდან თან წამოიყვანა ყველა ხელოსანთა ამაღა. იგინი ამშვენებდენ დავითს, იგინივე ამაღლებდენ ოსთა ერის ღირსებას და ცოდნას მთელ საქართველოს ერის წინაშე. ამის შემდეგ ოსნი საქართველოში გახდნენ გამოჩენილნი და პატივცემულნი.

დავითის თფილისში გადმოსვლასა და სარწმუნოებაზედ არის შემდეგი ზეპირ ამბები, რასაც მოვიყვანთ აქვე: დავით სოსლანის თამართან შეუღლების შემდეგ, თფილისი გაივსო ოსთა დიდებულთა რიცხვით, ოსთა მუშებით, ხელოსნებით და ვაჭრებით. ვაჭრებმა ოსეთიდან იწყეს სხვა და სხვა საქონლის შემოტანა, ვაჭრობა, ოსთა ასეთ ხელოსანთა და ვაჭართა ამაღლამ დავით სოსლანი დიდათ ასახელეს მთელის ქართველობის წინაშე.

მეტად უცხო სანახავი ყოფილან დავით სოსლანის ოსთა მეჩანგენი, მგოსანნი, მოშაირენი, მოთამაშენი, მოსპაროზენი, მეჯირით-მებურთენი და სხვაც ამ გვარნი, რასაც მაშინ თურმე ოსებში და ნამეტურ ოსთა დიდებულთ შორის კარგად ყოფილა გაჩაღებული. ქებით ამკობენ ოსთა სასიძღვრო კილოთიც და XII საუკ. ოსებშიაც თურმე სახალხოთ სიძღვრებს ისე იტყოდნენ და იმღერდნენ, როგორც ეს მაშინ ქართველებს სცოდნიათ. დავით სოსლანს მომღერალთა გუნდიც თურმე სანაქებო ხმოვან მომღერალთა კაცთაგან შესდგებოდა თურმე.

ერთის სიტყვით, დავით სოსლანმა თამარ მეფის და მთელი ქართველების წინაშე ბაგრატიონთ გვარის შესანიშნავი ღირსება გამოაჩინა. საკადრისი და შესაფერი ორივე მნათობთა ბაგრატიონთ გვარისაო. ასე ამკობენ ძველნი მეჩანგენი მემურტიბენი, მგოსანნი, მეჩანგენი და მოშაირენიც. ამ გვარსავე ამათ შესამკობელ სიტყვებს „ქართ. ცხოვრ.“ ვხედავთ დავით

სოსლანის ქორწინების წინედ მოსულა თფილისში, ამიტომ ქორწილის სამზადისში რსებიც, ანუ დავითის ამაღლაც ოღებდა მონაწილეობას ქორწინების სამზადისში და რიგს აწყობდნენ ქორწილში ოსთა დიდებულთა დამცირებულთა შესანიშნავად და ზრდილობიანათ შეასრულეს საქორწინო ვალი. ამათაც დიდი ყურადღება მიიპყრეს მათ ქართველთაგან.

ნამეტურ კარგი სანახავობა ყოფილა ოსეთიდან დავით სოსლანის ნათესავთა და მათ დიდებულთა ოჯახიდან ოსის ქალების გუნდი, რომელნიც ოსეთში რუსულად დედოფალმა დაპატიჟა და თვითვე გადმოიყვანა ეს ქალები თბილისში. ოსის ქალები იყვნენ შესანიშნავათ მორთულნი, მოკაზაულნი სულ ძვირფასად ნაკერ ნაქსოვ ტანთ საცმელში, რომელთა ხილვაც თურმე სანაქებო იყო მათვე, ოსის დიდებულთა ოსის ქალებმა თამარ მეფეს მოართვეს ძღვნად კარგად და ძვირფასად ნაკერი სამეფო ტანთ საცმელი, რომელ ტანთ საცმელის ხელოვნებით გატაცებულნი იყვნენ მნახველნი. ყველა ამებმა ოსეთის ერის ცხოვრებას კარგი სახე, კარგი ცნობიერება მისცეს, მთელმა ქართველობამ გაიცნა კარგად ის ღირსება, რომ ოსებსაც ჰქონიად კარგი ცხოვრების წესებიო. თორემ მინამდის ქართველნი ოსებს მარტო ქალების თხოვნით იცნობდენ. სხვა რამ ასეთ ღირსებათა შესახებ წარმოდგენაც არ აქვნდათ, რადგანაც ოსებს ერთის მხრით ოსეთის ადგილ მდებარეობათა პირობების გამო ცხოვრების კარი თითქმის დაკეტილი აქვნდათ. აქამდის ქართველებში ბევრნი იტყოდნენ, რომ ოსის ქალებს ქართველ მეფენი და ბატონიშვილები სილამაზისთვის ირთავენო. ახლა კი საერთოდ დარწმუნდნენ მასხედ, რომ ოსებს სილამაზესთან სხვაც ბევრი რამ ღირსებაც ჰქონიად და სწორედ ეს სანაქებო ღირსებაც გახდა მის მაგალითად, რომ ახლა ჩვენი თამარ მეფე მითხოვდა ოსის მეფე პატიოსან დავით სოსლანსაო. ხალხი იტყოდა, თურმე: ალბათ ესენი განგებამაც შეჰყარა ერთადო.

თამარ მეფის და დავით სოსლანის ქორწილი (მ. ჯანა-

შეილით 1192 წ.) დიდის დიდებით შესრულებულა თფილისში. სახალხო გარდმოცემა ამბობს, რომ საქარწილოდ ასი ძროხა დაუკლავთ და ორასი ნიშა ხარი. ასე იტყვიან ლექსად.

„ასი სული ძროხა დაკლა
და ორასი ნიშა ხარი“

საქარწილოდ დავით სოსლანსაც დიდი ძალი სანოვაგე მოჰყალიბა: ძროხა, ცხვარი, ტყის ნადირ საკლავნი, ყველი და სხვაც ბევრი რამ, რასაც თურმე ოსებს წერილი სულ უყრმებით უზიდავდნენ ოსეთიდან. ოსეთიდან ქორწინების შემდეგ, დავითმა თანხლებელთაგანის ბევრნი აღარ გაუშვა ოსეთში და თფილისში დაიტოვა. ამათ გარდა შემდეგ სხვა ოსნიც მოიმატა. ამ გარემოებამ ხელი შეუწყო ოსთა გადმოსვლას არა მარტო თფილისში, არამედ მთელ საქართველოში, რადგანც ოსებს აქ ეგულებოდათ მეფედ თვის მფარველი ოსი დავით სოსლანი. მართლაც დავით სოსლანი ოსეთის ერს ასეთ გადასვლა გადმოსვლაში კაი მფარველობს უწევდა. ამიტომაც მაშინდელი თფილისი გაივსო ოსების ხელოვნებით და ვაჭრებით, რაც მაშინ ოსეთში აყვავებული იყო. შემდეგ საუკუნოებამ კი სამწუხაროდ, ოსეთში, ჯერ მონგოლების შემოსევამ, მერე სპარსთა გალაშქრებამ და ხშირად ლეკების თავ დასხმამ ოსებში დაამხო ოსთა ხელოვნობა და ვაჭრობაც. ამათ გარდა დაამხო და მოსპო თვით მეურნეობაც.

რადგანც ოსთა ურის შესახებ ბევრი რამ ისტორიული ცნობები არ გვაქვს, ამიტომ აქ ვიხმაროდ ზეპირ ცნობებიც. ქართველებში დარჩენილია ასეთი გარდმოცემა: თამარ მეფემ გასცა წყალობა მთელ საქართველოში ღარიბებზედ, ქვრივს ობლებზედ, უსინათლო და დავრდომილებზედ. უქონელი მან აღავსოვო. ასევე დავით სოსლანს გაუცია დიდი წყალობა ოსთა ღარიბ-ღატაკებზედ, სნეულ-დავრდომილებზედ დი ობოლებსა და ღარიბ ქვრივ-ობრებზედ. ოსეთის ღარიბ-ღატაკ მო-

ნანიც დავითს აღუვსია თვისის ზოწყალებით; ასეთია სახალხო გარდაოცემა, ამას ცოტათი ქართული მატინანეც ახასიათებს ასე.

„დავითის შეუღლება თამართან იყო ოსთითვის დიდი საწნელოვნება. ამ გზრემოებამ ოსეთის ერის ცხოვრებიდამ ბევრი რამ გამოაქვეყნა და ერთი ასეთია ოსთა მდედრობით სქესის სიმარჯვე, მხნეობა, მამაკაცებთან გათანასწორობით მოქმედება როგორც მოვლად. სამეურნეო საქმეში, ყანაში, მკაში, საქონლის მოვლაში, ისევე ოჯახში, ისევე თუ გაჭირება იქნებოდა ომშიაც. ომში თურმე სახელოვნად იცოდნენ ოსის ქალებმა მონაწილეობის მიღება. მათი ომიანობის შნოება ქართველებმა სულ არ იცოდნენ. მაგრამ დავითის დასიძავებამ ესეც გამოაჩინა ოსთა ქალების. როცა დავით სოსლანმა ტურქების წინა აღმდეგ ყარსზედ გაილაშქრა და ამ ქალაქიდამ განდევნა იგი და გაანთავისუფლა თურმე, მაშინ დავით სოსლანთან ომში ოსეთის ჯარიც იღებდა მონაწილეობას, რომელ ჯარს თურმე წინ ოსეთიდამ მოსული ოსთა მეფე წინამძღვრობდა.

ოსთა ჯარში მრავლად რეულან თურმე ოსთა მეომარნი ქალებიც, ვაჟკაცურად საომარს ტანთ საცმელში გამოწყობილნი და მორთულნი ესენი თავიანთ ნებით წამოსულან ომში დავით სოსლანის პატივ-საცემად და სადიდებლად ასე მოწმობს ხალხური ამბები. ეხლა ჩვენ კიდევ მივმართავთ თამარის ქორწინების საქმეს, რაც კი ისტორიულად არის დასაბუთებული, ეს გარემოება ხსნის იმ უხერხულობას, თუ თამარ მეფე რა გარემოებით გათხოვდა რუს გიორგიზედ და ან მაშინ ოსთა დიდებულნი რა გვარ მონაწილეობას იღებდენ ამ გარემოებაში. ჩვენ ეს საქმე ისეთ მაგალითად მიგვაჩნია თამარ მეფის ცხოვრებაში, რაისა გამო ახლა აქ კიდევ უნდა მივმართოთ „ქართ. ცხოვ.“ ცნობებს.

გიორგი III სიკვდილის შემდეგ გაჰეფდა თამარი. ამის მეფობის დროსაც, ოსებს დიდი მისვლა-მოსვლა აქვდათ ქართველებთან და ნათესავობა. როცა თამარს პირველი საქრმო.

უშოვნეს რუსი გიორგი ბოლოდუბისძე, მაშინ ოსთა მთავრის შვილებმა ეს გარემოება ვერ დაითმინეს, ეწყინად, მათში რამდენიმე შესაფერი ვაჟკაცი შეიკრიბნენ და თფილისში ესაზღვრნენ ქართველთა და მოახსენეს, რომ თამარ მეფე ნუ გათხოვდება სხვაზეო, ჩვენთაგანი რომელიც მოეწონოს ის ამოირჩიოს და შეირთოსო. ესეთი რჩევა ვერ მოეწყო და არჩიეს დიდის რუსეთის მთავრის შვილის შერთვა, რათა ქართველთა ჰქონიყოთ ერთობა რუსებთან. ხოლო მოტყუვდენ ამაში, გიორგი არ აღმოჩნდა ფარსაგი და სამეფოს ნიჭის მქონი. ოსეთიდან მოსულთ მშვენიერთ ვაჟკაცთ ჯავრი მოუვიდათ და უკმაყოფილნი დაბრუნდნენ ოსეთისკენ. ერთს ოსის მთავრის ქაბუტაგანს თამარის დიდი სიყვარულიც ჰქონიყო, ამას სწყყენდა უფრო რე და გზათ მიმავალს სევდა ისე განუცხოვლდა რომ თურმე გზაში დაიბნედა და ნიქოზთან ახლოს გარდაიცვალა საბრალო, ეს მსხვერპლი ხიყვარულისა, ნიქოზის ტაძარში დაფლეს რომელიც დაასაფლავა ნიქოზელმა. ასე მოგვითხრობს „ქართლის ცხოვრება“.

თამარის პირველ ქრმის განქორწინების შემდეგ, ქართველთა ერთი დიდს შეჭირვებაში ჩავარდა, რადგანაც თამარ მეფე უძეო იყო და ესეთი გარემოება ერს დიდათ ადარდებდა. შეიკრიბა მთელის საქართველოს ერთი ითათბირეს თამარის გათხოვების და საქრმოს მოთხოვებაზედ. ბევრის თათბირის შემდეგ აირჩიეს თამარის საქრმოდ, ოსთა მეფის შვილი დავითი. რომელიც გვარად ბაგრატიონი ყოფილა და რომლის მამათ მთავრათ ითვლება დემეტრე მეფე.

რუსუდან დედოფლის მონაწილეობით და შუამდგომლობით მალე მოხერხდა დავით სოსლანი და თამარ მეფე დიდუბეში აქორწინეს. დავით სოსლანს „ქართლის ცხოვრება“ აიროგორ ასწერს:— „იყო სსხლსა შინა რუსუდან დედოფლისსა მამეჟე ეფრემისა ძეთაგან, რომელი არაან ოფსნი, კაცნი მძღენი და ძღეენი ბრძოლასა შინა. ესე ვინა ვინადგან დედოფალსა რუსუდანსა თვის ეყოლა მამიდისა მისისა დავითის ასულისა, ოსეთს გათხოვი-

ჯობისა მიზეზითა, რამეთუ ოვსთა მეფისა შვილი იყო ერმა იგი და გვარადც ბაგრატიონი, რამეთუ დიმიტრიდ, ძე გიორგი მეფისა, რამელი დაშთა ოვსთა მეფისა ქალისაგან, მის დიმიტრის შექქეს ნათესავი იყო, ძეთაგან მისთა, და რუსუდან უშვილთ იყო და იგი მკეფანა აღსაზრდელად სახლსა შინა თვისსა ერმად, ფრიად შეენიერი, წითარცა შეენის მეფეთა შვილთა და იხილეს მუნ მიმავალი, რამეთუ მკეფე იყო ნაკვლად კარგი, ბეჭ-ბრტყელი, ზირად ტურთა და ტანად ზომიერი და ორთავე კერძთა გვართაგან სახელმწიფო. სხვითა კვლა ზრდილობათა კეთილად ზრდილი და წვრთილი. მხნე და ძლიერი, რანდობითა და მშვილდოსნობითა უსწორთ შემმართებელი, ტანითა ახვანი და ყოვლითურთ სრული სიკეთითა; ამისი ინებეს ყოველთა შეერთება თამარისა და საქმე ღმერთსა მიანდეს, ჰკადრეს და მოახსენეს დედოფალსა რუსუდანს მკვიდრთა ამას საშეუფასთა, იგი განაღამცა ნების დამრთველი, ვაზირთა და დიდებულთა თანა შეწევნითა მოხსენებულნი, მოჭაჯე ექმნეს თამარს და ეტყოდეს:— „უკეთუმცა არა იყო ზენა, განგება ამისა მოქმედებასა შინა ჰხედავს მარჯანდებობა თქვენი თუ ვაკუთნი და რადენნი რადენ გზის მოემენი მშვენიერნი და დიდებულნი შვილნი ხელმწიფეთანი, ბერძენთა და რომთანი, სულთანთა და მკვიდრთანი, სპარსთა და ოვსთა, მცდელნი ხმართაღათებრ, უკუენ არღვიგზა ბრძანებამან მღვთისამან, რამეთუ თვინიერ ნებისა მისისა ვერა რაჲ კრულ იქმნების“.

თამარმა პირველად იუარა, მაგრამ მერე თავის მამილის რუსუდანის ხათრით შეისმინა ერის მუდარება და ნება განაცხადა დავითზედ ქორწინების. მალე მოიყვანეს დავითი თფილისში ოსეთილგან და დიდუბეში აქორწინეს ქორწილის საქმეებს და საერთოდ მთელს სამეფოს. ამ დროს რუსუდან დედოფალი განაგებდა. ამის გამგეობას „ქართლის ცხოვრებას“ დის დიდებით აღწერს დავით სოსლანის ნიჭიერებას და ცოდნასაც ასე გადმოგვცემს:— „ესე დავითი წელიწადსა მოქცევამდე ესრედ წაემჯობინა ყოველსა მშვილდოსანსა, ცხენოსანსა და მკვირცხლსა და მოასპარეზსა, მწიგნობართა ყოველთა ხასწავლთა, ხელთა სიკეთიცა ვითა დღეს სჩანს, რამელე შინათ ვინ ყოფილა ამისი მას-

წავლესი და თანამოსწავლე და თუ გარეთთა ქვეყანათა მისრულა, ვერა სადა გამოჩენილა მისებრი».

აქ ჩვენ ესეთი ქება ცოტა მოვიყვანეთ, მაქებარი გატაცებულია დავითის ზე აღმატებულებით. ყოველივე ეს კიდევ ნიშანია. ოსეთის ერის სიბრძნე, გონიერების და დროის შესაფერად ყველა სამწიგნობრო სამეცნიერო და სამამაცო საქმეთა ცოდნის. დავით სოსლანის ქორწინებამ თამარზედ მტკიცე გზა მისცა ოსებში როგორც ქვეყნის სამეფოს სიმაგრის საქმეს, ისევე ხალხში წერა კითხვის და განვითარების შეტანას. დავითი და თამარი ოსეთში ხშირად მგზავსობდნენ. ამ გარემოებამ თამარ მეფე ოსებს საერთოდ შეაყვარა, თამარ მეფემ დავით სოსლანისაგან თამარმა ოსური ენაც მალე ისწავლა. თამარ მეფის სახელს ოსებში ისიც ავრცელებდა, რადგანც მგზავრობის დროს, სოფლებში ეკლესიებს შინჯავდა, შეწირულებას აღწევდა, ეკლესიების გვერდით სასწავლებლებსაც ახსნევინებდა; ზანვე დავით აღმაშენებლის მსგავსად ოსეთში რამდენიმე ქსენონიც გახსნა. ისტორიულად ცნობილია, რომ თამარ მეფის ქორწინების შემდეგ, დავით სოსლანი და თამარი იწოდებოდნ ოსეთის მეფეებათაც.

ამიტომაც არის ამათ შესახებ ოსებში აუარებელი ზეპირ-ამბები და ლეგენდები გავრცელებული, თამარ მეფე დავით სოსლანთან მშვიდათ და კარგად სცხოვრებდა. ყოველ სასიკეთო მხარესთან დავით სოსლანი მწიგნობარიც გახლდათ. ესენი როგორც ქართველ ერს პატრონებდნენ ისევე ოსებს, ამიტომ თამარ მეფემ ოსეთში ისე გაითქვა სახელი მთელმა ოსეთმა იგი ისე შეიყვარეს, რომ ოსეთში სახლი არ იქნებოდა სადმე რომ იქ თამარ მეფის შესახებ ქება-დიდებით ლაპარაკი არა ჰქონოდადესთ. ამიტომაც არის, მთელს ოსეთში თამარ მეფის შესახებ მოფენილი. (ლეგენდები ნახეთ ამაზედ ვასილ თედეშვილისაგან შეკრებილი ძველებური ამბები გადმოცემები და ლეგენდები).
თამარ მეფემ ოსეთში ბევრს ალაგას განაცხლა ძველი ტაძ-

რებით, ბევრს ალაგას ალაგო ახალი ეკლესიები. ამას გარდა გააშენა ოსეთში სასულიერო სკოლები. ბევრს ალაგას გაიყვანა არხები, წყაროები, რუები და სხვა ამგვარნი. ობოლთა და უპატრონოთა მიუჩინა მზრუნველნი და პატრონნი.

ოსნი თამარზედ არა ნაკლების პატივისცემითა და დიდებით მოიხსენებენ დავით სოსლანს. (ნახეთ ამაზედ წიგნი თამარ მეფეზედ ოსური ამბები და ლეგენდები დავით სოსლანზედ შეკრებილი ვასილ თედეშვილიდგან). ომის შესახებაც ოსებში ბევრი რამ ძველებური ამბებია დარჩენილი, ლეგენდები, თქმულეზანი, გარდმოცემანი, ამათ შესახებ ოსების ძველებურის ამბებიდამ მთელი წიგნი დაიწერება. ლექსები და სხვანი კარგად ხჩანს ისიც, რომ ოსებს თუმცა ამათ დროს თავიანთ მეფეც ჰყლიად, მაგრამ ამათიც დიდი პატივისცემა ჰქონიად ოსებს, რადგანაც თამარი და დავითი ოსთა მეფეთა თანხმობით აკეთებდენ ყველაფერს. ამას გარდა უმეტეს ნაწილსაც თამარი და დავითი ოსთა მეფის ოჯახში სცხოვრებდენ ოსეთში ყოფნის დროს.

შემდეგი დროის თამარის და დავითის ცხოვრება არის ჩვეულებრივი, ისე, როგორც სცხოვრებენ მეფენი, დავით სოსლანისაგან თამარს მიეცა ორი შვილი; ვაჟი, ლაშა-გიორგი სახელი „ლაშა“ აფხაზურ ენაზედ „მშვენებას“ ნიშნავს, მეორე ასული, რუსუდანი ამ შვილების შემდეგ თამარ მეფემ მიმართა დავით სოსლანს შემდეგის სიტყვით: — „ნაც საჭარო იყო ტახტისა და ღვანასთქვას, იქ ის მოვედ. შიტამ ვითხოვ რომ, დღეიდას სარეცელი ჩემი უნდა იქმნეს ხელ შეუხებელი“. დავითი თანახმა გახდა, რადგანაც თამარ მეფეს ამაზედ მასთან გარკვევით წინედ აქვდა საუბარი, იგინი გაზავდნენ მეგობრულის განშორებით, უცნობი წიგნიც ასე მოკვითხრობს. თამარი მოლოზნობას აპირებდაო. რაისა გამო დავით სოსლანს ნება მიეცემოდა სხვა ცოლის შერთვისო. მაგრამ დავითმა ეს არ ინდომა, რადგანაც იგიც თავმომწონე, გმირი კაცი იყო სიტყვის შემნახავიო.

დავითი განშორდა თამარს, შვილები ლაშა და რუსუდანი თამართან დარჩნენ. დავითი ოსებში მიეცა ცხოვრებას, ხან-

დრხან ომებშიაც იღებდა მონაწილეობას, ეს ჯერეთ ცოლთ მოშორებული არ იყო, რომ თავის ძლიერი ჯარით ყარს მიადგა და ოსმალთაგან დაიბრუნა. ნუქარდინი ამან დაამარცხა, ჯარში მრავლად ოსებიც ჰყვანდა. ამას იაკობ გოგებაშვილიც ასაბუთებს. დავით სოსლანმა თამარ მეფის სიკვდილის შემდეგ, სხვა ცოლი არ შეირთა. დავითი გარდაიცვალა 1230 წ. დასაფლავებულია ნიქოზს.

დავით სოსლანმა ოსეთში ცხოვრების დროს, ოსთა ძეთათვის გახსნა კარგი სასწავლებელი, ოსთა მეფეთა და მთავრის შვილებს თვითაც კი ასწავლიდა წერა-კითხვას და სხვა და სხვა სწავლა-განათლებას. ამას გამოუზრდია თვისი ძმის წულები ზურაბი და ყავდინა. დავითის ცნობას და გვარს ბროკვაუზის ენცკლომდიერი ლექსიკონიც ასახელებს, რომ დავით-სოსლანი იყო ძე ჯანდეროზ ბაგრატიონისაო. ოსებიც ასევე ასახელებენ ჯანდეროზს. ამას დიდი ოჯახი ჰქონია. ძმები და ძმის წულები, ბაგრატიონები. ესენი XIII საუკ. გასულს თითქმის სულ გაწყვეტილან მონგოლთ ბრძოლაში. ხელთნაწერი წიგნიც ასე ამბობს: — ოსთა მეფენი და მათი ძენი ამოწყდნენ მონგოლთა ბრძოლაში, რაც მოხდა რუსუდანის დავითის ძის მეფობაშიო. (II ტ. ენციკ. ლექთი ასო ბ.).

„ქართ. ცხოვრ.“ დავით სოსლანს ოსეთის მეფეთა ძედ ასახელებს, ამიტომ შეიძლება, ზოგმა სთქვას რომ ოსეთის მეფის ხუდანის ქალი ბურდოხანი გიორგი მესამის შვილი იყო. ვო და ამავე ქალის შვილს თამარს ოსეთისავე მეფის ძე დავითა ირთავსო. ეს შეუძლებელი იქნებოდაო. ამას ჩვენც ვეთანხმებით ხოლო ვიტყვით შემდეგსაც.

ხუდანი ოსთა მეფე უნდა იყოს რომელიც მეფობდა ოსეთის დასავლეთ ნაწილში, ანუ კავკავის იქითა მხრის ოსებში, რომელსაც თავის ძატახტო ქალაქიც აქვანდა, ჰყვანდა ჯარი და ფულსაც სჭრიდა. ეს ხუდანი უნდა იყოს მომდინარე ოსთა მეფის დურღულის და ურდორესი. ოსეთის საერთო მეფედ ეს უნდა ყოფილიყოს. როგორც საქართველოში ქართლის მეფე იწოდებოდა მეფედ და კახთა და იმერთა კი ბატონიშვი-

ლებად, ოსეთშიაც ასევე უნდა ყოფილიყოს. ერთი იყო მეფე დანარჩენი ოსთა ბატონიშვილები.

დავით სოსლანის სახელი და შთამომავალთ რიცხვი კი XIII საუკუნის გასვლამდის სჩანს, ეს ანგარიში გამოვა მხოლოდ ნიშინ, თუ დავით სოსლანის შვილს ლაშა გიორგის ოსათ ვახსენებთ, რადგანაც იგი ოსის შვილი იყო, ასევე ამის შვილი დავითიც თუ ოსად მივიღეთ, მაშინ ამათ რიცხვი XII საუკ. ნახევარს აქეთ გამოსჩნდება რადგანაც დავით სოსლანის შვილის შვილი დავითი. 1269 წ. კვდება.

თამარ მეფის და დავით სოსლანის შვილების შესახებ აქ ვიტყვიტ ცოტა ცნობას: ნათქვამია სახალხოვად, რომ კარგ დედამას კაი შვილები არ გამოუვლენო სამწუხაროდ თამარსა და გიორგის არ გამოუვიდათ კარგი შვილები „ქართ. ცხოვრ.“ ლაშა გიორგის ასე ასწერს:

„ლაშა გიორგი იყო ტანით ძლიერი, მხნედ მთისადი, ნადირობდა შინა მოსწრაფე, ჯადით და თვით ბუნება. უმეტეს განჯადებულ იქმნა. ხოლო ვითარ განისკვნებდა ნადირობათა და სისხრულთა, მიდრკა სიბოროტემდი. და სჭამდა და სვამდა და ადსდგეს სიმდეკად. შეიყვარა თანა მკასაკენი მოსმურობათა და დედათა უწყსოთა თანა ადრევეთ. ოდესმე მსმელი ფრიადის დვინის ტფილისს მყოფი, წარიყვანეს რაინდთა თანა, რათა განიდონ სიბილწე თვისი და სხვაც ასეთნი. ეს გახლავსთ მშვენება მშვენება ვაჟი თამარ მეფის და დავით სოსლანის. ვნახოთ ახლა ამათ ასული, რუსუდანიც, რომელსაც მართოდ მამის დის სახელი — რუსუდანი ერქვა. ამაზედ აი რას გვამცნევს „ქართ. ცხოვრ.“ „რუსუდანი დედოფალი, რამეთუ ჩვეულებათა წესსა ძმის თვისისა ვიდრდა განცხრომითა და სიმღერითა, იწყო უძღება და განცხრომა და სხვანი. აქმეტს აღარას ვიტყვიტ. ეს რუსუდანი გათხოვდა ორტული-შვილზედ, ზოგნი ამ ორტულიშვილს ოსად ასახელებენ. ზოგნი მესხათ, რადგანაც ამ სახელის ორტელი სოფელი არის მესხეთის ფოცხოვის ხეობაში.

იქმნება მკითხველმა სთქვას, რომ ალბათ თამარი და დავითიც ასეთნი იყვნენო. რაც დედ-მამა ის შვილებიო. ანუ როგორც ატყვიან: — „დედა ნახე, მამა ნახე შვილიც ისე გამონახეო“ — აქ მეორე გადმოცემასაც მოვიყვანთ რასაც ხალხი ამბობს: „ერთის ხილამ ბარიც გამოვა და ნიჩაბიცაო“. თვით ჩვენს დროშიაც იყო, არის და იქნება მაგალითები: რამდენ რიგიან დედ-მამას ისეთი შვილები გამოუვიდნენ, რომ მათმა შვილებმა აყვავებული ოჯახები დანთქეს და შექამეს; რაღდენ უხეირო დედ მამას კაი შვილები გამოუვიდნენ, ეს გარემოებაც უნდა ვიქონიოდ სახეში მაშინ როცა თამარსა და დავითზედ ვიფიქრებთ რამეს.

ამათ გავერაგებას ჯერ ხელი შეუწყო მონგოლების მოლოდინმა, მათმა შიშმა, მერე მათ შემოსევამ და მასთან სხვა მტრების და ჯალალ-ედინის მოსვლამაც. თამამად ვიტყვი, რომ ლაშა და რუსუდანის ასე დაჭრდომას რამდენათაც შინაურ პირობებს აქვს მხიშვნელობა, იმათზედ მეტად მონგოლებს, ჯალალ-ედინს და ასეთ სხვა დაგეშილ მტრებს ყოველი უბედურება ქართველთა და ოსთა მაშინ უფრო აზვაავდა, როცა ჩვენ გარეშე მძლავრი მტერი მოგვევლინენ. ჩვენს წახდენას რამდენათაც შინაური პირობები ბოდავდა, იმაზედ მეტად გარეშე მტერი უფრო აზვაავებდენ მათ. ყოველ ჩვენს ბოროტებასა და უხეირობასთან, ოსთა და ქართველთ შორის, ჯერ მონგოლებმა და მერე სპარსებმა XIII საუკუნის ბოლოდამ, საშინელი მტრობა დანერგეს, ოსები ქართველებს შეაძულეს, ისევე ოსებს ქართველები, ეს ორი ნათესავი და მეზობელი ერთ ერთმანეთს წაჰკიდეს, ამავე დროს, ჩვენს ბედზედ ოსთა და ქართველთ შორის იყვნენ თითო ოროლა ისეთი პირნიც, რომელნიც ამ გარემოებას კარგად გრძნობდნენ.

გარეშე მტერთა ძალამ, ოსეთზედ ისეთი ბოროტება იხმარეს. რაისა გამო XIII საუკ. ბოლოს 1305 წლამდე, ოსთა მეფის ოჯახი თითქმის სულ გაწყვიტეს გარდა პატარების, ზელთნაწერი წიგნი ამბობს: გადარჩა მარტოდ აფხაზი და და-

ვითი, რომელთა აღზრდასაც სამარყანდელნი თათრულად ფიქრობდნენო. ამას გარდა XIII საუკ. ამისავე სიტყვით, ოსეთი დაეცა ძრიელ, ხალხი გალატაკდა, მოსავალს ხან მონგოლები სტაცავდენ, ხან სამარყანდელნი, ხან სპარსელნი. მთელის ოსეთის ერისათვის XIII საუკ. ბოლო არის უძლურების და გალატაკების ხანა, საქმე ისე ცუდათ წავიდა, რომ მთელს ოსეთში სახლებიც კი აღარ დარჩა მთლად, მტერი რომ ოსების მორევით ვერას ხდებოდა, მერე სახლებსაც უნგრევ-უქცევდა, ყანას, ბაღს, ბოსტანს და სხვა და სხვა სანოვაგეთა და საქონლებთა ქარხნებსაც უმუსრავდა, ნაძეტურ საფეიქროებს.

ამით XIII საუკ. ბოლოს ოსეთის ერი ისე დაეცა, რომ არსად საფეიქრო არ დარჩა, აღარსად სხვა რამ ასეთ ქარხნები, ხალხი გატიტვლდა, დაეცა თითქმის ყველა ხელობანი ოსეთის ერისა, ოსები გახდნენ მარტოდ მხენელ-მთესველნი და დანარჩენი დრო და მეცადინეობა ამათი იკარგებოდა და ფუჭდებოდა ცხადსა თუ ჩუმს ბრძოლაზედ. დიდი უძლური ხანა დადგა ოსეთის ერისთვის, მათ აღარც მშველელი ჰყვანდათ და აღარც წინამძღოლი. ქართველებსაც ძრიელ სჭირდათ, ამიტომ ოსთა შველა შეეძლოთ, ასეთი გარემოება ბევრის ოსისთვის იყო გულსაწვაი, რადგანც იგინი თავიანთ თვალათ მხერდენთვის სამშობლოს განადგურებას, ამაზედ მტერსაც ემდურებოდნენ იგინი.

მტერმაც იცოდა ესეთი უკმაყოფილება ოსეთისა და ამიტომაც მათ 1303 წ. ოსთა მეფეთა და წარჩინებულ გვარისკაცთა მოსპობა, ასეთ პირთა მოსპობისათანავე სპობდენ თან ოსების ყოველივეს სოფლებს, დაბებს, ქალაქებს და ყოველივეს რაც კი მოხვდებოდათ და ნახავდენ, ოსთაგან ყოველთავეს ჯერეთ წართმევა უხდებოდა, წინააღდეგ შექმხვევაში შემუსვრა, მოკვლა, მოტაცვა, დაწვა და სხვა ამ გვარები, ასეთი რისხვის მიყენებას ოსები თითქმის მიეჩვივნენ XIII საუკ. ნახევრიდამ, როცა ოსებს ჯალალ-ედინი და ჩინგის ყენი დაეც-

ნენ და აიკლეს. მაინც ოსებმა იწეცადინეს და 1320 წ. ოსეთის მთავარი დაიყენეს. ვინ იყვნენ ეს ასიოდ დადგენილ ოსთა მთავარი, ამისი არაფერი სჩანს, ხოლო უნდა ვიფიქროდ, რომ იგი მთავარი იქმნებოდა ის ოსთა მთავრის შვილი, დედამამაც მტერმა 1303 წ. მოსპეს და მარტოდ მცირე წლოვანებში დასტოვეს, შეიძლება სხვაც მაგრამ ჩვენ ასე ვფიქრობთ ოსეთის გარემოებას. 1330 წლიდამ, გიორგი ბრწყინვალემ მიაპყრა დიდი ყურადღება. 1325 წ. გიორგი ბრწყინვალის დახმარებით, ოსთა მეფემ ოსეთის ერის ცხოვრების საქმე ისე მოეწყო, რომ დღისით და ღამეც ჩალა, — ქათამიც არავის დაეკარგებოდა თურმე.

ოსებმა იწყეს მოშენება, მოღონიერდა ცოტათი ხალხი, მტერს მოურიგდენ და დაპირებისამებრ ხარკს უხდიდნენ. ამას გარდა შენებას მიეცა დაბა და სოფლები, ოსებმა იწყეს სოფლების გაშენება, სახლების კეთება, ბაღ-ბოსტნეულობის გავრცელება, მეურნეობა, ხელოსნობა და სხვაც ბევრი რამ რადგანაც მტერმა მათი ქვეყანაც ცოტათი მოასვენა, წინანდელათ აღარ მტრობდენ და აქცევ-ანგრევდნენ, რადგანც ოსეთის მეფეს და ერს გარს უვლიდა. მფარველ ამხანაგათ ისეთი მეფე, როგორიც გახლდათ გიორგი ბრწყინვალე, ოსების ასეთ მშვიდობის დამყარების დროს, თითო ოროლა მათ შორის იყვნენ ისეთნიც, რომელნიც უცხო მტერთა მეოხებით გაფუჭებულ იყვნენ, და ოსეთსაც მტრობდნენ. ამიტომ ამ გარემოებას გიორგი ბრწყინვალემ დიდი ყურადღება მიაქცია, ოსთა მეფეს ეწვია და ყოველივე მტერი მოუსპო.

ამას გარდა ოსეთში მოკრიბა ყოველივე ოსთა მემამოხენი, ოსთა მეფის წინააღმდეგნი მოწინავე კაცნი, ამათ გარდა მოკრიბა ოსთა ხევის ბევრნი, დეკანოზები და სხვაც ასეთნი, რომელნიც ოსებს ყოველთვის ქართველებთან მტრობით რაზმავდნენ და მით ასრულებდნენ მტრებთა დავალებას. ყველავს პირები გიორგი ბრწყინვალემ თფილისში გადმორეკა გასაწურთნავად, დასამშვიდებლად. ამ დღიდან ქართლმაც მოი-

სვენა ოსთავან. ეს იყო 1337 წ. ყველა ამაზღედ ეხლა ჩვენ აქ მოვიყვანთ ალაგ ალაგ „ქართ. ცხოვრ.“ ცნობებს:—„გიორგი ბრწყინვალე მეორე შევიდა და შემუსრა კავკასია, (ოსები) შინა შეოფნი, ურჩნი მოსრნა და დაიმორჩილნა, და მოხარკე ჭყენა ყოველნი იგი, და დაამჰვიდა ქართლი ოსთავან, ზინადგან გზანა ყოველნი თვით დაიპყრა“ შემდგომ ამის ეხება კიდევ სხვა საგანთა და საქმეთა მეთაურ კაცთა საქმეთაც, რომელნიც ოსეთში იმყოფებოდნენ და ოსების ცხოვრებას თავასებურად ახდენდენ. ამაზღედ აი რაღას ამბობს:—„შერე კვალთ განიხილა შეფემან მთიულთა და კავკასთა საქმენი, რამეთუ მრავალნი უჯერონი იქმნებოდეს, შემოიკრიბა სპანნი, შევიდა და დაიმორჩილნა ყოველნი, უმეტეს პარველისა კავკასისა შინა შეოფნი. შენიდამ ჩამოვლთ ოსთა ზმასა ზედა, მოვიდა მუხრანს და ჩამოიყვანნა მუნ რამეულნი კავკასთასა შინა ქრისტიანენი იყუნენ თავნი მათნი და სკვის ბერნი, შემოვიდა ტფილისს, და შემოიტანა იგინიცა და განუჩინა მათ სამართალი და წესნი დაუსხნა წიგნითა რათა ჭყოფდენ წადმართ ეკრეთ“.

ასე დაიმორჩილა თურმე ოსეთი. მართალია აქ ოსეთი ცალკე არ იხსენიება, მაგრამ იგი „კავკას“ ახსენებს, ეს სახელი კი ხატავს როგორც ფშავს, ხევსურს, თუშს, მოხვევს, ისევე ოსეთს და ოსებს. ამისაგანვე შედგენილი „ძეგლის დებაც“ რამდენათაც ფშავ, ხევსურ თუშებს, ქისტებს და მოხვევებს ეხება, იმათზედ მეტად იგი ოსებსაც ეკუთვნის. იმის ცნობაც არის, რომ ამავე გიორგი ბრწყინვალემ გამოსდევნა თავად-აზნაურები როგორც თუშ, ფშავ-ხევსურეთიდან, ისევე ოსეთიდანაც. ოსეთში აღარც ერთი ოსის თავადი და აზნაური აღარ დასტოვა. ყველანი თფილისში გადმოიყვანა. ამით მოისვენა ოსეთმა და ოსეთის მეფემაც. როგორც ამ მეფემ ხსენებულ მთის ერთ ფშავ, ხევსურ, მოხვევ, ქისტთ და თუშთ მისცა ტყეები და მამულები საკუთრებათ, ასევე ოსთა მეფემ მოუბოძა ოსებსაც მთელი ოსეთის მამულები საკუთრებათ. ყველა ამ მთის ხალხებში და ოსებშიაც არსებობდა „მამულის საქათო მფლობელობა“. ხოლო მოსვენებული დრო ოსეთის თვის არ იყო დიდის

ზნის ბედნიერება. გიორგი ბრწყინვალის სიკვდილის შემდეგ (1346 წ.), ოსთა სამეფოს, მოველინა ჩვეულებრივი უბედურება. კვალად ეცნენ სპარსნი, თურქნი და სხვანი და ოსებს უწყეს აოხრება და მოსპობა.

ოსეთის და ოსების სწავლა განათლების საქმე ძველადგანვე XIII საუკუნემდე.

I

ოსებს ჰქონდათ. სკოლები ძველის ძველადგან არ ხოლო რაკი ფარნავაზ ქართველ მეფემ ქართული ანბანი მოიგონა და ამანვე ოსის მეფის ასული შეირთა ცოლად, ამიტომ ოსეთში იმავ დროს ქართული ანბანი იქნა გავრცელებული. IV საუკ. რაკი ოსებმა ქრისტიანობაც მიიღეს, მის შემდეგ. ოსეთში შეტანილ იქნა ბიზანტიური სწავლაც. V საუკუნის ნახევარს, ვახტანგ გორგასლანის ომის შემდეგ, ოსეთში სკოლებიც დახსნეს, როცა ოსთა შეიღებს ასწავლიდნენ წერა-კითხვას. ქართულს, ბერძნულს და ოსურსაც ქართულის ასოებით. ამავ საუკუნის ბოლოდამ, ოსებში ლათინური ენა და სწავლებაც იქნა შეტანილი.

VI საუკუნიდამ, ქართველთ ათცამეტ ასურელ მამათაგან ოსეთში გამრავლებულ იქმნა სასწავლებლები. აწ სასწავლებლებში ოსთა შეიღებს ასწავლიდნენ სამლო. სჯულს და ქრისტიანობას, მასთან ენებს ბიზანტიურ, ლათინურს, ქართულს და ოსურს ქართულის ანბანით. XIII საუკ. დამდეგიდამ, რაკი ოსებზედ არაბებმაც იწყეს გავლენა, ამიტომ ოსთა სკოლებში არაბული ენაც იქმნა შეტანილი და სასწავლოდ დადგენილი. არაბთა გავლენით სკოლების არსებობამ ოსეთში გასტანა XII საუკ. ვიდრე საქართველო და ოსეთი დავით აღმაშენებლის ცლით განთავისუფლდებოდა. ამის შემდეგ კი, ოსებში სკოლებმაც იმატა. მთელს ოსეთში

გაიხსნა სხვა და სხვა სახის ჩკოლები XII საუკ. ნახევარს, ოსები სწავლა განათლების მხრით ქართველებთან თანაბარნი იყვნენ.

ამას გვიმტკიცებენ შემდეგი მაგალითები: XI საუკ. ბაგრატ მეოთხის მეუღლე, ოსეთის მეფის ქალი ბორენა იქამდის მოჰხადებულ და ნასწავლი აღმოჩნდა, რომ მან კარგად იცოდა ბიზანტიური ენა, რომაული, ქართული მწიგნობრობა და ისტორია და მასთან ოსურიც ეს კქუიანი მანდილოსანი ოსეთში აღიზარდა ისე, რომ მას სხვა ქვეყნები თვალითაც არ უნახავს. ოსეთში ოსურ სკოლებში მიუღია მას სწავლა-განათლება. მაშ თუ ოსთა დედოფალი უსწავლელი იყო, ნუ თუ ამ უსწავლელ ქალს ცოლად შეირთავდა ისეთი მეფე, რომელსაც პირველ ცოლად ბიზანტიის იმპერატორის და ჰყვანდა მეუღლედ. არა გვგონია, რომ ბაგრატს მეოთხეს უსწავლელი ტყის ნადირი შეერთა.

მეორე მაგალითი: ოსთა მეფის ხუდანის ქალი ბურდუხანი, იქამდის განათლებული იყო და ამით ისეთ სახელოვანი, რომ მას ოსეთს გარდა მთელ საქართველოშიაც იცნობდენ. ბურდუხანმა იცოდა ბერძნული ენა, ლათინური, ქართული, ოსური და მასთან ქართული მწიგნობარიც გახლდათ. ამ ქალის ქება დიდება „ქართლის ცხოვრებაში“ განცვიფრებით არის აღწუსებული. ბურდუხანსაც სწავლა განათლება ოსეთში ქონდა მიღებული, ოსურ სკოლაში ოსთა მასწავლებელთაგან.

მესამე მაგალითი: დავით სოსლანი, ბაგრატიონი გვარად, ძე ჯანდეროზ ოსთა მეფე ბაგრატიონისა, აღიზარდა ოსეთში, მიიღო ოსეთშივე სწავლა-განათლება. იცოდა ბერძნული, ლათინური, თათრული, ოსური და ქართული ენაც. იყო ქართულ მწიგნობარიც და მასთან მწერალიც. სწავლა-განათლებამ იგი გახადა ღირსი თამარ მეფის ქრმოზისა და დავით სოსლანმა დიახ, ოსეთში მიიღო თავისს შესაფერი განათლება. ამას ჩვენი მატთანეც ასაბუთებს, ვგონებთ ეს სამი მაგალითი კპარა, რომ ოსეთის ერის უკსახებ ითქვას, რომ ამ ერს აქ ეს თავის

წარსული, თავის ისტორია, იგი არის დამოუკიდებელი ნაცია.

მართალია ისიც, რომ ოსებს ქართული ანბანი აქვდათ მიღებული სახმარებლად, მაგრამ ითქმის ისიც, რომ ეს ქართული ანბანი რამდენადაც ქართველების იყო, ამდენად იგი ოსების საკუთრებასაც შეადგენდა, ამიტომ ჩვენ შეუძლებელია ვთქვათ, რომ ოსეთის ისტორიის წინაშე, რომ ზოგიერთ შენიშვნების ოსებს წარსულს დროში წერაკითხვის მწიგნობრობის, სკოლების და სწავლა-განათლების არსებობის ცნობებს უქარწყლებენ. ეს გაქარწყლება არის უსაფუძვლო, რადგანაც ოსებს სკოლებიც აქვდათ, ოსთა მასწავლებლებიც ჰყვანდათ და სწავლა-განათლებაც არსებობდა, რის მაგალითად ჩვენ აქ სამი განათლებულ ოსთა მეფეთა წევრნიც დავასაბუთებ.

დაეცა საქართველო, გაიყო სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ. ამ დრომდის ქართველთა და ოსთა შორის არსებობდა მტკიცე მეზობლური და ნათესავური კავშირიც XIV საუკუნეში, ეს კავშირი ოსთა და ქართველთა სასტიკათ დავარდა. ქართველთა და ოსთა მტერთა ნატვრასაც ეს შეადგენდა. მათი შრომაც ყოველთვის ამისკენ იყო მიმართული, მათ მიახწიეს თავიანთ პოლიტიკას, ქართველებს ოსები დააშორეს, მოსპეს სასტიკათ მათში ყველაფერი საერთო, თუმცა ქართველთა და ოსთა გარეშე მტერთა ნატვრას ეს შეადგენდა, მაგრამ ოსებსა და ქართველებში საუკუნოების განმავლობაში დანერგულს ნათესავურ კავშირს და მისვლა-მოსვლას კი ვერ მოსპობდნენ.

ოსები და ქართველები როგორც იპოვნოდნენ დროს და თავიანთ მტერს დროებით მაინც გარეკავდნენ, მის უმაღლეს თვის შორის განაახლებდნენ მისვლა მოსვლას, ნათესავობასა, კავშირს და მთელი ოჯახობით იცოდნენ ქართლში, ხატობას გადმოსვლა სალოცავად. ასეთ გადმოსვლას გარდა ოსები ქართლში მთელი სოფლობითაც კი მოდიოდნენ და სახლებოდნენ ქართლში ამათგან მთელი სოფლებიც შენდებოდა. ოსებს ქართლში ცხოვრება ქართველებთან ერთად ძრიელ ეადვილე-

ბოდათ. ამათს კარგს დამოკიდებულებას ასაბუთებს შემდეგი გარემოებაც. საქართველო როცა რუსეთის იმპერიას დაუკავშირდა, მაშინ ქართლში აი რომელ სოფლებში სცხოვრებდნენ ოსები, ეს რიცხვი ოსების და სოფლის სახელები ცნობილი არის ოფიციალურად და ანუსხული 1801 წ. შეიძლება ზოგ მეტ ნაკლები იყოს, მაგვყავს როგორც მართველობისაგან ანუსხული.

ოსების სოფლები ქართლში.

ოსები სცხოვრებდნენ სოფ. ძევერას, ცხინვალს, სვერს, ერედვს, კორდს, დიცს, აწერის ხევს, ჩარბეთს, სნეკვს, ბელოტს, საწუენის, ვანათს, ზარდიან კარს, მერეთს, კორბს, არბოს, მეჯვრის ხევს, მეჯვრისხევს II-ეს, მეჯვრისხევს მესამეს, ძველეთს, კირბალს, ბერშათს, ჭაჯას, კორნის, ტბეთს, კუსირეთს, სამაჩაბლოს, ღვთის, პოტორის, მადრანდვალეთს, ჭარივს, მგრივს, ნატიხარს, კულბითს, ლამის-ყანას, მჭადის-ჯვარს, ჩინგილარს,, მუხრანს, კონდას, კოპის-აჩხატი, ტრუსოხები-მანა, გულა-ოსნი, ცხრა-ძმისა ჩამურს, ჩურუკეთს, იკოთს, ხრომის-წყარო, სტეფანე-წმინდას, სნოს, სოონს, შუახემეს, მთიულეთს, გულა მაყარს, ხორს, წანდოს, ჭარტალს, პავლეურს, ციხის გორს, ავნევს, სართიჭალას, ლილოს, ავლევს, მუხრანი, მჭადის ჯვარი, ანანურს, კირის ხევს, აში აახავი, ჩონტი, ჟინვალს, არალის, არაგვის პირს, კთვლის, იორს, ყვავოს, არგუნს, ბოდორნას, საშაბუროს, მაზალეთს, ჭრემის, ხევს, ტონჩას, ებნისი, ჩილურტს, ოსიაურს და სხვა სოფლებშიაც 1801 წელს.

აქ მოთვლილ სოფლებში, ოსები არ შეადგენდნენ მთელს სოფლის მცხოვრებთ რიცხვს, ზოგ სოფელში რამდენიმე კომლი იყო: ზოგში ცოტა, ზოგში ბევრი. სადაც კი სცხოვრებდნენ ოსები ყველგან ქართველებთან კარგი განწყობა და ნათესაობაც ხშირი იყო და ეს დღესაც ასეა მათში. მე კი არ ვიცი და ზოგი ერთ ოსებმა სთქვებს, რომ აქ მოხსენებულ ზოგს სდ-

ფელში დღეს ოსების აღარაფერია დაშთენილიო. ეხლა სხვა და სხვა სოფლებში სცხოვრებენ თურმე.

დღეს, ოსთა რიცხვი ქალაქ ალაგასაც მრავლად არიან, ოსები ქართლის სოფლებში 1800 წლამდე თფილის, გორს, ცხინვალს, კავკაეს, ქუთაის, ბათუმს, ბაქოს, თითქმის საქართველოს ყველა ქალაქებში სცხოვრობენ. უმრავლესობა მდაბიოთა მისდევს მზარეულობას, მხერხაობას, სხვა და სხვა საქმეთა მუშაკობას, ხელოსნობაშიაც იჩინეს თავი. ინტილიგენციაც არსებობს თფილისში.

ქართლში, როგორც ქართლის გლეხობა არის დაჩაგრული, ისევე ოსები გახლავან, საკვირველია, თვითქოს ქართველ და ოსთა გლეხობას პირი აქვთ მიცემული, რომ მათ ერთნაირად, მამაპაპურად იცხოვრონ. სამწუხაროდ ქართლის ოსთა სოფლის გლეხობა ძლიერ დაცემულნი არიან. მათი ცხოვრების შესახებ მთელი წიგნი დაიწერება და არა ორიოდ სტრიქონი. ჩვენ მაინც მოკლედ აენუსხავთ.

ქართლის სოფლების ოსთა გლეხობა, როგორც ქართველების, არიან გაუნათლებელნი. ოსის გლეხობაც ქართველებით სცხოვრობენ მიწურ სოროებში. სახლის მოწყობილობა აქვსთ ცუდათ, ბარგიც ცოტა, ლოგინი ჭუჭყიან-ზინტლიანი. ტანთ საცმელი ქალსა თუ კაცს უბრალო, მასთან ჭუჭყიანი, კაცს ვიდრე ტანზედ პერანგი და მის ამხანაგი არ გაუცვდება, მინამ იგინი მას არ გაიხდის. როგორც ქართველ გლეხნი, ესენიც ასევე უმეცრებაში, უსუფთაობაში ატარებენ საყოველთაოდ დროს.

ოსეთი XIII საუკ. ანუ მონგოლების შემოსევის შემდეგ.

თუმცა ზემოთ XII საუკუნიდამ XIII საუკუნეზედ გადავლთ და მერე მცირედ XIV საუკ. შევეხეთ გიორგი ბრწყინვალემდეს, ხოლო აქ კვალად მიუბრუნდებით ოსეთის ისტორიას XIII საუკუნიდამ და ნამეტურ მონგოლების შემოსევის და ოსეთის ამბებს, ამაზედ მთელი წიგნი დაიწერება, სახელ-

დობრ:— „მონგოლების შემოსევა ოსტოზედ“ ჩვენ კი აქ ასე მოკლედ ავსუხვოდ. ჩვენი მატთანე მონგოლების შესახებ ასეთ ცნობებს გადმოგვცემს:

ოსის ქალთა ცხოვრების ცნობები XIII საუკუნეში.

XIII საუკუნის ნახევრიდან, როგორც სჩანს, ოსთა ქალებს უცხო ტომთაგან კაი ფასი უნდა დასდებოდა, ამას კათოლიკის მისიონერებიც მოგვითხრობენ XVII საუკ. უნდა ითქვას, რომ არაბნი, მონგოლნი, სპარსნი, თურქნი და სხვა ასეთი ტომნი, ოსთა ქალებს ირთავდენ ცოლებათ, ამას გარდა ხასათაც ჰყვანდათ. როგორც ვის რა სურდა, ოსის ქალნი იგიც ისე ხმარობდა. ხასათა შესახებ რომ მართალია და ეს ოსთა ქალებში ძალიანაც უნდა ყოფილიყოს გაძრიელებული, ესა სჩანს იმ გარემოებიდანაც, რომ ხსენებულ საუკუნეში ოსთა ქალები მრავლად იფანტებოდნენ როგორც მონგოლებისაგან, ისევე სპარსთაგანაც. ცნობა არის, რომ თვით სპარსთა ჰარამხანებსაც სულ ოსის და ჩერქეზის ქალები ჰყვანდათ.

იმის ცნობაც არის, რომ ძლიერ ხშირად, როცა კი ოსეთს სპარსეთი იპყრობდა, მაშინ იგინი ოსთ მეფეს ხარჯის გადახდის სამაგიეროდ, ოსთა ქალებს სთხოვდნენ, ოსთა მეფენიც რასაკვირველია კრეფდენ ამ გადასახადის ნაცვლად ოსთა ქალებს და აძლევდენ თვის მახლობელ მტრებს. ასეთი განაცემ ქალთა რიცხვი XIII საუკ. მეტად დიდი სჩანს, ამისივე მაგალითთა შემდეგი გარემოება. 1275 წ. თფილისში მოსულან ორი მანდილოხანი, რომელნიც ბერქა ყაენს ხასებათ ჰყოლია. ამ ორს დედაკაცთ თან მოუყვანიათ ორი ყმაწვილი, ერთის ნაშობნი: ერთს რქმევია ფარენჯ და მეორეს ბაყთარ. (ქ. ც. 581 გვ.) თვით ეს სახელებიც კი ცხად ჰყოფს, რომ იგი ქალები ოსები უნდა იყვნენ, ყმაწვილებისთვისაც მიტომ უწო-

დებიან ოსური სახელები, თორემ ფარჯან და ბაყთაძე სხვა ტომთა ხალხთა შორის აღმოსავლეთში ეს სახელები არ იხმარება.

ამიტომაც არ უნდა გვიკვირდეს ის გარემოება, რომ ოსები სადღეისოდ ასე ცოტანილა არიან. მათი რიცხვი XIII საუკუნის ნახევრამდე უნდა იყოს 2 მილიონი, ხოლო მის შემდეგ მათ იწყეს კლება, რასაც ყოველთვის თან სდევდა მტერთა თავ დასხმა, ომები, ხოცვა, ჟლეტა-წყვეტა, გადასახლება, ტყვეთ წაყვანა, ქალების მოტაცვა, ნებით ხარჯში გამორთმევა, ამათი ფულით შესხიდვა და სხვა მრავალ ასეთნი, რაც ოსის ტომს ერთობ ვნებდა, ამცირებდა და მასთან სპობდა კიდევ.

ოსური წიგნის გამო.

დავით გარესჯის ხელთნაწერ წიგნში, ერთ ალაგას ესეთი ცნობაც იყო მოყვანილი:— „ოსთა საეკლესიო არის ქართულ ხუცური, ხოლო სახმარ ანბანი წიგნის ქართული, ოსნი პირველ დროს, ეკლესიებში ბერძნულად სწირავდნენ. მერე ქართულად დაიწყეს წირვა ლოცვა, ენა ვინადგან იგივე ქართული ოსურიც არის ასე იტყვიან ქართველ წმ. მამანიც. რამეთუ ანბანი ქართული არის ანბანი ოსურიც. ანბანში მიტომ იხმარებენ ისეთ ხმათა ასონიც, რომელნიც ოსთა ხმათა გამოხმაურებას ეთანახმებიან, ქართულს კი იმოდენად არა. აქედამ სჩანს, რომ ქართული ანბანი რამდენათაც არის ქართული, იმდენად იგი გახლავსთ ოსურიც. განაგრძობს კვალად. რომ ოსნი ეკლესიებში კითხულობდნენ, მერე ოსურად ხსნიდნენ, შერმე ეს ახსნანი განიხილვენ, ქართლის კათოლიკოზთაგან და ოსთა საყდრებში სახარება და დავითნად იგინი იკითხებოდნენ. ყოველივე ესეთ ახსნანი ქართულის ასოებით იწერებოდნენ, ვინაიდგან ქართველთა და ოსთა ანბანი ერთი არის და იქნებაო უკუნისამდე.

ზოგიც ეხლა ნახონ ამის მთავრულ და დამწერლებმა.

ქართული წირვა ლოცვა ოსებში ვახტანგ გორგასლანის ომების შემდეგ დამკვიდრებულა, მინამ ბერძნულად ყოფილა.

ე. ი. ავტოკეფალიის მიღებამდე, ვგონებთ, რომ ქართულ ეკლესიებშიაც მინამდე ბერძნულად სწარმოებდა წირვა ლოცვა სახარებაც ბერძნულად იკითხებოდა VI საუკ. სირიიდან მოსულ ქართველთ ცამეტ მამების მოსვლიდან კი ყოველივე ქართულად დამყარებულა, ასევე ოსებშიაც ამათის ცდით ოსურად მორთულა, რადგანაც ამ მამათა შორის ყოფილან ისეთნიც რომელთაც ოსური ენაც კარგად სცოდნიათ. მაშინ შიო მღვიმეს, გარესჯას და ნეკრეს სახარება და დავითნი. ოსურს ენაზედაც უთარგმნიად VI საუკ. ქართველ მამებს, ოსთათვის სხვაც ბევრი რამ წიგნები გადუკეთებიათ ოსურს ენაზედ, მათგან ნათარგმ „დავითნიც“ უნდა იყოს, რომელიც პირველად ოსურს ენაზედ დაბეჭდა XVIII საუკუნის ნახევარს, ქართულ ხუცურის ასოებით. ამ მეთაცამეტე მამებს ოსებშიაც ხშირად უცხოვრიად და ქრისტიანური წესები უსუფთავესათ და უქადაგნიად. ამათ ისე დაიხლოვეს ოსები, რომ მერე ოსთაგან ხშირად გადმოდიოდნენ და სწავლობდნენ შიო მღვიმეს, ნიქოზს, გარესჯას, ნეკრეს და სხვაგანაც. VI საუკ. ოსურს ენაზედ ნათარგმნ „დავითნის“ წიგნი დავით გარეჯაში ყოფილა დაცული. აქედამ გადუტანიათ და დაუბეჭდიათ ყიზლარის სტამბაში 1771 წ. უმეტესი ნაწილი ოსურის თარგმანებისა XIV საუკ. შემდეგ მოსპობილან, ვინაიდან ოსთა და ქართველთ კავშირიც გაწყდა მუსულმანთა მახვილისაგან.

ახალ დროის, ანუ XVIII საუკ. ნათარგმნ ოსურ ლოცვებს, დავითნ და სახარებასთან უსათუოდ რამე კავშირი ექმნება VI საუკ. ქართველთ მამათაგან ნათარგმნთ ხელთნაწერებს. ქართულ ანბანში, ერთი ასო XVIII საუკუნის კი არ უნდა იყოს მოგონებული ანტონ კათოლიკოზისაგან, ვითომც ხმოვანების გამოსახატავად არამედ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ იგი VI საუკუნის უნდა იყოს შედგენილი თანხმად ოსურის ხმოვანების, რაც მარტოდ ოსურად ნათარგმნ და ქართულად ნაწერ წიგნებში იხმარებოდა, რადგანაც ამას მოითხოვდა ოსური ენის ხმოვანება, სხვა ქართული ენის ნაწერებში კი ამას არა

ხმარობდნენ. ეს ასო ამიტომ ანტონ კათოლიკოზმაც შეიტანა თავის გრამატიკაში, რაც მერე სხვებმა მას მიაწერეს, რომ ანტონმა შეადგინა ოსების ხმოვანების გამოსახატავადო. ეს ტყუილი არის.

ოსებმა და ქართველთ ველარ მოითმინეს, პირი შეკრეს რუსუდან დედოფლის დროს, ჩინგის ყაენის ლაშქარს შეებნენ, მათი გაძევება სურდათ. ოსთა შეერთებას ქართველებთან ასე მოიხსენებს „ქართლის ცხოვრება“, რუსუდანმა განსხნა კარნი და რიაღისანი და გამოიყვანა ოსნი და დუროქნი და შეკრიბნა ყოველნი მთიელნი და შეკრბეს ხაჭაჩმაგვეს ურციხეზნი ეკნი“ და სხვანი. რუსუდანმა ეს მოახდინა იმ დროს, როცა ჩინგის ყაენის ჯარის ორი ნაწილი რუსეთისკენ იყო სალაშქროდ წასული.

ჩინგის ყაენის გარდაცვალების შემდეგ, ოსეთი მაინც მათსავე ფლობაში რჩება. ყაენის გარდაცვალების შემდეგ ყაენად იქმნა ძე მისი ოჯროფა. ეს კაცი „ქართლის ცხოვრებაში“ სიტყვით:— „რამელი იყო კაცი კეთილი, დიდათ უხვი და მასა მართლჳ“ ესეც ბატონი და პატრონი ოსეთის როგორც მამა, შვილიც ისევე ფლობდა ოსეთს. მცირე ხანს შემდეგ ეს ყაენიც მოკვდა, მის მაგიერ ყაენად დასვეს ძე მისი ქუჭ. ესეც რამდენიმე ხნის შემდეგ გარდიცვალა, ამის მაგიერ ყაენად იქმნა ძე მისი მანგუ მატთიანეს თქმიო, აქამდის ქართველნი და ოსნი არას დროს ძლეულან ასე. ეს პირველი მაგალითია, რომ ერთის და მეორის სამეფო და სამხედრო დროშები დაიფლითნენ. ეს გარემოება „ქართ. ცხ.“ თავ ზარდაცემით არის მოთხრობილი. ასეთ დროს, საქართველოს და ოსთ მეორე მტერიც მოველინა ეს გახლდათ ჯალალ ედინ სულთანნი. ესეც კი სვაფი იყო. ამან სძლია მონგოლებს საქართველო და ოსეთი დაიკავა, მერე აქედამ საბერძნეთს გაემგზავრნენ.

ამით ისარგებლა ჩინგის ყაენმა, ამან გამოგზავნა თავის ერთი შვილი გამოაყოლა დიდი ძალი ჯარი, მათ აიღეს თურონი, სათურქეთი, ყოველი ხვაროსანი, ამის შემდეგ, დაიპ-

ყრეს მთელი კავკასიუ მასთან ოსეთიუ „ქართ. ცხოვრ.“ ამ დაპყრობას ასე მოიხსენებს: — „ჩინგის ყაენმა მისცა ლაშქართ- შვილსა თვისა და წარგზავნა დიდსა მას ყიფჩახელსა ვიდრე ბნეჯე- თამდის, ხაზარეთს, ოსეთს, რუსეთს ბოროდელეთამდე, სერბთა და კაკასთა და ჩრდილოთ ყოველთა შკვიდრთა“ ყველა ამ ადგილებს მძლავრად ფლაფდენ, ესენი“ ხალხსაც რასაკვირველია კეთილს არ აყრიდნენ, მონგოლთა მოვლენა საქართველოში და ოსეთ- ში პირველი მაგალითი იყო. „ქართ. ცხ.“ თქმით, ეს ხალხი ჩვენს ქვეყანაში აქამდე არვის უნახავს და არც ძველ წიგნებ- ში შევვხვდებოდა მათი აღწერანიო. საქართველო ჩინგის ყაენმა მიწაზედ გაასწორა, ხოლო ქართველთ მეფობა მაინც ვერ მოს- პო. საქართველოს ერის ხოცვის საქმენი „ქართ. ცხოვ.“. სის- ხლის ცრემლით არის ანუსხული და დატირებული. ამ გარე- მოებას ოსეთის მეფე და მთავრებიც კარგად ხედავდნენ.

ჩინგის ყაენი მალე შევიდა ოსეთშიაც, თან შეიყვანა 400 ათასი ჯარის კაცი. ოსებმა თავი დაუკრეს, მაგრამ მტერმა ეს არ იკმარა. მისი ჯარი მთელ ოსეთს კალიასავებ მოედნენ და ყველგან პურს თხოულობდნენ, საქმელს და სასმელს. დამშე- ულმა ჯარმა მთელი ოსეთი აიკლეს და სიმშილისაგან ოსებს აღარაფერი შეარჩინეს. მატთანე შემდეგ სიტყვებს გადმოგ- ვცემს: — „ხოლო ესენი მცირედთა სსჭმედთა განეშორებოდეს, რა- მეთუ ყოველსა სუფიერსა სსჭამდეს ხორცსა კატისა, ძაღლისა და ყოველსავე ასეთსა“ ოსებს ამათი საქციელი არ მოსწონდათ და იგინი ერთობ სძავდათ კატის, ძაღლის და ასეთ ცხოველის ჭამისთვის თუმცა ამ დროს, იგინი, ოსებს არას ერჩოდნენ მაგ- რამ ოსებს მაინც სასტიკათ სძულდათ იგინი.

ჩინგის ყაენს ცოლები მრავლად ჰყვანდა, ამათგან მას ოთხი ვაჟი ჰყვანდა ხატაფეთს (ჩინეთი) მყოკმა ჩინგის ყაენმა თავის უხუცეს შვილს თუბის მისცა ნახევარი ლაშქარი და წა- რავლინა დიდსა ყიფჩახელს, ოსეთს და რუსეთს. ვიდრე თუბი საქართველოსა და ოსეთში შემოვიდოდა, მინამ აქ გაჩნდა ხვა- რაზამ შაჰი, მტერს მტერი მოემატა. ამის ჩინგის ყაენის ლაშ-

ქრის და სულთნების გაძევება სურდა, რომ ახლა მას ეკრიფა ხარჯი ქართლსა და ოსეთისაგან. ამ გარემოებამ ჩინგის ყაენის შვილი თუბი ხვარაზამ შაჰის შაება იგი სასტიკათაც დაამარცხა. ამ დამარცხებამაც ოსეთის ხალხის ცხოვრებაზედ იქონია მეტად ცუდი შედეგი. ამ დროს, მთელის მათის დიდის სამეფოს პატრონი ბათა ყაენი გახლდათ, ამის ხელქვეით ყოფილა ასკაი და დიდი ყიფჩახეთი, ხაზარეთი და რუსეთი, ვიღრუ ბნელეთამდის და ზღვამდე დარუბანდისა.

მან გუ ყაენიც გარდაიცვალა, ამის შემდეგ ყაენად იქმნა ძე მისი ყუბუჩი. ამ ყაენს ქართველნი და ოსნი სპარსეთში გახლნენ და თეირანში მიულოცეს ტახტზედ ასვლა, რადგანც ამ დროს იგი სპარსეთში სცხოვრობდა. ამავე დროს, მთელ ამ საყაენოს ფლობა და გამგეობა ოთხს ნოინს ეკავად. ყუბუჩი ყაენზედ სრულიად უფროსი ყენი ულო ყენი ყოფილა. ყველაზედ უფროსი ყაენი ბათა იყო, რომელიც მთელ სამფლობელოში უფროს ყაენად ითვლებოდა. ამ ყაენმა ისურვა მთელი თვის სამფლობელო ქვეშევრდომთ აღწერა ასევე უნდა აღწერად ოსეთიც, აღწერა მიანდო სამართლის მოყვარე მწერალ არღუნს. ამან აღწერა მთელი სამფლობელო მათი და ასევე აღწერა ოსეთიც საქართველო დაწერილებით და მერე ოსეთს ამ აღწერის შემდეგ, მათ ერთობ დიდი ხარჯი დადეს, როგორც ქართველთ ისევე ოსებს, მაგალითებრ. რაკი ქართველნი და ოსნი ჩინგის ყაენტ გარდასახადს უკლებლივ უხდიდენ, ამიტომ ივინიც როგორც ქართველთ, ისევე ოსთამეფეთაც აღარას ერჩიდენ. ამიტომაც მოხდა ლაშას ძე და ქართლის ტახტზედ გაამეფეს. ჩინგის ყაენმა ესეთი პატივი მითუფრო დაინახა საჭიროდ, რადგანაც თუ ასე არა, ოსთა და ქართველთ მეფეს სპარსნი ჰპირდებოდენ მფარველობას, ოღონდ ჩვენ მოგვემხარით, რომ ჩინგის ყაენი გავაძევოთო. და მერე ჩვენ თქვენს ხალხზედ გაგამეფებთო. ამ დროს, ქართველნი და ოსნი საბრძოლად წაიყვანეს ეგვიპტეს. იქ ამათ დიდათ გამოიჩინეს სახელი. აქვე იმყოფებოდა დავით მეფე ლაშას ძე.

იმანაც ასახელა თავი. ბოლოს ყაენს სთხოვეს თავისუფლება რადგანაც დიდი ხანია აქა ვცხოვრებთო. ყეინმა გაანთავისუფლა იგინი. მალე წამოვიდნენ, მოვიდნენ ადრაბაგანს, სპარსეთს და იქიდან საქართველოში. ჩინგის ყაენთა წესით დავითმა იპყრა ქარტლი და ოსეთიც.

ამ დროს, დავითს მეუღლე ჰყვანდა ოსის ქალი, სახელით „ჯიგთა ხათუნი“, მაგრამ იგი უძეო იყო. ხალხი სწუნდა ამაზედ. ამაზედ «ქართ. ცხოვრ.» აი რას მოგვეთხრობს: — „ამათჳ ყამთა შინა მწუხარე იევენეს წარჩინებულ მეფისანი, რამეთუ ჯიქთა ხათუნ არა უშვა შვილი. ამისთვის ინება მეუემ მოყვანებად, შვილიერებისა ძლია, ქალი ქმნულ კეთილი, სახელით აღთუნ, მეუღლე თვისად, აღმოქმედმან, უკეთუ მიეცეს ურმა წული, არდასა შეიწყნარას, არამედ განუტევეს. და ვითარ წარხდა მცირედი უამი, მუცლად იღო აღთუნ ძე და ჭშვა და უწოდეს სახელად გიორგი, რამეღო. აღმოქვა და შეიყვანა შვილად ჯიგთა ხათუნ. და შემდგომად მცირედის უამისა კვლად მიუდგა და ჭშვა ასული, სახელით თაშარ, აქა შინა განიშორა საყვარელი თვისა აღთუნ, ჩათესავი ოსიი)“.

ამ სახით, XIII საუკუნის შემდეგ დროის ქართველთ მეფენი გახლავან ოსის ასულის აღთუნისაგან მოშენებულნი. ასე იყვნენ ოსები ყველას წინაშე სარგებლობის მიმცემნი, ოსთა სამსახური და თავის დადება ყველა მფლობელების წინაშე განთქმული იყო, ხოლო ხშირად ბედშავნი ოსები კი სულ ვერ სარგებლობდნენ ამით და მათი დეაწლი შრომა ხშირად უსახელოთ და უპატიოთაც შთებოდა. ნამეტურ იმ დროს, როცა მათ არაბნი, მონგოლნი და ასეთნი ჰფლობდნენ. ასეთის ამაგიით და პატივისცემით ემსახურებოდნენ ოსები ყველას ვისთანაც კი დამოკიდებულება აქვდათ, ან ვისიმე ფლობის ქვეშ იმყოფებოდნენ. მაშინ ოსნი მათ აძლევდნენ ყოველნაირ გადასახადს.

საშუალო საუკუნოების დამდეგიდამ, რაკი მუსულმანთა ტომნი, საყოველთაოდ საქართველოს და ოსეთს ვერ იქერ-

დნენ, ამიტომ მათ ამ ხალხთა ქვეყნებში და ნამეტურ ოსებში გაამრავლეს ქურთები, რომელთაც იწყეს საქართველო და ოსებზედ დაცემა, ქურთულად პარვა. ამ ფანატიკმა ერმა ისე აიწყვიტა თავი, რომ ტაცვისაგან აღარ იცოდნენ თუ რა ექმნათ. ამიტომაც მათ ქართველთაგან დაერქვათ ქურდი, რაც ნიშნავს ქართულად მპარავს. ისტორიით სჩანს, რომ აქ ქურთებს ოსებზედაც ერთობ დიდი გავლენა ჰქონიად. ქართველებზედ უარესად ქურთები ოსებს ეცემოდნენ, სტაცებდნენ ცხენებს, ძროხებს, სხვა და სხვა საქონელს და თვით ქალებსაც კი და მერე ყველა ამაებს თვისკენ მიერეკებოდნენ. XIV საუკუნიდამ, ამათ ოსები მოაბეზრეს ასეთის მტაცებლობით. უკანასკნელ ოსები იმ ზომამდის მივიდნენ. რომ მათაც დაუწყეს ქურთებს უკან დევნა, მოტაცებულთ წართმეულის, — წართმევა, უკან დაბრუნება: ამ გარემოებით ოსები შემდეგ საუკუნოებშიაც არ იყვნენ ქურდებისაგან მოსვენებულნი. ამიტომაც, რსთა შორისაც ჩვეულებათ გადაიქცა მტაცებლობის სიადვილე.

ალექსანდრე ყაზიბევი და სხვანი რომ სწერენ ოსები ქურდობას დაჩვეულები არიანო. ამის მიზეზებს კი იგინი არ ეხებიან, მასზედ არას უჩვენებენ. ამიტომ უნდა ითქვას, რომ ოსების ასეთ ბრალდებას თავის დასაწყისი და მის მიზეზებიც აქვთ, ოსები XIV საუკუნის გასვლამდისაც კი არსად არიან მოხსენებულნი ისე, რომ ვითომც იგინი ქურდობას კი არა და თუნდ საომარ თავ დასხმას მისდევდნენ, მაშინ მთის კაცის და ნამეტურ ოსისთვის სირცხვილი იყო ასეთი საქმე. მაგრამ რაკი ოსეთი მუსულმანთა ზე გავლენით დაეცა და ისლამის მექონ თათრებმა იწყეს მათზედ ნავარდობა, მის შემდეგ, ოსებშიაც ჩვეულებათ გადაიქცა ის, რასაც მაჰზედ მძლავრად ქურთები ჩადიოდნენ. ამას გვეუბნება ოსეთის ერის ისტორიის მასალები.

ამიტომ სხვა და სხვა მწერლების მოთხრობებსა და საგაზეთო წერილებში, ოსების ქურდებათ გამოყვანას უნდა ერი-

დებოდნენ. ის გავლენა რაც კი ხსენებულ მტრებს ოსებზედ აქენდათ, მით კარგია, რომ გაბოროტებულ ოსები სულ კაცის შემკმელებათ არ გადაიქცენ. მონგოლებმა, სპარსთა, ოსმალთა, ქურთებმა, ლეკებმა და სხვებმაც ოსეთი XIV საუკუნის ნახევრიდამ სწორედ ველურ სამოქმედოთ გადააკეთეს, ამიტომ კიდევ კარგი, რომ ოსები აქამდისაც მათის წყალობით სრულიად ქურდებივით არ გახდნენ. ოსეთში თუ დღეს რამე ქურდობის არსებობს, ამის დასაწყისი ზემო ხსენებულ ხალხებთაგან არის შემოტანილი. ოსებში და გავრცელებული. ქურთებს რომ ოსებზედ დიდი ასეთი ზე გავლენა, აქენდათ, ესა სჩანს არამც თუ XIV საუკ. არამედ ამასვე ასაბუთებს XII საუკ. თვით დავით აღმაშენებლის ცნობა. შემდეგ, ანუ XV საუკ. როცა ოსეთი სულ დასცეს და მიწაზედ გაასწორეს, მაშინ ხომ ოსებში ისლამის გავრცელებასთან ეს ჩვეულებაც გაადვილდა, რასაც მუსულმანებიც უწყობდნენ ხელს.

ოსთ თავად-აზნაურობა.

ვახტანგ გორგასლანის დროდამ, ოსებს უკვე კარგად უჩნდა თავად აზნაურობა. ეს წოდება მათში ხან მალდებოდა და ხან ისე ვარდებოდა, რომ მთლად ისპობოდა. დღეს მათში სახელოვნებენ შემდეგნი: რომელნიც შეადგენენ ოსეთის მეფეთა და თავად-აზნაურთა მომდინარეთა წევრთა რიცხვს, მაგალითებრ: დიგორის მთებში: თავადნი: თულანოვები და სხვანი. აზნაურები ყუბაოვები აბისალოვები, ჩერქეზიანები, ბასიანები და სხვანი. თავაურის თემში პირველ თავადნი დუდაროვები—იგივე სალონიანები. აზნაურნი, ალიქოვები და სხვანი. ქურთაულის ხეობაში საზოგადოთ თავად აზნაურთ უწოდებენ „თაუბებს“. ვალაგირის თემში არიან ოსთა მცფის შთამომავალნი: სიდამონ—ერსსთავნი. ცარახონები, კარხლიანები, ალღუზიანები, ნარის და დავლეთის თემში: აზნაურნი ხეთაგუროვები. თომაევეები, აბიევეები და სხვანი. ასევე არიან გამოღმი

მხარესაც. როკის ხეობას და ჯავის*) ხეობასაც. მხოლოდ მთავრობა არ სცნობდა ამათ, ხალხი კი ასე უყურებს და ასევე უწოდებენ თავადს თავადათ და აზნაურს აზნაურად.

ამ დროს, მთელის მათის დიდის სამეფოს პატრონი ბათოყაჩი გახლდათ, ამის ხელქვეით ყოფილა ოსეთი და დიდი ყიფჩახეთი, ხაზარეთი და რუსეთი, ვიდრე ბნელეთამდის და ზღვამდე დარუბანდისა. რომელიც ერთ დროს მანგუ ყაენიც გარდაიცვალა, ამის შემდეგ ყაენად იქმნა ძე მისი ყუბურ. ამ ყაენს ქართველნი და ოსნი სპარსეთში ეახლნენ და თეირანში მიულოცეს ტახტზედ ასვლა, რადგანც ამ დროს იგი სპარსეთში ცხოვრებდა. ამავე დროს, მთელ ამ საყაენოს ფლობა და გამგეობა ოთხს ნოინს ეკავად. ყუბურ. ყაენზედ სრულიად უფროსი ყაენი ულოყუნი ყოფილა. ყველაზედ უფროსი ყაენი ბათო იყო, რომელიც მთელ სამფლობელოში ოფროს ყაენად ითვლებოდა. ამ ყაენმა ისურვა მთელი თვის სამფლობელო ქვეშევრდომთ იღწერა ასევე უნდა აღწერად.

*) ჯავის ხეობას და სრულ მსხლეებში არიან „დადიანები“ ესენი ენათესავებიან მთავარ დადიანებს. სოფ. ყოთსიყში ცხოვრებენ თამარიანები. ბაკრატინებათაც წოდებულნი. ასევე ცნობილნიც სოფ ალაგას და სხვანი.

ოსებს—ზოგნი ჩერქეზებთანაც ახსენებენ. ასეა მაგალითებრ ის გარემოებაც, რომ თვით რუსის ზოგე ზუშკინი და ლერმონტოვიც ხშირად ოსების კეთილ საქმეებს ჩერქეზებს აწერენ და ამათ თვისებით იმათ ხატვენ. ეს შეცდომა არის და ამას უსათუოდ შემდეგში გასწორება უნდა, ოსურს ენახედ ჩერქეზნი ნიშნავს „არწივს, ან თრბს“, ამის გამო რუსულ გეოგრაფიებში ოსებს ერთა შორის შირველ ხალხათ აღიარებენ. ამიტომაც ზუშკინი და ლერმონტოვიც ოსებში სცხოვრებდნენ და მიტომ ოსებსაც შეცდომით ჩერქეზებად აღიარებენ, თორემ ეს ასე არ არის, ასევე ქართველებიც ოსებს ხშირად ჩერქეზებად ასახელებდნენ. ქართველებში კი ეს დღეს ასე აღარ არის, თქმულება არის, რომ ძველად, ოსთა ჯარის კაცთა არწივებს**) ატარებდნენ, ამიტომაც რუსებსაც აქვთ არწივებსაც ოსებს კი უფრო გულდილობის გამო უწოდებდნენ „ჩერქეზებს“.

**) ცარგასიც ოსურთა არწივია.

ოსეთიც, აღწერა მიანდო სამართლის მოყვარე მწერალ ორ-
ლუნს. ამან აღწერა მთელი სამფლობელო მათი და ასევე აღ-
წერა ოსეთიც. საქართველო დაწერილებით და შერე ოსეთის
ამ აღწერის შემდეგ, მათ ერთობ დიდი ხარჯი დაადეს როგორც
ქართველთ ისევე ოსებს, მაგალითებრ.

ოსებმა და ქართველთ ვეღარ მოითმინეს, პირი შეკრეს
რუსულან დედოფლის დროს, ჩინგის ყაენის ლაშქარს შეებნენ,
მათი გაძევება სურდათ. ოსთა შეერთებას ქართველებთან ასე
მოიხსენებს „ქართლის ცხოვრებას“, რუსუდანმა გასხსნა კარნი
დარიალისანი და გამოიყვანა ოფსნი და დურზუკნი და შეკრიბნა უფ-
გელნი მთიულნი და შეკრბეს ნაჭარმაკეეს ურცხვნი ერნი“ და სხვანი.
რუსულანმა ეს მოახდინა იმ დროს, როცა ჩინგის ყაენის ჯა-
რის ორი ნაწილი რუსეთისკენ იყო სალაშქროდ წასული.

ჩინგის ყაენის გარდაცვალების შემდეგ, ოსეთი მაინც
მათსავე ფლობაში რჩება. ყაენის გარდაცვალების შემდეგ ყაე-
ნად იქმნა ძე მისი ოჯრათა, ეს კაცი „ქართ. ცხ.“ სიტყ-
ყით: — „იყო კაცი კეთილი, დიდათ უხვი და მოსამართლე“ ესეც
ბატონი და პატრონი ოსეთის, როგორც მანა, შვილიც ისევე
ფლობდა ოსეთს. მცირე ხანს შემდეგ ეს ყაენიც მოკვდა, მის
მაგიერ ყაენად დასვეს ძე მისი ქუჭ. ესეც რამდენიმე წლის
შემდეგ გარდაიცვალა, ამის მაგიერ ყაენად იქმნა ძე მისი შან-
კუ. ოსეთში ოსებს დაადეს ხარჯი ასე: „სალაშქროდ ცხრას მქო-
ნებულსა ერთი ლაშქარს წარმაჯადი ესე იგი ცხრა კაცზედ ერთი
კაცი სალაშქროდ ძღვენი სოფლისაგან. ათასისა მხედრისა მთა-
ყარსა კრავი ერთი, და დრაჭკანი ერთი, ხაფა ბეგრსა მთაყარსა,
ცხთყარი ორი და შიხდი ცხენისა, თეთრი სამი, კარდა ამის აღწე-
რეს დაწვრილებით: კაცნი, პირუტყვნნი, ყანა, ვენახები, წალ-
კოტ, -ბოსტნამდე და სხვანიც, ყოველივეს გაუწესეს გადასახა-
დი, რითაც ოსეთის გლეხებს არა მცირედი ხარჯი დაატყდე-
ბოდა თავზედ. ხარჯის გადახდას არვინ სჩივის, ზებედურება ის
იყო, რომ ამ დროს, აღმოსავლეთში აღმოჩნდნენ ქურთის
ტომის მოხეტიალე ერნი რომელთაც ოსმალოთაგანი ამრავლებ-

დნენ საქართველოში. ეს ქურთნი სომხის მსწავლულნი ამბობენ რომ იგინი სომეხთ ნათესავნი არიანო. ქურთელი და სომეხთა ენის ურთი გრამატიკაც არსებობს, ქურთულ ენა სომხური ენის კილო კავიაო უკავიაო. არამედ. ქურთების ხელობა იყო ტაცვა, პარვა, ამათ მოაბეზრეს მთელი აღმოსავლეთი და მერე საქართველო, ამიტომაც ქართველნი საქართველოში მპარავთ სახელად ცუდს ამ ერის სახელს ქურდს უწოდებენ, რაც ნიშნავს მპარავს, მტაცავს, მთელმა ერმა ასეთი სახელი დაიმკვიდრა თავის მოქმედებით ქართველებში ესენი მაინც ფეხს ვერ იმაგრებდენ, XIV საუკ. ესენი გადავიდნენ დილის ტონს და ოსეთში დაღისტანსა და ოსეთში ამათ ფესვი მაგრა გაიდგეს, დაიწყეს იქ ტაციობა, პარვა და ბოლოს ამათ ისე გაითქვეს სახელი, რომ მათ აღვილად აიყოლიეს თვით ლეკნი და ოსნიც, თითქმის ამით, მონგოლთა მოვლენა საქართველოში და ოსეთში პირველი მაგალითი იყო. „ქართ. ცხოვრ.“ თქმით, ეს ხალხი ჩვენს ქვეყანაში აქამდე არვის უნახავს და არც ძველ წიგნებში შეგვხვედრია მათი აღწერანიო, საქართველო ჩინგის ყაენმა მიწაზედ გაასწორა, ხოლო ქართველთ მეფობა მაინც ვერ მოსპო. საქართველოს ერის ხოცვის საქმენი „ქართლ. ცხოვრ.“ სისხლის ცრემლით არის ანუხსული და დატირებული. ამ გარემოებას ოსეთის მეფე და მთავრებიც კარგად ხედავდნენ

ჩინგის ყაენი მალე შევიდა ოსეთშიაც, თან შეიყვანა 400 ათასი ჯარის კაცი. ოსებმა თავი დაუკრეს, მაგრამ მტერმა ეს არ იკმაბა. მისი ჯარი მთელ ოსეთს კალიასავებ მოედნენ და ყველგან პურს თხოულობდენ, საქმელს და სასმელს. დამშეულმა ჯარმა მთელი ოსეთი აიკლეს და სიმშილისაგან ოსებს აღარათფერი შეარჩინეს. მათიანე შემდეგ სიტყვებს გადმოგვცემს: — „ხოლო ესენი მტირედთა სჭმედთა განეშორებოდეს, რამეთუ უოველსა სუღიერსა სჭამდეს ხორცსა კატისა, ძაღლისა და უოველსავს ასეთსას ოსებს ამათი საქციელი არ მოსწონდათ და იგინი ერთობ სძაგდათ კატის, ძაღლის და ასეთ ცხოველის

ჭამისთვის. თუმცა ამ დროს იგინი ოსებს არას ერჩოდნენ მაგრამ ოსებს მაინც სასტიკათ სძულდათ. იგინი, ჩინგის ყაენს ცოლები მრავლად ჰყავდა, ამათგან მას ოთხი ვაჟი ჰყავდა. ხატავეთს (ჩინეთი) მყოფმა ჩინეთს ყაენმა თავის უხუცეს შვილს თუბის მისცა ნახევარი ლაშქარი და წარავლინა დიდს საყიფხახეთს, ოსეთს და რუსეთს ვიდრე თუბი საქართველოსა და ოსეთში შემოვიდოდა მინამ აქ გაჩნდა ხვარაზამ შაჰი მტერს მტერი მოემატა ამას ჩინგის ყაენს ლაშქრის და სულთნების გაძევება სურდა რომ ახლა მას ეკრიფა ხარჯი ქართლსა და ოსეთისაგან ამ გარემოებამ ჩინგის ყაენის შვილი თუბი ხვარაზამ შაჰის შეება და იგი სასტიკათაც დაამარცხა. ამ დამარცხებამაც ოსეთის ხალხის ცხოვრებაზედ იქონია მეტად ცუდი შედეგი.

მატიანეს თქმით, აქამდის ქართველნი და ოსნი არას დროს ძლეულან ასე. ეს პირველი მაგალითია, რომ ერთის და მეორის სამეფო და სამხედრო დროშები დაითვლიდნენ. ეს გარემოება „ქართ. ცხოვ.“ თავზარდაცემით არის მოთხრობილი. ასეთ დროს, საქართველოს და ოსეთს მეორე მტერიც მოევილინა. ეს გახლდათ ჯალალედინ სულთანი. ესეც კაი სვაჟი იყო. ამან სძლია მონგოლებს საქართველო და ოსეთი დაიკავა. მერე აქედამ საბერძნეთს გაემგზავრნენ.

ამით ისარგებლა ჩინგის ყაენმა, ამან გამოგზავნა თავის ერთი შვილი, გამოაყოლა დიდი ძალი ჯარი, მათ აიღეს თეირანი, სათურქეთი, ყოველი ხვაროსანი, ამის შემდეგ, დაიპყრეს მთელი კავკასი, მასთან ოსეთიც „ქართ. ცხოვ.“ ამ დაპყრობას ასე მოიხსენებს: — „ჩინგის ყაენმა მისცა დაშქარი-შვილსა თვისსა და წარგზავნა დიდსა მას უიფხახეთსა ვიდრე ბნეჯეთამდის, ხაზარეთს, თესეთს, რუსეთს ბორღაჯეთამდე, სერბთა და კავკასთა და ჩრდილოთ უფველთა მკვიდრთა“ ყველა ამ ადგილებს მძლავრად, ფლობდენ ესენი ხალხსაც რასაკვირველია კეთილს არ აყრიდნენ, ოსეთმა ცოტა ამოისუნთქა და XV საუკ. მცირედ მოშენება და მომრავლება იწყეს, მაგრამ ეს ბედნიერება მცირე დროის აღმოჩნდა.

ოსების და ქართველების უბედურება ერთი ის იყო, როს როგორც ერთ მტერს შეებმოდენ, გააძვებდენ და ქვეყანას გაითავისუფლებდენ, ამ ამბავს რა შეიტყობდენ ესენი, მეორენი, ესენი ამხედრდებოდნენ და წამოვიდოდნენ დასაპყრობათ, რადგანც მტერი გაუდევნიათ; ეხლა თავის უბედურებასთან ამიტომ ჩვენც მათ ახლა თავისუფლად დავიჭერთო. ქვეყნიდამა.

დაჭერას კი ოსეთის და საქართველოს ყველა ელტოდა, რადგანც ეს ქვეყნები მათ წინაშე ქებული იყო მოსავლით, პურით, საქმელ-სასმელით, ხალხით და სხვა და სხვა სიმდიდრითაც. ჯალალედინის შემდეგ ახლა ქართველ და ოსებს თურქები მოევლინენ სათურქეთიდან და ახლა ამათ დაიწყეს ბრძოლა და დამორჩილება. ამათმა ბრძოლამ ოსებზედ, XI საუკ. დაიწყო და გასტანა კარგა ხანს, თითქმის 1664 წ. ვიდრე ოსმალთ სამცხე დაიმორჩილაო.

რადგანაც XIII საუკ. იწყება ოსების ისეთი ხანა, იგინი უკვე თავისუფლდებიან სხვა და სხვა ტომთა გავლენისა და ონებისაგან. მის მაგიერ იგინი ეძლევიან ოსმალთ და ისლამის კერძათ. ეს ძალა არის უძველესი, რომელიც ოსმალთ გარდა ვერავინ მოსპო მათში, ცნობებით ვიდრე საქართველოს მეფობა დაარსდებოდა, მინამდის ოსებმა ქართველებთან გამოსცადეს ბევრ ნაირი ტყვეობა.

საქართველოს სამეფო დაარსა ფარნავაზ პირველმა ამ მეფემ შეირთა ოსეთის მოწინავე მთავრის ქალი. ამავე ფარნავაზის მეთაურობით იქმნა დაარსებული ოსთა სამეფო და დადგენილი მისი ოთხკუთხივ საზღვრები. მინამ ეს მოხდებოდა, მინამ ოსებმა გამოსცადეს ბევრნაირი ტომთა თავდასხმა და ზე გავლენა; არც ერთ ტომს არ გაუვლია აღმოსავლეთიდან ამ კუთხეზედ, რომ მათ ცნობის მოყვარეობით იალბუზის მთასთან არ მისულიყვნენ, იგი არ ენახათ და მის საშუალებით ოსებიც არ გაეცნოდ. ამათ გარდა ხშირად აქ მოდიოდნენ. ისეთ ძველ სახელმწიფოთა ტომნი, რომელნიც ოსეთს და საქართველოსაც იკავებდენ.

ასირიელები. ერთ ღროს ესენი იყვნენ სრულნი მეფობით, განათლებით და ვაჭრობა-ხელოსნობით. ამათ ეკავად საქართველო და მასთან ოსეთიც. მთის ხალხებში და ნამეტურ ოსებზედ ამათ აქვნდათ დიდი გავლენა. ჰურის თესვა, ქერის, ფეტვის და სხვა ესეთების ოსებმა ამათგან ისწავლეს. ოსებში ქვაზედ ქანდაკებაც ამათ ასწავლეს. მცენარეების პატივისცემა და ბალოსნობაც. ასირიელთაგან—ისწავლეს, ნამეტურ ტყის ჩადიება სახოცავ საშვალეობა.—კარგი იარაღის კეთება.

ეგვიპტელები. ეგვიპტელებს დიდი ისტორია აქვსთ, მათ საქართველო და ოსეთი კარგა ხანს სჭერიად. ოსები, როგორც მთის ერი ისე მოსწონდათ მათ, რომ როცა იგინი ეგვიპტეში ქართველებს ასახლებდნენ, მაშინ იქ ოსები უფრო მრავლად მიჰყვანდათ. ეგვიპტელთ მეტად დიდი გავლენა აქვნდათ ოსებზედაც. ღვინის კეთება ქართველებს და ოსებს ეგვიპტელებმა ასწავლეს, ისევე ჰურის ცხობა უკეთესად, ხიდების, კეთება არხების გაყვანა. ეგვიპტელნი ცხოველებთ შორის მღვთიურად პატივს სცემდნენ. სხვათა შორის თხასაც, ეს ოსებშიაც არის დაშთენილი დღემდე, ასევე იგინი კატას სცემდნენ პატივს ეს ქართველებმაც იციან, რომ კატის მოკვლა ცოდვა არისო.

მეისტორიეთა თქმით, თვით წიგნის საწერთ ნიშნების ხმარებაც ქართველებს და ოსებს ეგვიპტელთაგან უსწავლიად. ოსებს ქართველებიდან ანბანი ამ ღროიდგან სცოდნიად და მიღებულიც ჰქონიად. მაშინ ეს ანბანი ოსური ანბანიც იყო. ფარნაოზ მეფემდის ოსებმა და ქართველებმა ანბანის ხმარება არ იცოდნენ. ფარნაოზმა ოსურ ქართული ანბანი კი არ შეადგინა, არამედ ხუცურიდამ მხედრულად გადააკეთა. რაშიაც ოსებიც იღებდნენ მონაწილეობას.

ფინიკიელთა. ფლობაც დასაბუთებულია. ამათაც საქართველოსთან ოსეთიც კარგა ხანს ეკავათ. ამიტომ ძალიან ბევრს მთებს, მდინარეებს, სოფლებს და ქალაქებს ამათებური სახელებიც შერჩენიად თვით ჩვენს ღრომდე, მაგალითებრ: ალაზანი, იორი, არაგვი, ტყვარი, ქოროხი, არაკსი, ლიახვი, და სხვანიც ასეთნი.

ზაბილონელთაც, ანუ ებრაელთაც ეკავათ როგორც საქართველო, ისევე ოსეთი. ამ ერისა და ენის დიდი გავლენა ნამეტურ მთის ერზედ იქიდამაც სჩანს, რომ ზოგიერთ მეისტორიეთა თქმით, ოსურს ენაში, სხვათა შორის, ებრაული სიტყვებიც მოისმისო, ასევე ფინიკური, ეგვიპტური და სხვაც ასეთნო. ეს მიტომ გახლავსთ ასეო. რადგანაც ოსები მთისერი იყო, მათი ენა ღარიბი გახლდათ და იგინი რომელ ერის რაიხსაც ნაწავდნენ და მათში რამე უცხო სახელებს მოისმენდნენ, იმას თვითაც იძენდნენო, ამიტომაც ოსურ ენაში, ნემეცური ენის სიტყვებიც მოისმისო.

მსწავლოლთა თქმით, ასეთ ხალხთა უფლება ოსებზედ დაწყობილი უნდა იყოს ქრისტეს წინედ 15 ათასი წლის წინედო. შემდეგ, ანუ ქრისტეს წინა უახლეს დროდამ, ოსებმა გამოსცადეს ბევრნაირი ტყვეობა. XII საუკ. დავით აღმაშენებლის ცდით კი ოსები განთავისუფლებულ იქმნენ. მათი მეფენი და მთავრები გახდნენ დამოუკიდებელნი. მინამ კი ოსებმა გამოსცადეს შემდეგ ერთა ზე გავლენა და ქვეშევრდომობა, დასაბუთებულია ისტორიულად. ეს არის მეორე ხანა ოსეთის ისტორიისა.

რომაელნი ოსებს ჰვლობდნენ ქრისტეს წინა დროს და ქრისტიანობის შემდეგაც კარგა ხანს, რომაელნი იცნობდნენ როგორც შავი ზღვის ნაპირებს, აფხაზეთს, ლაზისტანს და ქართლს, ისევე იცნობდნენ ოსეთს. ოსეთში რომაელთ მთავარმართველნიც ხშირად მოდიოდნენ. რომის კეისარი პომპეი საქართველოში მოვიდა, მერე დაიპყრა სხვანიც, მასთან შირვანი. აფხაზეთიდან ოსეთშიაც გადავიდა, ოსებიდამ შემორებიც გაიყვანა მიტრიდატის ბრძოლაში. ცხეთის ხიდის, სხვა ხიდების კეთებაში ოსთა ხელოსნებსაც ამუშავებდა. რომაელთაგან ოსებმა ისწავლეს რომაული ენა, მათი ხელოსნობა ოსებში შემოვიდა მათგან საპნის ხმარება, ლუდის, ღვინის და არყის კეთება, პურის და ქერის სუფთად დაფქვა, მკურნალობა, სხვა და სხვა იარაღის კეთება და ლაშქრის მოწყობა რო-

მაულად. ამას გარდა რომაელებთან ოსებმა სხვაც ბევრი რამ ისწავლეს.

მღვდ. ვინმე მესხის სიტყვით ალექსანდრე მაკედონელი საქართველოში და ოსეთშიაც იყო. ოსეთში ყოფნის თვით მისივე ცხენის ამბებიც ამტკიცებს. სხვები უარს ჰყოფენ, რომ ალექსანდრე მაკედონელი საქართველოში არ მოსულა არც ოსეთშიო.

ბიზანტიელთაგან. შეისწავლეს მათებური ენა და სწავლა. ხელოსნობა, კლდის მტვრევა, ქვის თლა, სახლების კეთება, აგურისა და კრამიტის ხმარება, თაფლიდამ სამთლის გამოხდა, დანების და კრიალოსნების და სხვაც ამ გვარნი. ნამეტურ ჯამ-ჭურჭლის გამოწვა.

სპარსთაგან ისწავლეს სპაჰსული ენა, მღებარობა, ყაზაზობა და ფეიქრობა, კალატოზობა და სხვაც ბევრი რამ.

არაბთაგან. ისწავლეს არაბული ენა, თვლა წელთა, დრო და ჟამთა, ტაროსის მიხვედრა. სხვაც ბევრი რამ სწავლანი მათი.

ქართველთა მონებათ ოსნი არას დროს არ ყოფილან, ერთი მაგალითია მხოლოდ ის, რომ იგინი ვახტანგ გორგასლანმა სძლია, ეს შეცდომა მერე ვახტანგმა გამოისყიდა ოსეთის ერის წინაშე, ნაცვლად ამის, XII საუკუნის დავით აღმაშენებელმა ოსეთი არაბთა ფლობისაგან გაანთავისუფლა. არის ისეთი ისტორიული ცნობებიც, რომ ოსები ქართველთაგანაც ბევრ რამეს სწავლობდნენ. ასეთ ცნობას გარეშე იმის ცნობებიც არის დაშთენილი, რომ ოსები რომაელთა ლაშქრობიდამ სახლში რომ ბრუნდებოდნენ, მაშინ მათ თან შეჰქონდათ ის სწავლა და ცოდნანი, რასაც იგინი რომაელთაგან იძენდნენო.

უნდა ვსთქვათ, რომ საქართველოსა და აღმოსავლეთში არ ყოფილა არც ერთი ძრიელ სახელმწიფოთა ბრძოლანი, რომ მათში ოსებიც არ რევეულიყვნენ, ოსეთში იყო პომპეის ვალაშკრება, მიტრიდატის ომები, ალექსანდრე მაკედონისა.

სპარსთა მეფის დარი ოსის და სხვებისაც მრავალთა. ყველა ამათ მიერ დაწყობილ ბრძოლაში ოსებიც იღებდნენ ყოველთვის მონაწილეობას, პომპეის ოსნი დიდს მგზავრობას უწევდნენ თურმე და აღმოსავლეთისკენაც მისდევდნენ, ნამეტურ სპარსეთზედ, საიღამაც პომპეის ინდოეთის გზა უნდა გაერკვია ვაჭრობის მიზნით, როგორცა სჩანს, ამ დროს, ვაჭრობაში წებას არც ოსები ყოფილან უკან ჩამორჩენილნი.

ერთად ერთი ოსეთის ერის საზარლად ის ხდებოდა, რომ როცა მათი მფლობელ რომაელნი ბიზანტიელს ან სპარსელებს ებრძოდნენ, ანუ ბიზანტიელნი რომაელთ, ანუ სპარსელთ და ამავე დროს მათ ოსეთიც ეპყრად მაშინ ოსები უხერხულ მდგომარეობაში ვარდებოდნენ და არ იცოდნენ თავი როგორ დაეკავად, ვის მიმხროდენ. ეს პირობები მათ ცხოვრებას ცოტად კი არა და დიდათ აფერხებდა. VII საუკ. ოსებზედ მოისპორომაელთ გავლენა და ფლობა და VIII საუკ. ბიზანტიელთ ფლობა, მიტომ მათ მაგიერ ოსებს ახლა არაბები გაუჩნდნენ მოდავეთ. არაბებსაც ოსეთი კარგა ხანს ეპყრად, ოსებზედ ესენიც დიდს ზე გავლენას ახდენდნენ. XII საუკუნეში, დავით აღმაშენებელმა ოსები არაბთაგან გაათავისუფლა. ამიერიდამ ოსები დაშთენ თავიანთ მეფე და მთავრებთ თავისუფლად იმ დრომდე ვიდრე საქართველოს მონგოლები მოესეოდნენ.

საქართველოს დაუძლურების და დაცემის შემდეგ, დაუძლურდა ოსეთიც.

სპარსნი. ჰფლობდნენ მონგოლთა გაძევების შემდეგ ხანდისხან და მასთან ოსებს ხარკს ართმევდნენ ქალ-ვაჟებით, როცა სპარსელებს საქართველოდამ გააძევებდნენ, მაშინ ოსეთიც თავისუფლდებოდა,

ოსმალოთ ოსეთის მცირე ოდენი დაიპყრეს XVII საუკ. აფხაზეთის გზით და დაღისტანიდამ. ამ დროდამ მათ ოსებში ისლამის ვრცელებაც დაიწყეს და მრავლადაც დაუკავშირეს ოსნი ისლამს 1670 წ.

ისლამის მიღებას ოსებში ხელს უწყობდა ის გარემოებაც

რომ იმ დროს, ოსეთში ქრისტიანობა შესუსტებული იყო, სასულიერო პირთა მაგიერობას ოსთა სოფლის მოხუცებულნი, ანუ დეკანოზები და ხევის ბერების წსგავსნი სწევდენ და მიტომაც ოსმალნი ასეთ პირებს უფრო ადვილად იბირებდნენ თვისკენ. ამიტომაც არ უნდა იყოს ჩვენთვის გასაკვირვი ის გარემოება, რომ ოსურს ენაში ხშირად მოისმის სხვა და სხვა ტომთა ენის სიტყვებიდან მათი სიტყვების მიმსგავსებური ხმები.

ყოველივე ამაებს გარეშე, ისიც უნდა ითქვას, რომ ოსები XVII საუკუნემდე, სულ სხვა ხალხი იყო. მინამდის მათ ცხოვრებას ბეჯითად აჩნდა რომაელთ ცხოვრების გავლენა, ბიზანტიელთ და თვით არაბთა საკეთილო საქმენიც. ამ დრომდე, ოსნი მისდევდნენ რომაულ-ბიზანტიურად ხელოვნობას, ვაჭრობას, მეურნეობას და სწავლა-განვითარების საქმეს. XVII საუკუნის შემდეგ კი, რაკი ოსმალ-სპარსთა ქართველებთან ერთად გადასწყვიტეს ოსების მოსპობაც, ამიტომ მათში დავარდა ყოველივე ჩვენგან ზემოთ მოთვლილნი და მათ მაგიერ გავრცელდა ის, რითაც მერე ოსები სახელოვნებდნენ, რასაც XIX საუკუნეში მოჰყვა ის ოსთა ცხოვრების საქმენი, რომ ამ დროსთვის ოსები უკვე ისე დაცემულ იქმნენ, რომ თითქმის განადირებულებს ჰგვანდნენ, მათში ჩაფრების მეტს კაცი ვეღარას ნახავდა.

ასე და ამ გვარად, ოსების სახელოვანი და ქებული ღირსება XVII საუკ. ისე დაეცა, ისე მოისპო მუსულმანთა წყალობით, რაისა გამო ოსებმა დაიმკვიდრეს უკულტურო ერის სახელი, ანბანის არ მქონის და ათასიც სხვა ასეთების რაც ოსეთის ერის წარსულ კულტურის მექონ ისტორიულს ცნობებს ერთობ ეშესაბამება და ეწინააღმდეგება.

მონგოლებმა. ოსეთი დაიპყრეს XIII საუკუნეიდან, მის შემდეგ, იგინი ჰფლობდნენ ოსეთს. ამათ ოსებს ბევრი გზით მიაყენეს ვნება, შეიტანეს თვისი წესები. ამათვე აღაწერიდეს ოსები დაწვრილებით, ხალხით, ადგილებით, ვენახ, ბოსტან, პირუტყვ-საქონელით და ყველაფერ მოსავლით, რაის შემდეგ,

ოსეთს ხარჯიც გააწერეს. ოსებმა ამათგან ისწავლეს ზოგი რამ კეთილად საქნენი საქმენი, თვინიერ ძლიერის გავლენის მონგოლების ოსებს სხვა არა დარჩათ რა. ოსეთის მეფე თავის ფრით ემორჩილებოდა მონგოლთა იმ ნოინს, ვისაც ექვემდებარებოდა მთელი აღმოსავლეთი, რუსეთი და სხვანიც.

ოსების სამწიგნობრო საქმე.

ოსნი, როგორც მთის ერნი, ნიჭით სავსენი არიან, მათთვის გარემოებას რომ ხელი შეეწყო, დღეს აგინი საკმარისად იქმნებოდნენ განვითარებით წინ წასულნი. მათი უბედურება ის იყო, რომ მათ ქვეყანას ბევრნი ეპატრონებოდნენ, ამისთვის იმართებოდა ომებიც. ამიტომ ოსებს დრო აღარ აქვდათ, რომ სამწიგნობრო, ანუ განათლების და მეცნიერებისათვის ემზირნათ. როცა კი ამათ გარემოება ნებას მისცემდა, იგინი მაშინათვე მზად იყვნენ ყველაფრის შეთვისების.

ამის მაგალითია დავით სოსლანის ქართლში დაბინავება, ანუ თფილისში ცხოვრება, დავით სოსლანი მწიგნობრობის მიმდევარი გახლდათ, მან იცოდა ქართული კარგად, ჭერძნული, თათრული და არაბული ენა. ენების ცოდნის გარეშე იგი იყო მწიგნობრობის მოყვარე, წიგნების მკითხველი, მასთან ქართველი მწერალიც, ამიტომაც ამის თამართან დასიძავებამ, ხელი შეუწყო ქართული მწიგნობრობის აღორძინებას ოსეთში, დავით სოსლანმა იმეცადინა და ოსებთ შორის განავრცო როგორც ქართული წიგნების კითხვა, ისევე მწერლობაც, ოსნი მიეჩვივნენ ადვილად ქართულად მწერლობას, იგინი სწერდნენ ლექსებს, მოთხრობებს და ისტორიულ წერილებს. ისტორიით ვიცით, რომ XII საუკუნის დავით სოსლანის დროს, ოსეთში ოსები მწერლობასაც მიეჩვივნენ, მათ წიგნების კითხვასთან წიგნების წერაც დაიწყეს.

თქმულება არის რომ ოსებმა დავით სოსლანის დროს, ქართულად მწიგნობრობაც დაიწყეს და იგინი მრავლად მის-

დევდნენ მწერლობასაო. სწერდნენ ქართულად ლექსებს მოთხრობებს და ისტორიებსაო. იგინივე სწერდნენ ოსურადაც, ანბანი ქართული იყო და სიტყვები კი ოსური. სამწუხაროდ ჩვენ დრომდის ასეთ ნაწერებიდამ სულ ვერ მოაღწიეს თითო ოროლა რამ ცნობა არის დარჩენილი XII საუკ. ოსების ქართულ მწერლობის შესახებ და რაც გახლავთ და ვიცით იმასაც აქ მოვიყვანთ. შეიძლება ბევრი რამ დაიწერა მაშინ ოსთაგან, მაგრამ რადგანაც იმ ბევრიდან ჩვენ მარტოდ ესე ვიცით, ამიტომ აქ ამას მაინც ავუხსნავთ. ლექსი:— „ჩვენ ვიყავით“ დაწერილი არის XII საუკ. დავით სოსლანისაგან მართალია. ამ ლექსში ოს ბაყთარი მოიხსენება და სხვაც ასეთნი, მაგრამ ეს არ გვათქმევინებს, რომ ვითომც იგი ძველის ძველია. XII საუკუნის არ იყოს თავის მნიშვნელობას არ უკარგავს. ამიტომ მომყავს ეს ლექსი აქ ნიმუშად. ისიც კი შეიძლება ვსთქვათ, რომ თუმცა ამის დაწერას დავით სოსლანს ვაკუთნებთ, მაგრამ შეიძლება ეს ასე არ გახლდესთ და იგი სხვის იყოს, უსეც შეიძლება, მაგრამ რაკი ოსეთში, ოსთაგან მწერლობის კალმის მწერლობით დავით სოსლანზედ მეტს სხვას არავის ვიცნობთ, ამიტომაც სხვაზედ არ ვფიქრობთ ამას. აი ესეც ლექსი:

ჩვენ ვიყავით ცხრანი ძინა,
ჩარჯონიძე—ჭარხლიანი;
ას, ბაყთარ, დავით-სოსლანი,
ათხს სამეფოდ მეგრძოლანი;
ფიდაროზ, ჯადაროზ, საყურ,—
მტერთა ჩისხვით შემხვედარნი
გიორგი, ისაკ, რომანოზ—ბასილ,
იქმნეს ქრისტიეს კა გი უმანი.
ჩვენ გვიჭარავს შიჯაკლთა
ათხიჯ კუთხის იწრო გზანი.
კასარზე სიმავრე მაქვს საბაჟოდ
აქ მიჭირავს ხიდის კარი,
საიქოს მოიმედუ,

საქარს კარგა მღვარნი;
ოქროსა და ვერცხლის მიწა
იმდენი მაქვს, ვითა წყალნი;
ჯავახსიონი დავიწყარ,
ოთხ-სამეფოს გაუმკლავდი,
ქართველ შეივს და მოვსტაცე,
მამწვდა ფიცით მილალატა,
შან დაიდო ჩემი ბრალი:
ბაყთარ წყალსა მიეცა,
ადიხოცა ოსთა ჯარი,
ვინც ეს ლექსნი იხილათ,
ჩვენი სვით შესანდობარო.

დავით სოსლანის მწერლობის შესახებ, საქართველოს ძველი ისტორიის მკვლევარი ნიკ. გამრეკელი შემდეგს გადმოგვცემს. თვის მიერ გამოცემულ „ალღეზიანის“ წინა-სიტყვაობაში, რომელ პოემაც მან წიგნად გამოსცა 1897 წ. პოემა თექვსმეტ მარტლოვანია. გამოცემი სწერს: — „ეს პოემა განდა დიდ მის მნიშვნელობისა. საქართველოს ზოგჯერ ლიტერატურისათვის იძლევა ახალს ნათელს დახმულ ისტორიის ოსეთის სამეფოს და გვჩვენებთ, რომ ეს არის დაწერილი თვით მეორე ქმრისაგან თამარ დედოფლისა, დავით სოსლანისაგან იმ დროს, როცა მას უნდა მიეღო ნება დართვა დედოფალ თამარისაგან ქორწინების ქმრობის, ამ პოემით დაუმტკიცა საწმენობა, ჩამომავლობა და თვისი განათლება“ ამ ცნობის გამოცემელი პოემის შემდეგ თქმულება ზედ აფუძნებს.

„თუ მკითხავთ, მოგახსენებთ, მეფე ვარ ამოსარისა,
მზურობელი დიდთა ქვეყანათ, ძირი დავით მეუის გვარის
ადღუზონ დიდი ხელმწიფე, თვითა მზურობელი მილანქარის;
ბატონი დიდი ოვსთა, ჩერქეზთ, ჩეჩენ, ქისტთ, ნონთა გვარის
გვარად დიდ ავღუესტიან-შატრონ მთისა და ბარის,
იაღბუზას, კავკასის და მხარეთა მისთა გვარის.“

გამომცემელი სწერს, რომ ამ პოემის ხელთნაწერი იპოვნა ოსეთში ნუხალის ეკკლესიაში მღვდელმა იოანე რუსიევმაო.

ეს პოემა ისტორიკოს მოსე ჯანაშვილმა რუსულად სთარგმნა და კავკასიის მზრუნველის კრებულში დასტამბა, როგორც მასალა ოსეთის ისტორიის. პოემა თექვსმეტ მარცვლოვანია, ზოგ ალაგას რითმებიც დარღვეულია. ამას გარდა იგი გადაკეთებულიც უნდა იყოს, რასაც კარგად აჩენს თვით ის გარემოებაც, რომ შიგ ჩაწერილებია ევროპიული სახელები: ალღუზონი და სხვა ასეთნიც. თუ მართლა ეს პოემა დავით სოსლანის დაწერილი გახლავსთ, მაშინ იგი უსათუოდ გარყვნილი და გადაკეთებული უნდა იყოს შემდეგ საუკუნოებში გადამწერთაგან.

ამბობენ, რომ თვით „ამირან დარეჯანიანიც“ სულ ოსებში დარჩენილ ძველებურის ზღაპრებისაგან არის შედგენილი და დაწერილიო. ამას მოწმობს თვით „ამირან დარეჯანიანის“ გმირთა სახელები, რაც სულ ოსური სახელებიაო. ასევე სჩანს, რომ „დილარიანიც“ ოსეთის ამბებით და ზღაპრებით უნდა იყოს შემდგარი. რასაც მოწმობს ის გარემოებაც, რომ ამ მოთხრობის გმირთა სახელებიც სულ ოსურია. ეს სახელები ოსეთში დღესაც იხმარება. ამას გარდა თვით მოთხრობაში ხშირად და მრავლად იხმარება. როგორც „ამირან დარეჯანიანი“ ისევე „დილარიანი“ რამდენათაც იგი იხმარებოდა ქართველთა ყოფა-ცხოვრების საქმეებს, იგი ისევე ხატავს ოსებს და ოსთა ცხოვრებას.

ცნობები არის კიდევ დაშთენილი რომ: ოსეთში ძრიელყო გავრცელებული ქართული წიგნების კითხვა და ნამეტურ კითხულობდნენ ხალისით „როსტომიანსო“ ამიტომაც ოსებში ხშირად იხმარება ამ პოემის გმირთა სახელები და ნამეტურ „ბეჯანიანი“. ასევე არის ამათში დაშთენილი ცნობა ქართულის „ეთერიანის“ და „აბესალომის“ კითხვის ცნობები. თვით „ვეფხისტყაოსანში“ მოხსენებულ ხატაველნიც ოსები არიან.

ნო. ასე აქვსთ ძველთაგან ეს ახსნილი, თუმცა ხატაველთ ქართველთაგან ჩინეთსაც ეწოდებაო და „ვეფხისტყაოსნის“ ხატავეთი და ხატაველნი კი ოსებს ხატავსო. ამიტომ ეს წიგნიც ოსთა დიდებულთა ოჯახებში თურმე მრავლად იკითხებოდა ძველად.

„სარიდონიანიც“; ძველთაგან ვინმე ოსისაგან არის დაწერილიო. XVIII საუკუნის ამ პოემის ხელთნაწერიც ვიდაცა ოს ვაჭარს გადუკეთებია თავისებურად ეს ვაჭარი ყოფილა ოსი ბეწინა, რომელიც კავკავში სცხოვრებდა. სხვაც ბევრი რამ ცნობები არის დაშთენილი ოსთა სამწიგნობრო წარმატების გამო. ჩვენ იმათ არ მოვიხსენებთ; ვაი თუ ზოგს ეს ზღაპარი ეგონოს.

ოსეთში XII და XIII ს საუკუნეებში კათოლიკის მისიონერები და კათოლიკობის ვრცელება ოსეთში.

რაკი ოსეთი ძველიდგანვე იყო ბიზანტია და რომაელებისთვის კარგად ცნობილი, ამიტომ იგინი ოსებს ყოველთვის ჯეროვნად აპყრობდენ ყურადღებას. ასეთი ყურადღება მათ წამეტურ მოაპყრეს XIII საუკ., რადგანც ამ დროდამ იწყება ოსეთის სამეფოს განადგურება, ოსების მოსპობა. ამ დრომდე ოსთა რიცხვი იგოდენი იყო, რომ მარტოდ თამარ მეფის ოსეთში მისვლის დროს, ოსთა მეფემ ორას ათასი ოსის მოასპარეზე გამოიყვანა. ესე იგი მოლაშქრენი სათამაშო-საჯირითოთ.

რა არის ეს ქვეყანა, XII საუკუნე ოსები ისე ყოფილან გამრავლებულნი, რომ მათგან 200 ათასი მარტოდ მოასპარეზე, — მოთამაშე ჭა მეჯირითენი გამოიხულან, შემდეგ კი როგორ წარემართა ამ მხნე, გულადი ერის საქმენი, იგინი ისე შემცირდნენ, ისე მოისპნენ, რომ დღეს ის რიცხვიც ძლივს არის ოსთა ერის, რაც მარტოდ XII საუკ. ოსთა მოასპარეზედ

შეომარჩნი ითვლებოდენ. ოსეთის ფრის შემცირების გარემოებას რომილამ დიდი ყურადღება მიაქციეს. რადგანც ოსების შესახებაც რომის პაპებს ხშირად სწერდნენ წერილებს საქართველოში მყოფი ლათინის მისიონერები. ოსები ასეთის გაჭირებულის გარემოებით, რომში გაიცნეს იმ დროდამ, როცა ჯვაროსანთა ომი მოხდა, ოსები ამ დროს დიდს გაჭირებაში იყვნენ, მაგრამ მათ მაინც მიანაწილეობა მიიღეს. ამიტომაც ოსეთს მალე რომის „კონგეგრაციამ“ საქართველოსთან ერთად ოსეთსაც მიაქცია ყურადღება, ოსეთში მისიონერებიც გამოგზავნეს საქადაგებლად.

პაპს ჰონორი მესამეს და გრიგოლ მეცხრეს რუსუდან დედოფალმა წერილებიც მისწერა, ასევე რომის პაპამ მოსწერა წერილი და ლოცვა კურთხევა: XIII საუკუნის 40 წლებიდან „კონგეგრაციამ“ კარგად გაიცნა ოსეთი, ფშავეთი, ხევსურეთი, თუშეთი და საქართველოც. ამიტომ მათ გამოგზავნეს ოსეთში სხვა და სხვა მისიონერები, რომელნიც ოსეთში მიეცნენ ცხოვრებას, მუსულმანთაგან დევნულ ოსებში კათოლიკობას დაუწყეს ვრცელება. კათოლიკობის ვრცელებასთან იგინი ხმარობდნენ საშვალებათ ექიმობას და ბებიაობასაც, რადგანაც მათ ესენიც კარგად იცოდნენ. ამის საშვალებით იგინი ოსებს მრავლად უკავშირებდნენ კათოლიკობას.

მისიონერებს ოსებში კარგად წაუვიდათ საქმე. იგინი იყვნენ ოსთა მეფე და მთავართ მთარგმნელებიც, მისიონერებმა ისეთი გავლენა იქონიეს ოსეთის ერზედ რომ მათ მალე დაუკავშირეს კათოლიკობას თვით ოსეთის ერთი მთავარიც თავის შვილებით.

ამის შესახებ ლუკა ისარლოვი რომის არქივების ცნობებით აი რას სწერს: — „კათოლიკის მისიონერებმა ოსეთის მეფეს ისე შეაყვარეს თავი, იგი ისე მოამზადეს, რომ ბაქსს ეს დისი მთავარ მეფე გახდა კერძის სწავლა-განათლების დიდი ჰატვი მკეპელი და მის მიმდევარი“ და სხვანი. (საქართველ კათოლი-

კენი საქართველოში“ ლ. ისარლოვისა, თფ. 1891 წ.) კიდევ
ამაზედ.

პატრი მიხ. თამარაშვილის სიტყვით, „ოსთა მეფე ისეთ
ერთგული გამხდარა რომის ტახტის, რაისა გამო მისთვის რო-
მის პაპს გრიგოლ მეცხრეს ლოცვა კურთხევაჲ გაუგზავნია
ოსეთში. (სწერს მიხ. თამარაშვილი:)—, „ათასეშეუე ამით ისე
ამხნევებულა, რაისა გამო, მას დიდი დახმარება მიუცია ოსეთში
მეფეებ კათოლიკის მის ანგებლისათვის, XIII საუკ. ნახევარს, ეს
მასიონერები ოსეთიდან ავისუფლად გადასულან ჩერქეზეთში და
საც კაუკრცელებად კათოლიკობა ჩერქეზეთ შორის“. მასიონერე-
ბი მკურნალბით ჩერქეზ საც დიდათ იზიდავდნენ. ოსეთში და
ჩერქეზეთში კათოლიკო? ისე წავიდა და გავრცელდაო, რომ
სადა თფლისში კათოლიკის საქმისკომზოჲე კათედრა დაფუძნდა
1313 წ. იმჲ დროს, ერთი საქმისკომზოჲე ოსეთში დააფუძნეს და
„უარე ჩერქეზეთშია“.

ამის ცნობები თურმე რომის არქივებშიაც მოიპოვება.
ესევე პირნი სწერენ, როცა საქართველოზედ და ოსეთზედ
შძლავრად იწყეს მუსულმანებმა გავლენა, მის მიზეზებით საქარ-
თველოში და ოსეთშიაც საეპისკოპოზოები მოისპოვო. მუ-
სულმანთა მოსვლის წყალობით ოსეთსა და ჩერქეზეთში კათო-
ლიკების აღარავინ დარჩაო. ზოგნი მუსულმანებმა გაათათრეს
და ზოგნიც შიშით. აქეთ იქით დაიფანტნენ და მით მოისპო
ოსეთში კათოლიკეთ რიცხვი და მათი სჯულის კვალიო. ზებირ-
თქმულება არის დარჩენილი, რომ გორის და ცხინვალის კა-
თოლიკობაში ძალიან ბევრნი იყვნენ ძველიდგანვე ისეთ კათო-
ლიკენი, რომელნიც ოსეთიდან გადმოსახლდნენ და აქ დასახ-
ლდნენ, რადგანაც აქ ისე არ იყო კათოლიკობის შიში, რო-
გორც ოსეთშიო.

ქურდობის საქმე ოსეთში.

ზოგიერთ მწერალნი ოსებს ჰკიცხვენ მასზედ, რომ ოსები
ქურდები არიან; ქურდობას ადვილათ ჩადიანო. შეიძლება ეს

ასე იყოს, ამიტომ საჭიროა, რომ ამ ქურდობის გავრცელების მიზეზებიც ავსუხსოთ. ოსნი, როგორც მთის ერნი, ძველად — განვე ქურდობას ძალიან ერიდებოდნენ, მაგრამ საშვალ საუკუნეებში, რაკი აღმოსავლეთში, მუსულმანთ ტომთ შორის გამრავლდენ ერთნაირი მოხეტიალე ერნი — ქურდები, მათ გამოჩენის დღიდან კი ქურდობამ ფეხი აიდგა არამც თუ ოსეთში, არამედ საქართველოშიაც. ამ სენმა სასტიკი სახე მიიღო ოსეთში, ოსები ქურდობისთვის კაცს საკვდილითაც კი სჯიდნენ, მაგრამ მის გავრცელებას ვერც ეს სიკვდილით დასჯა ეწინააღმდეგებოდა და ვერც არა სხვა ასეთნი, საქართველოში ქურთები ფეხს მაინც და მაინც მაგრა ვერ იმაგრებდენ. მათ თავიანთ ბუდეთ XV საუკუნითი გაიხადეს. ოსეთში ადვილად ახერხებდენ ყოველივეს და მას გარდა იმასაც, რასაც თვით ებრძოდნენ, ოსებსაც ადვილათ ასწავლიდნენ, ასე და ამ გვარად, ოსებში ქურდობა XV საუკუნევიდა და გავრცელდა თვით ამ ქურთების წყალობით.

ამ ქურთებმა სასტიკათ გარყვნეს არა მარტო ოსები, არამედ კავკასიის ყველა მთის ერნი და ნამეტურ ლეკნი, ლეკებს ტაციობა სულ ამათ ასწავლეს. დავით აღმაშენებელმა ოსეთის განთავისუფლების შემდეგ, ამ გარემოებას დიდი ყურადღება მიაქცია, მიტომ მან მოიწადინა ამ ქურდობისგან ქართველ და ოსთა გადაჩვევა და ამისთვის მან ზომებიც მიიღო. ამაზედ ზემოთ 153 გვ. გვაქვს საუბარი და ამიტომ აქ ესეც კმარა, მხოლოდ ვიტყვი იმასაც კი, რომ ოსები როგორც მთის ერნი გავლენიანად იყვნენ მოხდენილნი და სუფთა ხალხნი, ამათში თუ რამ ცუდი არსებობს ეს ყოველივე სხვების შეტანილია ოსეთში და არა თვით ოსებისგან მოგონილია. ან ოსთა გაჭირებისაგან.

ასე, რომ ოსები მაინც დღეს ამ ქურდობისაგან შორს არიან და იგინი ირიცხებიან ქართველ ერთან მშვიდობის მოყვარე გონიერ მხნე ერად, კერძო შემთვევევი კაცმა მთელს ერზედ არ უნდა გადაიტანოს, როგორც ეს ხშირად იციან, რომ ერთი ოსის ქურდობის გამო მთელ ოსებს ცხენების ქურ-

ღათ ასახელებენ. მე ამით ოსებს საკმელს არ უკმევ, რაც საბჭო-
ქველია მხოლოდ იმას ვწერ მათ შესახებ, ასეთი ისტორია
აქვს ქურდობის დასაწყის ოსეთის ერში.

აქ ამ ქურდების შესახებ უნდა მოვიყვანოდ შემდეგი:
საშუალო საუკუნოების დამდეგიდამ, რაკი მუსულმანთა ტომნი,
საყოველთაოდ საქართველოს და ოსეთს ევრ იქვრდნენ, ამი-
ტომ მათ ამ ხალხთა ქვეყნებში და ნ მეტურ ოსებში გაამრავ-
ლეს ქურთები, რომელთაც იწყეს საქართველო და ოსებზედ
დაცემა, ქურთულად პარვა: ამ ფანატიკმა ერმა ისე აიწყვიტა-
თავი, რომ ტაცვისაგან აღარ იცოდნენ თუ რა ექმნათ. ამი-
ტომაც მათ ქართველთაგან დაერქვათ ქურდი, რაც ნიშნავს
ქართულად მპარავს, ისტორიით სჩანს, რომ ამ ქურთებს ოსებ-
ზედაც ერთობ დიდი გავლენა ჰქონიად.

ქართველებზედ უარესად ქურთები ოსებს ეცე-
მოდნენ, სტაცამდნენ ცხენებს, ძროხეას სხვა და სხვა
საქონელს და თვით ქალებსაცო და მერე ყველა ამა-
ებს თვისკენ მიერეკებოდნენ XIV საუკუნიდამ, ამათ
ოსები მოაბეზრეს ასეთის მტაცებლობით. უკანასკნელ
ოსები იმ ზომამდის მივიდნენ, რომ მათაც დაუწყეს
ქურთებს უკან დევნა, მოტაცებულ წართმეულის,
წართმევა, უკან დაბრუნება, ამ გარემოებით ოსები
შემდეგ საუკუნოებშიაც არ იყვნენ ქურდებისაგან
მოსვენებულნი: ამიტომაც, ოსთა შორისაც ჩვეულე-
ბათ გადაიქცა მტაცებლობის სიადვილე.

აღექს. ყაზიბეგი და სხვანი რომ სწერენ ოსები
ქურდობას დაჩვეულები არიანო. ამის მიზეზებს-კი
იგინი არ ეხებიან, მასზედ არას უჩვენებენ. ამიტომ
უნდა ითქვას რომ ოსების ასეთ ბრალდებას თავის
დასაწყისი და მის მიზეზებიც აქვს. ოსები XIV საუ-
კუნის გასვლამდისაც-კი არსად არიან მოხსენებულნი
ისე, რომ ვითომც იგინი ქურდობას-კი არა და თუნდ
სამხედრო თავ დასხმას მიზდევდნენ. მაშინ მთის კაცის

და ნამეტურ ოსისთვის სირცხვილი იყო ასეთი საქმე. მაგრამ რაკი ოსეთი მუსულმანთა ზე გავლენით დაეცა და ისლამის მექონ თათრებმა იწყეს მათზედ წავარდობა, მის შემდეგ, ოსებშიაც ჩვეულებათ გადიქცა ის, რასაც მათზედ მძლავრად ქურთები ჩადიოდნენ. ამას გვეუბნება ოსეთის ერის ისტორიის მასალები.

ამიტომ სხვა და სხვა მწერლები მოთხრობებსა და საგაზეთო წერილებში, ოსების ქურდებათ გამოყვანას უნდა ერიდებოდნენ. ის გავლენა რაც კი ხსენებულ მტრებს ოსებზედ აქვდათ, მით კარგია, რომ გაბრაზებული ოსები სულ კაცის მჭამლებათ არ გადაიქცნენ. მონგოლებმა, სპარსთა, ოსმალთა, ქურთებმა, ლეკებმა, და სხვებმაც ოსეთი XIV საუკუნის ხახვერიდან სწორედ ველურ სანადირედ გადააკეთეს და ამიტომ კიდევ კარგი, რომ ოსები აქამდისაც მათის წყალობით სრულიად ქურთებივით არ გახდნენ. ოსეთში თუ დღეს რამე ქურდების არსებობს, ამის დასაწყისი ზემო ხსენებულ ხალხებთაგან არის შეტანილი ოსებში და გავრცელებული. ქურთებს რომ ოსებზედ დიდი ასეთი ზეგავლენა აქვდათ ესა სჩანს არამც თუ XIV საუკ. არამედ ამასვე ასაბუთებს XII საუკ. თვით დავით აღმაშენებლის ცნობაც. შემდეგ, ანუ XVII საუკ. რაცა ოსეთი სულ დასცეს და მიწაზედ გაასწორეს მაშინ ხომ ოსებში ისლამის გავრცელებასთან ეს ჩვეულებაც გაადვილდა, რასაც მუსულმანებიც უწყობდნენ ხელს.

ოსეთი XIX საუკუნის შემდეგ 1850 წლებამდე.

საშუალო საუკუნოების შემდეგ, ბევრის დავა დარაბით ოსებმა XVIII საუკუნესაც მოახწიეს, ამ საუ-

კუნეში, როგორც ქართველები, ოსებიც საკმარისად დაწინაურდნენ და მალე რუსეთსაც დაუახლოვდნენ, შემდეგ ამის მოხდა ქართლ-კახეთის რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირება, მერე მთელი საქართველოს დაკავშირებაც მოჰყვა და ამავე დროს ოსეთიც შეუერთდა რუსეთის იმპერიას, ამ გარემოებამ ოსებზედ იქონია ვიწრო გავლენა. ოსებმა ეს დიდი საქმე სულ ვერ გამოიყენეს, იგინი მის შემდეგ, მარტოდ ერთ საფეხურზედ აღმოსწინდენ საქმის მკეთებლად, ეს საქმიანობა იყო მათში ჩაფრობა, დვორნიკობა, დესეტნიკობა, პოლიციის ბოქაულობა, ყარაულობა, ცხენოსნობა ფეხოსნობა და სხვაც ამგვარნი, რაც ხალხისთვის მაშინ იყო საჭირო.

ცოტა არ იყოს, ასეთ საქმეთა აღორძინებამ ოსები ერთ საქმიანობის საფეხურზედ შეაჩერა, მათში მარტოდ ასეთ საქმეთა მიდრეკილება მიდიოდა წინ და ცოტა არ იყოს, ოსებმა ამით საგმობი და საკიცხი სახელიც დაიმსახურეს. ამით იგინი ისე განითქვნენ, რომ მრავალთაგან დაიმკვიდრეს სახელწოდება ველურის ხალხის, უკულტუროსი, უსწავლელების და მრავალიც სხვა ასეთების, რაც შეგნებულის ოსისთვის ყოველთვის იყო საწყენი. ესეთი შეხედულება ოსებზედ არამც თუ ძველად ანუ 1800 წლების შემდეგ იყო 1850 წლებამდეც. არამედ ბევრს დღესაც ასეთივე შეხედულობა აქვსთ ოსეთზედ. ეს-კი არ არის სწორე. ამას ბევრნაირი მიზეზები აქვს. კავკასიაში ოსების შესახებ, პასუხად ყველა იმას იტყოდა, რომ ოსები არიან ქურდები, მტაცავნი, მცარცვავნი, კაცის მკვლელნი და სხვაც მრავალ ასეთნი. ასეთის დამსახურებით უმზერდნენ ოსებს ყველანი და მათი აღმნიანობის იმედი არავის აქვნდა. მათს ღირსებათ არ-

სად არავისაგან არაფერი სჩანდა. ასეთი იყო სურათი ოსეთის ერის 1850 წლამდე.

მაგრამ გარემოება შეიცვალა, ოსებმა თვალი გაახილეს, ძველებურ გზას აუქციეს მიმოსვლა, თვალთხილულს ცხოვრებისთვის მეცადინეობდნენ. ამ დროდამ მათი ცხოვრებაც განახლდა, მათს ცხოვრების მიმდინარეობას მოქალაქური სახე და მიმართვა მიეცა. ოსებმა იწყეს თვალის გახილება, ცხოვრებაზედ ფხიზლად მზერა, მეცადინეობა და ლტოლვა გონივრულად აღორძინებისათვის. რამდენიმე ხნის განმავლობაში მართლაც მათ გამოიცვალეს ცხოვრების სახე და მის მიმართულება.

თუმცა ოსებისთვის XIX საუკუნე ასეთის უპირობო გარემოებით დადგა, თუმცა ოსები წინ სვლის მაგიერ განადირებას და გავერაგებას მიეცნენ, მაგრამ ესეც იყო მათში დროებით, ვინაიდან ოსნი, როგორც მთის ერნი კარგად გრძნობდნენ თვის ნაკლს, ნამეტურ მათ მეზობელთა ყურებაც აფიქრებდათ, ამიტომაც მათ გაღვიძება დაიწყეს, მალე გაახილეს თვალები და მოკლე დროის განმავლობაში ყველა წარმატების გზაზედ გამოდგეს ფეხი.

ოსური ანბანის ისტორია და საქართველოს კათოლიკოზი ანტონ პირველი.

ანტონ კათოლიკოზი დიდათ დაინტერესებული იყო ოსეთის ერის ისტორიით. მას დიდათ სურდა, რომ ამ ერში ქრისტიანობა მკვიდრად და სუფთად მოფენილიყოს. ანტონ კათალიკოზს ოსების დაწინაურება დიდად სწადდა, ამიტომ მან თავის მოწაფე ბერებთ შორის ოსებიც იყოლია, მათგან ოსური ენაც ისწავლა. ოსურს ენაზედ სურდა ამას, რომ საღმრთო წე-

რილი ეთარგმნა, გალობაც დაეარსებინა. ამის განხორციელებას ხელი შეუშალა იმ გარემოებამ, რომ იგი ფრანგობის გამო 1751 წ. საქართველოდამ გაძევებულ იქმნა. ამ გარემოებამ დაშალა ოსური ენის წარმატების საქმენი.

ანტონ კათოლიკოზი რუსეთში გაემგზავრა და იქაც არ დაივიწყა ოსები. იქაც გაიოს ნაცვლიშვილს სულ ოსების საქმეებს ავალეზდა. 1764 წ. ანტონ კათოლიკოზი საქართველოში დაბრუნდა, მან კათოლიკოზობა ხელ ახლა მიიღო. ამ დროს კი იგი ისე იყო ოსურს ენასაში მომზადებული, რომ ოსების სასარგებლოთ ყველა საჭირო საქმეს დიდის ხალისით მოჰკიდა ხელი. ამან კარგად გაიცნა ოსური ხმები, ლაპარაკი და თანახმად ამის, მან ქართულ ანბანში ვერ იპოვნა ერთი ხმის გამოსასტავათ ერთ ასო, რაისა გამო მან ეს ასოც მოიგონა და მით შეავსო ოსური ანბანიც, ამის ფიქრით, ეს ხმა თხოულობდა აუცილებლად ასოს საჭიროებას, ამიტომ მან ეს ასოც შეადგინა და მით შეავსო სრულად ქართულა ხედრული ანბანი ოსებისათვის. ეს ასო არის ასეთი, 2, როგორც არაბული ორი.

ვიტყვი, რომ ქართული მხედრული ანბანი, რომ ოსების საკუთრებაც არ ყოფილიყო, მაშინ ეს ან უნ კათალიკოზს კარგად ეცოდინებოდა და ის ოსებისათვის ამ ასოს არ შეადგენდა, ხოლო ეცდებოდა და ერთი ასო კი არა და იქნება მთელი ანბანიც შეედგინა, მაგრამ ვიტყვი, რომ მაშინ ეს ქართულ მხედრულ ანბანი ოსების ანბანათ იყო ცნობილი და მიტომაც რაც მასში ნაკლი დაინახა, ის ასო მიუმატა, რაც საჭირო იყო ანბანისათვის.

ეს გარემოება ცხადი საბუთია მის, რომ ძველად

ქართული მხედრული ანბანი იყო ოსების საკუთრებად. ეს ჭეშმარიტება უნდა იყოს და ამის მოწმად უნდა ჩაითვალოს ანტონ კათოლიკოზიც. მეორე ამის საბუთი ისიც გახლავსთ, რომ ანტონ კათოლიკოზმა თავისაგან მოგონილი ანბანის ერთი ასო მხოლოდ მხედრულს ანბანში შეიტანა და არა ხუცურშიაც. ეს იმიტომ რომ ხუცური მას ხუცურ ქართულად მიაჩნდა და მხედრული ქართულ მხედრულ ოსურად. ამის ისტორია ასე გახლავსთ და ჩვენც მიტომ ასე ვსწერთ ამას.

ანტონ კათოლიკოზი 1764 წ. საქართველოში დაბრუნდა, მაგრამ იგი მაინც დარჩა რუსეთის სინოდის წევრად თვით მის საფლავის ქვაზედაც სწერია სხვათა შორის შემდეგი: და „ხელის უწმინდისი სინოდისა“! ამას გარდა ანტონ კათოლიკოზს სინოდშიაც შეუტანია მრავალ ჯერ ოსების შესახებ მოხსენებანი, და ბევრჯელ უცნობებთა ოსების ვითარება რუსეთის სინოდისათვის. სინოდიც ყოველთვის ყურადღებას აქცევდა ანტონ კათოლიკოზის მოხსენებას, ოსების შესახებ განკარგულებაც ხდებოდა.

მაგალითებო.

ოსეთის საქრისტიანო კომისია რომ დაარსდა 1770 წ. მის მეთაურ პირად ანტონ კათალიკოზი ირიცხებოდა და მის მოწაფე გაიოსი და სხვაც ასეთნი, ზოგნი ოსნიც თვით ანტონისაგან გაზრდილები.

ანტონისავე თავოსნობით გადასწერეს ოსური სამღრთო რჯულის წიგნები ქართულ-მხედრულ და ხუცურ ასოებით და დაბეჭდილი იქმნენ პირველად ოსურს ენაზედ ყიზლარის სტამბაში.

ამ წიგნების თარგმანსა და დაბეჭდახედ ანტონ კათალიკოზს დაუხარჯავს 1000 თუმანი. მაშინდელი

დაბეჭდილი წიგნების ზოგი დღესაც იპოვება საქართველოში.

პირველ ოსური სტამბის გახსნა.

იქმნება სთქვას ვინმემ, რომ ოსები რა არის და მათი სტამბის გახსნა რალა უნდა იყოსო, მაგრამ ეს ასე არ არის, ოსური სტამბის ისტორია მეტად საინტერესო არის და მასთან ძველიც. რამდენადაც ოსურის სტამბის გახსნა ჩვენთვის უცნობია, იმდენადვე, იგი საინტერესოც არის.

ოსური სტამბის გახსნის საჭიროების ცნობა საქართველოში დატრიალდა 1764 წ. როცა ანტონ კათოლიკოზი რუსეთიდან საქართველოში დაბრუნდა, როცა მან ქართლსა და კახეთში დაიწყო მღვდელ მოქმედება, კათოლიკოზობა.

თელავის სემენარიაში ანტონ კათოლიკოზმა ოსთა შვილებიც მიაღებინა მოსწავლედ, რომელთაც კარგად უმზერდა იმავე სემენარიის რექტორი გაიოს ნაცვლიშვილი 1770 წ. ოსეთის კომისიის დაარსების შემდეგ, რომელ კომისიის მეთაურ წევრებათაც ანტონ კათოლიკოზი და გაიოს ნაცვლაშვილი ირიცხებოდა, ამათ აღძრეს ლაპარაკი ოსური სტამბის გახსნის საჭიროებაზედ, ამის ცნობა რუსეთის სინოდსაც აცნობეს, სინოდმაც დახმარების მიცემა თავს იდვა.

ამიტომ ანტონ კათოლიკოზმა ოსურ ენის საქმეს მოჰკიდა ხელი, ხედრულის ასოებით დასწერეს ოსური წიგნები, მოამზადეს დასაბეჭდათ, სადაც ასო 2 აკლდა, ის მიუმატეს და მის შესახებ მოზღოკში გახსნეს პირველად კერძოდ ოსური სტამბა 1770 წ. და აქ დაბეჭდეს ოსური წიგნები ქართულის ასოებით.

ოსური სტამბის ერთი ყიზლარს ამბობდა და მეორე მოსდოკს არსებობდა. ამ ორს სტამბაში დაბეჭდნენ ოსურს ენაზედ სასულიერო წიგნები. ბეჭდვას დახმარება სინოდმა მისცა და ცენზორად იყო ანტონ კათოლიკოზი და სტამბის ზედამხედველი გაიოს ნაცლიშვილი ამ სტამბაში დაბეჭდილი წიგნები დღესაც იპოვება ოსებში, ორი წიგნი ასეთები პეტერბურგს სამეცნიერო აკადემიის სამკითხველოშიაც არის თურმე ასე სწერდა პეტრე უმიკაშვილი ოსური სტამბა დაარსებული არის 1775 წ. მაშასადამე ეხლა 140 წელია ოსური სტამბის არსებობის შემდეგ გასული.

ოსური ჟურნალ-გაზეთების გამოცემანი.

ოსების შესახებ სულ უკულტურობას ამბობენ, მაგრამ თუ სინამდვილეს დავაკვირდებით, მაშინ ასეთი ცნობები მას სრულიად გააყალბებს. ოსებში ჟურნალ-გაზეთების გამოცემის დაწყების საქმე ერთობ ახალია, მაგრამ მათ მოკლე დროის განმავლობაში ისე აიდგეს ფეხი რომ დღეს უკვე ოსურ ჟურნალ-გაზეთობას თავის სხეული აქვს და სულიც უდგას. აქ ჩვენ ყოველსავე ასეთ ცნობებს მოკლედ მოვსთვლით.

პირველი ოსური გაზეთი გამოსცეს 1863 წ. კავკასს, რედაქტორად მოძღვარი ბატონი გახლდათ, კავკასს. მაშინ ეს ისეთი ძნელი საქმე იყო, რომ იმ დროს, ქართულს ენაზედაც კი არ არსებობდა კარგი გაზეთი და აბა ოსურს ენაზედ რაღა იქნებოდა. გაზეთი ეხებოდა ოსთა სასულიერო საგანთ გარდა სწავლა-განათლების საქმეებსაც. იგი რავდენიმე ხნის შემდეგ მოიხსო.

გაზ. „ზნე“ ქართულად „ცეცხლი“ გამოვიდა 1904 წ. კავკავს. რედაქტორად იყო ოსის აზრიანი კაცი, გაზეთის შინაარსიც ცეცხლი იყო იგი მალე მოიხპო.

„ზონდ“ „სიბრძნე“ ჟურნ. იარსება ცოტა ხანს „ნოვ ცარდ“ „ახალი ცხოვრება“ გამოც. თფ. 1905 წ. გაზ. „ხურთნ“ ქართულად „მზის სხივი“ კვირის გაზეთი, გამოიცა 1905 წ. კავკავს.

გაზეთი განვითარების გავრცელებას ეკუთვნოდა, და ყველა კითხვებს ოსთა შესახებ სინდისიერად იცავდა, მოიხპო მეორე წელს.

ჟურნ. „ავსირ“ ქართულად „ჯეჯილი“ გამოვიდა 1905 წ. კავკავს. იარსება ცოტა ხანს.

გაზ. „ნოვცარდ“ ქართულად „ახალი-ცხოვრება“ გამოიცა 1906 წ. კავკავს. ესეც მალე მოიხპო!

გაზ. „ირონ გაზეთ“ ქართულად „ოსური გაზეთი“ გამოიცა 1906 წ. თფილისში. ამ გაზეთმაც ცოტა ხანს იარსება.

ყველა გაზეთების გამოცემას, ოსები სიხარულით ეგებებოდნენ, ხელსაც აწერდნენ. ასე რომ ოსების გაზეთს აქვს კაი მოთხოვნილება, გაზეთის კითხვას ოსებში ყველა წოდების და წრის ხალხი მისდევდა. გაზეთებსაც არა უჭირდათ რა, კარგად გამოდიოდნენ და ოსეთის ერის კითხვებსაც გულ მდულარედ იცავდნენ. მიმართულებით იყვნენ ზომიერნი და მასთან რეალისტები. ოსურს ენაზედ ორი გაზეთი ყოველთვის იარსებებს, ერთი თფილისში და მეორე კავკავს, კავკავს მეტიც შეიძლება გამოიცეს: საბავშვო ჟურნალი და მასთან სხვა ასეთიც. ოსეთის სამღვდელთმაც საჭიროებს თავის ორგანოს, სამწუხაროდ რაც კი ოსურს ენაზედ ახალი გაზეთები იყო, ყველა იგინი უდროვოდ იხპობოდნენ. მოსპობის მიზეზად კი უმთავრესად უნდა ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ ოსურ დრო გამოცემათა საქმენი იყო ნორჩი, მის გამომცემელ რე-

დაქტორებიც იყვნენ ხაშნი და მიტომ უჭირდებოდათ საქმე, სხვა მხრივ, მაგალითებზე მთავრობის მხრით არა მომხდარა რა, თუმცა ყველა, გამოცემანი ყოველთვის ცხარე სიმარჯლის იყვნენ.

ამ გაზეთების გამოცემათა მნახველთა შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ ოსებს მომავალში თავისუფლად მოქალაქის ჟურნალ-გაზეთების გამოცემას მომავალი უჩანს, ნამეტურ ქალაქ თფილისს, სადაც ოსთა რიცხვი 15 ათასამდია, ამას გარდა გამოცემის საქმეს თვით ოსეთის ხალხიც დახმარებით ეპყრობა, რაც სასახელოა მათთვის.

ოსური თეატრი.

ჩვენი მოძმე ოსები, ჟურნალ-გაზეთების დაარსებასთან ერთად თეატრსაც დაუახლოვდა, ამ გარემოებამ ჩვენ დიდათ გაგვახარა, ღმერთმა ქმნას, რომ ერი ამითაც დაწინაურდეს და მით მთელი ოსეთი გამოეცალოდ იმათ ყბიდამ, ვისაც ესენი აღებული აქვსთ ყბად და უკულტუროებს უწოდებენ. ოსურს ენაზედ თეატრის გამართვა 1860 წლებს ეკუთვნის, ხოლო მეტად იშვიათად. უკანასკნელ 1900 წ. განალებულხ იქმნა და ოსურს ენაზედ წარმოდგენები დაიწყეს თფილისს, ქავკავს და სხვაგანაც, სადაც კი ოსები სცხოვრებენ.

სცენაზედ ოსური ენა ძალიან კარგი მოსასმენია, სწორედ საკომიკო სასცენო ენა არის. მოთამაშეებს ამ ენის გამოთქმას საკმარისად ამხნევენ. ამ მოკლე დროის განმავლობაში, ოსურს ენაზედ, თფილისში წარმოდგენების გამართვამ, ოსების მთელი ერი ააღაპარა. წარმოდგენებსაც ყოველთვის ხალხი მრავლად ესწრებოდა. სამწუხაროდ პიესებს კი ვერ სდგამდენ შერჩევით, უმეტეს ნაწილ მდარე პიესებს თამაშობდენ.

ოსური კონცერტი.

ოსურ თიატრს, ოსური კონცერტიც მოჰყვა 1900 წლის შემდეგ. ოსურს სიმღერებს ბევრნაირი ღირსება და ორგინალური ხმები ჰქონია, ამიტომ კონცერტებსაც მომავალი მიეცემა თუ კი ოსეთის ერთ იმხნეებს ამისთვის და თავიანთ ხმებსაც შეკრებენ.

ოსურს ენაზედ ლექციები.

თიატრს და კონცერტს ოსურს ენაზედ ლექციების კითხვაც მოჰყვა. ჩვენ ენახეთ და გვესიამოვნა ის გარემოებაც დიდათ, რომ უკულტუროდ წოდებულ ოსთა ძენი დიდის პატივის ცემით ისმენდენ ლექტორის საუბარს ოსურს ენაზედ, ყველაფერს გულის ყურადღებებდენ და ლექტორსაც პატივისცემით აჯილდოვებდენ. ეს მაგალითია მომავლის მექონ ერის.

გვახსოვს ის დრო, როცა ზოგიერთ მწერლები ოსებს ასახელებდნენ უკულტურო ერად, ამბობდნენ, რომ ოსებს არც ისტორია იცნობს, არც თვით იციან ისტორიას, არც წიგნი აქვსთ და არც მწერლობაო. ვისაც წარსული არა აქვს, იმას არც მოსავალი ექნებაო. ასეთ განაჩენს ჩვენც მწუხარეს გულით ვისმენდით; მწუხარეს თვალთ ვუცქერდით.

მადლობა ღმერთს, განაჩენი ასე არ აღსრულდა, განვლო დრომ და უკანასკნელ, ოსთა შვილები უკვე მხნედ გამოვიდნენ საკულტურო ასპარესზედ და ბევრს ისეთ საქმეს მისცეს აღორძინება და დასაწყისი, რამაც მკაცრად მოსპო იმისი ცნება, რომ ოსებს არც ისტორია აქვსთ და მიტომ არც მომავალი ექნებათო. ეს დღეს ოსის ნაციას თავიდან აცდენილი აქვს თავის მხნე შვილებთან შრომით. ოსეთის სამღვდელოებაც, საკმარისად იღწვის ამის სასარგებლოდ.

აი, ასეთი გახლავით დღეს სურათი თვით ლექციების კითხვის დროსაც იმ ერთა შვილების, რომელთა წინა პართაც ზოგნი უწიგნოებს უისტორიოდ უკულტუროდ ასახელებდნენ.

იმედია, რომ ოსურს ენაზედ, ოსთა ძეთათვის უკვე შესაფერად აღორძინდება ლექციების კითხვაც, ამას მომავალი ექმნება, რადგანც ოსები ლექციებს დიდის პატივისცემით და სიყვარულით ისმენენ.

ბატონ-ყმობა ოსეთში.

ბატონყმობა ოსეთში ისე იყო, როგორც ქართლში. ოსეთში ბატონ-ყმური წესები შეიმუშრა მონგოლების შემოსვლის დროს. მის მერე აქ ეს წესები ოსებთ შორის სულ ამოვარდა. ერთ დროს, ოსების ყმობა ისურვეს მათ მებატონეებმა, მაგრამ ოსის გლეხნი არ დაემორჩილნენ. ყმობა უარ ჰყვეს. XIV საუკუნიდამ, რაკი ოსებზედ სპარს-ოსმალთაც იწყეს ნავარდობა, გალაშქრება და ოსებს ხშირადაც იჭერდნენ, ამიტომ ისლამის წესებიც არ საჭიროებდა ყმობას და მის მიზეზით ოსთა ყმანიც თავისუფალ იყვნენ როგორც ყმობისაგან, ისევე მუსულმანთა ძალდატანებისაგან, ესენი ოსებს არ აწუხებდენ, რომ პირიქათ ეყმეთ თქვენ ბატონებსო. ისლამის წინაშე ოსი ბატონი და ყმანი ერთნაირად იყვნენ მიღებულნი. ოსის გლეხნი ქართლის გლეხთა მაგალითიც ხდებოდნენ და ზანდისხან იყო ისეთი შემთხვევა: ქართლის გლეხნიც თქრობდენ ბატონის ყმობისაგან გათავისუფლებას, მაგრამ იგინი ამას ვერ ახერხებდენ რადგანც ქართლის თავად-ახნაურობა უფრო ძრიელი იყო.

ამიტომაც ქართლის თავადებმა და ნამეტურ ქსნისა და არაგვის ერისთავებმა ისურვეს ოსების დაყმობა და ამისთვის მათ ბრძოლაც დაიწყეს XVII საუკ. მაგრამ ოსთა გლეხნი

წინააღმდეგ გაუხდნენ და არ დაემორჩილნენ, არამც თუ ბატონობა არამედ ფეხსაც არ ადგმევინებდნენ ოსეთში.

XVIII საუკუნის ნახევრიდამ, ოსეთში ერთ დროს შიმშილობა ჩამოვარდა, ამიტომ ოსებმა აქეთ იქით იწყეს გადასახლება, უმეტეს მოდიოდნენ ქართლს, გორის მაზრაში და აქ სახლდებოდნენ სხვა და სხვა თავადების მამულებზედ, ამ დროს, ვინც ამათ მამულს აძლევდა, იგინიც მამულის პატრონის თავადის თუ აზნაურის ყმებათ ხდებოდნენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგინი მამულს ვერ იშოვნოდნენ; მაშინ ეყმენ ქართლის თავადებს ერისთავებს, მაჩაბლებს, ფალავანდოვებს და სხვათაც ასეთებს.

საქართველოშიაც ასე იყო ქართველთა ყმასაც ყმობა ესპობოდა ყოველ მუსულმანთა გალაშქრების და დაპყრობის დროს, ხოლო ქართლის თავად-აზნაურები იყვნენ ძრიელნი და ესენი კი ახერხებდნენ ყმათა ისევ დაყმობას. ამის მიზეზი ისიც იყო, რომ ქართლის გლეხ-კაცობა დაჯაბნილია, დაცემული, ოსის გლეხნი კი ასე არ არიან, იგინი უფრო თავისუფლების მოყვარენი არიან და უფრო შოხერხებულნიც. ჩვენ ვიცით ისიც, რომ თვით XIX საუკუნეშიაც, ოსები ძრიელ ხშირად არ ემორჩილებოდნენ თავიანთ ბატონებს და ხშირად ღალასაც არ აძლევდნენ, ან სახლში მსახურს და ბევრსაც სხვა ასეთებს, მებატონენი ამათ ყოველთვის ძალით ართმევდნენ, ქართლის გლეხებს კი ყოველთვე მებატონეთა სახლში მიჰქონდათ თავის ნებით. ასეთია ისტორია ოსეთის გლეხკაცობის ყმობისა.

ოსეთის თავად-აზნაურობა. მონგოლების შემოსევის შემდეგ ძრიელ დავარდა, მის შემდეგ იგინი ოსეთის ერის წინაშე თითქმის მოისპნენ, შემდეგ საუკუნოებში თუმც ხანდისხან ოსებს თავიანთი მეფენიც ჰყვანდათ და მთავრობაც აქვნიდათ, მაგრამ ოსეთის თავად-აზნაურობა კი ვეღარ იმარჯვებდა, იგინი აღრინდელ უფლებას ვეღარ იკავებდნენ, ამიტომაც ნელ-ნელა მათ ყველაფერი საისტორიო მასალებიც ხელიდამ წაერთვათ, ყველაფერი მათი დავიწყებას მიეცა.

ხოლო როგორც ოსთა მოწინავე რაზმის წევრნი, ოსთა შეფეთაგან მათ განსაკუთრებული უპირატესობის მინიჭების შეუსვლელობის გამო სხვა გვარი უპირატესობა და პატივი მიეცათ, რითაც იგინი ოსთა გლეხთაგან საკმარისად გაირჩეოდნენ. ეს იყო შემდეგი პირობები...

ოსის თავადს ნიშნად ხმალზედ ეძლეოდა ნება მზის დასატვის და ტარების.

ოსის აზნაურს ნება აქვდა ასევე რომ ხმალზედ მთვარე გამოესახა და ის ეჭარებინა.

ოსის ყოველ შეამარ გლეხთათვის კი დადგენილი ყოფილა ხმალზედ ვარსკვლავის გამოხატვა და მის ტარებაც, რაც მასთანავე იგი აღნიშნავდა; რომ იგი გლეხი იყო.

ასე და ამ გვარად; ოსის თავადი მზე იყო, ოსის აზნაური მთვარე და ოსის გლეხი ვარსკვლავი.

ოსების განათლება.

ოსების სასულიერო სემინარია და სასწავლებლები (სუჩილიშჩები). სემენარიის სწავლას ოსები XVIII საუკუნეს დაუახლოვდნენ. XVIII საუკ. ნახევარს, მოზდოკში სცხოვრებდა მღვდელი ბაზალაძე, ამ ბაზალაძემ მოსკოვის აკადემიაშიაც კი მიიღო სწავლა, მერე მღვდლად ნაკურთხი, ოსეთის კომისიის წევრიც გახლდათ და მასთან მღვდლათ კურთხეული და მოზდოკში დაშთენილი მოძღვრად.

ამ მღვდელ ბაზალაძემ დიდი ყურადღება მიაქცია ოსების ერის საქმეს, მან ოსთა შვილების რამდენიმე რუსეთის სემენარიებშიაც შეიყვანა მოწაფედ, ზოგი ოსის შვილი მოსკოვის აკადემიაშიაც კი იქმნენ გადასულნი, ამ მღვდელ ბაზალაძის ცნობები ოსთა სასარგებლოდ ჩვენ კარგად ვიცით, ხოლო მისგან გამოზდილთ ოსთა ძეთა ცხოვრების შესახებ კი არ ვიცით რა.

XIX საუკუნეში, ოსები სემენარიის სწავლას დაუახლოვდნენ მაშინ, როცა თფილისში გაიხსნა ქართველთათვის სემე-

ნარია, ეს იყო 1818 წ. თფილისის სემენარიას გარდა ოსის ძეთათვის გახსნილ იქმნა სასულიერო სასწავლებელი გორს იმავ დროს. 1840 წლებში კავკას, არდონს და სხვაგანაც თფილისის სემენარიაში მრავლად სწავლობდენ ყოველთვის ოსთა ძენი და ზოგნი მათგან აკადემიაშიაც მრძოდენ სასწავლებლად, აქ ნასწავლი და გამოსულვებთ შორის არიან კარგად გონიერულად მომზადებულ ისეთ განათლებულ მღვდელნი, როგორიც გახლავსთ ქრისტეფორე ჯიოშვილი, მოძღვარი, კარგად განათლებული და მასთანვე სამღვთო რჯულის შესწავლებელი და მოძღვარო თფილისის I კლასიკურის გიმნაზიისა.

თფილისის სემენარიის შემდეგ, არდონში იქმნა გახსნილი ოსთათვის სასულიერო სასწავლებელი, სადაც უნდა აღზრდოლიყვნენ ოსთათვის სასულიერო პირნი. 1886 წლებს ეს სასულიერო სასწავლებელი გადაკეთებულ იქმნა ოსეთის სამოსიონერო სემენარიად. მას შემდეგ ეს სემენარია არსებობს დღესაც და იგი ემსახურება ოსეთის ერს. დღეს ოსთა ძენი იზდებიან თფილისის სემენარიაში, და არდონის სემენარიაში და ვალაგირში, გორის სასწავლებელში, ვლადიკავკასის სკოლის და ყველა იმ ქალაქის სკოლებში, სადაც კი ოსები სცხოვრებენ, ასეთი ქალაქები დარგის ოლქში მრავალია.

თფილისში, ქართველების სემენარია როცა გახსნეს 1818 წელს, მაშინ იგი ოსების სემენარიათაც გახლდათ დანიშნულნი. ასევე, იმავ დროს, გორში გახსნილი სასულიერო სასწავლებელი იყო ოსების სასულიერო სასწავლებელიც, მაშინ ოსეთში არსებობდა ოსეთის საქრისტიანო კომისიის გამგეობა და მის მეთაურად ირიცხებოდა ეპისკოპოსი დოსითეოს ფიცხელაური, რომელმაც ოსების სასარგებლოდ საქმარისად იზოზა და ოსების იმ დროინდელი მღვდლები წაახალისა მასზედ, რომ მათთვის შვილები გორის სასწავლებელში შეეყვანათ მოწაფედ და მერე იქილამ თფილისში იქნებოდენ გადმოსულნი სასწავლებლად.

ოსის მღვდლებმა მალე შეიგნეს სწავლის მნიშვნელობა.

და თვისი შვილები სიამოვნებით მიაბარეს გორის სასულიერო სასწავლებელში მოწაფედ, გორში სწავლის დამთავრების შემდეგ ოსებმა 1825 წლებს, თფილისის სემენარიაში იწყეს მოწაფედ გადმოსვლა. ასე რომ თფილისის სემენარიაში ოსთაგან პირველად სწავლა დამთავრებულნი გამოვიდნენ 1830 წ. ცოტა შეიძლება ადრე ორი სამი წელი, ხოლო ამაზედ მეტი კი არა. ნელ-ნელა ოსთა ძეთა საქმე ისე მოეწყო რომ თფილისის სემენარიაში ოსთა რიცხვი მოწაფეთა საკმარისი რიცხვი გარდა, თითქმის ხანდისხან თავის მხვედრს სჭარბობდა კიდევ. თუმცა სასულიერო წოდება ოსთა შვილებს კი დახმარებას და შეღავათს აძლევდა სწავლის მხრივ, ხოლო ოსებს მაინც დიდათ უჭირდებოდათ თფილისში სწავლის დროს ხარჯის ატანა. ამიტომაც დაიბადა აზრი ოსეთის სამღვდელოების წინაშე საკუთარ სემენარიის დაარსება თვით ოსეთის შუაგულ ალაგას და ამის შესახებ ლაპარაკი და კდაც დაიწყეს.

ოსეთის სამღვდელოებას ეღირსა და 1885 წ. არღონში გახსნილ იქმნა არღონის სამისიონერო მემენარია, არღონის სემენარიაში მსახურების დროს, დიდათ უშრომნია ამავე სემენარიის ზედამხედველს, ოსთაგან იერომიანახს იოანეს, პეტერბურგის აკადემიაში ნასწავლს, რომელსაც ოსთა ძევა წინაშე დაუცხრომელად უღვაწნია. ადრე, როცა ოსები თფილისის სემენარიაში სწავლობდენ, მაშინ იგინი ქართული ენის შესწავლასაც ახერხებდენ ადვილად, თუმც მათ ეს აღკრძალული აქვდათ, მათში ზოგიერთი ისე იზრდებოდა, რომ მას ქართულად მწერლობაც შეეძლო თჳვისუფლად. ეხლა კი ეს ოსთა ძეთა შორის ძალიან იშვიათია. საქირო კია, რომ ამ გარემოებას ოსეთის ახალგაზდობამ ყურადღება მიაქციოს. ქართული ენის შესწავლა მათ არას აზარალებს.

ოსეთის ქალების განათლება.

ოსების ქალთა განათლების საქმე ძველადგან ასე იყო; ოსებს ქალების სწავლა შინაურულად აქვდათ მოწყობილი.

შველთაგან ოსის ქალებს სახლში ასწავლიდნენ ქართულ ანბანს და ამ ანბანით დაწერილ ოსურ ლოცვებს, ოსურ ლოცვებთან ერთად სახარების ზოგი რამ სწავლას, სამღრთო წერილს გარდა, ოსის ქალებს ასწავლიდნენ ფეიქრობას, ქსოვას, ქრას, კერვას, ქარგვას და სხვა ასეთ უსაქიროესებს. მათში ბევრი რამ ნივთები დიდის ხელოვნებითაც იქარგებოდა, იქსოვებოდა და იკერებოდა. ოსთა დედანი ოსტატურად ქრას, კერვასა და გარგვაში განითქვენენ ოსის ქალთა გარემოებას პირველად ოსის სამღვდლოებამ მიაქცია ყურადღება, მათ დაიწყეს ამათ განათლების შესახებ შრომა და ცდა, წადილს მიაღწიეს კიდევ და 1860 წლებში, ოსეთში დახსნეს დედათა სასწავლებლები, როგორც კავკავის იქით ოსებში, ისევე კავკავის აქეთა ოსებში.

კავკავში გახსნილ იქმნა რამდენიმე სასწავლებელი ოსის ქალებისათვის, ზოგი ორკლასიანა სასწავლებელი, ზოგი ოთხ კლასიანი და სხვაც ამგვარი. დღეს ოსის ქალთა სასწავლებელი არსებობს კავკავს, ქ. არდონს, მოზდოკს და სხვა ადგილებსაც. ზოგი დიდრონ დაბა-სოფლებშიაც. აქვსთ ეპარქიული სასულიერო ქალთა სასწავლებელიც. თუმცა ოსთა ქალთა სკოლების დახსნის საქმე პირველი მაგალითი იყო და იმ სამაგალითო საქმეს არც არათფერი ნიადაგი აქვდა და საძირკველი, მაგრამ ოსთა დედათა შრომა და ენერგიამ ისეთი გონიერება გამოიჩინა, ისეთი ნიჭიერება, რომ მოკლე დროის განმავლობაში, ოსის ქალებმა კარგათ შეიტვისოს სამოსწავლო საგნები და სწავლაც ასე კარგად დაიწყეს, რასაც აღტაცებაში მოჰყვანდა თვით მასწავლებელიც. დღეს უკვე ოსის დედათა შორის კარგად სჩანან ნასწავლ ოსის ქალები, მათ თავიანთ სწავლით ყველა სწავლის ნაწილში გამოდგეს ფეხი, ამით დაასაბუთეს ის გარემოება, რომ მათ ექმნებათ კარგი მომავალი. ამის საბუთი გახლავსთ ის, რაც ამათ ასე მალე თვისი შრომა გამოიჩინეს, დღეს შემდეგ უეჭველია მეტის სახელით ისახელოვნებენ, ოსთა ქალთა რიცხვიდამ დღეს მასწავლებლობის ასპარეს-

ზედაც სჩანს რამდენიმე გონიერი ოსის ქალი, რომელთაც თავიანთ საქმეები კარგად და მშვენივრად მიჰყავსთ.

ღიახ, ოსთა დედათა სახელს კარგი, ბრწყინვალე მოძაველი უჩანს.

ოსის მდებრობითი სქესი კარგი, ბედნიერი წარსული და ისტორია აქვს. იგინი, როგორც მაღალ მთის შვილნი და დედანი, ყოველთვის ნაქები მთის ძენი იყვნენ და არიან კიდევც. ეს მათი ღირსება ძველთაგანვე ყოფილა მთელს აღმოსავლეთში ცნობილი, ამიტომაც იყო, რომ ოსთა ქალებს დიდათ ეტრფოდენ არა მარტოდ საარშოიოდ, არამედ შვილების აღსაზრდელათაც.

როგორც გახლდათ წარსულში, ეს დღესაც ასევეა, ოსის ქალი ქებულია არა მარტო ოსეთში, არამედ მთელს საქართველოში, მასთან საერთოდ მთელს კავკასიასა და რუსეთშიაც, მთელმა თფილისის საზოგადოებამ კარგად იცის ოსის ქალის რძე და მისი სინოყივრე ბავშვების აღზრდის საქმეში ამიტომაც აქამდის მთელი თფილისის შეძლებულ ოჯახებში, ძიძებათ სულ ოსის ქალები გახლდნენ, სადაც კი ყმაწვილები იყვნენ იქ უსათუოდ ოსის ძიძაც იქნებოდა აღმზრდელად.

ოსის ქალებს ისე გაუფარდა ამით სახელი, რომ ოსის ქალებს ძიძათ ნატრობდენ თფილისში რუსები და ევროპიელებიც. თფილისის შეძლებულ სომეხთა ოჯახის შვილების უმეტესი ნაწილი ხომ სულ ოსის დედათა რძით გახლავან აღზრდილნი.

ამ გარემოებამ თვით ოსებიც ისე მოაწყო, რომ ყოველ ოსის ოჯახში, ქალს მომშობიარობის შემდეგ, უსათუოდ თფილისში ელოდა ჩამოყვანა და ძიძებათ დადგომაჲ სიღარიბის, უფულოების და გაჭირების გულისთვის; პატარა ოსის ბავშვს დედა და დედის რძე ქორფობითვე ეგლიჯებოდა და მისი

დედა სხვათა შვილების გასაზრდელად მიდიოდა სხვაგან და პატარა ოსის ბავშვი კი რჩებოდა სხვა და სხვა პირთა გასაზრდელათ, თხისა და ძროხის რძის ამარა. ძიძების თფილისში ჩამოყვანა თვით ოსის მამაკაცებმა იცოდენ. ქმარს ჩამოჰყვანდა თავის ცოლი, ქუჩა-ქუჩა ატარებდა და საძიძაო ალავს ეძებდა ეს რომ ასე იყო აქამდე, ვგონებთ თფილისში ყველასთვის იყო აშკარა და ცხადი.

ამ უკანასკნელ დროს კი, მადლობა ღმერთს, ამ გარემოებამ, საკმარისად კლება იწყო. ეხლა ისე აღარ ჩამოჰყავსთ ოსის ქალები თფილისში საძიძაოთ. ამათ რიცხვი აღარც ისე სჩანს ქუჩა-ქუჩა მავალნი და საძიძაოთ სახლის მძებნელნი, ნელ-ნელა ოსის პატარა ბაღლებს შინ უშთებათ თავიანთ მშობლები და მათი რძით ეძლევიან აღზრდას. ესეც კარგი შეგნება არის ოსის დედათა წარმატებისათვის დღეს. ღმერთმა ქნას, რომ ოსის ქალი შემდეგშიაც საყოველთაოდ თავის შვილების აღსაზრდელად დაშთეს თავის ოჯახში. იმედიც ეს მოხდება, რადგანაც ოსის ქალებმა ეს უკვე შეიგნეს. დღეს ოსის ქალი უკვე თვალხილულად სცხოვრებს და მოქმედებს ოსთა დედათა ასპარეზზედ.

სხვაფრივათაც ოსის ქალები ძრიელ უკან ჩამორჩენილნი არიან, თუმცა მათი ღირსება კი ცნობილია ხელსაქმიანობის გარეშე, სხვითაც ოსის დედანი თვით სამამაცო ხუშაკობასაც ასრულებენ სოფლათ, ტყეში, ყანაში, მთასა და ბარში ესენი მარდათ გადიან სამუშაოთ და მით დიდს დახმარებას აძლევენ მამაკაცებს.

უნდა ითქვას, რომ აქამდის ოსის გლეხკაცობის ცხოვრება, ძრიელ დაცემული იყო, მათ დიდი გაჭირება აწვათ კისერზედ და მიტომ იმეტებდენ ოსთა დედებს, ძუძუდამ თვის შვილს გლეჯდენ და თფილისში სხვათა შვილთა აღსაზრდელათ მოჰყვანდათ რა არის ამათ ორიოდ მანეთი აელოთ და ამით თვისი გაჭირებაც მოესპოთ. ხოლო ხშირად ესეც არ უმართლდებოდათ და ოსის ძიძა ძრიელ ძველადგანვე ადვილათაც იჩაგრებოდა.

კიდევ. მას იმდენს მაინცა და მაინც არაფერს აძლევდენ, რომ მით მათს საჭიროებას რამე შევლებოდა. ბევრ ალავას ხშირად ძიძას ფულიც ეკარგებოდა.

ოსის კაცები კი შინ ისხდენ და ქალები გაჰყვანდათ კარში საძიძაოთ და ფულის საშოვნელად, მადლობა ღმერთს, რომ ეს ეხლა თითქმის მოიხსობ, ოსებში და ისე აღარ არის, როგორც აქამდის იყო იგი შემდეგისათვის უეჭველია ეს სულაც მოიხსობა.

ოსების სახალხო სკოლები.

ოსებს აქვსთ სახალხო სკოლები, როგორც დაბალი ხარისხის, ისევე საშუალო, ხარისხის. სკოლებში ყველგან ბავშვები მრავლად სწავლობენ. ოსის გლეხთა შვილები სწავლისადმი დიდს შნოს იჩენენ, ყველა სასწავლო საგანთ ხარბათ ჰკიდებენ ხელს და, მალეც ითვისებენ. უკმაყოფილონი არიან მითაც, რომ აქამდისაც რათ ვიყავით ასე დაძინებული და უკან ჩამორჩენილნიო. ამიტომაც ყველა სწავლის საქმეს შურის თვალთ უმზერენ, მის გამო კარგადაც სწავლობენ.

სულ მოკლე დროის განმავლობაში, ოსეთის ერში, სახალხო განათლებამ ფეხი აიდგა და 1870 წლებამდე, თუ ოსებში, ასში ერთს ნახავდით წერა-კითხვის მცოდნეს, დღეს ასში 20 კაცს ნახავთ მცოდნეს, რაც ოსეთში სულ მოკლე დროის განმავლობაში მოიფინა და წავიდა წინ. ეს გარემოება გვათქმევინებს, რომ ოსებს ამის მხრით დიდი მომავალრ ექნებათ და ოსეთის ერი-მალე შეითვისებს ევროპიულს განვითარებას.

ოსეთის სკოლების საქმეს რასაკვირველია ხელს უწყობენ დიდათ ოსეთის გულ შემატკივარ მასწავლებელნიც, რომელმაც დაუცხრომელად მოღვაწეობენ ოსეთის ძეთა სწავლა-განათლების სასარგებლოდ.

ამაოდ მორწმუნეობა ოსეთში.

ამაოდ მორწმუნეობა საქართველოს ხალხშიაც არის მოყვანილი, ასევე კავკასიის სხვა და სხვა ხალხებშიაც და მასთან ოსებშიაც გახლავსთ ეს გავრცელებული ოსების ცრუ მორწმუნეობა ქართველებისაზედ მაღლა სდგას თავის განუსახლვრელობის უმეცრებით. ამავთუ სენით გაცილებით უფრო ოსებზედ წინ არიან წასულნი უბარდოელნი, ჩეჩნები, ჩერქეზები, ქისტები და ლეკები. აქედამ სჩანს, რომ ოსები ყველა ამ მთის ხალხზედ გაცილებით მაღლა სდგანან შეგნებით და ცოდნით. ანუ კულტურით. უნდა ითქვას ისიც, რომ ოსებში ძალიან არის ეს ამაოდ მორწმუნეობა გავრცელებული, მეტის-მეტად ამას აქვს თავის მიზეზები.

პირველი მიზეზი ის იყო, რომ ოსები სამწუხაროდ მწიგნობრობას არ იყენენ ისე. შეჩვეულები, როგორც რიგი და წესი იყო. მათში მწიგნობრობა ზღაპრებით, ლეგენდებით, შაირებით და ქველებური ამბებით იყო. ამიტომაც მათში დიდათ ვრცელდებოდა გაზვიადებული ზღაპრების და ცრუ მორწმუნეობის ამბების საუბარი, ყოველივე ამას მათი უწიგნობაც კბადავდა.

მეორე მიზეზი: ოსების ცრუ მორწმუნეობის: საშინლად გავრცელებული იყო ოსეთის მაღალ მთების არსებობა და მის მფობებით მუდამ ბუნების ბრძოლა, ბუნებისაგან მოვლენა ქუხილის, რღვის, ჭექის, მენი, ქარიშხლის და სხვა ასეთების, რაც ყოველთვის ოსებს შიშის ხარს სცემდა და მით აფიქრებდა, ოსებს საიქიოზედ და ყველა ამაებზედ, რაც მარტოდ შეუგნებლად შეჰფერისთ, ამიტომაც ოსები სულ ფატილისტებ არიან.

მესამე მიზეზი ოსების უმეცრების და ცრუმორწმუნეობის იყო უცხო ტომთა გავლენა და მათ ბინადრობა ოსეთში, ამას ეტყობა თავის ნიშნები, ხოლო ერთი ნაწილი ამის არის ბიზანტია რომაელთა გავლენის ქვეშ და ქრისტიანობის

სწავლის მექონი და მეორე ნაწილი კი ისლამის სწავლა და
ოსმალ სპარსთ გავლენა. ამათ ვარდა თვით ლეკთა გავლენაც
დიდათ ეტკობა. ეს მორწმუნოება ოსებს დიდათ ვნებს დღეს
და ღუპავს. ამ გარემოებას ოსეთში ყურადღებას აქცევს ოსე-
თის სამღვდლოება, ამის წინააღმდეგ იბრძვის თვით ოსთა
ახლად ფეხ ადგმული.

ოსეთის სამღვდლოებაში არიან თითო ოროც ოსეთი
პატრიოსან მოძღვარნი, რომელნიც ამის წინააღმდეგ დიდათა მოქ-
მედებენ, ეკლესიაშიაც ქადაგებენ, საჯაროთაც მწერლობას ასეთ-
საპატრიო პირთა სახელებს ჩვენ სხვაგან დავასახელებთ ეს ცრუ
მორწმუნოება რომ ოსეთის ერის ცხოვრებაში საყურადღებო
არის, ამას გამოაჩენს შემდეგი აღწერაც, რომელიც ჩვენის
დავლებით შეკრიბა ასწერა და წარმოგვიდგინა ვასილი თე-
დღეშვილმა,*) რომელიც ამისთანა მასალების შეკრებისათვის დი-
დათ მეცადინეობს და ჰკრებს და სწერავს, ამისაგანვე შეკრე-
ბილი ბევრი რამ ცნობები მე მოვათავსე თამარ მეფის ცხოვ-
რებაში რისთვისაც მე მისი დიდ მადლობელი ვარ.

დაესძენთ ოსთა საეროდ შემდეგს: ამ აღწერას ჩვენ მი-
ტომ კი არ ვბეჭდავთ, რომ ამით ოსეც ცრუ მორწმუნე ოსმა
წაიკრთხოს ეს და აქედამ უფრო გაიმტკიცოს ცრუ მორწმუ-
ნოება და მის საზღვარსაც გადავიდეს, არამედ ვბეჭდავთ მას-
იმ მიზეზით, რომ ოსეთის ერს შევაგნებოთ თვისი ამო მოს-
ვენების არაჩხობა და სიცრუე, ეს არის ჩვენი მიზანი და ამ
გარემოებას ხომ ოსეთის სამღვდლოებაც ებრძვით დღეს გულ-
მტკივნეულად.

---

*) ესევე ვასილი თედგეშვილი ერთგულათ, მეცადინეობს და დავებში
ჰკრებს ზვირ ამბებს, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს.

ოსთა დღესასწაული და ჩვეულება.

სასახლ-წლოდ ოსები გამოაცხობენ ცხვრების და კაცების მზგავსად ზურებს, ამ ზურებს წმიდა ბასილებს უწოდებენ.

ამას გარდა ახალი წლისვე საღამოს იციან ეშმაკთა მსხვერპლის შეწირვა; მსხვერპლად ქათმები და თხები. 1) ასეთს მსხვერპლს ჭიკურთა ჭქვიან, თვით საღამოს—ქოჯდარითი ახსავ.

მაშინ ზოგი ქათამს დაუკლავს, ზოგი ინდოურს, ზოგი თხას და სხვა.

ასეთი ეშმაკთა მსხვერპლის შეწირვა ოსეთში ჩვეულებათ არის, თითქო ოსს რამე ვალი ემართოს წლიდგან წლამდინ, და ვაჟდებულნი იუენენ, რამ უსათუოდ უნდა გადასხადონ. იმ დროს, როცა ქათმებს და თხებს დაკლავენ. 2) მაშინ რასაკვირველია საჭმელ-სასმელსაც მოამზადებენ, ხაჭაპურები, ქაღები, არაყი, ლუდი, ბურახი *) და სხვა.

როცა ეველათური საჭმელ-სასმელი რიგზე მომზადდება მაშინ ოჯახის უფროსი კაცი ან ქალი ხელში აიღებს ანთებულ კელაშტარს, ერთი ხაჭაპურა არაყით ან ლუდით სამსე ხანწი და მთელ ოჯახში მუთუნის ფეხზე დამდგარნი ეშმაკებს ევედრებიან:

„შიიღეთ თქვენი შესწირი და წლამდინ თავისუფალნი გიუეთ თქვენგან და თუ წლას შემდეგ სიმდიდრე შეგვემატა თქვენი შეწევით, მაშინ მომავალ წელიწადს ერთი ამოჩხუკლი სუქან თხას შევწირამთ თქვენთვის, თუ ესლანდელივით ღარიბათ დავრჩით მამავალ წლამდინ მაშინ კი ერთი ზატარა ქათამს შემოგწირამთ თქვენ, შეტს არაყურს“.

ოსეთში ეშმაკების შეწირულ საჭმელს უცხო ვინმეს არა დროს არ მისცემენ, ეშმაკებს ეწვინებათო და რამეს დაგვაზარალებენ.

*) ბურახი კვასის მზგავსი სასმელია, ოსები ხშირად აკეთებენ.

მოსუცბეუღნი იტყვიან ხელმე: ჩვენ ძველ დროში ბევრჯერ გვინახავს რომ ეშმაკებმა ღამე ჩუენი შეწირული თხეობ და ქათმების ჯოგს მირეკავდნენ.

ასეთი ტუფილებს და ცრუ ფანტიკური სიტყვებს ხშირათ გაიცონებთ ხელმე. ზოგიერთ მოხუცნი იტყვიან რომ ჩუენი თვალით გვინახავსო დევი, ეშმაკი, ჭინკა; ქაჯი, ჯლი და ტუის-კაციო.

ესენი ძველ დროებში ძალიან ხშირად იყვნენო და სხვა და სხვა სახით მოგეჩვენებოდნენო. ამათ ცაზოგადობ სუეველას რუსულო ხმლის ეშენიანთ.

ეშმაკი რომ გზასე ან სხვაგან საღმე შეგხვდეს, მაშინ თუ რაფი ჰირდაჰირ ესწლოე მას ან მოხვდება, მხოლოთ წინ რომ გიდგეს ეშმაკი შენ თოფი უკან უნდა გაისწლო და მაშინ ჰირდაჰირ მოხვდება ეშმაკს.

ახალ-წელიწადს როცა თხეობი ეშმაკთა მსხვერპლს ამზადებენ, მაშინ ზოგიერთი კაცები და ქალები საღამოზე ადრე დაიძინებენ ხელმე, ეშმაკებთან წლის მოსავალითონი რომი გვაქვსო და ბრძოლაში ჩვენ გავიმარჯვებო, მაშინ ყველაფერი მოსავალი კარგათ მოვაო, მხოლოთ თუ ეშმაკებმა გაიმარჯვეს მაშინ უნდა იცოდეთო, რომ მთელი წლის მოსავალი წახდებაო.

ესე იგი ეშმაკებთან რომი რისი მოსავლის თესლს მფიგებთ იმავე წელიწადს ის მოვა კარგათ.

ხან ჰურის თესლს წავართმევთ, ხან ქერის, ხან სიმინდის ან ვურძნის და სხვა, ხან კი ყველაფერს მოფიგებთ, ხან წავაგებთ.

ეშმაკებთან რომი ზოგი ცხენისა შიღის, ზოგი საცრით, ზოგი ცოცხით, ან როდინით, ასეთებიც არიან რომი ფრინველით შიღიან, მაგალითად შესხდებიან თრბზე, არწიფზე, ვვავზე, ყორასზე, ძერაზე, წერაზე ან მკელზე, ღათზე, ტურაზე, მელაზე; ზოგიერთი ღორზედაც შიღის, მაგრამ ის კარგად არ იმობს, კადგანაც ღორი მძიმეთ შიღის.

ყველაზე მეტ მამაცობას შალის საქსოვ უღებზე მოსიარულენი იჩენენ, რადგანაც უღები გძელი ფინტრებიდვან შესდგებიან, ამიტომ

შეომარცხე დიდი ნაბიჯით შიშობის წინ და დიდ მამაცობას და ბეჯითობას იჩენს ადამიანთა და ეშმაკთა ომში.

ეშმაკებთან შებრძოლ ადამიანებს ოსურათ ქვრისძაგები: ჭკვიან, ძლიერი რამეჯ კაცის თავიდან ერთ ბაჯან თმას მოგლეჯენ ისიც მათი ამხანაგი და ქვრისძაგი გახდება.

როცა ქვრისძაგები დაიძინებენ, მაშინ სხნამ თითონ არ გაიდვიძებენ მანამ სხვამ არ უნდა გადვიძოს თუ არა და ეშმაკებთან ომში ტყუილად მოხვდება და დამარცხდება.

როცა გაიდვიძებენ ქვრისძაგები მაშინ ერთ ხაზს შემოიფანენ სახელში და კერა და სახლის დედა ბოძის გარეშე მოსამჯურ შემოატარებენ, ორი დიდი ტივის ხესაც მოიტანენ ცეცხლის ასანთებთან და ზედ ბავშვები სამჯურ უნდა გადახტნენ თან ფვირთან: ჩვენ რძალს ვაჭი ეფოჯოს და არა გოგო.

ამის შემდეგ ერთი რამეჯიმე ოჯახის კაცი, ან ქალი ერთ სამსე გორდას *) ჰურით, ეგეჯით, ერბოთი, ხორციით გარედგან სახელში შემოიტანს ხოლმე, ცაღ ხელში ანთებულ ეკლავტარი უნდა ეჭიროს და ცაღ ხელში ხმელი ფოთლიანი წიფლის შტო და ასე იჯოცავს:

„ღმერთმა თქვენი ოჯახი გამრავლოს სიმდიდრით, იძენ წეჯიწადს რამდენი ფოთოჯი ამ წიფლის შტოზე აბია და მადაჯმა ღმერთმა ნუ მოგაკლას სიტუბოება და სიმდიდრე: ჰური, ქერი, სიმახდი, ღვინო, თაფლი, შაქარი, ხიზიჯაჯა, ოქრო, ვერცხლი თვაჯოთ-მარგალიტი და სხვა.

ზეკარდაჯო მადლი და წეჯაჯობა მოვიდეს თქვენზე ვითარცა ბაკრატოჯანთა დიდებულ გვირგვინი, ღმერთმა წმინდა მანანა მოგიფლინოს ვითარცა მადისის ხში“, როცა ასე იჯოცავენ შემრე რამდენიმე ჰურს, ხორცს, ეგეჯს, ერბოს და სხვა საჭმეჯებს წეჯაჯურთხეჯამდინ შეინახავენ ქაფეჯუნდარი **) და დონბედრის მსხვერჯაჯო.

*) გორდა დიდი თაბახია.

**) დომბედრი ზღვის დეჯიაო, ქაფე-ყუნდარიც ზღვის ვეშაპი ძველე-ძურ დროებაში ოსებს წყლებსის ღმერთებათ სწამდათ.

და წყალკურთხევის დილას ადრე ქალები წაიღებენ იმ საჭმე-
ლებს წყალზე და იქ ჩაყრიან შუა წყალში და თან ასე ეკვდრებიან,
უაფ-უუნდარო და დომბედრო, დაგვიფარეთ ღვარი და უბედურებისა-
გან და ჩვენ მისგერძეს ეოველ წელიწადს შემოგწირავთ. მათა
ახრეთ თუ ასეთი მისგერძელი არ შესწირეს მაშინ წულები ადიდდება
და ხალხი დაიღუბება, ძველებურ დროებაში ბება კაჩიშვილი წულებ-
ბიდან ასეთი შეწირული საჭმელებს იხარავდა, ამიტომ თურმე
წულები ადიდა და სოფლები წაჟგჟსა.

ილიაობა, (ვაჩილაობა).

ასეთში სუეველა სოფელს ხაფ-თავისთვიზ ცაფ-ცაფკე აქვთ
ილია წინასწარ-მეტეველის სალოცავი ხეები *) ან ძველი ნასუდრები,
ასეთი სალოცავები უფრო მაღალ მთებზეა აშენებული.

ზათნულში იციან ასემა ამ სალოცავების დეობა, ვაჩილა
(ილიაობა) მაშინ გაამზადებენ სხვა და სხვა ნაირი საჭმელ-სასმელებს,
ერთ კარგ თხას დაკლავენ.

ბოლოს როცა ეველათერს მოამზადებენ მაშინ მთელი ხალხი
ფეხზე ადგება და ხევის ბერები **) ხელში დაიჭერეს ანთებულ სან-
თლებს და სასმელით სამსე განწებს და ასე ეკვდრებიან წმინდა
ილიას: (ვაჩილა) „დაგვიფარე სეტყვა-მხიდან და უბედურებისგან
და წლის მოსავალი კარგათ მოიფანე. შური, ქერი, სიმინდი, ურ-
ძენი, ხილი და სხვა. როცა ხევის ბერები ან ამოჩეული დეკანოზე-
ბი ასე ლოცულობენ, მაშინ ახალგაზდები უვირიან ომენ, ესე იგი
ამინ ომენ, ომენ.

ბოლოს როცა ხევის ბერები ილოცავენ, მაშინ სანთელს კე-
დელზე ან სუფრაზე დადგამენ, სასმელის ხანწებს და ერთს ხაჭაპურს
კი ახალგაზდებს მიაწოდებენ.

და ახლა ისინი ალოცავენ: „ღმერთმა და წმინდა ილიამ შეკ-

*) ხეები კი არ არის სალოცავი, არამედ სალოცავი თვით დიდ,
ატენილ ხეების ქვეშ იმყოფება ხოლმე. ი. ბ.

**) ოსურათ ამ უფროსებს „ხისტარ ლავთა“ ჰქვიან. ი. ბ.

ვისრულოს, ხს რაც უფროსებში სთხოვეს უფალს, ჩვენც ამ სამღ-
რთოს გარდა სახალწლოთ კიდევ გვგაკეთებთ ილია წინასწარმეტ-
უფელისთვის ბურახს და ხსჯაჭურებს და მარცხდაც თუ წლის მოსაყადი
კარგათ მოვიდა, მაშინ მადლობის სახსოვრათ ილია წინასწარ-მეტ-
უფელის საღოცხეებში ახალწლის საღამოს მიაქვთ ჩაგანურები და
ბურახი და ხის ფესვებზე დასხამენ ანაჟს და ბურახს, თან ევირიან
წმინდა ილია მადლობელი ვართ რომ წლის მოსაყადი კარგათ მოი-
ყვანე წრეულ, აი ჩვენც მადლობის სახსოვრათ სხეურწლი მოვიტანეთ
რომ მომავალ წელიწადსაც კარგათ მოიყვანო მოსაყადი.

ილია წინასწარ-მეტუფელი დიდი წმინდანია და მას ცხვრებს
და ხბოებს უნდა გსწირამდეთო, მაგრამ რადგანაც ეშმაკებს მეხია
ხოცავს ყურის ამიტომ მათ ჯობრზე თხებს მისთვის ყწირავთო. ეშ-
მაკებს მეხის, რომ არ ეშინოდეს მაშინ მთლათ აგვიკლებდნენ. მეხი,
ილია წინასწარ-მეტუფელი და წმინდა გიორგის თათვითო, თუმცა მა-
გათ გარდა იობის შვილები დაზარდა და ზაქარიაც ისეჩიან მეხს,
მაგრამ ისინი მხოლოდ ჯაჭვით ისვრიან, ილია და წმინდა გიორგი
კი ტუფით.

თვით დემონიც ისვრის მეხს, მაგრამ ის მხოლოდ დევებს და
გველეშაშებს ხოცავს.

ილია და წმინდა გიორგი კი ეშმაკებს, ქაჯებს, ჭინკებს, ალებს
და ტვის კატებს ხოცვენ.

ამას გარდა მთელი წლის საზღო მოსაყადიც, ილიას ხელშია
და თუნდა კარგათ მოიყვანს და თუნდა წახდენს.

სეტუფაც მის ნება არის, ამიტომაც როცა სეტუფა მოდის, მაშინ
ზარები უნდა დარეკოთ, რომ ილიამ კაიგოს სეტუფა სოფლებზე
მოდის და გააჩეროს.

ეშმაკების ბინა ქვესკნელშია და ნება არა აქვთ რომ ზევით
ამოვიდნენ, თუ არა და როგორც ამოვლენ ზეით და მაშინვე ილია
და წმინდა გიორგი მეხს ესვრიან, ხშირათ ადამიანები და საქანე-
ლიც ზარადღება, როცა ეშმაკებს მეხს ესვრიან.

თევდორობა (თუორთა).

ზორველ თევდორობის ორშათათს ოსეთშე მწვემსები შეინახვენ როდინში საგარტხელს და მაკრატელს და ქმრით და ქედით მაგრათ შეკრავენ.

და ასე სამი დღე და დამე მწვემსები არც ზურსა სჭაშენ, არც წყალს სვამენ, მხოლოდ მარხულობენ და თავ-შიშველად დადიან.

როცა შესამე დღე დადამდება, მაშინ გამთაცხობენ ლაგაშებს, ბურახსაც გააკეთებენ წმინდა თევდორეს შესწირათ და ასე ეგედრებიან: წმინდა დიდებულთ და ძლიერთ თევდორე, დაიფარე ჩვენი საქონელი მგლებიდან, რადგანაც შენი ძაღლებია მგლები, ამიტომ ჰიზი და ყბები ისე შეუკარი, როგორც ეს როდინს ჰიზი ჩვენ შეუკარიო“.

როდინი მგლათა ყავთ წარმადგენილი, ქუდი მგლის ჰიზით მაკრატელი ყბებთ და საგარტხელი კბილებთ.

როცა მათი საქონელი მგლიდან დაუზარალებლად გადასვება, მაშინ შემოდგომას თევდორობის საღამოს*) ერთ კარგს და სუქანს ბატკანს შესწირავენ და დაკლავენ მადლობისათვის წმინდა თევდორეს, რადგანაც მგლიდან გადაურჩინა მათ საქონელი.

ორშათადგან შაბათამდინ თევდორობის კვირას ხაღხი დიდი მატყვის ცემით უქმობს მოელი კვირის განმავლობაში დიდი თამაშობა და ხუმრობაში ატარებენ დროს, თვითონ წმინდა თევდორეც დიდი ხუმარა და მათამაშე იყო, ასე რამ მოელ ანკელთებს აკვირვებდა ცეკვა თამაშობაშით, თითონ ღვთის ოჯახშიაც ჰიზველი მოთამაშე და ხუმარათ ითვლებათ.

როცა თევდორობის შაბათი დადგება, მაშინ სხვა და სხვა სამაზხო საჭმელ-სასმელებს მოამზადებენ, ეხლა წმინდა თევდორე ზეცაში მიბძანდება, ამიტომ სოფლები ერთად მოგროვდებიან და წმინდა თევდორეს სამღრთობებს გაუკეთებენ.

*) ოსურათ „თუთორთი აღსაე“ თევდორობის საღამოს ნიშნავს.

ბოლოს ოქროს ან ვერცხლის კამათელთ ითამაშებენ და თითო რამდენი სუმერი ერგება, იმდენი უახწოთ, ან ჯიხვის რქით ასმევენ, ლუდს და არაყს, სუმრების მაგიერათ. ხაზები აქვთ მათი სათამაშო კამათლებზე.

თვით კამათლები სამ სამი იციან, ერთი წმიდა გიბრგის, მეორე წმიდა ნინოსი ან წმიდა ბარბარესი და მესამე წმიდა თევდორეს სახელობაზე.

ძველებურ დროებაში თურქე ციხე კომეებს თევდორობის კვირას აშენებდნენ და რომელი სოფელიც უკეთეს ციხე ან კომეს ააშენებდა, მემრე სხვა სოფლები ჯიბრით დაყვრევდნენ: ჩვენ ციხე ან კომეზე უკეთესი, რათა ააშენოთ, რის გამოც ხშირათ ამას საშინელი, ჩხუბიც მოჭეუებოდა.

ღავზკანს ან მიცვალებულთა სადამო დიდ მარხვაში იციან ცხებმა, ამ სადამოს მიცვალებულნი შორს სადმე ზეცისაკენ მიდიან დაბონის*) მოსატანათ, ერთი კვირა გზაზე დაჩქობიან, მემრე ისევ აქ მოვლენ, ამიტომ ამხადებენ მიცვალებულთა საგსადად სამარხისა საჭმელ-სასმელს.

ბოლოს როცა უველადიერს მოამსადებენ, მათს სხვა და სხვა საჭმელ-სასმელიდგან ცოტ-ცოტას აიღებენ და როდინის ქვასთან ერთათ ცაღკე დადგამენ და თან ასე ღოცულობენ: „მიცვალებულნო, წაიღეთ ეს საჭმელ-სასმელი, რადგანაც თქვენთვის გავამსადეთ საგზადათ, ესლა ქრისტე ღმერთმა დიავენის და მღვდლის ღოცვით და მადლით გაგიმრავლეს ესე საჭმელ-სასმელი, სანამ კავკასიონის მთებო კენჭის ოდენათ გადაიქცეოდეს და შვიი ზღვა წყუთათ.

ესლა წაიღეთ თქვენი საგზადათ და თუ გზაზე ღარიბი მიცვალებული შეგხვდეს, მათს აკერ ცაღკე რომ დავაწყუთ საჭმელ-სასმელი ის მიუცით, მხოლოდ თუ ძალ მომრეობათ ვინმემ რაღე წართმევა მოინდამა მათს აკერ როდინის ქვა შუბლზე დაარტყით.

როცა ასე იღოცავენ მემრე ნასეკარ საჭმელს თითონ შეჭამენ, მხოლოდ დანარჩენს ერთს გუდაში ჩააწყობენ და გარეთ, სახლის

*) დაბონი საიქიოს ხილიაო, ნივრის მზგავსი.

გარტანს ღურსმანზე ჩამოჭვიდებენ, როცა ჩვენი მიტვალეულები და
ნ.ს მისატანათ წავიდნენ, ესეც თან წაიღონ.

ასევე ამხადებენ მეორე კვირის სწორზე, ესეც ჩვენი მიტვა-
ლეულები უკან მოვლენ, ცხენოსნები დადალეუნი არ არიან, მხო-
ლოდ ვისაც ცხენი არა ჭეკათ ისინი ძალიან დადალეუნი.

და ასე მეორე კვირის სწორზე ხელ-ახლად მოამხადებენ სხვა
და სხვა საჭმელ-სასმელებს და ფულებს და ხელ-ახლათ გუდაში და-
აწებენ და გარეთ ღურსმანზე ჩამოჭვიდებენ.

ძველ დროში, თურმე იმ მიტვალეულთა საგზაღს ვინმე კათი
გერგაშიელი იზარავდა, საჭმელ-სასმელი თავის ოჯახში მიჰქონდა,
მხოლოდ ფულით თამბაქოს უიღულობდა, ამიტომ მიტვალეულებმა
წმინდა გიორგისთან უჩივლეს: ჩვენი ნათესაუბი რომ საგზაღს გვიმ-
ხადებენ, იმას კათი გერგაშიელი იზარავს და ჩვენ მშიერი ვრჩე-
ბით.

ამაზე წმინდა გიორგიმ კათი და მის შვილს იოანეს შეხა ეს-
როლა და მოჭვდა.

ნათის დღეობა ოსეთში.

თებერვალში ალაგინში *) იციან შვიდი დღე ნათის დღეობა,
მაშინ ერთ კვირას ქარწილივით უქმობენ, ასე რომ ძველი დროება
თვალ წინ წარმოვიდგება და დიდი ზატივის-ცემით ღებულობენ სტუ-
მარს.

როცა ნათის დღეობა დადგება, მაშინ შვიდი დღისთვის სო-
ფელ სობაში შვიდ დიდ ზურს გამოაცხობენ ასე რომ თითო თუთ-
ხშეტ ფუთს უნდა იწონიდეს.

ნათი დიდი წმინდანი იუკოფ და რადგანაც იმისი ქადაგება არ
ისმინა ხალხმა, ამიტომ გაჯავრებელი მოაზე ასუჯა, თოვლის
ზვავი გამოუშვა და მთელი სოფელი დაღუპა.

*) ოსურად ალაგინის ვალაკ-ირს ეძახიან, რაც ზემო ოსეთს ნიშ-
ნავს. 0. ბ.

ეს ამბავი ხუდან*) მეფის დროს მომხდარა და მას უკან ხაჯიბი დიდი ზატევისცემით უქმობენ.

ბზობას.

უწინდელ დროში მაჭმადიანი ოსები ბზობის დილას სეფისკვერებს**) გამოაცხობდნენ და შვილდისრით სრულყოლობდნენ იმ სეფისკვერებს.

მხოლოდ ახლა თუშტა სეფისკვერებს აცხობენ, მაგრამ შვილდისრით აღარ იხვრინან.

ბზობას მაჭმადიანი ოსები კუთუგასას უწოდებენ, ქრისტიანი ოსები კი ზასხასანან და მარდისხავს, ქართულად ნიშნავს იგივე ბზობას, ან და მიცვალებულთა საღამო, მაშინ იციან მიცვალებულთა ტაბლები, ან ქელებების კეთება.

თათქმის ბზობიდან დიდი ხუთშაბათამდის სუეველგან ტაბლები და ქელებია, მხოლოდ დიდი ხუთშაბათს ეზობებო თივით ცეცხლს ასთებენ და ზედ გადახტებიან და თან უვირინან: ხვენი შტერი დაბრმავდეს,***) ჩვენზე მოვიდეს ზეგარდამო წყალობა და ღვთისა მიერ მანასა, ვითარცა უფალმა ოდესმე მთავლინა ისრაელთა ზედა წყალობა და მადლი თვისი.

აღდგომა.

აღდგომის დამეს, ოსეთში, ახალგაზდები მთელ დამეს სიმღერით სოფელ-სოფელ დადიან და ქრისტეს აღდგომის მახარებლებს უძახიან; ამიტომ რომელ ოჯახშიაც მივლენ იქ ან უნდა ახუქონ წითლათ შედებილ კვერცხებს, ან უველს ან და სხვა რამეს.

ზოგიერთ ოჯახში აღდგომის დამეს არ დაიძინებენ: იესო ქრისტე ოცდა აღზდგება, მაშინ ვინც დაძინებული დახვდება მათ გაუწერება დიდათა; ოცდა გათენდება, მაშინ კი გამოაცხობენ ხაჭაზურებს, ქაღებს და სხვა საჭმელ-სასმელებს და ეკელსიაში წავლენ.

*) ხუდან მეფე ოსეთის, მცხოვრებელია XII საუკ.

**) მაჭმადიანი ოსები სეფისკვერს კუთუხ უძახიან.

***) ქართველებში „ჭიაკოკონობა“ ოთხშაბათ დამეს იციან.

ვასაც აღდგომის შვიდი ეფულება, იმ იჯასმა, აღდგომის ეკლესიაში ბატონი უნდა წაიფანოს და ღმერთს უნდა შესწიროს.

კვირაცხოვლობა.

საკვირაცხოვლოთ სოფულები გამოხდინ დიდს ქვაბებში ჯუდს, შემრე იუდიანს ცხვრებს და ხარებს, საჭმელ-სასმელს ეგელაფერს მამზადებენ და სამღრთოს გააკეთებენ.

ზოგი სოფლებიდან ეგელსია შორს არის და ამიტომ ისინი ველი ნასაყდრებში აკეთებენ სამღრთოებს.

თითქმის ოსეთში უკელა სოფელში რამდენიმე ალაგას არის ძველებური ტოდები და ციხე-გოდებები, მათ ხალხი თამარ-დედოფლის და დავით სოსლანის აშენებულს ხადას, ამიტომ დიდს ჰატოვს სტუმრებს. ამ ძველებურს ნაშთებს, რთვარც ეგელსიებს, ისე ციხე-გოდებს და სხვას.

მარიობა და დიდი ქელები ოსეთში.

მარიობას მანჯლება ზამთრის მანჯლებაა, მაშინ სუეველად სუელდემული ზამთრის საზრდოს ექებს, ჩვენც უნდა ჩვენს მიტვალე-ბულებს წლის მსასვლით წიდი უნდა მივცეთ.

ამიტომ გამოხდინ არაფს და ჯუდს, ღვინოსაც იუდიანს, სხვა საჭმელ-სასმელებსაც მამზადებენ.

ესლას წლის თავზე დიდი ქელები უნდა მამზადოთ.

ერთი გრძელი ძელს*) ქანს წაუსვამენ, წვერზე რამე ნივთებს და ფულებს ჩამოჭიდებენ და მიწაში ჩასვამენ იმ ძელს.

ბოლოს თითო თითო ავლენ იმ ძელზედა, რამელიც უფრო მაღლა ავა, იმას აჩუქებენ ხალხე იმ ნივთებს და ფულებს.

რასაკვირველია ძნელია ასეთი წვრილ და მაღალ ხეზე ასვლა და თუ წვერამდინ ასვლა გერავინ მთახერხა, მაშინ თოფს ესვრიან.

*) იმ ძელს ბრანცილ-ყაბაყს უძახიან მონახეთ პუშკინის აღწერაში.

ვინც უფრო კარგათ ესერის ნიშანს იმას აჩუქებენ იმ ძეგლზე ჩამოკიდულ ნივთებს.

ამავე დროს თრ ბუღაურ ცხენზე შეჯდება თრი კარგი ცხენთა სანი კაცი და რამდენიმე ვეჯს გზას ცხენ და ცხენ გარბიან მათში, რომელიც ხალხთან წინ და წინ მოვა იმას მასშინძელი და ხალხი სასუქრით აჯილდოებს ხოლმე.

ამის შემდეგ ხალხი რიგ-რიგათ დაჯდება და ხევის ბურეობა ფეხზე ამდგარნი ცალხელში ანთებულ სანთლებს დაიჭირენ და ცალ ხელში ლუდით და არაუით სამსე უანწებს და ჯიხგებს და ასე დიდულობენ; „ღმერთო, მოხელე საქრისტიანის და შეეწიე თსეთისა და საქართველს, ქრისტეს ნათელში ამოთვე ჩვენი მიცვალებულნი“, მთელი ხალხი კი ქუდშია დიდი ფეხზე დგას და დაბალი ხმით ამბობენ აცხონე უფალო, აცხონე უფალო.

ბოლოს მთელი ხალხი თავის რიგზე დაჯდება და მასშინძელი ერთი ხილით სავსე გოდორს გამოიტანს და უცებ ეზომი გადაჭერის ხოლმე.

მაშინ უნდა სანქაროდ, ასე უცებ ბავშვები მოესევინან, თან ერთი ცხვირ ზირის ლეწვა არის, მათში ჯერ ერთი რომ ხაღის კრეფა უხარიათ, მეორეც გინც მეტს აკრეფს ხაღს ის სსახელოთ მიაჩნიათ, ამიტომ ისე ხარბათ კრეფავენ ხილს, რომ ზოგს კლავთ გაუტყდება, ზოგს ფეხი და ზოგს ცხვირ ზირი და სხვა.

თითქმის ყოველდღეობას იცაან რაებში ქელებსი კეთება, მაგალითათ, სთრმოცო, შვიდეული, წლისთავსე, საშობოთ და სხვა: ამდლებას ახალი მიცვალებულების სსაფლავსე ცხვრები უნდა დაუკლან და ცხვრის გულს ამოიღებენ და მიცვალებულს გულზე დაადებენ ჩვენს მიცვალებულს გული უნდა გაუკეთოთ, თვითონ ამდლებასაც გულის გამკეთებელს უძახიან (ოსურად „სამოდა ვარან“ ჰქვიათ).

ასე წლის თავზე კიდევ ღორი უნდა დაუკლან მიცვალებულს და ქელები გააკეთონ—მაშინ მიცვალებულის ნათესაუბა თმას და წვერებს მოიპარსავენ. რადგანც მთელს წელიწადს გლოფნის გამო თმა და წვერს ჩრდარ მოიპარსავენ. თვით იმ ქელებსაც წვერის სსაპარსავენ უძახიან (ოსურ-

რათ: რიხი დასასი). სამთარშიც იციან ქელები, ეხლა მიცვალებუ-
ლებს ორთითის ქელესი უნდა გაუმზადდეთ რადგანაც აქამდინ თი-
ვის სამეშაოთ იუენენ და ორთითები მხარზე აქეთ და ძლიან და-
დალუღნიც არიან, ამიტომ ჩქარა უნდა გაგაკეთოთ ქელესი რომ
მოისვენოს.

თითქმის წელიწადში ძლიან ბეგრჯერ იციან ქელები, მკრამ
შემოდგომის ქელესი ვეკლასე შესანიშნავა.

ზოგი მდიდარი ისეთ დიდ ქელებს აკეთებს, რომელსაც ხარ-
ნაგას უძახიან ხოლმე.

როცა ვინმე ხარნაგას ამზადებს, მაშინ ურიცხვ საქანელს და-
ხოცავენ, რამდენიმე ქვას არაუხ და ღუფს გამოხდიან და ბეგრს
ხაფხს დაპატიჟებენ, ასე რომ მეორე, მესამე მარნოდგანაც მოდის
ხალხი, რის გამო მიცვალებულის პატრონი უსომეხ ხარჯების გუ-
ლისთვინ დიდს სიღარიბეში ფარდება.

მაგრამ ისინი ამაზე სულაც არ ნაღვლობენ, რადგანაც დაიმუდუ-
ბულნი არიან, რომ რასაც აკეთებენ ხარჯებს, ისინი საიქიოს მათი
მიცვალებულთან მიდიან.

დიდი საყურებელია მაშინ, როცა ხალხი ქელესში ან ხარნაგაში
დათვრება, მაშინ მათში ომი და საშინელი ჩხუბი გაჩნდება ხოლმე.

თვით მიცვალებულის დასაფლავების დღესაც დიდი ხარჯი
იციან.

მიცვალებულს ნუსამე დღეს ასაფლავებენ, ამიტომ დაკლავე
ცხვრებს, ხარებს, ძრახებს, სასიულესაც ბლამათ მოამზადებენ.

ბოლოს ჯერ ხევის ბერები შემოიტანებენ კუბოს და მიცვალე-
ბულს ეზოში გაიტანენ და ღვდელიც წესს აუკებს.

მემრე შემოიყვანს სოფლის ამოჩხეული დეკანოზა, ან ხევის
ბერი ერთ კარგს ცხენს და მიცვალებულის კუბოს გარემოთ ერთი
სათი უფლის და ამბობს: „მიცვალებულა, აგერ ეს ცხენი შენთვის
მოვიყვანეთ იარე ცხენზე, კაი გაყო-გაცი იუავი, ამიტომ ცხენი იყო
შენთვის საჭირო და აი ეს ცხენიც იმიტომ მოვიყვანეთ რომ საი-
ქიოს ცხენზე იარა“, და თან მრავალ სიტყვა ვაზმული ლექსების
ქადაგო.

ამის შემდეგ ხალხი დაჯდება. შიშლით ზოგიერთნი როგორც შემოდგომის ქელებში ბრანდი-ყაბაყი და ცხენ და ცხენ სიარბილს გამართავენ, ასე იციან მიცვალებულის დასაფლავების დღესაც.

ძველებურ ღრობაშია, ოსები და მთის ქართველები ცინესავით გაკეთებულ შენობები აქვანდა მიცვალებულების სასაფლაოთ, ზოგჯერ კი დიდ სახლსავით აშენებულ იმეობები, ასეთი სასაფლაოები ოსეთში ეხლაც ბევრჯან არის, მხლართ ზოგან ეტყობა რომ ასეთი სასაფლაოები არა ღრას არ იცოდნენ, ამას თვით ძველი და ახალი აკლდამებიც ამტკიცებენ.

მთიული ქართველები და ოსები უველათერთ ერთმანეთსა ჰგვანან ოჯახობის წყობილობით, ხასიათით დღესასწაულების კარდადგვალების და ქაღის გათხრება და მოყვანაში, ასევე ენაშიაც ძალიან ახლო ნათესავანია. ერთი სიტყვით უველათერში ხასიათში, ზნე-ჩვეულობაში და წმენაშიაც არაფერი განსხვავება აქვთ მთიულ ქართველებს და ოსებს და თუ რამე განსხვავება აქვთ ძალიან ცოტა ამას უველათ დაამტკიცებს მაშინ, როცა მხეველების, ოსების, მთიულების გუდამურელების, ფშავ-ხევისურების თუშების და სვანების ცხოვრებას დაუკვირდება.

რაც აქ ოსების ზნე-ჩვეულობებს ვასახელებ ისინი არამც თუ ოსებს, არამედ მთიულ ქართველებსაც ენება და თითქმის ჩეჩქე-უბაზდო, ქისტებს და ჩაჩხებსაც.

ასე რამდენიმე ცოცხლოთი იმერლები, გურულები, მეგრელები და აფხაზებიც გვანან მთის ქართველებს და ოსებს, თუმცა განსხვავებაც ბევრი აქვთ, მაგრამ მაინც უველათ ახლათ ერთმანეთთან.

უფრო კი მთის ქართველები და ოსები გვანან ერთმანეთს.

შემოდგომის გორგობა ოსეთში.

შემოდგომის გორგობას ერთი კვირას უქმობენ ოსეთში, მაშინ უველათ საუდრებში სამღრთობები *) აქვთ. ამას კარდა ვინაც რძლის

*) სამღრთოს ოსურათ ქუდა, ჰქვიან.

მოყვანა ან გათხოვება უნდათ იმათ ამ ერთი კვირის განმავლობაში უნდა მოიყვანონ ან გაათხოვონ.

ამიტომ მთელი კვირა განუწყვეტელი თოფის სრულად და გრძელად ყველგან, ასე რომ ევროპის ომი გეგონებათ.

კატსა და ქაღს გვირგვინი წმინდა გიორგმა გაუმწესა, ამიტომ, ვისაც ქაღის მოყვანა ან გათხოვა უნდათ, ისინი გიორგობას უნდა მოიყვანონ და გაათხოვონ, რომ წმინდა გიორგიმ ხელი მოუშარათოსო.

ცხენი და თაფლიც იმან გაანინა, ამიტომ ვისაც სკები აქვს იმათ გიორგობას ეკლესიაში თაფლი უნდა წაიღებო, რომ უფრო გაუმრავლდეს სკები ღვთისა და წმინდა გიორგის მადლითა და წყალობითა.

როცა ოსეთში ვინმეს ქაღის მოყვანა ან გათხოვება უნდა, მაშინ ნიშნათ შირგული შერიგება და მოლაპარაკებაზე სიძემ ცოლის დედამას ერთი სარი და ძროხა უნდა აჩუქოს, თუთხეტილდე თუმანიც თუელი ცოლისთვის ტანისამოსის დასამზადებლათ.

როცა ქაღის გათხოვების დრო მოახლოვდება, მაშინ ქაღის დედამას სიძეს ოჯახში ურადის *) ამღებლებს გაგზავნის.

მაშინ სიძემ უნდა მისცეს ცოლის დედამას ხარები, ძროხები, ცხვრები, სწილენსეული, ქაბი. ტაშტი, თურგი, ხმალი, ხანჯალი, თოფი და სხვა.

როცა ყველაფერს მოამზადებენ, მაშინ სიძე და შვირები ფსათის **). სიძერით წავლენ ქაღის მოსაყვანათ, მხოლოდ როცა წათყვანებენ რძალს მაშინ თან უნდა მოიტანოს ქმრის ოჯახში საცხე შაღები, ბეჭრი წინდები, ჰაიჭები და სხვა და სხვა ტანისამოსი.

როცა შეფუ-დედოფალი ოჯახს მოუახლოვდება, მაშინ ერთი ახალგაზდა ემაწვილს დაძინებენ ტახტზე და შეჯვარე მიულოცავს ოჯახს.

*) ქაღის ფსათი, სიძე ცოლის დედამას აძლევს ურადს.

**.) ფსათი ნადირთა ანგელოზია, ძველ დროებაში კი ნადირთა დმერთათ სწამდათ ოსებს.

თქვენ რძალს ისეთი შვილები ეყოლას, როგორც აგერ ეს დაძინებული ემაწვილი და აწ ღმერთმა ახალი შვილობა და ბედნიერება მიაგვლინოს თქვენს ოჯახში, ხვენი თვისიც უფალმა კეთილი და შვილობიანი ჰქნას თქვენთვის, რომ ყველა ერთი თქვენი რძალს ბედს შენატროდენ და ღვთაუნდალს ჩვენს აქ ეოფნას.

როცა ასე მიულოცავს მეჭვარე, მაშინ იმ დაძინებულ ემაწვილს აღვიძებენ და საჩუქრით ისტუმრებენ, მერმე რამდენიმე ემაწვილი სახლის ბანზე ავა და იქ მღერაინ: თარნ-თარნ თარნ, ესე იგი, მშვიდობა მშვიდობა, მშვიდობა, თქვენ რძალს ეყოლას ცხრა ვაჟი და ერთი ლურჯ თვალი გოგო.

მერმე სახლის ერდოდგან ჩამოუშვებენ ჩანგლიან ჯოხს და მით შვეით გაუგზავნიან ხორცს, მაშინ ყვირიან და თან მღერაინ: ხორცი გამოგიგზავნიან, საჭანური არა და ხელახლათ ჩამოუშვებენ ჩანგლიან ჯოხს ერდოდგან და მით ხაჭანურებსაც გაუგზავნიან, ამის შემდეგ სახლის ბანიდან ძირს ჩამოვლენ.

მეფე დედოფალი კი მეჭვარეს მარჯვენა ხელზე ჩაკიდული კერას გარეშეშა სამჯერ მოუვლიან, მერმე მეფე დედოფალი მივლენ სახლის ანგელოსთან და მეტანიით თაყვანს სცემენ, მეჭვარე კი ხმაღ ამოღებული დგას და საკიდელ ჯაჭვს ხმლით ურტევს.

ამის შემდეგ ყველა თავთავის რიგზე დასხდება და არა დროს ხალხი არ დაუთმობს რომ უმცროსი უფროსის შვეით დაჯდეს, რადგანაც ეს უმფროსის აბუჩათ აჯდება იქნება, მთიულები კი უფროსის დიდი ზატივისმცემეფნიც არიან.

როცა მთელი ხალხი ქორწილში დასხდება, მაშინ ხვეის ბერები ილოცავენ ჩვეულობისამებრ, მერმე ახალ-გაზდები შემოიყვანენ ერთ ღოჯს ან სხვა რამეს, მიმუვანი კაცს კი ხელში უჭირავს გძელი ჩიბუხი, გძელი ბანლიანი ცხვრის ქურჭი უნდა ჩაიცვას ზირსახეზე, მურს წაისვამს, ხელში უჭერია ქაღალდი და ხალხს რაღაც უცნაური ენით ელაზარაკება.

მაშინ მოიუვანებენ შთარგმნელს და ჰკითხავენ: თუ რა უნდა იმ უცნო კაცს? იგი იტყვის! მთაზე გამოვიარე, საშინელი ავადარი შეიქნა

და საქონელი დამეხოცა, მხოლოდ ცოტა გადავარჩინე და ვთხოვე რომ ჩამოდეხიბე სული საქონელი შემინახოთ სამადლოთ.

მაშინ რამდენი სული საქონელის შენახვაზე მორიგდებიან, ხალხთან იმდენი ჯიხვს და უანწ სასძელს ასმევენი მყრებს და სტუმრებს.

ახალგაზრდები გი ტაშს უკრავენ და სპარსეთის შახსეი ვახსეის ხმაზე მღერაინ!

მერვე რომელიმე ქაღს ვაჟკაცურათ ჩაატყვევენ და სხვა ქაღთან ერთთ უნდა ლეკურათ იტყვიან, ამ ვაჟკაცურათ ჩატყული ქაღს მეფეს უძახიან, მხოლოდ მის ამხანაგს რომელიც ქაღის ფორმაშია იმას დედოფალს, თრივე ამოწმებული მოტყვევანი უნდა იყვნენ რომ ხალხმა და სტუმრებმა საჩუქრით დაჯილოდონ.

როცა ამ მოტყვევართ გაისტუმრებენ, მაშინ სიძეს ხელშეკრულს შემოიფანებენ და ბოძზე მკარავენ თან ვვირიან ტუსადი მოვიფანეთ და კედელს ჯოხით ურტყამენ.

მერე სიძის დედა ძღვენს მიუტანს სტუმრებს და მაშინ, სიძესაც გათავისუფლებენ და მერე ხალხი ხელჩართული კერას და სახლის დედა ბოძის გარეშე ჩუფენას სიძეერთ და რეკვით ერთი საათო უფლიან და ამითი ქორწილიც თავდება; მხოლოდ მეორე დღეს დელაზე ადრე მეფე დედოფალი და მეფვარე ეკლენაშა. მიდიან თაყვანის საცემლათ.

ამას გარდა დედოფალი და ბაჟბეების გარდა არა ვის დაეღაპრაკება და არც სახეს უჩვენებს ვანმეს ვარ სახეზე ჩადრი აქვს ჩამოფარებული.

ევავილები და წითელა ოსეთში.

როცა წათელას ან ევავილი ოსეთში სადღე გაჩნდება, მაშინ ხალხი შესამე კვირას სამღრთოს გადაინდის, რომ ევავილთა ანგელთი შეიღობიანთ წავიდესო. ამიტომ იგიდიან ბატკნებს და სხობებს,

სხვა და სხვა საკმეღ-სასმეღებსაც მოამზადებენ და სადმერთოს გადაიხდიან, თან სხვა და სხვა სიმღერით ადიდებენ ყვავილთა ანგელთს აღარდს, ან წმინდა ბარბარეს.

წმიდა ყვავილთა ანგელოზო, დიდება შენს სახელს, დიდებულა ყვავილთა ანგელოზო, მიიღეთ თქვენი შესაწირი და ჩვენი ბავშვები დაიფარე, მხოლოთ ჩვენს მტრის ბავშვები მკალი და ოჯახი დაუქციე და სამსე უანწ არაყს, ცეტხლზე დასისამენ და უფირიან: ღმერთმა ჩვენი მტრის ოჯახი ასე დაქციოს, დასწვას, მერე აბრეშუმის ძაფზე გააკეთებენ ეჭვებს, თეთრი ფულების ფარებს ნატარა ზარები და სხვა რამე სათამაშოები და სადმე ძველ საყდარში, ან სალოცავ ნიშის ხეზე ჩამოჭვიდებენ და ასე ღოცულობენ: „წაბძინდი ყვავილთ ანგელოზო ზეტაში, რადგანაც შენს გზაზე ია, ვარდი, თვალთ-მარგალიტი, ოქრო, ვერცხლი და ბრილიანტის მოფენილი. ეხლა წაბძინდი ზეტაში, თქვენს ოქროს ტახტზე.

როცა ძაფზე სათამაშო ნივთებს ავიღებთო, მაშინ ყვავილთა ანგელოზიც წაბძინდებაო.

ასევე ეგებებიან უაღათმას, ქუთრუშას, ვიფანა-ხველას, ბუნდიერს და სხვას.

როცა ეს ავით-მყოფობანი სადმე გაჩნდებიან, მაშინ ოჯახში, არც ხმა მადლა ღამარაკობენ არც წამალს მისცემენ, არც დაგვიან ოჯახს, მეზობლებიც არ ერიდებიან ავითყოფს, რომ მათეერიდოთო მაშინ ყვავილთა ანგელოზი გაგვიწერებო, ყვავილით თუ ვინმე კარდაიცვალა, მაშინაც ტირილს ვერაფინ გაბედავს, აგრეთვეც დიდათ ერიდებიან ღორის ხორცს.

სასოკადოთ მთის ხალხები დიდათ ერიდებიანო ღორის ხორცს.

ზოგიერთი მთის ხატები და ანგელოზები ისეთი ცხოველნი არიან, რომ არამც თუ ღორის ხორცს, თვით ქათმის ხორცსაც დიდათ ერიდებიან და თითქმის ინდოური, ბატი, იხვი, ქათამი და სხვა შინაური ფრინველის გვერცხსაც.

ამიტომ არისო, რომ მთიული ქართველები და ოსები ღორის ხორცს ერიდებიან და არც სჭამენ ამ სხეულების ღორს.

სახლის ანგელოზი ოსებში.

მთის ოსებმა იციან სახლებში ხატებას მაგიერათ სამშობი ვი-
ხებსე ჩამოკიდული *).

ასეთი ბაშბით გაკეთებულ ანგელოზები უფრო ძველს დროება-
ში იტოვდნენ.

მხოლოდ ზოგან სხვა ამაოდ ჩვეულებასთან ერთად ესეც
გადაკარდა, ზოგან კი ახლაც. სახლას აღმოსავლეთის კუთხეში
ძველებურად აქვს და ხშირ-ხშირათ ბატონებს სწირავენ და თაყვანსა
სცემენ.

ქართლში და ოსეთში.

როცა ვინმე წყალში დაიხრჩობა მაშინ თხა უნდა დაუკლას და
წყალში ჩააცდონ, რომ ეშმაკებსა აღმიანის სუფს თავი დაანებონ და
მის მაგიერათ თხის სუფი წაიყვანონ.

დილა ღვთისა და ანგელოზებისათ, საღამო კი ეშმაკების, მხატ
ეშმაკების საქონელია, ამიტომ საღამოზე უნდა დაუკლათ მდინარე
წყალთან ეშმაკების შესწირათათ.

გერის ეკლესია.

ეშმაკებს და ღვეებს. გერის ხატისა ძალიან ეშინიანთო, ამი-
ტომ ბნედიანები და გიყები ძალიან ხშირათ მიჭყაფთ გერში, რომ
მოაჩინონ და ეშმაკებიც მოაშორონ.

როცა გიყებს გერში მიიყვანებენ, მაშინ მნათეები ვითხავენ! შენი
ეშმაკების სახელები ვითხარია? თუ არა გცემთ და კლდიდგან გა-
დაგაკდებთო.

და მართლაც, თუ არ უთხრა ეშმაკიანმა თავის ეშმაკებსა სა-
ხელები მაშინ თოკით შეკრავენ, სცემენ და უზარ-მასარი კლდეზე
გადაყუდებენ, მაშინ ზოგიერთი ეშმაკეული გიყები უგირიან კლდიდ-
გან რომ გადამაგდოთ მაშინაც არ გეტყვი ეშმაკების სახელს, რად-

*) ქართველების ბაზმას ჰგავს ესა.

განაც კვდის ძირში ბაშბა არის დაფენილი და არ შეშინან რამ გადავლათ ესე იგი შიში ისე ახევენებს, რამ თითქო კვდის ძირში ბაშბა დაფენეს.

შხოლათ თუ უთხრა თავის ეშმაკების სახელები, მაშინ მნათეები დაწერავენ ქალაღზე და შერე ანთებულ სატეტხლოში დასწავავენ იმ ქალაღს და მაშინ ღვთისა და წმინდა გიორგის მადლით ეშმაკებიც იწეებიან და ადამიანიც თავისუფლდება მათგან; შხოლათ თუ არ უთხრა ეშმაკების სახელებით, მაშინ უნდა იცოდეთ რამ იგი სულიერათ და ხერციულათ მათია, ესე იგი, ეშმაკებისა.

სამას სამოცდა სამი წმინდა გიორგის თავი გერის ეკლესია არისო. როცა წმიდა გიორგს სამას სამოცდა სამი ნაწილათ დასჭრესო, მაშინ თავი გერში მოიტანესო, ამიტომ ეძახიან გერის თავი ესე იგი ცოტა გადასვაფერებული სიტუვა გიორგის თავი, ასევე ითქმევა კახეთის თეთრი გიორგის შესახებ. რომელიც გერის ეკლესიის შემდეგ ზირველი სასწაულთ მოქმედათ ითვლება მზელ საქართველოში, ესე იგი, იმის სახელიც გადასვაფერებულიაო და ნამდვილი სახელი თეთრი გიორგი კი არ არი, თითი გიორგია, რადგანაც წმიდა გიორგის იმ შარჯვენა ხელის თითი იმაშია ნაწილათ მთელ კავკასიაში იმდენი მლტცავი არც ერთ ეკლესიაში არ მიდის რაც გერში და თეთრი გიორგში მიდის, კავკასიაში ისეთი ადამიანი ძვირათ იქნება, რამ ეს ორი ეკლესიის სახელი არ ქონდეს გავლენილი.

ერწოს მინდორი (ხალხური ლეგენდა).

თიანეთის ახლო, ერწოს მინდორი, უწინდელ დროში, ზღვის მზგავსი ტბა იყო და იმაში ბუდობდა დიდი და უხარ მასარი გველეშაში.

იგი თურმე ხშირ-ხშირათ ტბიღვან ნაზარზე გამოდინდა და საქონელს იტაცებდა და სჭამდა, სხვათა შორის მყოტაცნია კომბაღას ეკლესიის შეწირული ცხვრები და შუუჭამია, ამიტომ კობაღას

ეკლესიის ხატმა თავის შეწირულ გურატს რქებსე აღმასები გაუკეთა და გველქმასთან საბრძოლველათ გამოუგზავნია.

ამიტომ გველქმასში შეშინებული გააქცა მთა გააპო, ამის გამო ტის გამშრალა და მშვენიერი მონღარი გამხდარა და ზედ ხალხი დასახლდა.

ვესები კი იმერეთის და ოსეთის სამზღვრამდინ გაქცეულა და მდინარე ვეირილის სათავეში წამო უსარ-მასარი ტბა არის იმაში მიიმალა, ამიტომ ამ ტბას და მის არე-მარე სოფელსაც ერწო და ურქმევიათ.

ნინო და მოლევი:

(ლეგენდა).

უინკანის სოფლის ქვემოთ, არაგვის ზირსე, არის ორათ გაყოფილი უსარ-მასარი ლოდი, ხალხის სიტყვით, ამ ლოდში, შიგნით ოქროს კუბო არის და იმაში და-შმა ნინო და მოლევი არიან განსვენებული ეს ორი ადამიანი წმინდანება იყვნენ და მტრის ხელში ტყვეთ სავარდენ ამიტომ ღმერთს მთარველობა შესთხოვეს და მანაც ღოცვა შიიღო და ზედ დიდი კლდე დაახურა.

ზოგი კი ამბობს ოქროს კუბოში კი არ არიან, კლდეთ არიან გადაქცეული, მხოლოდ მათი სულები ზეტაში ანგელოზებთან იყოფებიან და მტრედივით ფრინავენ.

ასევე ამბობენ ფოცხევში ერთი კლდის შესახებ ეს კლდე არის მდინარე ფაწას გზასე.

ამ კლდის შესახებ ამბობენ: იგი სულთან ნუქარდინის ვეზირი იყოფო და თამარ დედოფალს საღამო არ მისცა, ამიტომ თამარმა დასწეულა და კლდეთ აქცია.

ძველ დროებაში როცა ვინმე რძალს მთიუვანდა, მაშინ რომ ამ კლდესთან თამარის სახსოვრათ მსხვერპლი არ მიეტანა და შეტანით არ მისულიყო, მაშინ ისიც ქვით გადაიქცეოდა.

დავით სოსლანის ხმალი.

(ლეგენდარული გადმოცემანი და თქმულებანი).

როცა კუდიანი ვარსკვლავი გაძინდებდა, მაშინ დიგორელები და უბარდოელები ამბობენ დავით-სოსლანის ხმაზედ ხმალი ცაზე გამოხდამ.

ასეები ამბობენ წელიწადში ერთხელ ისეთი წუთი არის რომ მაშინ ღვთიდაცან რასაც ითხოვთ კარგს თუ ავს უგველაფერს შეგისრულებსო, ამიტომ დავით აღმაშენებელმა ტუიბულის მოაწე დააყენა კარები და მთელი წელიწადი იძახდნენ: ოქროთ იქცეს ეს შთა, ოქროთ იქცეს, როცა შესრულების წუთი მოახლოვდა მაშინ გაჯავრებულს უთქვამთ: ნახშირათ მაინც გადაიქცედი და გამავდიო, ამის გამო შავი ნახშირის მთებათ გადაიქცეულა მთელი ტუიბული.

ასეთივე წუთია მაშინაც, როცა ცას კარი გაეღება, ერთხელ როცა ცას კარი გაეღო, მაშინ ერთი კაცს უთქვამს სოფელს სადღისო კლდენო ოქრო და ვერცხლათ გადაიქცეითო და მის თხროსა შესრულდა და სადღის კლდეები ოქრო და ვერცხლის მადნებათ გადაიქცეულან.

ზეციური ცისკრის ღოცვა და ზარების რეკვა. როცა მამლები დაიფიფლებენ, მაშინ ზეცაში ანგელოზები ცისკრის ღოცვას შეუდგებიან და ზარებსაც დარეკავენ.

ადამიანიც თუ ძლიან მადლიანი და მლოცველია, მაშინ გაიგებს, უფრო ძველებურ დროებაში გაიგებდნენო ადამიანები ზეცის ზარების რადგანაც მაშინ ქრისტიანობა და უფთის სასოება, სარწმუნოება და სიგვარული უფრო სუფივდა ქვეყანაზე.

წულების ძილი.

ხანდის-ხან წულებს და მდინარეებს ერთი წუთით ძილი მოსდით და მოძრაობას შეაჩერებენ. მაშინ რომ ვინმემ წულიდგან ქვა ამოიღოს ის ნატვრის თვლათ იქცევა და შით რასაც უნდა იმას გააჩენსო.

მონასტრის ბერების გედრება. რადგანაც წუელიწადში ერთი წუთი არის როცა ადამიანს კარგო თუ ავი უსრულდება, ამიტომ ერუსალიმში მთაწმინდასა და დიდი ლავრებში ბერები ნიადგო დღე და დამე უთვალს ევედრებიანო, უთვალა, შეეწიე საქრისტიანოს და რადგანაც ასე ლოცულობენ ნიადგო ქვეყნისთვის ამიტომ ღმერთიც გვეწუება და საქრისტიანოს საქმე გუთილვით მიდის. თუ იმათ ასე აწილავს მასინ იმდენი ცოდვილი, და ბოროტი ხალხი არისო ქვეყანაზე, რომ ხალხის საქმე უკან წავიდოდა და ქვეყანა დაიღუპებოდაო, ასე ამბობს ხალხი,

თამარ დედოფალს ძალა დგოთიღვან ჭქონდაო, — მდინარე წულებს ეტუოდა! ზეიფა გაბრუნდით და ისინიც ზეით გაბრუნდებოდნენ.

ხოფელ საყაში თამარ დედოფალმა ისეთი მადნები გაჩინა, რომ ერთი ბეწვა მიწით ადამიანი რამდენიმე დღეო ცხოვრობდა და სხვა საჭმელ-სასმელი ხალხს არ უნდოდა.

როცა მზე ამოვიდოდა მასინ მზის სხივებზე ტანისამოსს ჩამოვიდებოდა.

ხალხური ლეგენდა.

დავით აღმაშენებელი III ისეთი ძლიერი მამაცი გმირი იყოფო, რომ დევებს და ეშმაკებსაც უერთ იჭერდა, როცა მას გელათის ტაძრის კეთება დაუწიდა, მასინ დევი ჯგორის მზგავსათ მოეჩვენა, დავითმა უერთ დაიჭირა და შირში ლავაში გაუკეთა. ზედ შეჯდა და მოგზაურობდა, დილით რომ მარტვილში შიტნის ჩანს სვამდა, სადილად მცხეთას მივიდა და მზის ჩასვლის ხანს კახეთში ალავერდის ტაძრის ამშენებლებს დვინით „ალავერდი თქვენიაო“ უთხრა! ამიტომ ეხლაც ალავერდს უწოდებენ.

სადამოზე კი ისევ ვახშმათ მარტვილში გაჩნდებოდა და მუშებს ეტუოდა მარტვილიო. ამიტომ მარტვილი უწოდეს იმ ტაძარს.

როცა გუდათის ტარს ასენებდნენ მაშინ ფრთხილ ქვაზე ასო
უღელი შეუბეს, მაგრამ ვერ დასძრეს, მეორე დაფითა: მისი უღელი, ცა-
ლი-ხეღით აუღია ქვა და ცალი-ხეღით საფარცხელით თავს იფარცხნიდა
და ისე მიჰქონდა ქვა.

ერთ დღეს ამ ფრთის მზგავსი დაფითმა საყის მოსამსახურის-
თვის წუაღზე გაეტანებინა, მოსამსახურემ დატანა აქმა და მაშინვე
ღევი ქვესკნელში ჩამოკრალა.

როცა დაფითმა ეს ამბავი გაიგო, მაშინ საყისი მოსამსახურე
დაწვეულა და უთხრა: შე ეშმაკო და ქაჯზე მეტო.

ამიტომ ეშმაკათ და ქაჯათ გადაქცეულა, ამის შემდეგ აჯამეთის
ტყეში დადიდა და მნახველნი იტეოდნენ: ქაჯზედ მეტი ვნახეთ,
ამიტომ აჯამეთის ტყე უწოდეს.

ის დაწვეული იკაცი ეხლა: ცოცხალიაო. ტყე და ტყე დაწინ-
წადობსო.

როცა სპარსეთის მეფემ დაფით აღმაშენებელის სიძლიერე გაი-
გო, მაშინ უთქვამს: ვილაც დაფითი არის, ჩემი დარუბანდის კარი არ
წაიღასო. ეს ამბავი რომ დაფითმა გაიგო, მაშინვე გაემგზავრა და-
დარუბანდის კარის მოსტანათ; დილით რომ გუდათიღვან დარუბანდის
კარის წამოსაღებათ წავიდა, სადამოზე ისევ გუდათში მოვიდა, ცალ-
ხელში მოჭქონდა დარუბანდის კარი და ცალ ხელში მარმარილას
ქვა“.

ოსების ბაგრატიონებზე თქმულებანი,

როცა სოსრო ბაგრატიონი რაროს (?) მთაზე, გარდაიცვალა
და ასაფლავებდნენ, მაშინ ვეფხვი მიჰყრებდა, თუხით და ბრქინილებით
თავი მოიკლა.

ასევე მოხდა მეორეთაც როცა ოსეთის ბაგრატიონები ლუდს
ხარშავდნენ მაშინ გველი ჩაფარდა ქვაბში.

ეს ამბავი ერთმა მატრას ბავშვმა ნახა მივიდა და ქვაბში ჩა-
ფარდა, ამიტომ ბაგრატიონნი სიკვდილსა და სწამლავს გადურჩნა.

თავის დედოფალს როცა რაროს (?) მთაზე სსახლე ჰქონდა,

მასინ იმის შვილი „საჯინ კურთის“ მთაზე ღარჩა, ამიტომ ღმერთმა ირმის მზგავსათ ანგელოზთა გამოუცხადა და ზრდიდა ბავშს ამიტომ ქქვიან იმთას „საჯინ-კურთი“, ესე იგი, ირმის ღუღუ.

ბაგრატიონებს ხმაღდა და სამეფო გვირგვინი თითონ ღმერთმა მოუფლინაო.

როცა ტექა-ქუხილი დაიწეებდა თუ არა მასინგე ცსების ბაგრატიონები თათვით ცას ესრადნენ, ჩგანი შიშით როგორ ბუღამ ქუხილსო და ცაც შეშინდებოდა, ბაგრატიონების შიშით და გაჩენდებოდა. რადგანაც ბაგრატიონები ღვთის ნათესავსია.

თამარ მეფე როცა უოხსევის ციხეს და ეკლესიას აშენებდა მასინ ღუგი მოვიდა ციხე და ეკლესიის დასანგრევათ. ამიტომ თამარმა იქ დიდი უზახ-მარხი ელდე გაანინა და იქიდგან გადააკლო შდეგი.

ესლაც მცხოვრებლები იტყვიან დიდი ღრმა ორმოსავით არის ის ადგილი სადაც ღუგი ჩაგარდაო.

ძველ დროებაში ზენებში და ქისტებში როცა გინმე ქალი გარდაიცვლებოდა, მასინ ჯიბეში ქათმის გვერცხებს, გაშლებს, მსხლებს ზემსს და ძაფს შეუნახამდნენ.

ხილით და ქათმის გვერცხებით ბაშვებს მოეუეროს და ასია-მოგნოს, მხალთ ძაფთ და ნემსით ტანისამოსი დაუკეროსო.

ასევე, მიცვალებულის დასაფლავების დღესაც დიდი ხარჯებო ღდაან, მათა აზრათ როცა ასეთ ხარჯებს აკეთებენ, ისინი (ხარჯები) საიქიას მათი მიცვალებულებთან მიდის და მდიდრდებიან, ამიტომ მდაბიო ხალხი თავის თავს აკლებს და მიცვალებულებისთვის აკეთებს უზომო ხარჯებს.

მაგრამ თან და თან კლებულაბს ეს ბრიყული ხვეულაბა უმეტესათ მას აქეთ რაც სოფლებში სკოლებო გაიხსნა.

საჭირთა დროზე უურადდება მივაქციოთ, ასეთ უბრალო ხარჯებს და მაგიურათ სწავლა-განათლებას მივმართოთ, ესე იგი, სკოლებს ბიბლიოტეკებს და წარმოდგენებს და სხვა კეთილ საქმეებს ხელი უნდა შეუწყოთ.

და უფლავ ნასწავლ-განათლებულნი ზირნი ვაღდებულთა ბრუდეთ
მიმაგალ ხალხს სწორე გზა უჩვენოს.

ამ რამდენიმე საუკუნის წინათ თურმე სანახნეთ და ვაბარდოში
ხორეგელა გაჩნდა და უმოწყალოთ ხოცავდა, უფრო მისთვის, რადგა-
ნაც მაშინ ხალხში სწავლა-განათლებაც მოკლებული იყო და რასაკ-
ვირგულთა მათი აზრი და გონებაც ძალიან დაბლა ედგა, ამიტომ
რამდენიმე ზირი აირჩიეს და ღმერთთან სანივლეად გაგზავნეს სორ-
ველა უმოწყალოთ გვხოცავს და გვიშველე რამეთ.

მდაბიო ხალხის აზრით: ცა-ღმერთია, ამიტომ ამ გაცებს ეწო-
ნათ ადვილათ მივალთ ცის კედელში და ღმერთს შევლა უნდა ვთხო-
ვითო.

მაგრამ მათი ფიქრ- გაცრუვლა-ცა ძაღწანს. შორს ეთიოპიელთ
როცა ვინმე ავით გახდება ქართველებში ან ოსებში მაშინ იტ-
ყვიან: ალბათ რომელიმე ხატი რამე შესაწირს თხოულობს, ამიტომ
ჩქარა მკითხავთან წავლენ რომ გაგვაგებინოს რამეთ.

მთიული ქართველები (?) და ოსები სამი დღის მეტს კვი-
რასში არ მუშაობენ, როგორც ჩვენ მთიულები გულ-დიდნი ვართ.
ჩვენი ხატებაც ისე არიანო. ვაკე-ქართლის ხატები-გი როგორც იქა-
ური ხალხია წყნარი და შვიდობიანი, ისე ისინი არიანო.

ჩვენი მთის ხატებია უფლაფერზე ჯავრობენ; დღორის ხორცის
ჭამას ხატები არ გვიშვებენ, ზოგიერთი მთის ხატები ისეთი ცხო-
ველნი არიან, რომ არამც თუ დღორის ხორცს, ქათმის ხორცის ჭამას
გვიშლიან და თითქმის კვერცხსაც, არც სამი დღის მეტს გვიშვე-
ბენო კვირასში ვიმუშაოთ, თუ არა სორველა გაჩნდება და სეტყვა-
მოვაო, ქალებიც სხვა სახლებში უნდა იფხიქონ, თუ არა ანგელთებო
გაიქცვიან ოჯახიდან, ზშირ-ხშირათ ბატკანი და სბო უნდა დაუკ-
ლოთ ხატებს და ანგელთებს, რომ მოწყალე თვალთ გვიუთრონო.

ეგრეთვე როცა მიცვალებულს ასაფლავებენ მაშინ რასაც კატა-
ნებენ ტანიხამოსს, ისინი აცვია, საიქიოსაო, ამიტომ ზოგი ბრეიგნი
და გაუგებარნი როცა მიცვალებულს ასაფლავებენ მაშინ ძალიან ძვირ-
ფას ნიუთებს და ტანიხამოსს ატანებენ თან, რომელიც ტყვილათ
აღ უბრალოდ მიწაში უნდა დააღვინ.

ჩვენი ზღვრით კი ასეთი ძვირფასი ნივთების მიწასი ჩაყოლებიან მაგიერათ რომ ვისმეს ასუქონ ის სჯობია და თუ სხვის ჩუქება ენას ჩებათ, მაშინ თვითონ მთიხმარონ.

თუ არა და თქვა, ვერცხლო და სხვა ძვირ-ფასი ნივთები და ტანისამოსი მიწასი რამდენიც უნდა დაშარხონ მიტვალებულსათვის არაფერი გამოსადეგია არიან.

ასევე ითქმება სხვა ხარჯების შესახებ, რომელნიც გუუკებარ მიქმედებათ უნდა ჩავთვალოთ.

მე თითონ ვიტყვობ ჩსეთ ზირებს, რომელნიც წინათ ძალიან მდიდრათ იყვნენ, მაგრამ ასეთი უბრალო ხარჯების გამო დაეცნენ, ცუდარბდნენ.

ეხლაც რომ კითხეთ თუ რათ დაღარბდნენ? მაშინვე უპასუხებენ: ჩვენი მიტვალებულები გავამდიდრეთ და მათი ხარჯების გამო ჩავარდით ამ დღეშია, მაგრამ მაგიერათ ისინი საიქიოს მდიდრათ არიან. ჩვენი შეხობლების მიტვალებულნი კი ღარბია და ღატაკია. ასეთ სიტუაციას რსეთში ხშირათ გაიგონებთ.

ნეტავი ასეთი ზირებს ჰკითხონ, რომელი მიტვალებული მოვიდა საიქიოდგან მათ ოჯახში და სთქვა მდიდარი ვარა, ან რომელი მშვიერი და ღატაკი მოვიდა მათ ოჯახში საიქიოდგან საჭმელ-სასმელის სათხოვნელათ.

ქართველთა და ოსთა დაბიო ხალხის რწმენა.

მზე და მთვარის დაღამება მაშინ მოხდება, როცა მათ მტერი შეებრძოლება მზეს ან მთვარეს, მაშინ ან გაწითლდებიან ან გამაფლებიან.

როცა დაღამდება მაშინ ცის კიდეისთან მზე ზღვასი ჩავა და ზღვით აღმოსავლეთისაკენ გასცურდება და დილით იქიდგან ამოყოფს თავს, როცა დილით მზე ცაზე ამოდის, მაშინ მზის ქვეყნის ხალხი შორ გაიქცევათ, რადგანაც მზე როცა ცაზე ავარა, მაშინ თან აიტანს ქვეშას და წყალს და მადლიდგან ძირს ჩამოასხავსთ.

ჩვენშიაც რომ დილას ცვარია ამდის, ის მზის ატანადა

ზღვიდგანაო, თუცა მზის ქვეყნის ხალხიც კუბრივით შავიაო. *)
მზიდგან.

მზე და მთვარე ცაზე გაჭყვებით აზია და შვიდი კალას ტო-
ლები არიანო, ვარსკლავნი კი მინს ტოლები.

ოსკეთ ამბობენ: დედა-მიწა დევის თავსუკაო და რაღა იგი დევი
თავს ანძრევს, მაჰან დედა-მიწაც ინძრევას, ჭრთველები კი სულ-
სხვას იტყვიან: დევის თავსუ კი არ არიო, თევზის სურგზუკაო და
იგი თევზთა გეშაში კი დაუსრულებელ ზღვაში დასცურავს.

მოკლი ქვეყანა სამი სარხუდაო: შუაში ნგენა ვართო, ამიტომ
ქმარი წელსუ გვარტუბა, სკენ ქვეით რამ არიან მათ კოჭკბსუ და
ზეით რამ არიან მათ კი თავსუ რადგანაც უველასუ ზეით არიანო.

გადმოცემა.

რაღა თამარ დედოფალი და დავით-სოსლანი დარუაფო და უამუ-
რის წითელ კვლეისას. აშენებდენ, მაშინ ქვა და კირს ძრმები და
ჭიხვები უზიდავდენ ფუით ტაძრას ამშენებლებიც ქალწული ქალებიც
და ბიჭები იყვნენო.

ზობტოელ შილატეს დროს იესო ქრისტემ ასაკო დასწევუვლათ,
ამიტომ აღარ მომკვდა და ცოცხლათ დაწასწალებსო.

ვასილი თედეშვილი.**)

*) იგულისხმება შავკანიან ნეგრები.

**) პატივცემულ ვასილი თედეშვილი ძველს ამბებსა და ლეგენ-
დებში რომ, თავის ამბებს არ რევედეს, შით უკეთეს იზავს: ამბები ისე
უნდა სწეროს და იმ სიტყვებით როგორც ხალხი ლაპარაკობს, მაშინ
უფრო მეტი დაფასება ექმნება მის შრომას, თუ არა და ამბების შეთხუბვა
არა არის. ეს მოტყუილება იქნება.

ოსეთის ისტორიის შესახებ.

1840 წლებს, რაკი ერაზხელ სთქვეს, რომ ოსებს არა აქვსთ ისტორია, არც წიგნი, არც წარსულის ღირხება, ამიტომ მათ არც მომავალი ექნებათო! ამ განაჩენს შემდეგაც ბევრი იმეორებდნენ ოსების შესახებ. ამიტომ ოსთა გულ შემატკივართ დიდათ სწყინდათ ასეთი განაჩენი და ყველა მათგანი ამ გარემოებას მწუხარეს თვალით უმზერდა. ოსნიც საერთოდ დიდად უმადურნი იყვნენ ასეთის განაჩენის, მაგრამ რას იზავდენ, არაფერს. ისტორიას კი თუ გავიცნავთ, იქ ჩვენ სულ სხვას დავინახავთ ოსების შესახებ. ამაზედ მოვიყვანთ შემდეგს.

როგორ, განა ოსებს წარსული და ისტორია არა აქვსთ? ეს ცილი ვახლავსთ და მტკნარი ისტორიული სისულელე, ოსთა მტერ მოყვარეთაგან მოგონებული, განა შეიძლება ეს ითქვას ისეთ ერზედ, რომელსაც აქვს გრძელი, ძველი წარსული, რომლის წარსულიც მიჯაჭვულია კავკასიის მთებთა კალთებზედ, რომელ მთების არსებობასთანაც შესისხლხორცებულია ოსთა ერის არსებობის ისტორია. ოსებს, რომელთაც აქვინდათ სამშობლო და მისი მიჯნები, ჰყვანდათ მეფეები და მთავრები, ჰქონდათ სამეფო წეს-წყობილება და ჰყვანდათ მხედრობა, იმათზედ ასეთი არა რაობა არ შეიძლება ითქვას.

რადგანც ამას ასაბუთებს შემდეგი გარემოებანი: რაც ოსეთის ისტორიის საუნჯეს შეადგენს და რაც

ცხადათ არღვევს იმ მტკნარს სიცრუეს, რომ ვითომც
ოსებს არც ისტორია აქვსთ, არც წარსული, ვითომ
ამათი „ანბანიც თხამ შექამა“ და მრავალიც სხვა ასე-
თები, და ამიტომ მათ არც მომავალი ექმნებათო.

პირველი: ოსებს რომ ისტორიული წარსული
აქვდათ, ამას ასაბუთებს თვით ჩვენი წიგნი, დანარ-
ჩენსაც შემდეგი გარემოებანი:

ოსებმა ქრისტიანობა მიიღეს მირიან მეფის
დროს, წმ. ნინოსაგან. ოსეთში წმ. ნინო რამდენგზისმე
ვახლდათ. ამას გარდა ოსეთში თვით ანდრია მოცი-
ქულიც იყო და მატათაც. ამიტომ ოსეთის საყდარი
არის სამოციქულო საყდარი და ძველი ისე როგორც
საქართველოს ეკლესია. ამასვე ასაბუთებს ისტორიკო-
სი მოხე ჯანაშვილი და სხვანიც მრავალნი.

ოსთა მეფე ფეროზა არის სიძე მირიან მეფისა
ეს მეფე მირიანს ეახლა თან ბიზანტიაში, კონსტანტი-
ნე იმპერატორის წინაშე სანახავად, ამანვე იწამა
ქრისტიანობა. ასევე ცნობილია ქრისტიანობით ფე-
როზის თანამედროვე ოსთა ქრისტეს რჯულის მიმ-
ღები და მთავარი კაცთა.

ამათ შემდეგ ისტორიის ასპარესზედ სჩანან ოსთა
გოლიათ მეფენი და მებრძოლნი ბაზუკა და აბაზუკა
რომელნიც ებრძოდნენ სომეხთ მეფეს სუმბათ ზივრი-
ტიანს ფალავნობით.

ამათ შემდეგ ოსი ბაყთარი, გამოჩენილი გმირი
V საუკუნეში და დიდი მებრძოლი ვახტანგ გორგას-
ლანის. ამ ისტორიულ პირობედ ხომ აუარებელი ცნო-
ბებია ჩვენს ძველსა და ახალს ისტორიებში დაშთე-
ნილი, თვით ამის სურათიც იხილვებოდა ძველადვეცხე
თის ეკლესიაში. ამის მოპირდაპირედ იყო ვახტანგ მეფე.

ოს ბაყთარს შემდეგ, მთელი რიგი ცნობებია
ოსეთის ერის შესახებ, მოყვანილი VIII საუკ. ოსეთს

იკავებენ არაბნი, ესეც ხომ ისტორიული სინამდვილეა. X საუკ. ბუღა თურქი ოსეთიდან ერთ ნაწილს სხვაგან ასახელებს და არბევს მათ. XI საუკ. სახელოვანია ოსთა მეფე ურდურე, ამის დიდი მეგობრობა აქვს ბაგრატ მეოთხეს. შემდეგ დროში ბაგრატი ირთავს ურდურეს ასულს ბორენას, რომელ მანდილოსანიც ცნობილია საქართველოს ისტორიაში. ამ ბორენას სურათი დახატული იყო ძველად გელათის ტაძარში, რითაც სჩანს ამ მანდილოსნის გონიერება და ღირსება. ამავე საუკუნეში, ბაგრატ მეოთხეს ფადლონთან ბრძოლაში კარგად ეხმარება ოსთა მეფის ურდურეს ძე ანუ ბორენას ძმა მეფე დურდულე, რომლის შველითაც ბაგრატ მეოთხემ დაამარცხა არაბთა ფადლონი და გააძევა საქართველოდამ, რაც დასაბუთებულია ოსეთის ისტორიითაც.

XII საუკუნის 25 წლებს, დავით აღმაშენებელი უახლოვდება ოსეთს და ოსთა მეფეს, ამათის რჩევით ირთავს ყიფჩახელ მეფის ქალს, ამავე დროს, დავით აღმაშენებლის მოძღვართ-მოძღვარი გიორგი ჭყონდიდელი გარდასახლდა ოსეთში, სადაც ოსეთში ბევრი რამ საქმენი შექმნა. ამ მწიგნობარ პირმა ოსეთში დაჰყო თორმეტ წელიწადს. იქვე ოსეთში გარდაიცვალა, ამის გარდაცვალება დავით აღმაშენებელმა დიდათ იგლოვა, თვითაც კი ჩაიცივა შავები. ამავე დავითმა გაანთავისუფლა ოსეთი არაბთა ფლობისაგან. რასაც აქვს საინტერესო ისტორია და დიდი კავშირი ქართველი ერის ისტორიასთან. ოსების არაბთა გათავისუფლებაზედ მთელი წიგნი დაიწერება.

გიორგი ჭყონდიდლის ცდით, XII საუკ. ოსეთში ვრცელდება ქრისტიანობის და მის სწავლა-განათლების პატივისცემა. ამასთან იხსნება საერო და სასულიერო სკოლები, ვრცელდება ქართული მწიგნობ

რობა და ოსები იწყებენ ქართულად მწიგნობრობასაც. ამავე საუკუნეში, ოსეთის მეფის ხუდანის ქალს ოსთა დედოფალს ბურდუხანს ირთავს საქართველოს მეფე გიორგი მესამე კურატპალატი, ბურდუხანი და ხუდანი ცნობილნი გახლავსთ სასაქართველოს ცხოვრებაში.

ოსეთი დაწინაურდა ისე, რომ ამავე XII საუკუნეში გიორგი მესამის დაი, გამოჩენილი რუსუდან დედოფალი თხოვდება ოსეთის ერთს მთავარზედ მეუღლედ შემდეგ ესევე რუსუდანი ზღის თავის შვილის მსგავსად ოსეთის მეფის ძე დავით სოსლანს, რომელიც შემდეგ დროს, რუსუდანისავე თავოსნობით მეუღლეთ ირთავს თამარ მეფეს. ესევე დავით სოსლანი მწიგნობარი ხდება იმოდენად რომ ბოლოს ქართულს ენაზედ მწიგნობრობასაც იწყებს და სწერს „აღლუზიანს“, და სხვაც ბევრი ამ გვარ ისტორიული სამწერლო საქმენი გახლავსთ ოსეთის ერის ძველს ცხოვრებაში, რაც ოსეთის ერის ისტორიის ნაწილს შეადგენს.

XII საუკუნეში, ოსეთი ისე დაწინაურდა და ამაღლებულა, რომ მაშინ ოსნი რიცხვით ორს მილიონზედ ავიდა. სამწუხაროდ, XIII საუკუნიდამ იგი მონგოლების შემოსევისაგან იჩაგრება, ოსეთის სამეფოც იშლება და უქმდება, რასაც აქვს მეტად დიდი ისტორია. შემდეგ საუკუნოებში ოსეთის ერი სხვა და სხვა სახელმწიფოების გავლენის ქვეშ ვარდებოდა, ოსებს იგინი დიდათაც სდევნიდენ, მაგრამ ოსებს აქენდათ ისეთი სახალხო ძალა და სულიერი სიმძლავრე, რომ უცხოთა ხელში მათ ვერც ოსური ენა დაკარგეს და ვერც სრულიად გადაგვარდნენ, თუმცა მათ ყოველთვის სასტიკათ სდევნიდენ და ხარკშიაც კი შვილებს სტაცავდნენ.

XVII საუკ. ოსეთის ერთ ნაწილში ისლამიც იქმნა გავრცელებული. რომლის მაღიარებელნი დღესაც სცხოვრებენ მათში. ამასაც აქვს დიდი ისტორია.

ეს გახლავსთ მოკლე მიმოხილვა, ანუ შინაარსი ოსეთის ძველის დროის ისტორიისა და ჩვენის წიგნისა, ვგონებთ, რომ ეს ისტორიული პირობებიც კმარა მის საბუთათ რომ ოსების უისტორიობა, და უკულტურობა არავინა სთქვას, რადგანაც ასეა ოსეთის საქმე და ვი. საც წარსული არა აქვსთ, იმათ არც მომავალი ექმნებათ.

ამიტომ ახლა ჩვენ ავსუსხავთ ოსთა ახალ-დროის ცხოვრების და მოქმედების პირობასაც, რაც ცხადია დღეს ყველგან და ვგონებ ესეც საკმარისი გახლდებათ მის საფუძვლადაც რომ სჩანს ოსებს წარსულიც აქვსთ, მისი ისტორიაც და მასთან ყოველივე ისტორიული ღირსებაც, და სწორედ ამიტომაც ოსებიც დღეს ასე აღორძინდნენ და დაწინაურდნენ ყოველნაირის მხრით. სჩანს ამათ წასულში ყოველისფერი ჰქონდათ რომ ესეთი მომავალიც მოჰყვა ამათ. XIX საუკუნის ნახევრის შემდეგიდამ, ოსეთის ერში უკვე გამოსჩნდა ამ ტომის გაღვიძების ნიშნები. ოსებმა 1860 წლიდამ ფხიზლად იწყეს თვალის გახილება, გონების სიფხიზლე. მათ ცხადლივ ემჩნეოდა იმის ნიშნებიც, რომ ჩვენ აქამდის რათ ვიყავით ასე დაძინებულნი, რათა ვართ უკან ჩამორჩენილხი, ან რათ გვიწოდებენ უკულტურო ერადო. ამიტომაც ოსები როგორც უკმაყოფილონი თავიანთ დაქვეითებულის ცხოვრების, ყველა საკულტურო საქმეს სიხარბის და შურიანის თვალით უმზერდნენ, ყველაფერს ნატვრით ეწაფებოდნენ და მასთან მალეც ითვისებდნენ. სკოლებში მათმა ბავშვებმა პირველი ადგილი დაიკავეს

ოსთა პაეშეებმაც კარგის სწავლით სახელი განითქვს.

გაშოჩნდო კარგად იმ განაჩენის სიცრუე, რასაც ოსების შესახებ ზოგი ერთნი ამბობდნენ და ოსეთის ერის ენერგიულათ თვალის გახილებამ საფუძველი აღაგო მის შესახებ, რომ ოსებს აქვსთ მომავალი და ამ მომავლის უარყოფას ვერავინ იტყვისო. ეს ცხადი კეშმარიტება გახლავსთ შემდეგის მაგალითებით.

რასაც ჩვენ აქ ეხლა მოვიყვანთ, რაც ცხად ყოფს ყოველივეს. რაკი ოსებს შეუდგინეს ახლად მოგონებული ვითომც და ოსური ანბანი, ამ ანბანის მოგონებას მართლაც თან მოჰყვა ოსების თვალთ გახილვა. იურიდიული ცოდნის სიყვარული ოსებში ისე წავიდა წინ, იგი ისე გავრცელდა, რომ მარტოდ ჯავის ხეობის ოსის გლეხთა შვილებთაგან რუსეთის უნივერსიტეტებში, იურიდიულს ფაკულტეტზედ 72 კაცი სწავლობს და იურისტად ემზადებიან გამოსვლას, ასე პროგრესიულათ აღორძინება. ოსებს უაღრესად დაეტყოთ პოეზიაში, ანუ მეღექსეობასა და ლექსთა თხზვაში, მაინც როგორც ქართველები, ოსებიც მეღექსეობაში ერთობ კოჩალები არიან, თვით ოსური ენაც ისეთი ენა გახლავსთ, რომ ოსის გლეხს, ანბანის არ მცოდნესაც კი ეადვილება შაირების თხზვა, ანუ ლექსების მოწყობა, მეშაირობა. ამით იგინი ძრიელ ჰგვანან ქართველებს. ოსებს შაირებიც მრავლად აქვსთ.

ამიტომაც ოსებში უადვილესად გამოსჩნდნენ ოსეთის ერის მგოსნები, რომელთაც თუმცა არავითარი მომზადებული ასპარეზი არ აქვნდათ, არც წინა მორბედთ ოსთა მამათ მთავარ მგოსნები ჰყვანდათ, მაგრამ მათ დასძლიეს ყოველ დაბრკოლებას და ოსეთის ერის სათვის შექმნეს სიტყვა-კაზმულ პოეზიის მწერლობის

ასპარეზი, ასეთ მგოსან მოღვაწე პირებათ თავლებიან მგოსანნი კოსტა ხეთაგუროვი, ალექსანდრე კუბალოვი, ვლადიმერ გურჟინბეგოვი, ბორის ალბოროვი, ალექსანდრე ცაგალოვი და ზოგნიც სხვანი. ამათში პირველი აღდილი უკავია კოსტა ხეთაგუროვს. საერთოდ კილო ამ მგოსნებისა არის ოსეთის ერის დავრდომილ ცხოვრების გაუმჯობესობის და პროგრესიულად აღორძინების, ყოველი მათი სტრიქონი სავსეა. მაღალის კეთილშობილურის აზრებით ოსეთის ერისადმი ღირს სიმპატიურის სიყვარულით და ევროპიულის იდეების პატივისცემით, მასთან ბევრიც სანადვლონი.

დღეს, ოსებს უკვე თვისი გულის და სულის გასამაგრებელი პოეზია უკვე გაჩაღებული აქვსთ. ოსებს ამათ კარგი მომავალი მოელის და ოსებში ბევრი ბრწყინვალე პოეტიც დაიბადება. ამის ნიშნები ოსებში ჩვენ უკვე ვნახეთ, მეღექსეობის და პოეზიის ცარიელ ასპარეზზეთ ოსთა მგოსნები შესანიშნავის სურათებით გამოსჩნდენ, მეღექსეობის კილოც მათ შესანიშნავად შეამუშავეს და განასპეტაკეს, ეს ჭეშმარიტება არის და მეღექსეობის კილოსაც შემუშავების კილოთი იპყრეს ხელთ. ოსურ მწერლობაში დღეს უკვე მოიპოვება ბევრი ისეთი მარგალიტი ლექსები რაც თვით რუსულს და ევროპიულს მწერლობასაც არ მოსჭარბდებათ, ყველა ოსის მგოსანი პროგრესისტია და თან ცხარე რიალისტი მიმართულებით. უმთავრესად კი ეს მგოსნები უმეტესად ოსეთის ერის დაქვეითებულ ცხოვრების კითხვებს ეხებიან ოსთა ვაფებით სავსე ცხოვრებას.

ოსეთის ერის გულ-შემატკივარ მგოსნებს გვერდ მოსდევენ ოსთა პუბლიცისტებიც. თუმცა ოსებში ესეც ახალი გახლავს და არცა რა ამათ პუბლიცისტიკას აქვს მომზადებული ნიადაგი, მაგრამ ოსთა შორის,

გამოსჩნდეს ისეთ გულ-შემატკივარ, მამულის შვილები, რომელთაც ამ მწერლობის ასპარესზედაც გამოდგეს ფეხი და თავიანთის მშვიდობიანის კილოთი ოსთავან მოიპოვეს დიდი თანაგრძობა და პატივი. ასეთ პუბლიცისტები გახლავან გიორგი (გაპბო) ბაევი, აღმასხან კანუკოვი, ბიძინა კოჩიევი, პეტრე თედევი, ცოცკო ამბალოვი, ასლან მირზა ყაითმაზოვი, ექვთიმე გულიევი და სხვანი.

ყოველ ამათგანს მწერლობაში აქვს კარგი კილო ჰაზრი და იდეა. ამათ თავიანთი კალმით ოსურს მწერლობაში კარგი ბეჭედი შეიტანეს... ოსთა პუბლიცისტები სულ რიალისტები არიან და მასთან ევოლიუციის მიმდევარნი. ამათ ისეთი სამეცნიერო კილო აქვსთ, როგორც ევროპიის განათლებულ მწერლებს. საერთოდ კი ამათი გულის მისწრაფებაც პირდაპირ ოსეთის ერის დაქვეითებულ ცხოვრებას შეეხება, მათს უბედურებას, ყველა პუბლიცისტის ნატვრა არის ოსეთის ერის მეცნიერულად მომზადება, ამაღლება და დაწინაურება. ამათის ცდით სოციალურმა განვითარებამაც იჩინა თავი ოსებში, ოსთა აზრიან პუბლიცისტებს, მოსდევენ ოსთა ბელეტრისტებიც. ოსებში თუმც მწერლობა ახლად აღორძინდა, ყველაფერს ეხლა მიეცა დასაწყისი, მაინც მიუხედავათ ამის მწერლობის ყველა მხარეს თავის ღირსება ეტყობა, ასევე გახლავსთ ოსეთის ბელეტრისტების სამწერლო საქმეც, ოსებში ბელეტრისტიული მწერლობაც აღორძინდა თავის შესაფერად და მის ასპარესზედ რამდენიმე ოსთა აზრიანი ბელეტრისტებიც გამოჩნდენ, ესენი უმეტესად ოსეთის ერის ცხოვრებას დასტრფიან გარს და უმეტეს მათ ცხოვრების სიდუხჭირესა და ვაგებით სავსე გარემოებაზედ სწერენ, თარგმნასაც მისდევენ, სთარგმნიან ოსეთის ერისათვის გა-

მოსადეგ მოთხოვნებს, ამათ ქართულიდამ ოსურად გადასთარგმნეს და ცალკე წიგნად დაბეჭდეს იაკ. გოგებაშვილის წიგნი „იავ-ნანამ რა ქმნა“ მწერლობის ასპარესზედ მოღვაწეთა და მომქმედთა გარდა, აწინდელ ოსთა შვილებმა, სხვა და სხვა სამოქალაქო ასპარესზედაც გამოდგეს ფეხი, მაგალითებრ ოსებში უკვე თვალთ საჩინოდ მოჩანან მკურნალნი და დოსტაქარნი, დღეს ოსებში, უკვე გამოჩენილ მკურნალთა რიცხვი არსებობს, დღეს ამათში ამით ცნობილია დოქტორ გულიევი, დოქტორ ტულანოვი, დოქტორ ხეთაგურა, და ბევრნიც სხვანი კარგათ მომზადებულნი, სპეციალურად განათლებულნი. ამათ რიცხვში არის ისეთ დოქტორიც რომელსაც თანამდებობა უკავია ხელმწიფის საგვარეულო ოჯახში, ასევე ზოგნი გახლავან სხვა და სხვა სამოქალაქო და საზოგადო, საავათმყოფოთა გამგებად და უფროს ექიმებათაც როგორც ვიცით, ყველა ეს ექიმი თავიანთ თანამემამულეთა სამკურნალო საქმეებსაც ჯეროვანად აქცევენ ყურადღებას და მასთან ბევრს სიკეთესაც სთესენ მკურნალობით ოსეთის ერში.

მკურნალობის მცოდნეთა გვერდით სდგანან ოსთა ვექილნი და ვექილობის მიმდევარნი, ანუ ნაფიც ვექილნი, მათ თანაშემწენი და კერძო ვექილნიც, რომელთა რიცხვი ოსებში არ არის მცირე რიცხვი, როცა ვექილებში არიან ისეთნიც, რომელიც პირველ ხარისხის წევრნი გახლავან. ესეც ოსთა შორის აითსულ ახალია, მაგრამ ოსთა ნიჭიერთა შვილებთა რიცხვში, როგორიც მკურნალობის ასპარესზედ, აქაც მალე გამოდგეს ფეხი და დღეს ოსეთის ერს უკვე მოეპოვება თავის შვილებთაგან რიგიანად განათლებულ მომზადებულ ვექილობის მცოდნენი. ასეთ პირთა სახელებს ჩვენ აქ არ ვასახელებთ, ვინაიდან ეს ჭეშმა-

რიტება ყველასთვის ცხადია. ოსებში უკვე სახელოვნებენ გამოჩენილნი ვექილნი.

მკურნალთა და ვექილებს მოსდევენ ოსთა სხვა და სხვა დასთა მსწავლულნიც. მაგალითებრ პედაგოგები, როგორც მაღალის ხარისხის, ისევე დაბალის ხარისხის. ბევრს მათში უმაღლესი სწავლაც აქვსთ მიღებული და თანამდებობა უკავიად ქალაქის საშუალო და მაღალ სასწავლებლებში. ასეთ მასწავლებლებთ გარდა სოფლის სკოლის მასწავლებელთა რიცხვიც დიდია.

ოსთა პედაგოგებთ შორის არიან ისეთნიც, რომელნიც საკმარისად სახელოვნებენ. ოსეთის ერის განათლების საქმეს გულ-მტკინვეულად ეკიდებიან, ესენი ოსურს ენაზედ მწიგნობრობასაც მისდევენ. ზოგს მათგანს ოსურს ენაზედ ნაწერი და ნათარგმნი პედაგოგიური წიგნებიც აქვსთ, თუმც არა ბევრი, მაგრამ მაინც სანაქებო და საპატიო შრომა ძიუძღვისთ. ოსთა სოფლის სკოლის მასწავლებელნიც საკმარისად ერთგულად ედებიან ოსეთის ერის განათლების საქმეს, მიტომაც მათგან საკმარისად მრავლდება ოსთა სახალხო სკოლები და მასთან იგინი ოსთა ბავშვებსაც ახალისებენ სწავლისთვის.

ასეთ პედაგოგნი ღირსნი არიან ჩვენგან პატივისცემით დასახელების, მაგრამ ჩვენ ამას ვსტოვებთ, ვინაიდგან მათი ღირსება ყველგან პატივცემული გახლავსთ. მასწავლებელთა დარგს მოსდევს ოსეთის სამღვდელოების ამაგი და შრომაც.

ოსეთის ერი საქრისტიანოს ისტორიით ერთობ ძველია. ოსთა სამღვდელოების სწავლას ძველადგან ხან ზერძნულად ვითარდებოდა, ხან ქართულად, ხოლო ყოველ დროს, იგინი ცხარედ იცავდენ ოსურენის არსებობის საქმეს, ეკკლესიებში სახმარ იარაღად

ყოველთვის ოსურ ენას ხმარობდენ. XVIII საუკ. ოსეთის სამღვდელთა დაუახლოვდა რუსეთის სასულიერო სასწავლებლებს, ზოგ მათგანმა მოსკოვის აკადემიაშიაც დაამთავრეს სწავლა, როგორც მაგალითებზე მოზდოკელ ქართველ მღვდელ ბაზალაძესთან ერთად ოსებიც სწავლობდნენ. 1782 წლებს, თელავის სემენარიშიაც შევიდნენ ოსთა შვილები სასწავლებლად, რომელთაც მფარველობდა ანტონ კათალიკოზი და ამავე სემენარიის რექტორი გაიოს ნაცვლიშვილი, XIX საუკუნეშიაც ოსებმა მარდათ იწყეს სწავლა საქართველოს სემენარიასა და სასულიერო სასწავლებლებში.

დღეს, ოსეთის სამღვდელთა საკუთარ სემენარიად ითვლება არდონის სემენარია და ქართველებთან ერთად თფილისის სემენარია, ასევე სხვა და სხვა სასულიერო სასწავლებლები. ოსეთის სამღვდელთა უკვე თვალთ საჩინოდ არსებობს, მათში მოიპოვებიან ისეთნიც რომელთაც აკადემიური სწავლაც აქვთ მიღებული. ასეთი გახლავსთ პატივცემული მღვდელი ქრისტეფორე ჯიოფვი, რომელიც დღეს თფილისის კლასიკური გემნაზიის მოძღვარი ბრძანდება და მასთან სამღრთო სჯულის მასწავლებელიც. ასეთ მსწავლულ მოძღვარნი ოსებში უკვე გახლავან, ჩვენ ავსუსხავთ ისევ მათს საზოგადო ღვაწლის ცნობებს.

ოსეთის სამღვდელთა დღეს ოსეთის ერის წინაშე ერთგულად იღწვის და სინიღისიერად, მასთან დიდს მეცადინეობას იჩენენ, რომ ეს ერი როგორმე დააწინაურონ, განათლებით წინ წაიყვანონ, მათში დაამკვიდრონ სწავლა-განათლების პატივისცემა. უადრესად მეცადინეობენ მასთან, რომ ოსეთის ერში მოსპონ ცრუ-მორწმუნეობა და სხვაც ათას ამ გვარნი, რაც ოსეთის ერს შხამავს სასტიკათ, ყოველივე ამა-

ებთან იგინივე მოქმედებენ დიდი ქელებების წინააღმდეგ, ბევრს ისეთ საქმეს ეწინააღმდეგებიან, რაც პირდაპირ მათი შესავლის წინააღმდეგაც გახლავსთ, მაგრამ ამის მხრივ ოსეთის სამღვდელთა საქებია და დიდათ ვალ გადახდილი ოსეთის ერის წინააღმდეგ. ასეთი სამღვდელთა ღირსი არის არამც თუ ოსეთის ერისთანა მრევლის არამედ ევროპის განვითარებულ ხალხისაც. სამღვდელთაში არიან ბევრნი ისეთნიც რომელნიც ოსეთის ერის სასარგებლოდ გონივრულადაც იღწვიან... ოსეთის სამღვდელთა ამავი ოსებზედ უკვე დამსახურებულია და გამოჩენილი, რომელსაც ოსები უარს ვერ ჰყოფენ. იგინი დაუცხრომელად შრომობენ ოსეთის ერის აღორძინება. ვინ ამადლების ბედნიერია ოსეთის ერი, რომ მათ უნიადაგო სამღვდელთა ასპარესზედ, აწინდელმა მათმა სამღვდელთა ასეთი კარგი ენერგია გამოიჩინა, ასე კარგად ემსახურებიან ოსეთის ერის დაქვეითებულ ცხოვრების ტერესებს.

სამღვდელთას უემდეგ მოსდევს ბევრი რამ საკეთილო საქმენი, და შეგნებულ მშრომელთა რიცხვის აღორძინება, მაგალითებრ ოსებში გავრცელდა მეურნეობა და ამათში გაჩნდნენ ამის კარგი სპეციალისტებიც. აქამდე ოსებს თფილისში სოფლებიდან მარტოდ ხილი, ოსური ყველი და შეშა ჩამოჰქონდათ გასაყიდათ, ეხლა კი მათ სხვაც ბევრი რამ მოსავლის შემოტანა იწყეს.

ასევე ოსებში გაჩნდნენ სხვა და სხვა ტექნიკოსები, მექანიკოსები და ვინ იცის რამდენი კიდევ სხვა ასეთნი, რომელთაც ევროპიული სხვა და სხვა ხელოვნობის კაი შეგნება აქვსთ. ამ გვარად, დღეს ოსებში მრავლად მოიპოვებიან ხელოსან მშრომელნი, რკინის გზის ქარხნებშიაც მრავლად მუშაკობენ, ასევე

სხვა და სხვა დიდს ქარხნებშიაც მრავლად სჩანან, წვრილს სახელოსნო ქარხნებშიაც უხვად მოიპოვებიან ხელოვნურად კარგად ნასწავლნი.

ამ უკანასკნელ დროს, ოსებმა ვაჭრობაშიაც იჩინეს თავი, ქალაქ ადგილებში ოსებს ხშირად ნახავთ არამც თუ პატარა ვაჭრებს, არამედ კაი შეძლების მექონ ვაჭრებსაც, ზოგი ამათგანი სოფდაგრობს, ზოგი კაი თანხასაც ატრიალებს, ასეთებს კაცი თფილისშიაც ნახავს ხშირად, ასევე კავკავს, გორს, გროზნას, მოსდოკს, ყიზლარსაც სადაც კი ოსები სცხოვრებენ და რაც ცხადათ სჩანს ყველას წინაშე.

ოსებს XIX საუკუნიდამ, ერთის მხრით აუშმცა სამხედრო რაინდობის ვარჯიშობა ხელიდამ ჩამოერთვად, რაც ეს მათ თვით დრომ და ცხოვრების გარემოებამ მოუტანათ, მაგრამ მიუხედავათ ამისა, ოსები უბრალო ურიადნიკობას და ასეთ სამსახურს გარეშე, არც სამხედრო ნიჭიერებით ჩამორჩნენ და მათგან XIX საუკუნეში, რუსეთის მხედრობის წინაშე, ხშირად გამოდიოდნენ სახელოვანი სამხედრო პირნი, რომელთა ზოგნი უმაღლეს ხარისხის ღირსებასაც მიაღწევდენ ხოლმე, ასეთების ოსებში ხსენებულს საუკუნეში ყოველთვის ყოფილან, ოსებს დაღისტნის ომშიაც ხომ დიდი შრომა და ამაგი მიუძღვისთ, დღესაც, რუსეთის სამხედრო ასპარესზედ სიამოვნებით ბრწყინავენ მრავალნი და მათ შორის სახელოვან პირებათ ითვლებიან შემდეგნი: გენერალი **სოზორყო ზორანოვი**. რომელიც დაჯილდოებულია სხვა და სხვა ნიშნებით და მასთანავე არის სასახლის მოხელე. გენერალი ისაია პეტრეს ძე **გაიტოვი** დაჯილდოებული სხვა და სხვა ნიშნებით, სცხოვრებს კავკავს. კვალად გენერლები **ინალ ტიგას ძე ყუსოვი**, გენერალი **გუცოვი**, **ბაევი**, გენერალი **ტულანოვი** და ბევრიც სხვანი ზოგნი

დახოცილნი და ზოგნი ცოცხლები დღესაც, რომელნიც საკმარისად ამშვენებენ ოსეთის ერის სამხედრო ნიჭიერებას.

რაც აქ ჩვენ სხვა და სხვა გახყოფილებათა მცოდნენი მოვსთვალეთ, ვგონებთ საკმარისი გახლავსთ ეს იმის საბუთად ჩთქვას, რომ ოსები დღეს ის აღარ არიან, რაც ისინი ამ ორმოცი წლის წინეთ იყვნენ, დღევანდელი ოსეთი სულ სხვა არის და არა ის რაც წინედ იყო.

დღევანდელი ოსეთის ერის აღორძინების საქმე ნებას გვაძლევს ვსთქვათ შემდეგი: ზოგიერთი მისტორიენი და მწერლები გადაწყვეტით ამბობდნენ, რომ ოსებს წარსული არა აქვსთ, ამიტომ არც მომავალი ექნებათო. განვლო დრომ, დღეს ჩვენ უკვე მოვესწარით ამასაც, რომ ოსებში უკვე ბევრი რამ აღორძინდა და ამ აღორძინების ნიშნები ჩვენც მოვიყვანეთ აქ დასახელებით, ვგონებთ, რომ ამით უქმდება ზემოხსენებულ მწერალთა განაჩენი ოსების შესახებ.

სჩანს მათი განაჩენი ერთ მხროვნი ყოფილა, სჩანს ოსებს წარსულიც ჰქონდათ, მის ისტორიაც და ამიტომაც ამ XIX საუკუნეს, იგინი აღორძინებასაც მიეცნენ. ოსების უკან ჩამორჩენა იყო დროებით და ამიტომ მათზე ისეთი განჩინების წერა არ იყო სამართლიერი, რასაც ზოგიერთები გვასმენდენ. ოსებს აქამდე ეძინათ, ეხლა მათ გაიღვიძეს და ამ მოკლე დროში მომავლის ცხოვრების აღორძინების ტრფიალების ნიჭიც გამოიჩინეს. ოსებს აქვსთ ისტორია და მათ მომავლის არსებობის ცნობებიც უჩანსთ. ამას გვათქმევინებს მათი აწინდელი ცხოვრების აღორძინების საქმენი.

ოსეთის „საქრისტიანო კომისია“.

XVIII საუკ. ოსეთს დიდი ყურადღება მიაქცია პეტრე დიდმა, იმ დროის რუსეთის მთავრობას ქართველ ეპისკოპოსებმა გააცნეს ოსეთის ერის გარემოება და ისიც, რომ ოსნი იმ დროს ქრისტიანები იყვნენ და მათში ზოგნიც ახლად გამაჰმადიანებულნი. ამიტომაც რუსეთის მთავრობა და ნამეტურ სინოდი დიდ ყურადღებას აქცევდა ოსებს ქრისტიანობის მხრივ.

ისტორიით ვიცით, რომ 1720 წლების შემდეგ, რუსეთში ქართველ ეპისკოპოზნი სცხოვრებდნენ მრავლად, ასევე არქიმანდრიტნი და მღვდელნიც, ამიტომაც რუსეთის მთავრობამ ამ ქართველ მღვდელ მთავრებს დაავალა ოსეთის ერის პატრონობა და მათში ქრისტიანობის დაცვა-მფარველობა. ქართველთაგან მისიონერებსაც ნიშნავდნენ ოსეთში, რომელნიც მარჯვედ მოქმედებდნენ, ოსეთში დაუცხრომლად. ქართველ მისიონერები ოსურ ენასაც სწავლობდნენ, რადგანც ქართველ ეპისკოპოზების კრებულებში ხშირად ოსნიც იყვნენ სასულიერო მსახურებათ.

ქართველ ეპისკოპოზთა ცდა ისეთი იყო, რომ 1730 წ. სამისიონეროდ თვით ოსთაგანნიც გაჩნდნენ უკვე, რომელნიც მოქმედებდნენ ოსეთში ოსურის ენით. რუსეთის სინოდი ქართველ მისიონერებთან ერთად ნიშნავდნენ რუსის მღვდელთა და დიაკვნებსაც, რომელნიც ოსეთში სცხოვრებდნენ და საქრისტიანო საქმეებს მართავდნენ. ამათ სინოდისაგან კაი ჯამაგირიც ეძლეოდათ. უმთავრესად კი მაშინ ოსეთის ეკლესიებში წირვა-ლოცვა ქართულად სრულდებოდა, ხოლო ზოგ რამს ოსურადაც უხსნიდნენ.

ოსეთის საქრისტიანო კომისია 1730 წლებში საკ.

გარისად გაძლიერდა, რადგანც ამ კომისიაში განაგებდნენ ქართველი ეპისკოპოზებს გარდა ვახტანგ მეექვსის ძენი და მასთან სხვა და სხვა ქართველთ მწიგნობარნიც, ნამეტურ ქართულ სტამბის გამხსნელნიც შრომობდნენ ოსეთის ერის სასარგებლოდ და უმთავრესად **ქრისტეფორე გურამიშვილი**, შემდეგ ეპისკოპოზი, რომელმაც ბევრი ამბები იცოდა ოსეთის შესახებ, ამის შემდეგ უმთავრეს მოღვაწედ ითვლება ეპისკოპოზი **იოსებ სამებელი**, ნინო წმინდისა. ამათის ცნობებით „ოსეთის საქრისტიანო კომისია“ 1740 წლებში უკვე დიდათ გაფართოვდა. ამ კომისიის მეთაურებმა ოსებში ქართველ მღვდელთა მთავრების დახმარებით მძლავრად დაიწყეს მოქმედება. ანტონ პირველის რუსეთში გადასახლების შემდეგიდამ კი სინოდის წინაშე გაირკვა ოსეთში საეპისკოპოზო კათედრის დაარსება, რის მეთაურიც ანტონ პირველი კათალიკოზი გახლდათ. ხოლო ეს ვერ მოხერხდა და ამიტომ ოსეთის საქმენი დაუქვემდებრეს ასტრახანის ეპარქიას.

ამიტომაც ქართველთ მღვდელთა მთავრების, არქიმანდრიტების და მისიონერების უმთავრეს ბინად ასტრახანი იქმნა დადგენილი, სადაც მართლაცა და ქართველნი მრავლად სცხოვრობდნენ იქაურ ეპისკოპოზის გვერდით და ესენი ოსებზედაც კარკად მოქმედებენ, რასაც ანტონ პირველიც ადევნებდა თვალყურს, ამათის ცდით, 1760 წლებს, ოსეთში სკოლებიც დახსნეს, სადაც ოსთა შვილებს ქრისტიანობას და ქართულ და რუსულ წერა-კითხვასაც ასწავლიდნენ. ანტონ პირველს ამაშიაც კაი ცდა მიუძღვის. ანტონის შემდეგ 1770 წლებს, **იოსებ სამებელს**, იოსებს ნატვრა აქვდა ოსეთის საეპისკოპოზოს დაარსება კავკას მაგრამ ეს ვერ მოახერხეს, ამ გარემოებას გაიოს ნაცვლიშვილიც უწყობდა დიდათ ხელს.

ანტონ კათალიკოზის საქართველოში დაბრუნების შემდეგ, 1764 წ. ოსეთის კომისიის სასარგებლო მოქმედება თფილისშიაც განცხადდა, რის მეთაურადაც ითვლებოდა ანტონ პირველი. ანტონმა თფილისში ჩამოაყვავინა ოსთა სამღვდლო პირებათ მოსამზადებელნი პირნი და მათ დაუწყეს თფილისში მზადება. ანტონის დროს გამოიზარდა მთელი ჯგუფი ოსთა სამღვდლო პირების, იგინი თვით მანვე აკურთხა და მერე ოსეთში დანიშნა იგინი მოძღვრად, ამ გვარად 1770 წლების შემდეგ ოსეთში ოსთა სამღვდლოების რიცხვი უკვე გაბრწყინდა. ამის რიცხვმა ისიც გამოიწვია, რომ ოსებისთვის განახლებულ იქმნა ორი საეპისკოპოზო ტაძარი წილკნელის და ნიქოზელის. ამ ეპარქიის ეპისკოპოზებს მიენდოთ ოსეთის ერის სამღვდლოების საქმენი.

ანტონ კათალიკოზმა თფილისში და თელავში პირველად გახსნა სემენარიები, თელავის სემენარიის რექტორად იყო გაიოს ნაცვლიშვილი. ამ სემენარიაში ოსთა ძენიც მოკრიბეს მოწაფედ. შემდეგ დროს, ანუ 1786 წ. გაიოს ნაცვლიშვილი რუსეთში გადასახლდა. ამან კვალად განაახლა ოსების შესახებ ცდა და შრომა. გაიოსი ჯერედ კრემენჩუგს გადიყვანეს და მერე იქიდამ ყიზლარის ეპისკოპოზად დანიშნეს. ყიზლარში გამგეობის დროს გაიოსი ოსების სასარგებლოდ დიდათ შრომობდა. ოსურს ენაზედ ზოგი რამ ლოცვებიც დააბეჭდინა. ყველა ოსის მღვდელნი ოსებს წირვაზედ სახარებას ოსურად უხსნიდენ. გაიოსმა იქ გახსნა ოსური სტამბა პირველად. გაიოსი ყიზლარს გარდა მერე მოსდოკშიაც სცხოვრებდა, იგი მოსდოკის ეპისკოპოზადაც ირიცხებოდა, სასულიერო საქმეები კი მაინც წილკნელის იყო. გაიოს ნაცვლიშვილმა ოსეთში გაამრავლა ეკლესიების შენება, სკოლების

დახსნა, ოსური წიგნების ხმარება და ოსური ენით ეკლესიებში ქადაგებანი.

ყოველივე ასეთ საქმეებს რასაკვირველია რუსეთის სინოდი ეხმარებოდა, ფული მათი იყო, მოქმედება კი, ქართველ ეპისკოპოსის და ქართველ მისიონერების. XVIII საუკ. დამლევს საქართველო რუსეთის იმპერიას დაუკავშირდა, 1812 წ. გაუქმდა კათოლიკოზობა და ამიტომ გაუქმებულ იქმნა ოსთა საეპისკოპოზო წილკნელის სახელიც, ამის შემდეგ ოსეთის სასულიერო საქმენი დაკავშირებულ იქმნა საქართველოს ეგზარხოსის გამგეობასთან.

რადგანც ეგზარხოსი ოსეთზედ შორს იყო, ამიტომ ოსეთის საქმენი მიწერილ იქმნა გორის საეპისკოპოზოსედ და ოსეთს განაგებდა გორის ეპისკოპოზი ანუ ეგზარხოსის ვიკარი. ამ ხნიდამ ოსეთის სასულიერო საქმეების გამგეთ იყვნენ შემდეგი ეპისკოპოზნი ანუ მღვდელ-მთავარი გორისა.

დოსითეოს ეპისკოპოზი, გვარად ფიცხელაური, ოსური ენის მცოდნე დანიშნულ იქმნა 1812 წ. განაგო მცირე ხანს, იცოდა ოსური ენაც.

გერვასი გვარად მაჭავარიანი, დანიშნულ იქმნა 1814 წ. იცოდა ოსური ენა.

სტეფანე ძველად რუსთველი, გვარად თავ. ჯორჯაძე, 1821 წ. იცოდა ოსური ენა.

ნიკიფორე, წინედ ხირსელი გვარად თავ. ჯორჯაძე 1821 წ. კაი მგალობელი, იცოდა ოსური ენა.

იოანე, გვარად ავალიანი დანიშნული 1859 წ.

გერონტი, გვარად პაპიტაშვილი. 1869 წ.

ალექსანდრე, ოქროპირიძე, ცნობილი მღვდელ-მთავარი. 1879 წ.

ლეონიდი, ოქროპირიძე, ცნობილი მღვდელ-მთავარი. 1890 წ.

კარიონი, ცნობილი მღვდელ მთავარი. 1901 წ.

ამ მღვდელ-მთავრებში ოსთაგანი არავინ არის, პირველ ოსის ეპისკოპოზთაგან დღემდე არავინ კურთხეულა, თუმც ანტონ პირველს კი ჰყოლია. ერთი ოსის არქიმანდრიტი მომზადებული და ეპისკოპოზათუნდა ეკურთხა, მაგრამ არ დასცალდა თურმე და ავად გახდა, კურთხევამდის გარდაიცვალა. ეს საეპისკოპოზო პირი ყოფილა ოსის მღვდლის შვილი, თელავის სემენარიაში გაზდილი ანტონის და გაიოსის გაწვრთნილი. 1780 წლებში, ოსთა ქრისტიანეთა რიცხვი 20,0000 ათზედ მეტი ყოფილა. გამაჰმადიანებულთა რიცხვი კი 10,0000 ათასზედ მეტი.

ოსეთის საკუთარ საეპისკოპოზო ტახტად დანიშნულ იქმნა კავკავის ტაძარი და მასზედ აყვანილ მღვდელ-მთავარიც ოსეთის ეპისკოპოზად იქმნა წოდებული 1875 წ. ამერიდამ კავკავის ეპისკოპოსი და მის ვიკარიც ითვლებიან ოსეთის მღვდელ-მთავრებათ. ამის შემდეგ, ოსების საეკლესიო საქმენი ყიზლარის და სტავროპოლის ეპისკოპოზებსაც გამოეყო, იგი კავკავის ეპისკოპოზს და საქართველოს ეგზარხოსის გამგეობას დაექვემდებარა. დღეს ოსეთის ეკლესია ოსეთის გამგეობის წყალობით შეერთებულია საქართველოს ეკლესიასთან. კავკავის ეპისკოპოზიც თავის ვიკარიტ ოსეთის მღვდელ-მთავრად ითვლება, იგი დაკავშირებულია საქართველოს ეგზარხოსის სინოდის გამგეობასთან.

„ოსეთის საქრისტიანო კომისიის ისტორიაში“ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ივანე მანგლელის ცხოვრებას და მოქმედებას, რომელიც ოსებს გარდა დაღისტანშიაც ბრძანებულა, დაღისტანში ამას ეკლესიაც გაუკეთებია 1750 წლებში ამ ივანე მანგლელს ოსური ენა და ამ ენით ქადაგებაც კარგად სცოდნია. იგი დასაფლავებულია სიღინში. ამაზედ პ. იოსელიანიც სწერს.

ოსეთის სამეფოს გვარის წევრნი.

ისტორიულად დასაბუთებულია რომ მონგოლებმა დაიპყრეს ოსეთი, მათ ოსეთში ქვა-ქვაზედ დაადულეს, ამ დრომდე ოსეთის ერი ირიცხებოდა 2 მილიონამდე, მონგოლების ხელში კი იგინი ერთ მილიონზედ ჩამოვიდნენ, მერე კი სულ კლებას მიეცნენ, ოსებს ესენიც ასახლებდენ აქეთ იქით. მონგოლების განდევნის შემდეგ, ოსეთს კიდევ ეწვია უბედურება, ეს იყო 1490 წ. როცა სპარსთა უზუნ-ჰასანმა ქართლი დაიპყრა, მაშინ ოსეთიც ამის ხელში მოთავსდა. ამანაც შეასუსტა ოსეთის ერი და სამეფო.

თუმცა ოსნი მცირდებოდნენ და სუსტდებოდენ, მაგრამ მათ მაინც შესძლეს მონგოლებისაგან განთავისუფლება. შემდეგ იგოდენი სულის ძლიერება გამოიჩინეს და თვისი სამშობლოს არსებობის დღეგრძელობა, რომ მათ შორის უადვილესად გამოჩნდნენ ოსთა ძველ მეფეთა შთამომავალთა ძენი, რომელთაც მოიწადინეს ოსთა სამეფოს გამართვა, აღდგენა და ბევრის ცდით ამათ ეს მოახერხეს კიდევ, გამართეს ოსთა მეფობის მთავრობა, აღადგინეს სამეფო წესები, სამეფო კანონდება, სამეფოდ მორიგი ლაშქარიც, სალაშქროდ სადროშოეში და სამეფო კანონებიც, ამაში ოსებს გიორგი ბრწყინვალეც დიდათ ეხმარებოდა. ეს უტყუარი საბუთია, რადგანაც გიორგი ბრწყინვალე ოსებს გარდა მთის ხალხებსაც დიდათ სცემდა პატივს, მიტომაც მისცა გიორგი ბრწყინვალემ მათ „ძეგლის დება“ რაც ოსებსაც შეეხებოდა, ამის ნიშანია ნ. ურბნელის შრომა: „**ძეგლის დება გიორგი ბრწყინვალისა**“ თუმცა ოსებს XIV საუკ. მეტად ბნელი დღეები დაუდგათ და იგინი მძრავლად შესუსტდენ, მაინც სულიერად არ ეცემოდენ.

ოსები თავიანთ მიწა-მამულის, ანუ ტერიტორიის მიჯნებს სასტიკათ იცავდნენ, ასევესაგვაროვნო გარდმოცემას, ოსურ ენას და ბევრსაც სხვა ღირს შესანიშნავ მხარეებს ოსეთის ერის ისტო-

რის და ღირსებისას. სამწუხაროდ, მონგოლების შემდეგ, ჩვენი მატრიანე ოსეთის შესახებ დიდათ მდუმარებს, ქართველთა მემატრიანეთ და მეისტორიეთა აღარ სცალოდათ ოსეთის საქმეების მხერის და ანუსხვის, ვინაიდან მათ თვით საქართველოს ანუსხვაც უჭირდებოდათ, რადგანაც აქაც ყველაფერი შემუსრვილი და დამხობილი გახლდათ. თუმცა ისიც ვიცით, რომ მონგოლების შემდეგ ოსთა და ქართველთა კავშირი ისე განახლდა, რომ იგი XVIII საუკ. ბოლომდე არ დარღვეულა.

მონგოლების განდევნის შემდეგიდამ, ოსეთის ერმა იმეცადინა და თვისი სამეფო აღადგინეს, მეფედ ჰყვეს ოსეთის ძველ მეფეთა შთამომავალთაგანი, რომლის შემდეგაც განაგებდენ მის მომდევარ გვარის კაცნი. თუმცა ამ გარემოების შესახებ ჩვენი მატრიანე არას გადმოგვცემს, მიუხედავთ მისი, მაინც ამ ორიოდ აღდგენილ ოსეთის სამეფო. პირთა გამგობის ცნობები XVIII საუკ. ერთად შეუკრებიან და მოუთავსებთან ძველს ხელთნაწერ დავით გარესჯის მონასტრის სამკითხველოში დაცულს წიგნში. ოსეთის ამ ახლად გამეფებულ მეფეთა შესახებ გარდმოცემა როგორც ვნახეთ, ჩვენც ისე მოგვყავს აქ, მის სინამდვილეზედ ვერავინ რა ეჭვს იტყვის.

იმას კი შევნიშნავდ, რომ ამ წიგნის აღმწერი არ უნდა ყოფილიყოს მწიგნობარი პირი, ამ პირთა სახელების ანუსხვაში ამას სახეში ჰქონია მიბაძვით ბაგრატიონების შთამომავალთა პირთ აღწერის კილო, როგორც იგი მოთხრობილია „ქართლის ცხოვრების“ იმ ალაგებში, სადაც სამცხე-საათაბაგოს აღწერა იწყება, ხოლო ისიც მას ისე კი არ დაუწერია, როგორც აქ არის, არამედ უკუღმა რომ ვინმემ მიბაძვა არ დამწამოსო. „ქართ. ცხოვრებაში“ ჯერედ მაშანი მოიხსენებიან დამერე მათ ძენი მაგალითებრ: „მოკვდა ბაგრატ მეფე — გამეფდა ძე მისი გიორგი, მოკვდა გიორგი მეფე — გამეფდა ძე მისი დამიტრი“ ამ წიგნში კი ჯერედ შვილს მოიხსენებენ, რომ „მოკვდა რე მეფის მამა იყო ბატარა და ამის მამა ხანსრაფა“ ეს კილო უკუღმართია, უცნობი აღმწერი იმასაც სწერს ამ სიტყვებით:

ერთ ალაგას, „რომ ასეთშიაც მახუცნი ასე იტყვიან დღემდის, რომ ამ სახლის მეუენი და მთავარნი განსაკუბდნენ ასეთშია“. უეჭველია ამის ცნობები ოსებმა თუ 1740 წლებში იცოდნენ ზეპირად, ამის ამბების ბევრი თუ არა მცირე ოდენი მაინც ოსებში დღესაც იქნება დარჩენილი, მატიანე არ გადმოგვცემს. მეც მარტო აქ ის მომყავს რაც ვპოვე მასში ამ სამეფო გვარის შესახებ, ოსეთის პირველ მართველი ყოფილა სილამონ მეფე და შემდეგ ამის შთამომავალნი, სილამონის გვარი ბაგრატიონი ყოფილა. ამ სილამონ ბაგრატიონ თამარიანის შესახებ არაფერია მოხსენებული, მოყვანილთა მხოლოდ შემდეგი, რომ ამ სილამონ მეფის გვარის შთამომავალთა გვარის ოსეთში მეფობდენ შემდეგი სახელის მეფენიცო, როდის გამეფდენ ესენი, ან როდემდის იმეფეს ამათ გვარის წევრთ არც ამაზეა ცნობა მოყვანილი, მარტოდ სახლებია და ამიტომ ჩვენც პირდაპირ მარტოდ სახელები მოგვყავს ისე როგორც იქ არის ეს მოთავსებული.

I სოსე, ოსთა მთავარი თუ მეფე, სამწუხაროდ, ამ ოსთა გამეფებულთა შესახებ არც ძველი ისტორია და არც ხალხის გარდმოცემა არას გვაუწყებს, თუ ამ გამეფებულებს რა ძალა, რა ცოდნა და რა ცხოვრების წესები აქვდათ მიღებულნი, ან სად იყვნენ განსწავლულნი. II ძე სოსე მეფის დავითი, ამის ძე III ჯიორჯი. ამის ძე IV ბისლანდ, ამის ძე V მუსა, ამის ძე VI სოზრყო, ამის ძე VII ოთა, ამის ძე VIII ბეზონი, ამის ძე IX ყაისნი. ამათ შთამომავალთაც დიდ ხანს უმეფიანდ ოსეთში, ასე რომ XVIII საუკ. მოსწრებიან იგინი. წიგნის დამწერი ერთ ალაგას სწერს: „ოსეთში ხალხიც ჯანმრავალს აშას და ოსთა მახუცნიც იტყვიან ამ მეფეთა და მთავართა სახელებს“. უეჭველია ოსეთის ერთი ამათ შესახებ რამე ცნობები იქმნება დაშთენილი. მაგრამ ვინ არის მისი მძებნელი და შემკრები, არავინ, ძებნა კი არა და ოსებს თუ რამ აქვდათ, მის უმეტეს ნაწილი ნუხალის საყდარში იყო დაცული და ყოველივე

იგინი მღვდელს რუსივეს მოუკრებია და მიუმალავს, თვით ამ საყდრის სურათებიც ამას გადაუთხზნია და მოუსპია მტრობით! არ ვიცი თუ ამ მტრობის მიზეზები.

მაგრამ ოსეთის ერსა და ისტორიას, ნ. გამრეკელის სატყუით „ბნეჯათ მაცუჯს“ ბედათ დაჰყოლია დაკარგვა, მოპარვა, გაქრობა, გადალახვა და მით ყოველივეს მოსპობა, მიტომატვა ხლავს, რომ ქართლის ოსეთს გარეშე შუაგულ ოსეთში აღარაფერია დაშთენილი ოსთა ძველის ნაშთების, თვით ძველის ტაძრების და თუნდ ოსთა მუსულმანთა ჯამეების, რომელთა კეთებაც XVII საუკ. მიეწერება და რასთანაც მტკიცედ არის შეკავშირებული ოსეთის ერის ისტორიული ცნობები XVII საუკუნიდამ.

უცნობი ხელთნაწერის წიგნის აღმწერი ასე ასაბუთებს მონგოლების შემდეგ, ოსეთში, ოსთა მეფეთა აღდგენის საქმეებს.

პირველი პირი, ანუ სამეფო გამგე, განახლებულ ოსეთის ტახტის XIV საუკ. ყოფილა ვინმე **თევდერ ბაგრატიონი**, ოსეთის ანუ დავით სოსლანის შთამომავალი, რომელიც თამარიანადაც იწოდებოდა თურმე, ამ ოსთა პირველ გამთავრებულ მეფე, თუ მთავარს ჰყოლია ხუთი ვაჟი.: პირველი ყოლია **გამზა**. ტახტის მემკვიდრედ ეს ყოფილა დანიშნული. მეორე იყო **ლხასი** ამას ეკავა ახლად გამართულ მთელის ოსეთის ვეზირობაო, ანუ ახლანდურად იყო შინაურ საქმეებთა მინისტერი, მესამე **თადი**. უუროსი მთელი ოსეთის თავად-აზნაურობის, ანუ ერისთავთ-ერისთავი. მეოთხე იყო **ბიანარ** ამას რაღაც დაუშავებია თავის შამის წინაშე, ამიტომ იგი ოსეთიდან განდევნილი ყოფილა, მეხუთე ყოფილა **რევაზი**. მეფის მიშკარბაში და მასთან მთელის ოსეთის საქმეების მდივანი. ე. ი. როგორც მეფის კანცლესი **თევდერეს** შემდეგ ოსეთის სამეფო ტახტზედ მისი ძე **გამზა** გამთავრებულა. ამიტომაც ძველთაგან ამ გვარის დამარსებელთ სურათიც დასტული ყოფილა ძველად ნუზლის საყდარში, საილამაც 1750 წ. გად-

მოუხატავთ ცნობილს ძველს ხელთნაწერში და საიღამაც გად-
მოუღია იასონ დავითის ძე ციციშვილს.

ამ თევდერ მეფის წინაპარნი და შთამომავალნი ყოფი-
ლან შემდეგნი, რაც მარტოდ სახელებით არიან მოყვანილნი,
სხვა რამ ისტორიული ცნობები ამათ შესახებ მასში არ არის
მოხსენებული.

თევდერეს მამა იყო **ბათრად** ამის ძე **ხოსრო**, ამის ძე
ოს ბაყთარი. ეს ოს ბაყთარი V საუკუნის არ იფიქროთ,
ოსურად ბაყთარი გმირს ეწოდება, ალბათ ესეც გმარი ყოფი-
ლა. ოს-ბაყთარის ძე **გარსო**, ამის ძე **თვა**, თვას ჰყოლია
ოთხი ვაჟი I **სიღამონი** II, **ცარაზონი** III, **წიხლონი** და
IV **ყუსაგონი**. ამათ შთამომავალთ ოსეთში XVIII საუკ.
უმეფნად, იგინი მეფე ერეკლეს ძეგბსაც მოსწრებიან და რუ-
სეთის იმპერიასთან დაკავშირების მოსურნენიც ყოფილან.

ცნობები ოსეთის ისტორიის და სურათების შესახებ.

ოსეთის ისტორიის ბედი, იმავე დღიდან უბედურს გარე-
შობებაში მოთავსებულა. ისეც „ბნელით მოცულ“ ერს მეტად
მწარე გარემოებითი პირობები შემოხვევია გარს. ამ ერის ის-
ტორიას და ნაშთებს იმავე დროდამ მოსპობა და ქცევა, ნგრე-
ვა და გაქრობა ბედათ ვლენია. ამ გარემოებას ბევრნი გულ
ახსნით ლაპარაკობენ და უბედურებას ბევრნაირის ცნობებითაც
ასაბუთებენ.

ამავე სამწუხარო გარემოებას ცხადათ ასაბუთებს ის გარე-
შობაც, რომ ოსეთში თუმცა ქრისტიანობის შემდეგ სხვა და
სხვა ისტორიული ნაშთები და სკოლები ხშირად შენდებოდენ,
როგორც ეს მოხდა დავით აღმაშენებელის დროს, მის მღვდელ-
მთავარ გიორგი ჭყონდიდლისაგან, მაგრამ ყველა ასეთ ნაშთე-
ბის დღეს ოსებში აღარაფერია დაშთენილი.

ამიტომაც 1890 წ. მე დავიწყე ქართულ დაბეჭდილ ის-
ტორიულ წიგნებში ქექა და სადაც კი ოსებზედ რამე ცნობე-

ბი ვნახე, ყველა იგინი ერთად შეეკრიბე და ამ გვარად მე შევადგინე ერთი წიგნი, რომელიც იწყება ოსეთის დაარსებიდან XVIII საუკ. გასვლამდე. ქართულ დაბეჭდილ წიგნებს გარდა მე ხელთნაწერი ძველი ქართული ისტორიული წიგნებიც მაქვნდა და მათ შორის ერთი ისტორიული წიგნი ბიზანტიურ წმიდანების ცხოვრების, სადაც სხვათა შორის ალაგ-ალაგ მოთავსებული იყო ოსეთის მეფეთა ამბები და ზოგი სურათები. რადგანაც ეს წიგნი მისმა პატრონმა ჩვენს წერ. კითხ. გამგეობას არ მიჰყიდა, ამიტომ აქედამ მე გამოვწერე ყველა ის ცნობები რაც კი ოსეთის ერს შეეხებოდა, 1903 წ. ეს წიგნი მე დღებრუნე მის პატრონს ვასილი თედეშვილს. ეს ხელნაწერი წიგნი დაწერილია დავით გარესჯის მონასტრის ერთის ოსყოფილი ბერისაგან, რომელსაც ოსეთის ისტორიის შესახებ ცნობებიც უკრებია და უწერია, ეს ბერი უნდა იყოს ანტონ კათალიკოზის მოწაფეთაგანი. შემდეგ წლებს ეს წიგნი დროებით გადასულა მხატვრის გიგო ზაზიაშვილის ხელში, შემდეგ ამის ეს ხელთნაწერი წიგნი დროებით უთხოვნია ქართველ მწიგნობარის და მხატვრობის მცოდნე იასონ დავითის ძე თავ. ციციშვილს, ამათ გადმოუხატავს ამ წიგნიდამ ყველა ის სურათები რაც დღეს ჩვენს წიგნშია მოთავსებული, რისთვისაც მათ უძღვნი მადლობას. დღეს ამ ძველი წიგნის საქმე მის პატრონმა იცის.

ამ წიგნიდამ მე ყველაფერი ცნობები თავისებურის სისწორით გადმოვიღე, ჩემი აკინძული წიგნი 1906 წ. მზათ მქონდა დასაბეჭდათ, მაგრამ იგი ვერ დავებეჭდე, 1910 წ. ჩემი გარემოება ისე მოეწყო, რომ ჩემის სახლიდამ, ჩემი წიგნები ფაიტონით სხვაგან გადიტანეს, ეს წიგნები 1912 წ. მე დამიბრუნდა, აქ ოსეთის წიგნის მართოდ ნახევარილა აღმოსჩნდა, აქ ოსეთის წიგნის მართოდ ნახევარილა აღმოსჩნდა, და შიგა და შიგ ბევრი ფურცლებიც იყო გამოცვივუნული. ამ გარემოებამ მე ერთობ დამალონა.

როგორც იქნა წიგნი მოვაგვარე და გავბედე მისი გა-

მოცემა უფრო იმ აზრით, რომ უჩვენო მკითხველს თუ ძველადგან XVIII საუკ. გასვლამდე რა გვარი კავშირი აქვდათ ოსებსა და ქართველებს ურთიერთ შორის და ან ოსები როგორ იცავდენ ქართულ მწიგნობრობას და ენას, დავბეჭდევკვალად იმის შიშითაც რომ დანარჩენის დაკარგვის შიშიც მომეცა. ვასილ თედეშვილმა ამბათ გადმოსცა, რომ ჩემი ისტორიული წიგნი ძველად ნუხალის საყდრიდამ არის გატანილიო, ასევე ცნობები არის დარჩენილი, რომ ამ საყდრიდამ ოსეთის ისტორიის მასალები და წიგნები მღვდელ რუსიევსაც მოუპარავსო. რასაც „აღლუზიანის“ გამომცემი ისტორიკოსი ნ. გამრეკელიც ამბობდა თურმე, თვით პოემა „აღლუზიანიც ამ საყდრიდამ ყოვლა გატანილი. აქ ბევრი ისტორიული მასალები დაკარგულა ოსეთის შესახებ, ნ. გამრეკელიც წასახელებს ამ მასალების დაკარგვის ცნობებსო.

ამ წიგნის წინაშე ვკითხულობდი შემდეგ ქართულ-რუსულ ისტორიულ წიგნებსაც.

„ქართლის ცხოვრება“, ჩუბინაშვილის და ბროსეს გამოცემა ვახუშტი, საქართველოს გეოგრაფია.

საქართველოს ისტორია თეიმურაზ ბატონიშვილისა.

პროფესორი მარის ისტორიული წიგნები.

პროფესორი ივ. ჯავახიშვილის წიგნი.

პროფესორი აღ. ხაჩანაშვილის წიგნები.

მოსე ჯანაშვილის ისტორიული წიგნები ქართული და რუსულიც.

სამი ქრონიკა ექვ. თაყაიშვილისა.

ივ. გიორგაძის წერილები ჟურ. „მოამბე“-ში.

პლატ. იოსელიანის ნაწერები. დიმ. ბაქრაძის ისტორია.

ნიკო ბერძენოვის ნაწერები გაზ. „კავკასში“. ლუკა. ისარლოვის ნაწერები.

დეკ. კორ. კეკელიძის ნაწერი რუსული წიგნები.

ისტორიული ქრისტომატია აღ. ჯყონიასი. „მოამბის“ ნომ.

ნ. ურბნელის ნაწერი წიგნები. რები.

საქართველოს ისტორია ხელნაწერი დილომში ნაპოვნი.

წმიდათა ცხოვრება უცნობი ბერისა და ვით გარესჯიდამ

მოტანილი.

ზ. კიკინაძე მეორე თუმანოვის ქუჩა, სახლი 32 № რი.

ამ წიგნის საწყობი: მიხაილოვის ქუჩა, სახლი № 18
ჟურნალ-გაზეთების სააგენტო „განთიადი“

ფასი ერთი მანათი.

ამ წიგნის თოთხმეტი ფორმა კერესელიძეს სტამბაში დაი-
სტამბა დანარჩენი „სორაპანს“.